ELTE
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

Vol. 37. (2026) No.1.

DOI 10.48007/esely.2026.1

esély

Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

chance

Journal of Social Policy

ISSN 0865-0810

esély 2026/1
37. évfolyam 1. szám
TÁRSADALOM- ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Társadalomtudományi Kar

Szerkesztőségi cím:
✉ esely@esely.org

Megbízott főszerkesztő:
DR. TAUSZ KATALIN

SZERKESZTŐSÉG:

Szerkesztők:
Dr. Czibere Ibolya
Dr. Farkas Zsombor
Dr. Juhász Gábor
Dr. Rácz Andrea

Szerkesztőségi titkár:
Dr. Molnár Éva

Tördelőszerkesztő:
Juhászné Marosi Edit

ISSN 0865–0810

www.esely.org

DOI 10.48007/esely.2026.1

CC BY

Megjelenik évente négyszer.

esély
www.esely.org

Tartalom

TANULMÁNYOK

4 Beköszöntő

5 Antal Csilla
Az óvodáskorú roma gyermekek intézményi látogatottságát befolyásoló tényezők Hargita megyében – egy gyakorlati jellegű empirikus kutatás margójára

73 Dominek Dalma Lilla
Mesterséges intelligencia és kognitív rugalmasság a felsőoktatásban az augmentált kreativitás szolgálatában

85 Helmeczi Attila
A bullyingról alkotott eltérő társadalmi képzetek problémája a jelenséget vizsgáló nemzetközi kutatások terepén

109 Kollányi Zsófia – Szántó Zsuzsa – Kovács Katalin
„Ez a világ most nekem bezárult" – Cukorbetegek táplálkozása egy kvalitatív vizsgálat alapján

148 Szoboszlai Katalin – Vida László – Huszti Éva
„Nincs ajtóm, nincs hová belépned hozzám, barátom…"
Adalékok a hajléktalan emberek 2015–2024 közötti helyzetéről a Február Harmadika kutatás eredményei alapján

177 Viczina Andrea – Major Zsolt Balázs
Implicit előítéletesség mérésére szolgáló kényszerválasztásos kérdőív validációja: pilotvizsgálat eredményei

esély
www.esely.org

Contents

STUDIES

4 Greating to the Reader

5 Csilla Antal
Factors Influencing Kindergarten Attendance among Preschool-Aged Roma Children in Harghita County – Reflections on an Empirical Study

73 Dalma Lilla Dominek
Artificial intelligence and cognitive flexibility in higher education in the service of augmented creativity

85 Attila Helmeczi
The issue of differing social perceptions of bullying within the field of international research examining the phenomenon

109 Zsófia Kollányi – Zsuzsa Szántó – Katalin Kovács
„That world has closed off to me now" – diet- and life-management among people with diabetes

148 Katalin Szoboszlai – László Vida – Éva Huszti
'I have no door, no place for you to enter, my friend…'
Additional information about homeless people between 2015 and 2024 based on the findings of the February 3rd Study

177 Andrea Viczina – Zsolt Balázs Major
Validation of a Forced-Choice Questionnaire for Measuring Implicit Bias: Results of a Pilot Study

esély
www.esely.org

Beköszöntő

Tisztelt olvasónk és reménybeli szerzőnk!

Az *Esély* kiadását az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara veszi át a Hilscher Rezső Alapítványtól. Ez a folyóirat működését gördülékenyebbé, a finanszírozását pedig kiszámíthatóbbá teszi. Köszönjük a Kar vezetésének nyitottságát.

Ez a változás együtt jár a szerkesztőség átalakulásával is. Ennek részletein most dolgozunk. Köszönjük Czibere Ibolyának és munkatársainak, valamint a szerkesztőbizottság tagjainak eddigi munkáját.

Ez a szám (2026/1.) még a „korábbi" szerkesztőbizottság közreműködésével készült, mi csak a technikai munkálatokban működtünk közre, ezért a szerkesztőbizottságban bekövetkező változásokat még nem tükrözi.

Az ezt követő, Héderné Berta Edina mint vendégszerkesztő által összeállított, az empowerment témakörét körüljáró szám (2026/2.) ősszel jelenik meg.

Jó olvasást kívánok!

Tausz Katalin
mb. főszerkesztő

Vol. 37. (2026) No. 1.
pp. 5–72
DOI 10.48007/esely.2026.1.1

esély www.esely.org
Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TANULMÁNY

Az óvodáskorú roma gyermekek intézményi látogatottságát befolyásoló tényezők Hargita megyében – egy gyakorlati jellegű empirikus kutatás margójára

Antal Csilla

Antal Csilla: Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészet- És Társadalomtudományi Kar
„Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola; csillaantal81@gmail.com

ABSZTRAKT Hargita megyében a roma óvodáskorú gyermekek óvodai részvétele jóval alacsonyabb a többségi gyermekekénél, és ez komoly társadalmi problémát jelent az esélyegyenlőség és a hosszú távú integráció szempontjából. Noha számos tanulmány foglalkozott a roma közösségek oktatási helyzetével, a szakirodalomban mindmáig hiányos az óvodáztatás akadályainak és ösztönzőinek részletes feltárása, különösen Hargita megye sajátos kontextusában. Jelen tanulmány konkrétan Hargita megye roma családjainak óvodáztatási szokásait és az azokat befolyásoló tényezőket vizsgálja. Ennek megfelelően a fő kutatási kérdés arra irányul, hogy milyen tényezők akadályozzák és segítik elő leginkább a roma gyermekek rendszeres óvodai részvételét. A vizsgálat kvalitatív módszert alkalmazott az adatok gyűjtésére. Ennek keretében mélyinterjúk készültek roma szülőkkel és az óvodapedagógusokkal, továbbá kérdőíves felméréssel tártuk fel a szülők attitűdjeit és szocioökonómiai körülményeit. Az elemzés kiterjedt az óvodába járást befolyásoló strukturális és társadalmi tényezőkre, feltárva a roma szülők motivációit, akadályait és az intézményekhez fűződő viszonyát, valamint az óvodapedagógusok idevágó tapasztalatait. A vizsgálat várhatóan új adatokkal és szempontokkal járul hozzá a kora gyermekkori nevelésbe bekapcsolódást ösztönző stratégiai programok és szakpolitikai intézkedések megalapozásához. A tanulmány felépítése a következő: először áttekinti a téma szakirodalmát és ismerteti a kutatás módszertanát, majd bemutatja az empirikus eredményeket, végül pedig összegzi a legfontosabb következtetéseket.

Kulcsszavak: Hargita megye, roma szülők, roma gyermekek, intézményi látogatottság, óvodai nevelés

Factors Influencing Kindergarten Attendance among Preschool-Aged Roma Children in Harghita County

– Reflections on an Empirical Study

ABSTRACT In Harghita County, preschool-aged Roma children attend kindergarten at a significantly lower rate than children from the majority population. This represents a serious social problem from the standpoint of equal opportunities and long-term integration. Although numerous studies have addressed the educational situation of Roma communities, the literature still lacks a detailed exploration of the barriers to and incentives for kindergarten attendance, particularly in the specific context of Harghita County. The present study explicitly examines kindergarten attendance patterns among Roma families in Harghita County and the factors influencing them. Accordingly, the main research question focuses on which factors most hinder and which most facilitate the regular attendance in kindergarten among Roma children. For data collection, the study employed qualitative methods, including in-depth interviews with Roma parents and kindergarten teachers, as well as a questionnaire survey to explore parents' attitudes and socioeconomic circumstances. The analysis covered the structural and social factors influencing kindergarten attendance, revealing Roma parents' motivations and obstacles, their

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

relationships with educational institutions, and kindergarten teachers' relevant experiences. This research is expected to provide new data and perspectives to inform strategic programs and policy measures that encourage participation in early childhood education. The study is structured as follows: first, it reviews the relevant literature and presents the research methodology; then, it discusses the empirical findings; and finally, it summarizes the key conclusions.

Keywords: Harghita County, roma parents, roma children, institutional attendance, early childhood education

> *„A térségben egyelőre hiányzik a probléma kezelését célzó egységes koncepció, a megfelelő szakmódszertan, hiányoznak az intézményesült megoldások. Az iskolák, a pedagógusok magukra vannak utalva, legtöbbször megfelelő romológiai képzettség, kellő tárgyi és személyi feltételek nélkül, személyes elköteleződésük és szaktudásuk szerint próbálnak megoldásokat találni."* (Jakab, 2019, 115.)

Jakab Judit nézőpontjai rámutatnak a Hargita megyei roma oktatást érintő legneuralgikusabb akadályokra. Jelentős strukturális hiányra visszavezethető nehézségek sorozata van jelen, a problémakezelés ugyanis nem rendszerszinten, hanem egyéni szinten valósul meg. Az egységesített koncepció és szakmódszertan hiánya azt eredményezi, hogy az iskolák adaptív, de esetleges megoldásokat alkalmaznak, amelyek erősen függenek az egyes pedagógusok személyes elköteleződésétől és felkészültségétől. Habár Hargita megyében is vannak már átgondolt kezdeményezések a kialakult szituáció javítására, azonban a régóta jelen lévő problémák hatása ma is ugyanúgy érezhető.

Hargita megye Erdély keleti részén helyezkedik el, közigazgatási központja Csíkszereda. A megye 6639 km² területű, jelentős részét a Keleti-Kárpátok hegyláncai uralják. Idetartoznak többek között a Csíki-, a Gyergyói- és a Kelemen-havasok, valamint a Hargita-hegység. A térség földrajzi jellemzői közé sorolhatók a vulkanikus eredetű fennsíkok, meredek hegyoldalak, valamint a sűrűbben lakott völgyek, amelyek sajátos településszerkezeti és közlekedési viszonyokat eredményeznek. Hargita megye a települések szempontjából rendkívül sokszínű: tanyák, falvak, városok, municípiumok alkotják.

A 2022-es népszámlálás adatai szerint Hargita megye állandó lakossága 291 950 fő. Ebből 232 157 fő, a megye népességének 85,67%-a magyar nemzetiségű, míg 33 634 fő, a teljes lakosság 12,41%-a román nemzetiségűként azonosította magát. A népszámlálás során 4928 személy vallotta magát roma nemzetiségűnek, ami 1,82%-os arányt jelent megyei szinten.

A korábbi népszámlálási ciklusok alapján megfigyelhető volt az etnikai identitás elrejtésére irányuló tendencia a roma közösségek körében, azaz a megkérdezett romák egy része magyar nemzetiségűnek vallotta magát. A 2022-es adatok ugyanakkor arra is utalnak, hogy ez a tendencia enyhülni látszik: a roma identitás vállalása fokozatosan növekszik, ami pozitív irányú társadalmi változás jeleként értelmezhető.

A Hargita megyei romák sajátos társadalmi helyzetének komplex feltárását célozza a Hargita megyei romák társadalmi befogadásának stratégiája, amely szociológusok és helyi szakemberek közreműködésével jött létre. A stratégia többdimenziós megközelítést alkalmaz:

CC BY

szociológiai, statisztikai és oktatáspolitikai szempontokat integrálva igyekszik átfogó képet nyújtani a megye roma közösségeinek társadalmi beilleszkedését befolyásoló tényezőkről.

Az Országos Roma Ügynökség (ANR) által kidolgozott, a 2022–2027 közötti periódusra vonatkozó társadalmi inklúziós stratégiát az 560/2022.04.28-as kormányrendelet léptette hatályba (Kiss és Sólyom, 2023). A Hargita Megyei Tanács felkérésére, ebből a dokumentumból kiindulva, elkészült a Hargita megyei romák társadalmi befogadásának stratégiája, amely az országos irányelvekhez igazodik (Kiss és Sólyom, 2023).

A megyei szintű társadalmi stratégia megalkotása fontos lépést jelent a roma közösségek integrációjának intézményes megerősítésében, mivel egységes szakpolitikai keretet biztosít a beavatkozások számára. A Hargita megyei romák társadalmi befogadásának stratégiája a bemutatott keretek lokalizált adaptációjaként értelmezhető, amely lehetőséget teremt az országos célkitűzések térségi sajátosságokhoz igazított megvalósítására.

A stratégiában közölt adatok a legfrissebb felmérések eredményein alapulnak, és reális képet festenek a Hargita megyei roma lakosság helyzetéről.

1. táblázat A Hargita megyében élő roma lakosság megoszlása települések szerint

Település/régió	Romák száma	Romák aránya, százalék	Magyarul beszélők száma	Magyarul beszélők százaléka a romákon belül
Hargita megye	22 252	7,6	20 794	93,4
Csíkszék (összesen)	5 223	7,9	5 036	96,4
Csíkszereda	669	1,9	649	97,0
Alcsík	3 419	11,6	3 295	96,4
Felcsík	1 135	2,7	1 092	96,2
Udvarhelyszék (összesen)	14 516	12,8	14 206	97,9
Székelyudvarhely	1 000	3,2	1 000	100,0
Keresztúr zóna	937	3,2	937	100,0
Sóvidék	3 154	24,8	3 154	100,0
Hegyalja	2 232	22,4	2 232	100,0
Homoród-Küküllő	2 035	11,6	1 883	92,5
Gyergyószék	1 372	2,8	1 238	90,2
Maroshévíz	1 160	4,6	400	34,5

Forrás: A Hargita megyei romák társadalmi befogadásának stratégiája

Ahogyan arra az 1. táblázatban foglalt adatok is rávilágítanak, a roma népességszám Hargita megyében igencsak jelentős. A Jakab Judit és Vass István által szakszerűen bemutatott akadályok még mindig jelen vannak. Az sem véletlen, hogy Udvarhelyszék és Csíkszék szakembereinek kezdeményezése révén született meg az egész megyére vonatkozó, az itt élő romák integrációját elősegítő stratégia.

Vass István bemutatja, milyen módon kezelik Romániában a romák iskoláztatásában általánosan jelentkező problémákat, és beszámol a roma tanulók szegregált és integrált oktatásának problémáiról (Vass, 2002).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Általánosnak mondható, hogy a roma közösség városon és vidéken egyaránt külön utcákban, kompakt tömegben, illetve a falvak eleji-végi házakban él, vagy a város végén elhelyezkedő roma telepen. Eltérés ettől ott tapasztalható, ahol a módosabbja házakat tudott megvásárolni a falvak főutcáiban. Elsősorban az a réteg mozdult el, amelyik Magyarországot járja, ott dolgozik évek óta, s az összegyűjtött pénzből házat vásárolt (Vass, 2002).

A bemutatott lakóhelyi mintázatok a roma közösségek térbeli szegregációjának tartós fennmaradására utalnak. A főutcákra kiköltözés esetei arra világítanak rá, hogy a gazdasági mobilitás – különösen a migrációhoz és külföldi munkavállaláshoz kapcsolódó jövedelemszerzés – képes részlegesen fellazítani ezeket a térbeli határokat. Ugyanakkor a kivételek inkább egy szűkebb, megfelelő anyagi erőforrásokkal rendelkező réteg előrehaladását jelzik, semmint a szegregáció általános visszaszorulását.

Vass István tanulmánya rámutat arra a tényre is, hogy a lakóhelyi szegregáció is jelentősen megnehezíti a Hargita megyében élő roma népesség mindennapjait. A szegregáció tehát nem csak az oktatás szintjén van jelen, hanem társadalmi jelleget ölt, ezáltal pedig nagymértékben hátráltatja a roma közösséget az élet minden területén. Ahogyan arra Forray R. Katalin rávilágított: a mélyszegénység következménye a mindennapos anyagi gondokkal küszködőknél egyfajta beszűkült időhorizont, amelyben a jövő kérdései a túlélésre összpontosítva a másnapra redukálódnak (Forray, 1997).

A mélyszegénység, valamint a lakóhelyi és oktatási szegregáció jelensége szorosan összefüggenek. Az utóbbihoz kapcsolódó beszűkült időhorizont nem csupán anyagi, hanem pszichoszociális következményként is értelmezhető, amely alapvetően meghatározza az egyének döntéshozatali mintázatait. A jövőorientált tervezés háttérbe szorulása a túlélési stratégiák dominanciáját eredményezi, ami hosszú távon akadályozza az oktatási, munkaerőpiaci vagy társadalmi mobilitást. Ennek felismerése kulcsfontosságú a szociálpolitikai és oktatási beavatkozások tervezésekor, mivel a rövid távú szükségletekre reflektáló támogatások nélkül a strukturális hátrányok újratermelődnek.

A Hargita megyei roma lakosság nagy része, 68 százaléka még mindig a város vagy falu szélén elhelyezkedő telepeken él, ez kismértékben meghaladja a romániai, illetve az erdélyi átlagot (ahol a romák mintegy kétharmada él telepen) (Kiss és Sólyom, 2023). Regionálisan ez a szám Csíkszéken és Gyergyszéken a legmagasabb, ahol a romák 74, illetve 72 százaléka él telepen (Kiss és Sólyom, 2023)

A fenti adatok egyértelműen jelzik, hogy a Hargita megyei roma közösségek körében a térbeli szegregáció továbbra is meghatározó állapot, amely az országos és regionális tendenciákhoz képest is fokozott mértékben van jelen. A Csíkszék és Gyergyószék térségében tapasztalható kiugró arányok arra utalnak, hogy a telepszerű lakhatás helyi strukturális tényezők által is erősen beágyazott jelenség.

Jakab Judit 2019-es tanulmányában szintén zónákra bontva vizsgálta meg az akkori, Hargita megye térségére vonatkozó adatokat. Többnyire ma is a városok egyetlen iskolájába koncentrálódnak a roma negyedek, telepek gyermekei, és ha ötödik osztálytól be is kerülnek egy-egy vegyes összetételű osztályba, ott gyakran nem roma, de szintén hátrányos helyzetű, vagy speciális fejlesztési igényű tanulókkal tanulnak együtt (Jakab, 2019).

A bemutatott oktatási gyakorlat az iskolai szegregáció tartós fennmaradását jelzi, amely nemcsak intézményi, hanem osztályszintű elkülönülés formájában is megjelenik. A látszólagos integráció gyakran csupán formális, mivel a roma tanulók más, szintén hátrányos helyzetű

CC BY

csoportokkal (például speciális tanulási igényű diákokkal) kerülnek egy osztályba. A leírt jelenség nem jelent valódi integrációt.

A Hargita megyei romák társadalmi befogadása stratégiájának adatai szerint nincs változás ebben a tekintetben.

2. táblázat A Hargita megyében élő roma lakosság megoszlása települések szerint

Kategória	Hargita megye	Keresztúr	Székely-udvarhely	Csík-szereda	Gyergyó-szentmiklós	Maros-hévíz
Roma tanulók száma (összesen)	3443	1064	1210	928	217	24
Szegregált/roma oktatási helyszín (%)	40	55	25	44	0	0
Erős roma jelenlét	1185	248	520	255	44	0
Integrált oktatási helyszín	1220	233	315	262	173	24
Városi roma tanulók száma	922	231	338	145	189	19
Város – szegregált helyszín	15	53	0	0	0	0
Város – erős roma jelenlét	83	77	65	7	0	0
Város – integrált helyszín	217	35	273	138	189	19
Falusi roma tanulók száma	2521	833	872	783	28	5
Falu – szegregált helyszín	40	90	25	44	0	0
Falu – erős roma jelenlét	1102	171	455	248	44	0
Falu – Integrált helyszín	1003	7	42	124	100	5

Forrás: A Hargita megyei romák társadalmi befogadásának stratégiája

A kialakult társadalmi helyzet komplexitását tovább árnyalja a megyében élő többségi magyar közösség előítéletek által befolyásolt gondolkodásmódja; a magyarok és a cigányok viszonya jelenleg rendkívül ellenséges (Diósi, 1988). Ez azonban nem azt jelenti, hogy ártatlanok és bűnösök állnak egymással szemben, sokkal inkább egy meggyökeresedett, de avult szokásrendszer alkotta struktúra működési mechanizmusának lehetünk tanúi (Diósi, 1988).

Diósi Ágnes szociológus megállapítása árnyaltan világít rá a magyar–roma kapcsolatokban jelen lévő feszültségek strukturális gyökereire. Hangsúlyozza, hogy a konfliktusok nem egyéni morális hiányosságokból fakadnak, hanem egy történetileg kialakult, diszfunkcionális társadalmi berendezkedés következményei. Ez a megközelítés lehetőséget teremt a kölcsönös megértésre és a rendszerszintű változtatások szükségességének felismerésére. A fentebb kifejtett

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

konfliktusok és problémák Hargita megyében is nagymértékben jelen vannak. Ebben a kialakult, komplex társadalmi helyzetben gyökereznek az oktatási szegregáció okai is.

2019 áprilisában Klaus Iohannis román államelnök kihirdette az új oktatási törvényt, amely fokozatosan kötelezővé teszi Romániában az óvodai nevelést. A fokozatos bevezetés azt jelenti, hogy 2020-tól azok a gyermekek, akik iskolai tanulmányaikat el kívánják kezdeni, kötelesek részt venni a nagycsoportos óvodai nevelésben. 2023-tól már a középső csoport is a kötelező óvodai szakasz részét képezi, míg 2030-tól mindhárom óvodai évfolyam – a kis-, középső és nagycsoport – kötelezővé válik az elemi oktatásba belépés feltételeként.

E jogszabályi változások különösen jelentősek a hátrányos helyzetű közösségek, főleg a roma népesség számára, mivel az óvodai nevelésben való, időben történő részvétel előfeltétele lesz a későbbi iskolai pályafutásnak. A korai hozzáférés az intézményes neveléshez így kulcsszerepet játszik az iskolai sikeresség és a társadalmi mobilitás esélyének megteremtésében, egészen a felsőoktatásig terjedő perspektívában.

> *„A roma populáció alacsony iskolázottsági szintje a leggyakrabban emlegetett probléma ennek a csoportnak a társadalmi integrációjával kapcsolatban." (Dávid-Kacsó, 2017, 43.)*

Dávid-Kacsó Ágnes gondolatai helytállóan mutatnak rá arra a tényre, hogy a megfelelő oktatás hiánya közvetlenül befolyásolja a munkaerőpiaci érvényesülés esélyeit, valamint az intézményi rendszerekhez való hozzáférést, ezáltal tartósan újratermelve a társadalmi hátrányokat.

A családi háttér és a tanulók iskolai sikeressége közötti kapcsolatot kutatások sora igazolta (Fejes és Józsa, 2017), ezért is kiemelten fontos szociológiai és neveléstudományi szempontból vizsgálni az óvodáskorú roma gyermekek intézményi látogatottságát befolyásoló tényezőket. Jelen empirikus munka hozzájárulhat a rendszeres óvodai látogatottság arányának növeléséhez, legyen szó bármilyen élethelyzetről: az oktatási rendszerben való részvételről, munkahelykeresésről, vagy a többségi társadalomba való beilleszkedés nehézségeiről.

2012-ben Romániában készült egy, a roma és nem roma lakosság iskolai végzettségét vizsgáló felmérés. A tudományos munkát Sorin Cace, Rodica Toader és Ana Vizireanu végezte el. A kutatás szerint az óvodáskorú, de óvodába nem beíratott gyermekek aránya 24,3% a romák és 8,8% a nem romák esetében (Cace, Toader, Vizireanu, 2013). Vannak olyan gyermekek, akik be vannak íratva, de nem járnak, ez az arány 2,9% a roma és 5% a nem roma gyermekek esetében (Cace, Toader, Vizireanu, 2013). Egyáltalán nem szándékozzák óvodába beíratni a roma gyermekek 9,2%-át, illetve a nem roma gyermekek 1,5%-át. Azok a szülők, akik három–hat év közötti gyerekeiket nem íratták be az óvodába, főként a szegénységre hivatkoznak ennek okaként (46,6%), azaz arra, hogy nincsen elég jövedelmük az óvodával járó mellékköltségek, sőt az alapszükségleteik fedezésére sem (Cace, Toader, Vizireanu, 2013). A másik említett faktor a lakóhely és az óvoda közötti távolság, valamint az infrastruktúra hiánya, amely segítené ezeket a gyermekeket, hogy otthonukból biztonságosan eljuthassanak az óvodába és vissza. Sajnos a romák hat százaléka azt állítja, hogy gyerekeiket nem vették föl az óvodába, amely a Romániában még mindig létező etnikai megkülönböztetésre hívja fel a figyelmet (Cace, Toader, Vizireanu, 2013).

A Cace, Toader és Vizireanu kutatása mentén bemutatott óvodai részvételi arányban jelentkező különbségek egyértelműen jelzik, hogy a roma gyermekek már korán strukturális hátrányokkal szembesülnek, amelyek későbbi iskolai pályafutásukat is meghatározhatják.

CC BY

A szegénység és a területi elszigeteltség együttesen korlátozzák a hozzáférést az intézményes neveléshez.

Az oktatási rendszer nem képes önmagától orvosolni a társadalmi egyenlőtlenségeket – beavatkozás nélkül a hátrányok újratermelődnek (Kende, 2005).

Kende nézőpontja rávilágít arra, hogy az oktatás önmagában nem semleges társadalmi tér, hanem meglévő strukturális egyenlőtlenségek közegében működik. Amennyiben nem társulnak hozzá célzott szakpolitikai, intézményi, és pedagógiai beavatkozások, az iskolarendszer inkább fenntartja, mintsem csökkenti a társadalmi különbségeket.

A romániai Oktatási és Kutatási Minisztérium céljává tűzte ki az esélyegyenlőség meghonosítását az oktatási rendszerben. Ez konkrétan abból áll, hogy minden gyereknek egyenlően kell hozzáférnie az oktatás különböző formáihoz, továbbá színvonalas nevelésben kell részesülnie anyanyelvétől vagy etnikai hovatartozásától függetlenül. A román kormány kidolgozott egy stratégiát, amelynek célja javítani az országban élő romák helyzetét. Ahogy Szuhay Péter kulturális antropológus találóan megfogalmazta: a cigány közösségek oktatása nem egyszerűen pedagógiai kérdés, hanem kulturális és társadalmi viszonyrendszerek kifejeződése is (Szuhay, 2003). Ebben kiemelt szerepet kap a roma gyermekek hozzáférése a minőségi oktatáshoz, ennek az irányelvnek a romániai közoktatási fejlesztési stratégia is előkelő helyet biztosít. Zolnay János gondolatai találóan tükrözik azt a szellemiséget, amely a hasonló, inkluzív jellegű oktatáspolitika megvalósításához szükséges: az esélyegyenlőség az oktatásban nem attól valósul meg, hogy mindenki előtt nyitva az iskolai kapu – inkább attól, hogy mindenki egyenlő eséllyel lép be rajta (Zolnay, 2010).

Zolnay megállapítása rávilágít arra a tényre, hogy az oktatási esélyegyenlőség nem pusztán formális hozzáférést, hanem a belépés feltételeinek tényleges kiegyenlítését feltételezi. Az inkluzív oktatáspolitika ebben az értelemben akkor tekinthető eredményesnek, ha figyelembe veszi a tanulók eltérő társadalmi és kulturális erőforrásait, és ezekhez igazítja a támogatási mechanizmusokat. Zolnay gondolatai megerősítik azt az elvet, miszerint az egyenlő bánásmód önmagában nem elegendő az egyenlő esélyek megteremtéséhez.

E kutatás témája a Hargita megyei óvodáskorú roma gyermekek intézményi látogatottságát befolyásoló tényezők vizsgálata. Úgy gondolom, hogy a kisebbségi gyermekek hatékony felzárkóztatásának első lépése az oktatási rendszerben való eredményes részvétel.

Berényi Eszter szerint a hátránykompenzációs programok csak akkor lehetnek sikeresek, ha nem pusztán az iskolai teljesítményre, hanem a tanulók teljes szociális környezetére is reflektálnak (Berényi, 2011).

Berényi megközelítése rámutat arra, hogy a tanulói hátrányok nem kizárólag az iskola falain belül keletkeznek, ezért a kezelésük sem korlátozódhat az oktatási teljesítmény javítására. A szociális környezet bevonása lehetővé teszi a hátrányok komplex értelmezését, amely magában foglalja a családi, lakhatási, és közösségi tényezők hatását is. E szemlélet megerősíti az interszektoriális együttműködés jelentőségét a hátránykompenzációs beavatkozások tervezésében és megvalósításában.

2023-tól Romániában kötelezővé vált az óvodai középcsoportban való részvétel is. Addig csak a nagycsoport volt kötelező, azonban most már a középcsoportot is ki kell járnia annak a gyermeknek, aki később iskolába szeretne járni, és tovább szeretne tanulni. Emiatt most még fontosabb a roma családok esetében is, hogy időben beírassák gyermekeiket az óvodába, és biztosítsák a rendszeres óvodai részvételt.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Amint az adatokból is kitűnik, a középcsoport kötelezővé tétele tovább erősíti a kora gyermekkori nevelés szerepét az iskolai pályafutás megalapozásában, ugyanakkor felerősíti a meglévő társadalmi egyenlőtlenségek hatását is. A roma gyermekek alacsony óvodai részvételi aránya mögött elsősorban strukturális tényezők – különösen az anyagi depriváció és a hozzáférési akadályok – állnak, amelyek akadályozzák a jogszabályi elvárások teljesülését. A kötelezettségek kiterjesztését célzott szociális és intézményi támogatásoknak kell kísérniük annak érdekében, hogy az intézkedés valóban esélyteremtő hatású legyen.

Florin Moisă és munkatársai tanulmánya frissebb adatokat közöl. A Nemzeti Statisztikai Intézet 2015-ös adatai szerint Romániában az óvodai beiratkozási arány négyéves kortól 87,6 százalék, az Európai Unió tagállamaiban pedig 94,8 százalék (Moisă és mtsai, 2018). A romániai roma gyermekek esetében az óvodai beiratkozási arány mindössze 38 százalék az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége által készített felmérés szerint (Moisă és mtsai, 2018). Ezek az adatok rávilágítanak arra a tényre, hogy Románia óvodai beiratkozási mutatói is elmaradnak az európai uniós átlagtól, ugyanakkor a roma gyermekek esetében tapasztalható különbség kiemelkedően nagy mértékű. A roma populáció alacsony részvételi aránya azt jelzi, hogy az általános oktatáspolitikai intézkedések nem érik el hatékonyan a leginkább marginalizált csoportokat. Mindez megerősíti a célzott, etnikai és szociális szempontokat egyaránt figyelembe vevő kora gyermekkori beavatkozások szükségességét az esélyegyenlőség előremozdításának érdekében.

A KUTATÁSI PROBLÉMA BEMUTATÁSA

A kutatás célja, hogy feltárja a Hargita megyei óvodáskorú roma gyermekek rendszeres intézményi látogatottságát befolyásoló tényezőket – legyenek akár azt elősegítő vagy akadályozó hatások. Meg kell keresnünk azt a fő negatív tényezőt, amely a leginkább akadályozza a roma gyermekeket abban, hogy óvodába járjanak, továbbá meg kell keresnünk azt a fő pozitív tényezőt is, amely leginkább motiválja őket arra, hogy tartósan és eredményesen vegyenek részt az oktatási rendszerben. Ha a fő negatív tényező hatását csökkenteni, a fő pozitív tényező hatását pedig növelni tudjuk, akkor reménykedhetünk abban, hogy a jelenlegi helyzet változni fog. Ugyanakkor szeretnénk feltérképezni a szülők hozzáállását az óvodához és az óvodapedagógusokhoz. Mivel a pedagógusok nézőpontja szintén fontos szerepet játszik abban, hogy mélységeiben körüljárhassuk ezt a problémát, kutatásom során erre is külön figyelmet fordítottam. A korábban már ismertetett 38%-os óvodai beiratkozási arány a romániai roma gyermekek körében rendkívül alacsonynak számít. Most jött el az ideje annak, hogy feltérképezzük az intézményi látogatottságot befolyásoló tényezőket – elemezzük, kategorizáljuk, rangsoroljuk azokat, hogy teljesebb képet kapjunk arról, mit kellene tennünk ahhoz, hogy a beiratkozási arány és az állandó jelenlét javuljon a kisebbségi gyermekek körében is.

A KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Az alábbi kérdésekre kerestük a választ: milyen jellemzői vannak a roma szülői közösség és az óvodapedagógusok közötti általános kapcsolatnak, valamint milyen gyakorisággal és milyen

CC BY

minőségben zajlanak a kölcsönös találkozások, egyeztetések és informális beszélgetések a két fél között. Feltártuk továbbá, hogy az óvodapedagógusok milyen mértékben és milyen formában képesek bevonni a roma szülőket az óvodai programok és tevékenységek tervezésébe és megvalósításába.

A kutatás során arra is választ kerestünk, hogy a roma közösségek tagjai körében mely iskolai végzettségi fokozat a leginkább elterjedt, illetve hogyan tekintenek vissza a szülők saját korábbi tanintézményi élményeikre, valamint ezek miként befolyásolják azt a döntésüket, hogy gyermekeiket ugyanabba az intézménybe íratják-e be, vagy inkább más óvodát választanak számukra. Továbbá fontos kérdés az is, hogy a roma szülők mely készségek és kompetenciák elsajátítását tartják a legfontosabbnak gyermekeik számára az óvodai nevelés során.

A vizsgálat érintette azt a problémakört is, hogy a roma szülőknek van-e egyértelmű preferenciájuk arra vonatkozóan, hogy gyermekük szegregált vagy integrált óvodai csoportba kerüljön, valamint hogy a családi körülmények — különösen a mélyszegénység — milyen módon és mértékben befolyásolják az óvodai intézmények látogatottságát. Feltártuk azokat a körülményeket is, amelyek odavezetnek, hogy a szülők gyermeküket kiveszik az óvodából. Kérdés volt: milyen okok állhatnak amögött, hogy egyes családok tartósan kimaradnak az oktatási rendszerből.

A kutatás kitért arra is, hogy a roma szülők megítélése szerint milyen tulajdonságokkal és szakmai attitűddel rendelkezik egy jó óvodapedagógus, továbbá arra is, hogy hány óvodapedagógus vállalja a kötelező szakmai feladatain túl azt, hogy többletenergiát igénylő munkával mélyebb ismereteket szerezzen a roma közösség életmódjáról, kultúrájáról például azzal, hogy a családokat saját otthonukban is felkeresi.

A kutatási kérdésekhez öt hipotézis társult. Ezek a következők:

1) Azok a roma szülők, akik rendszeresen járatják gyerekeiket óvodába, megbíznak a pedagógusban, és tudják, hogy gyerekük jó helyen van, amíg az intézményben tartózkodik.
2) A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező roma szülők gyerekei rendszeresebben járnak óvodába, mint az alacsonyabb végzettségű szülők gyermekei.

Ezt a hipotézist Forray R. Katalin és Hegedűs T. András gondolatai ihlették: a családi háttér, különösen az anya iskolázottsága döntően befolyásolja a gyermekek iskolai pályafutását, és ezzel a társadalmi mobilitás esélyeit is (Forray, Hegedűs, 2000) A családi háttér szerepének hangsúlyozása rávilágít arra, hogy az oktatási egyenlőtlenségek már az iskolarendszerbe belépést megelőzően kialakulnak. Az anya iskolázottsága mint kulcstényező nemcsak a tanulási minták és aspirációk alakulását befolyásolja, hanem közvetetten a gyermek hosszú távú társadalmi mobilitási esélyeit is meghatározza.

Liskó Ilona is hasonlóképpen látta ezt a nézőpontot: a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai teljesítményének legfontosabb bejóslója a szülők iskolázottsága és társadalmi státusa (Liskó, 2001). Az előbbi megállapítás megerősíti azt, hogy az iskolai teljesítményt alapvetően meghatározzák az iskolarendszeren kívüli társadalmi tényezők. A szülők iskolázottsága és társadalmi státusa olyan erőforrásokat és mintázatokat közvetít, amelyek döntően befolyásolják a hátrányos helyzetű gyermekek tanulási pályáját.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

3) Azok a roma szülők, akik rendszeresen óvodába járatják gyermekeiket, tudatosítják az óvodai nevelés szerepét gyermekük fejlődésében.
4) Az állami óvodai oktatástól való rendszeres távolmaradás okai közé sorolhatjuk az anyagi problémákat, az óvodával kapcsolatos tapasztalatok hiányát, a bizalmatlanságot, valamint a nem megfelelő otthoni körülményeket.
5) Az óvodapedagógus személyisége, elkötelezettsége, szociális érzékenysége nagyban elősegítheti a rendszeres óvodai látogatottságot.

A KVALITATÍV KUTATÁSI MÓDSZER BEMUTATÁSA

Roma szülőkkel és a roma gyermekekkel dolgozó óvodapedagógusokkal készítettünk interjúkat a kutatás során. Az interjúk célja az volt, hogy személyes, valóságos és gyakorlati nézőpontokat ismerhessünk meg az óvodáskorú roma gyermekek intézményi látogatottságát befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban. A roma szülőkkel felvett interjúkban huszonhat kérdéskört vizsgáltunk meg, többek között a szülők iskolai végzettségét, családi helyzetét és foglalkozását.[1] Az volt a cél, hogy ezek alapján feltárhassuk az összefüggést a családi háttér és az óvodalátogatás rendszeressége között. Ezt követően az óvodával kapcsolatos témák kerültek előtérbe. Arra is kerestük a választ, hogy a szülők jártak-e óvodába, milyen rendszerességgel, és mi motiválta őket abban, hogy beírassák gyermeküket az intézménybe. Emellett megvizsgáltuk az óvodába járás rendszerességének mértékét, a hiányzások okait, valamint azt is, hogy milyen kép él a szülőkben az adott óvodapedagógusról. Fontosnak tartottuk feltárni, hogy milyen tényezők segítik elő a rendszeres intézménylátogatást, illetve milyen negatív tapasztalatok merültek fel az óvodával kapcsolatban. Az oktatási intézmények alkalmazottaival készült interjúk a romákkal dolgozó pedagógusok szemszögébe nyújtottak betekintést.

A fő módszertani nehézséget az jelentette, hogy a roma szülők az év nagy részében külföldön tartózkodnak, hiszen csak ott találnak munkát. Így megtörtént, hogy az adott helyszínen nem sikerült interjúzni a szülőkkel, vagy csak egy-két hozzátartozó, például a nagymama jelent meg. Nehézséget jelentett az is, hogy az intézmények zárkózottak a látogatókkal szemben, az interjúk egyeztetése során félelemmel, elzárkózással találkoztunk az intézményvezetők részéről. Szerencsére sikerült áthidalni a kezdeti akadályokat.

A komplex körülmények ellenére módszertani sikereket is megtapasztaltunk. Adatközlőink az óvodáskorú roma gyermekek szülei, valamint az utóbbiakat tanító pedagógusok voltak. Hargita megyei, székelyudvarhelyi, csíkszeredai, Keresztúr környéki és gyergyói interjúalanyok válaszoltak a kérdésekre.

Pál Judit egy tanulmányában a katonai adminisztráció kontextusában tárgyalja a székely székeket. A székek tisztikara kisebb volt a magyarországi, vagy akár az erdélyi vármegyékénél (Pál, 2021). A továbbiakban Csíkszéknek Csík- és Gyergyószéket nevezem (Pál, 2021).

A székely székek mint sajátos közigazgatási alegységek a katonai és a polgári igazgatás határterületén helyezkedtek el, ami intézményi működésüket és tisztikaruk összetételét is meghatározta. Pál Judit elemzése rámutat arra, hogy a székely székek igazgatási apparátusa létszá-

[1] Néhány példa az interjú kérdéseire: „Az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?", „Hányan élnek egy háztartásban?", „Van Önnek, vagy a családjában bárkinek munkahelye?"

CC BY

mában és struktúrájában is eltért a magyarországi és erdélyi vármegyék gyakorlatától, ami a székely autonóm hagyományok továbbélését tükrözi. A székely székek tehát egyfajta történeti közigazgatási egységeknek tekinthetők, amelyek adminisztrációs szempontból már nem aktuálisak a jelenben, azonban történeti jelentőségük révén még mindig ebben a formában élnek tovább a köztudatban.

A székely székek képezték a mintavétel földrajzi területét a szóban forgó interjúk elkészítéséhez. A roma szülők megbízható válaszokat adtak, hiszen a kérdések egyszerűek voltak, nem adtak teret túl sok spekulációnak. A velük kapcsolatos fő kritika azonban az, hogy sokszor ők maguk az okai gyermekük óvodától való távolmaradásának. Az óvodapedagógusok kifejezetten őszinte és mély válaszokat adtak, velük kapcsolatban az egyetlen megfogalmazható kritika, hogy vezetői nyomásra talán visszatartottak a kutatás szempontjából lényeges információkat is. Ez azonban érthető abból a szempontból, hogy a romániai törvények szigorúan veszik a romákkal kapcsolatos jogszabályokat, sok intézmény retteg a büntetéstől. A tudományos vizsgálat során hat óvodai intézményben tizenöt pedagógus és ötvenegy roma szülő szólalt meg. A kutatásban részt vevő tanintézmények és az interjúalanyok kiválasztása is előre meghatározott kritériumok alapján történt. Az óvodák helyzete Hargita megyében rendkívül sajátos. Ahogy arra Jakab Judit 2019-es tanulmányában felhívja a figyelmet:

„Többnyire ma is a városok egyetlen iskolájába koncentrálódnak a roma negyedek, telepek gyermekei, és ha ötödik osztálytól bekerülnek is egy-egy vegyes összetételű osztályba, ott gyakran nem roma, de szintén hátrányos helyzetű tanulókkal tanulnak együtt." (Jakab, 2019, 122.)

A Jakab Judit által vázolt jelenség az iskolai szegregáció tartós jellegére utal, amely az intézményi koncentráció és az osztályszintű elkülönítés révén is újratermelődik. A vegyes összetételű osztályok kialakítása sok esetben nem eredményez valódi integrációt, mivel a roma tanulók más, szintén hátrányos helyzetű csoportokba kerülnek. Utóbbi jelenség pedig erőteljesen hozzájárul az oktatási egyenlőtlenségek fennmaradásához.

Nincs ez másképpen a Hargita megyei óvodák esetében sem. A szóban forgó zónák településein megkerestük azt az (egyetlen) óvodát, amely roma gyermekeket is befogad. A települések és tanintézmények megválasztásának tekintetében fontos kritérium volt, hogy városi és vidéki óvodák nézőpontjai egyaránt megjelenjenek, a gyakorlatban ez azt jelenti, hogy három városi és két vidéki óvoda vett részt ebben a folyamatban. Az Általános Európai Adatvédelmi Irányelvnek megfelelően teljes anonimitást biztosítottam a kutatásban részt vevő intézményeknek, az ott tanító pedagógusoknak, és minden roma szülőnek. A szóban forgó óvodákból csak a roma csoportokban tanító pedagógusokkal készült interjú. A megszólaló roma szülők kiválasztásánál az alábbi kritériumok mentén történt a szelekció: mindkét nem képviseltesse magát, és különböző életkorúak legyenek. Az ötvenegy roma szülő nem és életkor tekintetében a következőképpen oszlott meg: a székelyudvarhelyi városi óvoda roma szülői közösségéből huszonkét nő és három férfi volt jelen. Ez a csoport életkor szerint is vegyes volt: az egészen fiatal, 18 éves szülőtől a 45 éves, középkorú szülőig terjedt a skála. A székelykeresztúri, vidéki óvodánál nők jöttek el: huszonöt asszonnyal készült interjú. Az életkor szempontjából ez a csoport még inkább vegyes volt: az egészen fiatal, 16 éves nőtől egészen az 55 éves asszonyig. A gyergyószéki városi óvodában egyetlen fiatal, 25 éves apuka jött el az interjúra. Az udvarhelyszéki vidéki óvodában pedig egyetlen 65 éves nagymama válaszolt a kérdésekre.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

A csíkszéki városi óvoda szülői közösségével nem sikerült interjút készíteni, ugyanis külföldi munkavégzés miatt nem sikerült elérni őket.

A kvalitatív módszerrel történő adatfeldolgozáshoz öt interjú anyagát használtuk fel (ez zónánként egy interjút jelent), a zónák közti egyenlő mértékben történő képviseltség elvét figyelembe véve.

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A vizsgálat keretében összesen hat óvodai intézmény szolgált adatgyűjtési helyszínként, ahol 15 pedagógus, valamint 51 roma szülő vállalta az interjút. Az adatfeldolgozás kvalitatív megközelítésben zajlott, amelyhez hét interjú anyagát használtuk fel. A hét interjúból három a szülőknek, négy a pedagógusoknak szánt anyagból állt össze. Ez zónánként két interjút jelent: Udvarhelyszék zónájában egy szülői és egy pedagógusi interjút, Keresztúr zónájában szintén egy szülői és egy pedagógusi interjút, Gyergyószék esetében ugyancsak egy szülői és egy pedagógusi interjút. Csíkszéken csupán egy pedagógusi interjút lehetett elkészíteni, ugyanis a vizsgálati időszakban az adott zónához tartozó roma szülők jelentős része, munkavállalás céljából, külföldön tartózkodott.

Az interjúk kiválasztása során alapvető szempont volt a vizsgált zónák közötti kiegyensúlyozott képviselet elve, amely a területi reprezentativitás biztosítását szolgálta. A 15 pedagógussal készített interjúból nem mindegyik került be az adatfeldolgozásba. Ennek oka, hogy Székelyudvarhely városában a romákat is befogadó oktatási intézmények száma számottevően magasabb, mint a környező településeken, így az elemzés fókuszát aránytalanul Székelyudvarhely irányába tolta volna el az, ha minden egyes interjút feldolgozunk. Mivel azonban a kutatás elsődleges célja a Hargita megyei roma származású, óvodáskorú gyermekek intézménylátogatásának feltárása volt, indokoltnak bizonyult, hogy az interjúkört szelektív módon, a megyei szintű relevanciát szem előtt tartva alakítsuk ki.

A kutatási mintában alkalmazott interjúk elosztása és az adatfeldolgozás szempontjai a területi egyenlőség, a célnépesség intézményi jelenlétének vizsgálata, valamint az adatgyűjtés realitásai (például a szülők külföldi tartózkodása) mentén történtek, biztosítva ezzel a Hargita megyei roma óvodáspopuláció minél hitelesebb és pontosabb reprezentációját.

A szóban forgó interjúkat a tartalomelemzés módszerével dolgoztuk fel. Ebben a folyamatban az Atlas.ti program tartalomelemző funkcióját is használtuk.

A SZÉKELYUDVARHELYI VÁROSI ÓVODA SZEGREGÁLT CSOPORTJÁBAN OKTATÓ ÓVODAPEDAGÓGUSOKKAL KÉSZÜLT INTERJÚ ELEMZÉSE

Három pedagógus vállalta az interjút. Az elemzés során az alábbi kódkészletet alkalmaztuk: szegregáció kontra integráció, integráció, kulturális különbségek, városi zóna, vidéki zóna, lélekszám, üldözési mánia, önértékelés, belső konfliktusok, szeparáció, romák általi hozzáállásbeli különbségek, uniformizáció, elégtelenül kidolgozott tanterv, hátrányos helyzet az ismeretek terén, kései óvodakezdés, fluktuáló intézményi látogatottság, módszertani rugalmasság, speciális roma tanterv, egészségügyi nevelés, pedagógusi félelem, félelem a betegségektől, pozitív csalódás, pozitív tapasztalat, elégtelen higiénia, elkényeztetett többség, hálás kisebb-

CC BY

ség, előítélet, közöny, előzetes felkészítés hiánya, romákkal kapcsolatos szakirodalom, erős identitástudat, stigmatizáció, lelki terhelés és agresszió.

Az előzetesen kialakított kódrendszeren belül elkülönítettük azokat a tematikus kódokat, amelyek nem az interjúalanyok szóhasználatából, hanem a kutató által előre megfogalmazott elemzési kategóriákból eredtek. E tematikus kódok a következők voltak: kulturális különbségek, önértékelés, hátrányos helyzet az ismeretek terén, szeparáció, fluktuáló intézményi látogatottság, módszertani rugalmasság, elégtelen higiénia, uniformizáció, romákkal kapcsolatos szakirodalom, erős identitástudat, előítélet, közöny, stigmatizáció, agresszió.

Ezzel szemben az in vivo kódok körét azok a fogalmak alkották, amelyeket maguk az interjúalanyok is expliciten megfogalmaztak, és amelyek nyelvezetét az elemzés során változtatás nélkül vettük át. Az in vivo kódok az alábbiak voltak: szegregáció kontra integráció, integráció, üldözési mánia, belső konfliktusok, romák általi hozzáállásbeli különbségek, elégtelenül kidolgozott tanterv, kései óvodakezdés, speciális roma tanterv, egészségügyi nevelés, pedagógusi félelem, félelem a betegségektől, pozitív tapasztalat, elkényeztetett többség, hálás kisebbség, előzetes felkészítés hiánya, lelki terhelés.

A kódolás folyamatában tehát világosan elkülönült a kutatói konstruált kategóriák (tematikus kódok) és a résztvevői szóhasználat alapján kialakított in vivo kódok rendszere. Ez a megközelítés lehetőséget teremtett arra, hogy a pedagógusok tapasztalatai és véleményei autentikusan jelenjenek meg az elemzés során, ugyanakkor biztosított volt a koncepcionális keretbe való illesztés lehetősége is. A kódolás és a kategorizálás együttes alkalmazása így megalapozottan támogatta a roma gyermekek óvodai nevelésének intézményi sajátosságairól szóló kvalitatív értelmezést.

Ez az összegzés kizárólag az interjúk azon tartalmi elemeire és szó szerinti idézeteire koncentrál, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az alábbi kulcstémákhoz: intézményi látogatottság, roma óvodások, Hargita megye, szegregáció és integráció. Minden egyes témakörben a pedagógusok megállapításait kritikai elemzésnek vetettük alá, továbbá összehasonlítottuk a mellékelt szakirodalmi áttekintés főbb következtetéseivel – különös tekintettel Pik Katalin, Vass István és Havas Gábor releváns meglátásaira.

Intézményi látogatottság (az óvodába járás rendszeressége)

Az interjúk tanúsága szerint az óvodába járás rendszertelensége, valamint a kései óvodakezdés komoly akadálya a roma gyermekek fejlődésének. Az egyik pedagógus beszámolója rámutatott, hogy csoportjában a gyermekek jelenléte rendkívül fluktuáló:

> *„Próbálunk [a tanterv] szerint dolgozni, megtartani a fő témákat. De az ütemet, azt sehogy sem tudjuk tartani... amikor öt napig jön öt gyerek, következő öt napban jön megint egy másik öt gyerek, amit elértél volna az előző csoporttal, azt újra kell kezdjed."*

A gyakorlati tapasztalat arra világít rá, hogy a gyermekek rendszertelen óvodai részvétele miatt a pedagógusok kénytelenek az alapoktól elindítani a fejlesztést, ez pedig aláássa a tanulási folyamat kontinuitását. A hiányzások következtében a megszerzett tudás és készségek megerősítése akadályokba ütközik, a tantervi követelmények teljesítése pedig szinte lehetetlen. Ez

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

a helyzet demotiváló hatással bír a gyermekekre, hiszen így ők kevésbé élhetik meg a siker és az előrehaladás élményét.

Az interjúk emellett rávilágítanak arra is, hogy számos roma gyermek késve kapcsolódik be az óvodai nevelésbe, gyakorta csak ötéves korában, szemben a többségi gyermekekkel, akik jellemzően már két-három éves kortól részt vesznek az intézményes nevelésben. Az egyik pedagógus így fogalmazott:

> *„a tavalyi évben... hat-hét gyerek... napi szinten jelen volt az óvodában, és már kicsi koruk óta rendesen jártak... velük... sokkal könnyebb volt, és őket úgy engedtük el iskolába, hogy volt egy erős alapjuk. Most... más a helyzet... akik mennek most iskolába, azoknak több mint a fele ötévesen jött óvodába. És akkor kezdjünk elölről mindent. Egy év alatt három-négy év anyagát nem lehet lenyomni senkinek a torkán."*

A pedagógus hangsúlyozza, hogy egyetlen év alatt lehetetlen pótolni három-négyévnyi fejlesztési lemaradást, ami túlzott terhelést ró a gyermekre, fokozza a kudarcélmény kockázatát, csökkenti az önbizalmat, és végső soron hozzájárulhat a későbbi iskolai lemorzsolódáshoz. Havas Gábor oktatásszociológus hasonló következtetésre jutott országos szinten: az óvodai beíratás késleltetése, illetve elmaradása a roma gyermekek esetében az elsődleges szocializációs tapasztalatok beszűküléséhez, a tanulási motiváció csökkenéséhez, valamint a későbbi iskolai kudarcok valószínűségének növekedéséhez vezet.

A székelyudvarhelyi pedagógusok tapasztalatai megerősítik Pik Katalin megállapításait, miszerint a roma gyermekek körében gyakori a késői beíratás és a magas hiányzási arány. Pik 2004-es kutatása során azt tapasztalta több intézményben, hogy a roma gyermekek nagy része csak ötéves korban kerül be az óvodába, sokszor külső kényszer hatására: a gyerekek ötödik életévüket betöltve kerülnek az óvodába, és sokszor azért, mert felszólítják a szülőt, hogy írassa be gyermekét (Pik, 2000). A részvétel gyakran inkább hatósági beavatkozás eredménye, semmint az intézmény és a család közötti partneri együttműködésé. A bizalomhiányt az is jelzi, hogy számos roma szülő idegenkedik az óvodától: Pik rámutat arra, hogy sok esetben saját vagy közösségi tapasztalataik alapján tartanak attól, hogy gyermekük az intézményben hátrányos megkülönböztetésnek lesz kitéve. Havas Gábor és Pik Katalin egyaránt hangsúlyozzák, hogy az óvodák részéről is megjelenhetnek előítéletes attitűdök, amelyek tovább erősítik a kölcsönös bizalmatlanságot, és csökkentik a rendszeres óvodába járás motivációját. Pik idézett példája szerint amennyiben konfliktus alakul ki a család és az óvoda között egy gyermek megítélésében, előfordulhat, hogy a gyermeket inkább otthon tartják, és ez az intézményből kimaradásához vezet. A roma szülők kevesebb mint harmada vesz részt az óvodai szülői értekezleteken, ami a párbeszéd hiányát állandósítja. Összességében megállapítható, hogy az alacsony intézményi látogatottság egyszerre oka és következménye a bizalomhiánynak: a rendszertelen vagy későn megkezdett óvodáztatás megerősíti a gyermekek hátrányait, amelyek további kudarcokhoz vezetnek, miközben a szülői bizalmatlanság miatt a gyerekek eleve kimaradnak a korai nevelésből, amely esélyt adhatna a fejlődésre.

CC BY

esély
www.esely.org

A roma óvodások sajátosságai és szükségletei

Az interjúk tanúsága szerint a szegregált csoportokban nevelt roma gyermekek jelentős fejlettség- és készségbeli hiányosságokkal kerülnek be az intézménybe. Különösen a nyelvi kommunikáció, a szociális készségek, valamint a higiéniai szokások terén mutatkoznak hiányosságok. Beszédes példa erre, hogy egy ötéves roma kislány „a legalapvetőbb háziállatokat sem" tudta megnevezni, szókincse szinte teljes egészében egyetlen helyettesítő szóra („izé") korlátozódott. Ez a nyelvi deficit súlyosan akadályozza a kommunikációs kompetenciák kibontakozását.

A pedagógusok arról is beszámoltak, hogy a roma gyermekek sokszor az alapvető szociális és higiénés készségeket sem sajátították el. Egyikük így fogalmazott:

> *„Ezek az ismeretek a budvári romáknak sajnos nagyon új dolgok... a kicsi gyerek, aki bejön, elcsodálkozik, hogy azt a WC-t hogy kell használni. Velük mindent elölről kell kezdeni... az alap szociális képességek teljesen hiányoznak."*

A tapasztalatok szerint tehát a pedagógusoknak az óvodai nevelés során sok esetben a legalapvetőbb higiéniai és életvezetési normákat kell átadniuk, ami jelentős többletterhet ró az intézményre.

A szakirodalom e megállapításokat széles körben alátámasztja. Vass István rámutatott arra, hogy a romániai közoktatás történetileg nem vette figyelembe a roma gyermekek sajátos nevelési igényeit, így a kulturális és nyelvi háttér figyelmen kívül hagyása hozzájárult esélyeik romlásához. Pik Katalin szintén kiemeli, hogy a pedagógiai programok ritkán alkalmazkodnak a roma gyermekek kulturális hátteréhez, például a romani nyelv teljes mértékben hiányzik az óvodai kommunikációból. Ez a körülmény tovább mélyíti a meglévő lemaradásokat, valamint megnehezíti az integrációt.

A pedagógusok többsége szerint ezért a roma gyermekek nevelése csak akkor lehet eredményes, ha a pedagógusok megfelelő szakmai felkészítést és interkulturális érzékenyítést kapnak. Pik hangsúlyozza, hogy a pedagógusképzés elsősorban a többségi normákhoz igazodó gyermekek nevelésére fókuszál, miközben nem biztosít megfelelő eszköztárat a kulturálisan heterogén csoportok kezelésére. Hasonló következtetésre jutott Vass István is, aki szerint a pedagógusok attitűdjeit gyakran sztereotípiák és előítéletek határozzák meg, amelyek tovább erősítik a roma gyermekek stigmatizációját. A szakirodalom konszenzusa szerint a sikeres integráció és felzárkóztatás elengedhetetlen feltétele a pedagógusok interkulturális érzékenyítése, továbbképzése és támogatása.

A Hargita megyei kontextus

Az interjúk Székelyudvarhelyen, Hargita megyében készültek, utóbbi pedig egy sajátos társadalmi kontextust képvisel Romániában. A megye lakosságának többsége magyar nemzetiségű, ugyanakkor jelentős roma közösségek élnek elszórtan, többnyire a városok peremén vagy különálló településrészeken (pl. Székelyudvarhely Budvár negyedében).

A térségben a roma közösségek szociális marginalizációja, alacsony iskolázottsági szintje és gyakran szegregált lakókörnyezete hozzájárul ahhoz, hogy gyermekeik oktatási esélyei jóval

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

alacsonyabbak legyenek a többségi gyermekekénél. Vass István rámutatott arra, hogy Romániában a rendszerváltás előtt és után egyaránt elhúzódott a roma közösségek társadalmi integrációja, és az oktatási rendszer csak késve kezdte felismerni a roma tanulók sajátos szükségleteit. A vidéki és periferikus lakóhely, valamint az infrastrukturális hiányosságok különösen megnehezítik a hozzáférést az óvodai neveléshez. Havas Gábor magyarországi tapasztalataira hivatkozva kiemeli, hogy a fizikai távolság, valamint a központosított intézményrendszer szintén korlátozza a hátrányos helyzetű gyermekek bekapcsolódását az intézményes nevelésbe.

Noha a román oktatáspolitika az 1990-es évek végétől erőfeszítéseket tett a roma gyermekek oktatási esélyeinek javítására – például a romani nyelv oktatásának bevezetésével, roma tanfelügyelők kinevezésével és felsőoktatási kvóták biztosításával –, Vass István kritikusan megjegyzi, hogy a programok gyakran esetlegesek és szórványosak maradtak, és nem épültek be egy hosszú távú, koherens stratégiába. A befogadó intézményi környezet kialakítása továbbra is hiányosságokat mutat, miközben a többségi társadalom előítéletei is fennmaradtak.

Szegregáció az óvodai nevelésben

Székelyudvarhely városi óvodájában külön csoportok működnek a roma gyermekek számára, ez pedig az elkülönítés egyik intézményes formáját jelzi. A pedagógusok véleménye megoszlik erről az oktatási gyakorlatról. Egyikük szerint:

> *„Nem biztos, [hogy] az integrált oktatás jobb lenne, mint a szegregált, mert nekik annyira más a kultúrájuk, a viselkedésformájuk."*

Az óvodapedagógus álláspontja azt tükrözi, hogy a roma gyermekek kulturális és viselkedésbeli sajátosságai oly mértékben eltérnek a többségétől, hogy elkülönített nevelésük indokolt lehet.

Pik Katalin azonban hangsúlyozza, hogy a gyermekkori szegregáció előrevetíti a későbbi iskolai és társadalmi elkülönülést, így hosszú távon konzerválja a társadalmi hátrányokat. Havas Gábor elemzései szerint a helyi oktatáspolitikák gyakran megerősítik a korábbi elkülönítési mintákat, ha hiányoznak az integráció irányába tett tudatos törekvések. A szegregációt a többségi szülők ellenállása is fenntartja, hisz utóbbiak attól tartanak, hogy gyermekeik lemaradnak, ha hátrányos helyzetű társaikkal kell együtt tanulniuk.

Az interjúkban megjelent az a nézőpont is, hogy a kisebb falusi közösségekben könnyebben megvalósítható az integráció, míg a városi környezetben nehezebb az együtt nevelés biztosítása. Ugyanakkor Pik és Havas is figyelmeztetnek: a szegregációt mindig indokolhatják bizonyos különbségekre hivatkozva, ha a befogadó közösség nem elkötelezett az inklúzió mellett.

Az integráció és az inkluzív nevelés lehetőségei

Az interjúk rávilágítottak arra, hogy az integráció gyakorlati megvalósítása számos akadályba ütközik. Egyik pedagógus így fogalmazott:

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

„Ez a probléma az integrációval is, hogy jó, oké, integráljunk be őket, tegyük be, de előbb-utóbb ki fognak maradni az iskolából, mert... nem tudják tartani a lépést a tanulásban a többségi gyermekekkel."

E nézőpont szerint tehát az integráció önmagában nem elegendő, amennyiben nem társul hozzá kompenzációs pedagógiai eszköztár, amely képes kezelni a hátrányos helyzetből fakadó különbségeket.

A pedagógusok azt is kiemelték, hogy az integráció sikerességét alapvetően a befogadó közeg attitűdje határozza meg. Egyikük például arról számolt be, hogy kezdetben előítéletei voltak a roma gyermekekkel szemben, ám a személyes tapasztalatok pozitív irányban formálták szakmai hozzáállását. Ez a tény megerősíti a szakirodalom azon álláspontját, miszerint a pedagógusok interkulturális képzése, szemléletformálása és gyakorlati tapasztalatszerzése nélkülözhetetlen az előítéletek lebontásához. Pik Katalin (2004) és Vass István (2002) egyaránt hangsúlyozzák, hogy a pedagógusképzés jelenlegi struktúrája nem biztosít megfelelő felkészítést a multikulturális neveléshez, így az integráció hatékonysága sokszor esetleges marad.

Az interjúk és a szakirodalmi elemzések egyaránt arra világítanak rá, hogy a roma óvodások integrációja összetett, többdimenziós probléma. Az eredményes beavatkozás előfeltételei közé tartozik a gyermekek minél korábbi és folyamatos óvodai részvétele, a pedagógiai tartalmak és módszerek rugalmas adaptálása a helyi sajátosságokhoz, a befogadó közeg – pedagógusok, szülők és intézmények – attitűdjeinek és készségeinek fejlesztése.

A székelyudvarhelyi óvodai gyakorlat rávilágít arra, hogy a jogszabályi és szakpolitikai keretek ellenére a mindennapi nevelési gyakorlatban továbbra is számos strukturális és attitűdbeli akadály áll fenn. A bizalom, a kommunikáció, valamint a pedagógiai kultúra fejlesztése kulcsfontosságú annak érdekében, hogy az integráció ne pusztán deklarált célkitűzés maradjon, hanem ténylegesen hozzájáruljon a roma gyermekek iskolai és társadalmi esélyeinek javításához.

A SZÉKELYUDVARHELYI VÁROSI ÓVODÁHOZ TARTOZÓ, BUDVÁR-TELEPI ROMA SZÜLŐK KÖZÖSSÉGÉVEL KÉSZÜLT INTERJÚ ELEMZÉSE

A székelyudvarhelyi városi óvodához tartozó roma szülők közösségének 22 tagja, négy apa és 18 anya vállalta az interjút. Az általuk képviselt korosztály 14 éves kortól 45 éves korig terjedt. Az interjú feldolgozásánál szintén az Atlas.ti szoftvert használtuk.

Az elemzés során az alábbi kódkészletet alkalmaztuk: tanulás, jobb életszínvonal, bizalom, gyermeknevelés, óvodai személyzet javulása, kedvesség, arrogancia, egyforma bánásmód, szülői részvétel az óvodai programokban, óvodai szereplések, telefon, közöny, negatív csoportdinamika, tanulási folyamat értelmetlensége, szeparáció, hozzáállásbeli különbségek a roma családok között, mélyszegénység, hivatalos dokumentumok hiánya, házszámjelölések hiánya, hátrányos megkülönböztetés, munkaerőpiaci nehézségek, konfliktusok a törvénnyel, anyagi gondok, belső konfliktusok, agresszió.

Az előzetesen kialakított kódrendszeren belül elkülönítettük azokat a tematikus kódokat, amelyek nem az interjúalanyok szóhasználatából, hanem a kutató által előre megfogalmazott elemzési kategóriákból eredtek. E tematikus kódok a következők voltak: jobb életszínvonal,

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

gyermeknevelés, óvodai személyzet javulása, arrogancia, közöny, negatív csoportdinamika, tanulási folyamat értelmetlensége, belső konfliktusok, különbségek a roma családok között, hátrányos megkülönböztetés, munkaerőpiaci nehézségek, konfliktusok a törvénnyel, anyagi gondok, agresszió.

Ezzel szemben az in vivo kódok körét azok a fogalmak alkották, amelyeket maguk az interjúalanyok is expliciten megfogalmaztak, és amelyek nyelvezetét az elemzés során változtatás nélkül vettük át. Az in vivo kódok az alábbiak voltak: tanulás, bizalom, kedvesség, egyforma bánásmód, szülői részvétel az óvodai programokban, óvodai szereplések, telefon, hivatalos dokumentumok hiánya, házszámjelölések hiánya.

A kódolás folyamatában tehát itt is világosan elkülönült a kutatói konstruált kategóriák (tematikus kódok) és a résztvevői szóhasználat alapján kialakított in vivo kódok rendszere.

Gazdasági bizonytalanság és óvodai részvétel

> *„Mi itt a Budvár-telepen élünk, mindennap próbálunk boldogulni. A férfiak közül sokan külföldre járnak dolgozni, mert ott többet lehet keresni. Akik itthon vannak, azok napszámosként próbálnak munkát találni, de ez nem biztos, hogy mindig van. Hol van, hol nincs. Nem lehet rá számítani."*

Az idézett szülői megállapítás a Budvár-telepi közösség anyagi helyzetét, megélhetési bizonytalanságát jeleníti meg. A családok gazdasági stratégiái kényszerpályák mentén szerveződnek: a férfiak egy része külföldi munkavállalás révén igyekszik stabilabb jövedelemhez jutni, míg mások alkalmi, napszámos munkákból tartják fenn családjukat. Ez a kettős stratégia egyik oldalról némileg kiszámíthatóbb bevételt eredményezhet, másfelől azonban súlyos szociális költségekkel jár. A külföldön dolgozó apák huzamosabb távolléte megbontja a családi élet kohézióját, érzelmi és nevelési hiányokat generálva. Az otthon maradó családapák esetében pedig az alkalmi munka rendszertelensége állandó egzisztenciális bizonytalanságot eredményez.

A helyzet nem pusztán anyagi nehézségekhez vezet: a jövedelem hullámzása és a szülői jelenlét hiánya közvetetten az óvodai részvételre is hatással van. Tervezhetetlenné válik az óvodába járás anyagi fedezete és logisztikája (például ruha, útiköltség, étkezés biztosítása), továbbá ha az anya egyedül marad a háztartás és a gyermeknevelés terhével, nehezebb neki rendszeresen bekísérni gyermekét az intézménybe. A létbizonytalanság folyamatos adaptációra kényszeríti a családokat, hosszú távon pedig újratermeli a társadalmi egyenlőtlenségeket. A megélhetési nehézségek így közvetlen kapcsolatban állnak az óvodai intézményi részvétel ingadozásával: a havi bevételek és a szülői jelenlét bizonytalansága következtében a roma gyermekek óvodalátogatása gyakran rendszertelenné vagy időszakossá válik.

Fiatal szülők korosztálya és nevelési attitűdök

> *„A legtöbben fiatalok vagyunk, tizennégytől negyvenöt éves korig."*

Az interjú alapján a Budvár-telepi roma szülők döntő többsége fiatalon vállalt gyermeket – sokan tizenévesen vagy huszonévesen váltak szülővé. Demográfiai szempontból ez a fiatal

CC BY

korstruktúra kettős értelmezést tesz lehetővé. Egyrészt a fiatal szülői réteg potenciálisan nyitottabb lehet az új nevelési módszerekre és az intézményi együttműködésre, rugalmasabban viszonyulhatnak az óvodai intézményhez, kevésbé kötődnek a tradicionális szocializációs mintákhoz, így elvileg könnyebben fogadják el az integráció eszméjét és a partnerségi kapcsolatot az óvodával. Másfelől a fiatal szülők gyakran alacsonyabb iskolai végzettségűek, kevesebb nevelési tapasztalatuk van, és korlátozottabb mértékben ismerik az intézményi normákat és elvárásokat. Ez a tapasztalatlanság és ismerethiány akadályozhatja gyermekeik rendszeres óvodalátogatását, valamint csökkentheti az óvodapedagógusokkal való együttműködés hatékonyságát. Számos esetben a fiatal anyák és apák maguk is útmutatásra és támogatásra szorulnak, ez a tény pedig gyermekeik intézményi nevelésbe való bekapcsolását is negatívan befolyásolja.

Összességében a fiatal szülői korosztály jelenléte a Budvár-telepen egyszerre hordoz potenciált és kockázatot: a változások iránti nyitottság mellett jelen van a sérülékenység is, amely fokozott szakmai figyelmet igényel. Az intézményi és szociális beavatkozások során ezért elengedhetetlen célzott programok kidolgozása – például szülőképzés vagy mentorálás – annak érdekében, hogy az óvodai integráció eredményessége növekedhessen.

Alacsony iskolai végzettség mint integrációs akadály

> *„Iskolába? Hát, az nehéz volt. Egyikünk elvégzett tíz osztályt, másik négyet, egy harmadik csak az elsőig jutott. A többieknek sajnos semmilyen papírjuk nincs. Nem volt rá lehetőség, meg sokszor támogatás se."*

Ez a szülői vallomás a közösség alacsony iskolázottsági szintjét és az ebből fakadó akadályokat tárja fel. A budvári szülők többsége csupán néhány osztályt végzett, sőt akadnak olyanok is, akik egyáltalán nem jártak iskolába – ez jelentős hátrányt jelent mind a munkaerőpiacon, mind a gyermeknevelésben. Többen nem rendelkeznek végzettséget igazoló dokumentumokkal, olykor még személyazonosító okmányokkal sem, ez a tény pedig tovább nehezíti társadalmi érvényesülésüket.

Az alacsony iskolázottság közvetlenül hat a gyermekek intézményi integrációjára: a formális oktatási tapasztalat nélkül maradt szülőknek nincsenek mintáik arra, hogyan illeszthetnék be gyermekeiket az oktatási rendszerbe. Gyakran hiányzik az óvodához kötődő rutin és az intézményi elköteleződés is. Az interjúrészlet arra is utal, hogy a helyzet hátterében komplex okok állnak: anyagi nehézségek, társadalmi kirekesztettség, valamint a támogatási rendszerek hiányosságai. Ezért a pedagógiai és szociális beavatkozásoknak nemcsak az óvodáztatás ösztönzésére, hanem az iskolázatlanság és az adminisztratív akadályok kezelésére is ki kell terjedniük. Írástudatlanság esetén szükséges a szülők támogatása a hivatalos dokumentumok kitöltésében, illetve a hiányzó iratok pótlásában. Hasonló jellegű segítség nélkül a gyermekek integrációja már az óvodai szinten meghiúsulhat, a családok pedig a mélyszegénység állapotában rekednek.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Az óvodalátogatást akadályozó tényezők: egészség, közösségi nyomás, érdektelenség

> *„A gyerekeinket próbáljuk vinni óvodába, amikor tudjuk. Sokszor betegség van, vagy más gond. Van, akit az is visszatart, hogy a többiek mit mondanak, meg sokan egyszerűen nem érdeklődnek annyira."*

Az idézet több, egymással összefonódó akadályt azonosít, amelyek gátolják a kisgyermekek intézményi nevelésbe való bekapcsolódását a Budvár lakótelepen. Az egészségügyi problémák, a gyakori megbetegedések és az egészségügyi hiányosságok objektív akadályt jelentenek. A zsúfolt és higiénés szempontból hátrányos környezet, valamint a nehézkes hozzáférés az orvosi ellátáshoz hozzájárul a betegségek halmozódásához, ez pedig rendszeres hiányzásokhoz vezet. Továbbá jelen van a közösségi attitűd és negatív csoportnyomás lehúzó ereje is: a közösség belső normái is akadályozzák a rendszeres óvodalátogatást. Amennyiben az idősebb generáció vagy a véleményformáló csoportok negatívan viszonyulnak az intézményi részvételhez („minek viszed óvodába, jobb neki otthon"), az eltántoríthatja a szülőket a rendszeres óvodáztatástól. Nem is beszélve a motiváció hiányáról és az érdektelenségről: sok szülőnél hiányzik a belső motiváció az intézményi részvétel támogatására. A háttérben gyakran a saját negatív iskolai tapasztalataik, illetve a generációkon átívelő intézményi bizalmatlanság áll.

Összességében ezek a tényezők együttesen vezetnek a rendszeres óvodalátogatás elmaradásához. A probléma kezelése komplex megközelítést igényel: szükséges az életkörülmények javítása, a közösségi tudatosság erősítése, valamint a bizalom újjáépítése a szülők és az intézmények között.

Intergenerációs mobilitás és az oktatás értéke a szülők szemében

> *„De mi, akik hordjuk a gyereket, azt mondjuk: legyen nekik jobb, mint nekünk volt! Mi nem kaptunk sok mindent, de ők tanuljanak, fejlődjenek. Legyenek többek, mint mi! – így mondtuk többen is."*

A szülői vallomás a közösség intergenerációs aspirációit tükrözi. A roma szülők egy része tudatosan törekszik arra, hogy gyermekeinek kedvezőbb életkilátásokat biztosítson, mint amilyenben nekik részük volt annak idején. A saját életút hiányosságait (anyagi, oktatási vagy érzelmi deficit) felismerve elköteleződnek amellett, hogy gyermekeik tanuljanak, fejlődjenek, és „többre vigyék".

> *„Én például azért viszem a gyereket, mert tudom, hogy a tanulás fontos. Ez az egyetlen út a jobb élethez."*

Egy másik szülői megnyilatkozás megerősíti ugyanezt az értékorientációt. A kijelentés („ez az egyetlen út a jobb élethez") a tudatos és belső motivációra épülő elköteleződést tükrözi. Ez a pozitív attitűd jelentős közösségi szereppel bírhat, hiszen alternatívát mutat a korábbi fatalista szemlélettel szemben, és új mintát kínálhat a többi család számára is.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

Intézményi bizalom és befogadó pedagógiai attitűdök

> *„A mostani óvónők rendesek. Régen nem így volt. Akkoriban volt, hogy lenéztek minket, a gyerekeinket, de most már egyformán bánnak velük. Ez sokat számít."*

Az interjúrészlet az óvodapedagógusok attitűdjében bekövetkezett pozitív változásra hívja fel a figyelmet. A múltbéli diszkriminatív tapasztalatok aláásták a roma családok intézményekbe vetett bizalmát, míg a jelenlegi befogadó és empatikus pedagógusi magatartás hozzájárul a bizalom újjáépüléséhez.

Az „egyformán bánnak velük" megfogalmazás jelzi, hogy az óvodapedagógusok tiszteletteljesen és előítélet-mentesen kezelik a roma gyermekeket. A szülők bizalma megerősödik, ha azt tapasztalják, hogy gyermekeik biztonságban vannak, szeretetteljes bánásmódban részesülnek, és nem éri őket hátrányos megkülönböztetés. Ez pedig elősegíti a rendszeres óvodalátogatást, növeli a szülői részvételt az intézményi programokban, és nyitottabbá teszi a párbeszédet a pedagógusokkal. Ez az empirikus tapasztalat egybevág Pik Katalin (2001) megállapításaival, miszerint a roma gyermekek intézményi integrációja nagymértékben függ a pedagógusok befogadó attitűdjétől és a bizalom kialakulásától. A Budvár-telepi példa azt mutatja, hogy a pedagógusok szemléletváltása képes megalapozni a szülőkkel való partnerséget, és hosszabb távon a társadalmi kohéziót is.

Az eredmények értékelése a szakirodalom tükrében

A Budvár-telepen készült interjú elemzése szélesebb kontextusban is értelmezhető, és összhangban áll a hazai és nemzetközi szakirodalommal. Pik Katalin (2001) már korábban rámutatott, hogy a roma gyermekek óvodai nevelésével kapcsolatos problémák nem pusztán pedagógiai természetűek, hanem mély társadalmi és kulturális gyökerei vannak. A Budvár-telepi interjúban feltárt bizalmi deficit – amely a múltbéli negatív intézményi tapasztalatokból fakad – közvetlenül illeszkedik Pik elméleti megállapításaihoz.

Hasonló következtetésre jutott Vass István (2002) is: az intézmények előítéletessége és a roma családok társadalmi kirekesztettsége egymást erősítő jelenségek. Az integrációs törekvések csak akkor lehetnek eredményesek, ha nem pusztán a roma gyermekeket próbáljuk a rendszerhez igazítani, hanem magát a rendszert is felkészítjük a roma gyermekek befogadására (pl. interkulturális pedagógusképzés, szegregált csoportok felszámolása, szülőkkel való párbeszéd).

A szocioökonómiai tényezők tekintetében is kimutatható a párhuzam. A budvári szülők által említett mélyszegénység, munkaerőpiaci bizonytalanság és alacsony végzettség rendszerszintű hátrányokként jelennek meg. Egy 2018-as országos felmérés szerint Romániában a roma gyermekek óvodai beiratkozási aránya mindössze 38%, míg az általános populáció esetében körülbelül 95%. Ez az eltérés az intézményi részvétel strukturális akadályait mutatja. Az UNICEF (2012) jelentése azt hangsúlyozza, hogy a roma gyermekek számára nélkülözhetetlen a legalább kétéves, minőségi és befogadó korai nevelés biztosítása.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

Összegzés

A Budvár-telepi interjú elemzése rávilágít az óvodai részvételt befolyásoló legfontosabb tényezőkre: a gazdasági instabilitásra, a fiatal szülői korosztály tapasztalatlanságából fakadó nehézségekre, az alacsony iskolázottság strukturális akadályaira, a közösségi attitűdök nyomására, valamint az intézményi bizalom és a pedagógusi attitűdök meghatározó szerepére. Az elemzésből kitűnik, hogy a probléma sokdimenziós, és egymást erősítő tényezők együttese határozza meg a roma gyermekek rendszeres óvodai részvételét.

Az empirikus tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a gazdasági bizonytalanság nem csupán anyagi, hanem logisztikai és pszichoszociális következményekkel is jár, amelyek közvetlenül befolyásolják az óvodalátogatás rendszerességét. A fiatal szülők esetében a nyitottság és a rugalmasság mellett fokozott sérülékenység is megjelenik, amely célzott támogatási programokat tesz szükségessé. Az alacsony iskolai végzettség és az adminisztratív dokumentáció hiánya rendszerszintű akadályként értelmezhető, amely szorosan összefügg a társadalmi láthatatlanság és a kirekesztettség újratermelődésével.

A közösségi normák és a belső csoportnyomás ambivalens módon befolyásolják az intézményi részvételt: egyes esetekben visszatartó tényezőként hatnak, máskor viszont a szülői aspirációk és a „pozitív devianciaként" értelmezhető példák új mintákat kínálnak a közösség számára. Kiemelendő, hogy a szülői reflexiók között megjelenik egy jövőorientált, mobilitást célzó attitűd, amely az oktatást a társadalmi felemelkedés kizárólagos eszközeként értelmezi. Ez a szülői csoport a közösségen belül potenciális normateremtő szerepet tölthet be.

Az intézményi oldalról egyértelműen látszik, hogy a pedagógusok attitűdje kulcsfontosságú az integráció sikerességében. A befogadó, empatikus és előítélet-mentes pedagógusi magatartás hozzájárul a bizalom erősödéséhez, amelynek következtében a roma szülők aktívabban kapcsolódnak be az óvodai életbe. Ez az eredmény megerősíti a szakirodalomban (Pik, 2001; Vass, 2002) is hangsúlyozott megállapítást, miszerint az óvodai integráció csak akkor lehet tartósan eredményes, ha az intézmények is képesek alkalmazkodni a roma családok sajátos szükségleteihez és tapasztalataihoz.

Mindezek fényében megállapítható, hogy a roma gyermekek óvodai részvételének előmozdítása integrált, több szinten beavatkozó stratégia révén valósítható meg. Ennek elemei közé tartozik a szegregáció felszámolása, a pedagógusok inkluzív szemléletű továbbképzése, a szülők adminisztratív és nevelési támogatása, a közösségi tudatosság erősítése, valamint a kölcsönös bizalom kiépítése az intézmények és a családok között.

A Budvár-telepi eset tanulsága az, hogy az óvodai integráció nem csupán gyermeknevelési, hanem társadalmi kérdés is. Amennyiben sikerül megerősíteni a szülői bizalmat és bevonni a családokat az óvodai nevelés folyamatába, úgy nemcsak az egyéni, hanem a közösségi szintű társadalmi mobilitás esélyei is növekednek. A rendszeres óvodalátogatás biztosítása így hosszú távon hozzájárulhat a roma gyermekek sikeres iskolai pályafutásához és a társadalmi integráció megalapozásához.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

A SZÉKELYKERESZTÚRI VIDÉKI ÓVODA SZEGREGÁLT CSOPORTJÁBAN OKTATÓ ÓVODAPEDAGÓGUSOKKAL KÉSZÜLT INTERJÚ ELEMZÉSE

A két óvodapedagógussal készített interjú kvalitatív elemzését az Atlas.ti szoftver segítségével végeztük el, a szöveg tartalomelemzésének elvei szerint. A pedagógusok a helyi roma gyermekek óvodai nevelésével kapcsolatos tapasztalataikat osztották meg, különös tekintettel a szegregáció és az integráció dilemmáira. Az elemzés során az alábbi kódkészletet alkalmaztuk: szegregáció kontra integráció, roma közösségen belüli különbségek, identitás (önazonosság kontra identitástagadás), közösségi kirekesztés, szociális hátrányok, késői óvodakezdés, pedagógiai alkalmazkodás, higiéniai és egészségügyi kihívások, előítéletek és félelmek, pedagógusi elhivatottság, korai gyermekvállalás, közösségi fejlődés jelei, belső fegyelem és értékrend.

A tematikus kódok (kutatói konstruált kategóriák) közé tartoztak például a roma közösségen belüli különbségek, a közösségi kirekesztés, a szociális hátrányok, a pedagógiai alkalmazkodás és az előítéletek, míg az in vivo kódok (a résztvevők által használt kifejezések változtatás nélküli átvétele) olyan kulcsfogalmakat és szófordulatokat foglaltak magukba, mint „vízen túliak", „házi cigányok", „telepes cigányok", „magyarok vagyunk" (a romák önmeghatározása), „nem lehetett integrálni", „legnemesebb feladat", „büntetés helyett jutalom", „kidiszkriminálták magukat", „nem engedik be" (közösségi kizárás), „betegségtől való félelem", „pozitív csalódás" stb. Az alkalmazott kódrendszer lehetővé tette, hogy az óvodapedagógusok által elmondottak hitelesen, saját nyelvezetükben jelenjenek meg az elemzésben, ugyanakkor biztosította a tartalmi összefüggések tudományos igényű feltárását is.

Intézményi látogatottság – trendek és adatok

A pedagógusi beszámoló tanúsága szerint a helyi óvodai csoport hivatalos létszáma 31 fő, azonban ebből mindössze hat gyermek származik a faluból, a fennmaradó 25 fő a telepen élő roma közösséghez tartozik („Hozzánk most 31 van beírva, ebből hat a faluból, a többi a vízen túlról."). Ez a demográfiai arány önmagában is a szegregáció túlsúlyát jelzi: a korábban vegyes összetételűnek szánt intézmény mára gyakorlatilag a telepi roma gyermekek nevelésének helyszínévé vált. Az integrált oktatás egykori arányai megfordultak, s ennek következtében szinte homogén, hátrányos helyzetű gyermekekből álló csoport alakult ki.

Megfigyelhető továbbá az intézményi látogatottság fluktuációja is: a pedagógus beszámolója szerint a ténylegesen jelen lévő gyermekek száma időszakosan elmarad a beírt létszámtól. Jelenleg például betegség miatt csak 22 gyermek vesz részt rendszeresen az óvodai foglalkozásokon – ami a halmozottan hátrányos helyzetű közösségekben az átlagosnál gyakoribb hiányzásra utal. A szakirodalom megerősíti ezt a jelenséget: bár az elmúlt évtizedekben emelkedett a roma gyermekek óvodai részvételi aránya, „a puszta beiratkozási adatok félrevezetők lehetnek", mivel a gyermekek tényleges intézményi jelenléte sok esetben rendszertelen és esetleges. A betfalvi óvoda példája is demonstrálja, hogy a jelenlétet nem pusztán a szülői döntés, hanem számos strukturális tényező is befolyásolja.

Szabó-Tóth Kinga (2006) hangsúlyozza, hogy a roma gyermekek óvodai részvételének akadályai között kiemelt szerepet játszik a férőhelyhiány, az anyagi nehézségek és az intézményekkel szembeni bizalmatlanság. A betfalvi esetben ugyanakkor a férőhely nem jelentett korláto-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

zó tényezőt: a falubeli gyermekek kivonulása miatt üres kapacitások keletkeztek, amelyeket a telepi gyermekek töltöttek be. A bizalmi deficit viszont itt is jelen van: a nem roma (magyar) és a magukat integráltnak tartó roma családok elfordultak az intézménytől, amikor nőtt a marginalizált roma gyermekek aránya. Ez a bizalomhiány – ahogyan Pik Katalin (2004) is rámutat – súlyosan akadályozza a korai intézményes nevelés stabilitását.

A betfalvi óvoda adatai számszerűen is előrevetítik mindezt: a 100% körüli roma arány és a hullámzó látogatottság egyértelműen felveti az óvodai szintű szegregáció kontra integráció problémakörét. A pedagógus a helyzet rendkívüliségét diagnosztikus jelleggel mutatja be, összhangban Pik Katalin tézisével, miszerint az óvodai integráció kérdésköre nem pusztán pedagógiai, hanem a társadalmi struktúrák mélyebb rétegeit érintő ügy. A betfalvi óvoda intézményi látogatottsága tehát nem önmagában vizsgálandó statisztikai jelenség, hanem egy tágabb társadalmi folyamat indikátora.

Roma óvodások a közösség peremén

Az interjúban megszólaló egyik pedagógus már a beszélgetés kezdetén jelzi, hogy alapos ismeretei vannak a helyi roma közösség belső rétegződéséről. Utal a településen kívül, a folyón túli roma telepre – helyi szóhasználattal „vízen túliak" –, és három alcsoportot különböztet meg a térség roma lakosságán belül: a „sátoros" (hagyományőrző vagy részben vándorló életmódot folytató) romákat, a „házi cigányokat" (letelepedett, a falusi közegbe részben integrálódott romákat), valamint a „telepes cigányokat" (a faluszéli telepen, mélyszegénységben élőket). A pedagógus elmondása szerint 2010 óta családfák szintjén nyomon követi a vízen túli telep mintegy 150 fős közösségének valamennyi családját („150-en minimum vannak a vízen túliak. Nekem megvan mindenkinek a családja… 2010 óta követem őket.").

Ez a kutatói alaposságot idéző nyilvántartás arra enged következtetni, hogy az óvodapedagógus szerepfelfogása túlmutat a klasszikus nevelői funkción: tevékenységét szociális munkával átszőtt hivatásként értelmezi, amely a roma gyermekek tágabb családi és társadalmi kontextusának figyelembevételére is épül.

A jelenlegi óvodáscsoport döntő többsége a „vízen túli" telepről származik, így a gyermekek többsége extrém marginalizált környezetből érkezik. A pedagógus több példát is említ, amelyek alapján a mindennapi gondozási feladatok – mint a ruházkodás vagy a higiéniai szükségletek biztosítása – szintén az óvoda feladatává váltak (pl. használt ruhák gyűjtése, mosás, cipő és zokni előteremtése). Ez egyértelműen alátámasztja, hogy a roma óvodások nevelése komplex, hátránykompenzációs elemeket is igénylő kihívás.

A Hargita megyei roma gyermekek kapcsán a szakirodalom „kettős hátrányt" említ: Jakab Judit (2022) székelyföldi kutatásai szerint a magyar többségű közegben élő romák egyszerre szenvednek az etnikumközi előítéletektől és a súlyos szociális deprivációtól. Betfalván ennek konkrét megnyilvánulásai tapasztalhatók. Egyrészt a házi cigány származású, több generáció óta a faluban élő, részben asszimilálódott roma családok tudatosan alakítottak ki különálló identitást: a pedagógus beszámolója szerint „évek óta minden kérdésre azt felelik, hogy ők magyarok", és nyíltan nem vállalják roma identitásukat. Ezzel a stratégiával a megbélyegzés elkerülésére és a többségi normákhoz való igazodásra törekednek. Másrészt a telepi romák – akik súlyos anyagi és infrastrukturális hátrányok között élnek – saját magukat cigányként ha-

CC BY

tározzák meg. Ez a közösségen belüli rétegződés és identitásbeli megosztottság tovább erősítette a helyi óvodában jelentkező feszültségeket.

A pedagógus tehát olyan közegben fejti ki tevékenységét, ahol a roma gyermekek két alcsoportja (házi és telepi) között is bizalmatlansági viszony érvényesül. A szakirodalom hangsúlyozza: az óvodai nevelés eredményességének alapfeltétele, hogy az intézmény képes legyen bizalmon alapuló partnerséget kialakítani a családokkal, valamint érzékenyen reagálni a szülők elvárásaira és félelmeire. Ebben a helyzetben a házi cigány családok attól tartottak, hogy gyermekeik a telepi gyermekek között hátrányba kerülnek vagy elveszítik társadalmi státuszukat. A pedagógus ezzel szemben szoros együttműködést alakított ki a telepi családokkal (pl. családlátogatások, adományok koordinálása), ami összhangban áll a Szabó-Tóth (2006) által javasolt bizalomépítő, jó gyakorlatokkal.

A betfalvi eset tehát világosan mutatja, hogy a roma gyermekek intézményes nevelése nem választható el a közösségi környezet sajátosságaitól és belső viszonyrendszereitől.

A Hargita megyei kontextus és a sajátosságok

Betfalva esete egy konkrét település története, ugyanakkor tipikus jelenségként értelmezhető Hargita megye tágabb kontextusában is. A térségben a roma népesség aránya alacsony, ám a magyar többségű vidéki településeken gyakran tapasztalható a roma kisebbség szociális és oktatási marginalizációja.

Vass István (2002) már két évtizeddel ezelőtt rámutatott arra, hogy Romániában a roma gyermekek nevelését az oktatási intézmények előítéletes hozzáállása és a közösségi elkülönülés hagyományai nehezítik. Jakab Judit (2019) kifejezetten Hargita megyei pedagógusok nézőpontjait feltáró kutatásai megerősítik azt, hogy a többségi tanárok és szülők attitűdje kulcsfontosságú tényező: a pedagógusok gyakran eszköztelennek érzik magukat, míg a szülők részéről megfigyelhető egy „white flight"-szerű reakció, amikor egy adott intézményben megnő a roma gyermekek aránya. Betfalván ez a folyamat explicit módon zajlott le: előbb a magyar családok, majd a házi cigány családok is kivonultak a helyi intézményből, amint azt érzékelték, hogy az óvoda „romásodik".

Ez a jelenség összhangban áll Pik Katalin megállapításával, miszerint az, hogy egy település miként kezeli a roma gyermekek óvodai helyzetét, politikai-szociológiai indikátora a helyi társadalom viszonyulásának. Betfalván a kezdeti integráció fenntartására nem mutatkozott helyi politikai akarat: sem a magyar többségű önkormányzat, sem a többségi szülői közeg nem lépett fel a szegregáció ellen, hanem inkább alkalmazkodott hozzá (pl. a magyar szülők buszos utaztatással oldották meg gyermekeik bejárását a közeli városi óvodába).

Pik Katalin (2001) hangsúlyozza, hogy az óvodai integráció elmaradása hosszú távú következményekkel járhat a roma gyermekek iskolai pályafutását illetően. A betfalvi pedagógus tapasztalatai szintén ezt igazolják: a szegregált környezetből induló gyermekek számára az általános iskola is a telepen belül marad (a falusi elemi iskola is kvázi „cigány iskolává" vált), ez a jelenség pedig elzárja őket a társadalmi integráció lehetőségétől.

Hargita megye 2023-ban kidolgozott roma inklúziós stratégiája kiemelt célként fogalmazza meg a roma tanulók oktatási integrációját, hangsúlyozva, hogy ehhez a pedagógusok, intézmények és helyi hatóságok összehangolt fellépése szükséges. A betfalvi eset tanulságai alá-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

támasztják a stratégia relevanciáját: amikor az integrációt nem támogatják tudatos intézkedések és erőforrások, a szegregáció tartóssá és intézményes jellegűvé válik.

Pozitívumként emelhető ki azonban, hogy a vizsgált pedagógus elkötelezettsége és nyitottsága megfelel a stratégiában is hangsúlyozott kulcstényezőknek.

A Hargita megyei kontextus tehát egyszerre hordoz strukturális nehézségeket (etnikai előítéletek, szegénység, intézményi forráshiány) és lehetőségeket (új stratégiák, elkötelezett szakemberek) az óvodai integráció terén.

A szegregáció kibontakozása Betfalván

Az interjú tanúsága szerint a betfalvi óvoda szegregációja többlépcsős, egymást erősítő szeparációs folyamatok eredményeként alakult ki. A pedagógus visszaemlékezése alapján a 2000-es évek elején az intézmény még integráltan működött, a falu valamennyi gyermekét – magyarokat és romákat egyaránt – befogadta. („A falu összes gyermeke, mindenki ide járt… aki roma volt, az a falu végéről.") Ebben az időszakban a roma gyermekek többsége a faluban élő házi cigány családokból került ki, és ők együtt nevelkedtek a magyar gyermekekkel.

A pedagógus pozitív példaként említi, hogy az ekkori integrált csoportból kikerült első roma generáció tagjai közül ötből négyen sikeresen leérettségiztek a középiskolában. Ez kiemelkedő eredmény, és azt sugallja, hogy az integrált óvodai nevelés kedvező hatással lehetett a későbbi iskolai teljesítményre. A szakirodalom alátámasztja ezt: a korai szegregáció hiánya, a vegyes közegben szerzett tapasztalatok elősegíthetik a továbbtanulási esélyek növekedését. Pik Katalin hangsúlyozza, hogy a roma gyermekek integrációja már az óvodában kulcsfontosságú az iskolai kudarcok megelőzésében, ennek hiánya pedig hosszú távon a társadalmi kirekesztés újratermelődéséhez vezet.

Betfalván azonban az integrációs idill fokozatosan megbomlott. A pedagógus elmondása szerint „telt az idő, autó, munkahely, kezdték bevinni Keresztúrra" – azaz ahogy a falusi magyar családok életszínvonala emelkedett, autóhoz és munkahelyhez jutva gyermekeiket egyre inkább a közeli kisvárosba (Székelykeresztúrra) vitték óvodába és iskolába. Ennek következtében a helyi intézmény fokozatosan kiürült.

A következő fordulópontot a pedagógus így írja le:

> *„Aztán kezdték elvillegetni, mert a falu cigányai többen kezdtek lenni. A magyar gyermekeket kezdték elvinni azért, hogy akkor ne legyenek a cigányokkal."*

Ebben a kijelentésben egyértelműen tetten érhető a „white flight" mechanizmusa: amint a roma gyermekek aránya növekedett, a magyar szülők elvitték gyermekeiket a csoportból, hogy ne járjanak roma gyermekekkel együtt. Fontos hangsúlyozni, hogy ekkor még csupán a házi cigány családok gyermekei voltak jelen roma oldalról – tehát a részben integrálódott, helyben élő roma populáció növekvő aránya is elfogadhatatlanná vált a többségi szülők egy része számára.

A folyamat következő szakaszában maguk a házi cigány szülők is hasonló stratégiát követtek: a pedagógus szavaival „azért kezdték elvinni a gyermekeiket a falu cigányai, a házi cigányok, mert azt mondták, hogy ők magyarok. És azt mondták, hogy ide a cigányok járnak."

CC BY

esély
www.esely.org

Amint tehát megjelentek az első „vízen túli" (telepi) roma gyermekek, az addig integrált roma családok is elutasítóvá váltak: magyar identitásukat hangsúlyozva nem kívánták gyermekeiket a telepi, mélyszegénységben élő gyermekekkel egy közegben tudni. Ez a belső közösségi törésvonal – az integráltabb roma réteg elhatárolódása a marginalizáltabb csoporttól – tovább mélyítette a szegregációt.

Ennek következtében az óvodában végül kizárólag a telepről érkező roma gyermekek maradtak. A pedagógus egy mondattal foglalja össze a végeredményt:

„Átalakult Betfalva, most már úgymond a vízen túli roma telep óvodájává, iskolájává."

Ez lényegében azt jelenti, hogy a településen mind az óvodai, mind az elemi szintű nevelés-oktatás cigány intézménnyé vált, miközben a többségi és a magukat magyarnak definiáló roma családok kivétel nélkül máshol vették igénybe az intézményi szolgáltatásokat.

A betfalvi óvoda tehát egyfajta „szegregátummá" alakult, amely megbélyegzi nemcsak a telepi roma gyermekeket, hanem magát az intézményt és közvetetten a faluközösséget is. A szakirodalom e jelenséget a szegregáció konszolidációjaként írja le: amikor a földrajzi elkülönülés és intézményi differenciálódás tartóssá válik. Pik Katalin (2001) esettanulmányai hasonló helyzetekre világítanak rá: a homogén „cigány csoportok" létrejötte és fennmaradása mindig a helyi társadalmi attitűdök lenyomataként értelmezhető, és a gettószerű oktatási formák felszámolása elengedhetetlen az integráció előmozdításához.

Betfalván a folyamat ezzel szemben az ellenkező irányba haladt: az integrált csoport fokozatosan homogén cigány csoporttá vált, miután a többség „kidiszkriminálta magát" belőle. A helyzet paradox módon magában hordoz önkéntes (a magyarok és házi cigányok kivonulása) és kényszerű (a telepi gyermekek számára más intézmény nem elérhető) szegregációs elemeket egyaránt, ami összhangban áll azzal a szakirodalmi felismeréssel, miszerint a formális és informális szegregáció egymást erősíthetik.

Integrációs kísérletek és pedagógiai reflexiók

Bár a betfalvi óvoda jelenleg szegregált képet mutat, az interjú feltárja azokat az integrációs szándékokat és erőfeszítéseket is, amelyek a folyamat során megjelentek. Miután a többségi gyermekek elvándorlása miatt létszámhiány alakult ki, az intézmény pedagógusai tudatos döntést hoztak: „akkor akartuk a »vízen túliakat« hozni" – fogalmaz a pedagógus, utalva arra, hogy mintegy öt évvel ezelőtt céltudatosan kezdték el bevonni a telepi roma gyermekeket az óvodába, és „most öt éve sikerült őket is behozni".

Ez a kijelentés némi elégedettséget is tükröz: a pedagógus büszkén állapítja meg, hogy sikerült elérni a vízen túli családokat, és a gyermekeik óvodába járnak. A kódolás alapján ez az esemény az integráció egy formájaként értelmezhető – a leginkább rászoruló csoport bevonása az intézményes nevelésbe –, ugyanakkor paradox módon éppen ez váltotta ki a korábban integrált roma csoport kivonulását. Az elemzés dimenziójában itt jelenik meg a társadalmi integráció és szeparáció sajátos, egymásba fonódó dinamikája: az egyik csoport integrálása (a telepi romák óvodáztatása) a másik csoport menekülését idézte elő.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Ez a paradoxon jól illusztrálja, hogy az integráció nem valósítható meg pusztán egyetlen csoport bevonásával – szükség van a befogadó közeg attitűdjének formálására is. Pik Katalin (2004) hangsúlyozza, hogy az óvodai integrációt nem lehet pusztán adminisztratív intézkedésekkel megoldani: önmagában a roma gyermekek beíratása vagy a férőhelyek biztosítása nem elegendő, ha a kulturális és bizalmi törésvonalak fennmaradnak. Betfalván ennek tanúi lehettünk: bár a telepi gyermekek számára megnyílt az út az óvodába, a befogadó közeg (a magyar és a magukat magyarnak valló roma rétegek) elutasító maradt, így valódi inklúzió nem jött létre.

Ugyanakkor az integrációs kísérletnek köszönhetően legalább a telepi gyermekek óvodai ellátásban részesülnek, ami rövid távon mindenképpen javítja az esélyeiket (ellenkező esetben ők intézményes nevelésben sem részesülnének). A pedagógus értékelése szerint az, hogy végül tisztán telepi roma csoporttal dolgozik, „a legnemesebb feladat, a legnemesebb munka, amit csinálunk". A tanárnő személyes elhivatottsága erőteljesen érzékelhető: annak ellenére, hogy környezete többször felvetette számára a városi, magasabb presztízsű intézményben a munkavállalás lehetőségét, ő tudatosan kitart Betfalván, mert hivatásának érzi a telepi gyermekek nevelését („nekem ezt kell csinálni"). Ez a hozzáállás ritka példája a szakmai felelősségvállalásnak: a pedagógus nem kényszerű kompromisszumként éli meg a szegregált közegben végzett munkát, hanem erkölcsi küldetésként, amelyben a legnagyobb kihívás egyben a legnagyobb értékű szolgálat. Szavai szerint „normál gyermekekkel dolgozni… szórakozás ehhez képest", azaz a többségi közegben végzett pedagógiai munka könnyűnek tűnik ahhoz viszonyítva, amit a telepi gyermekekkel elérhet.

Ez a nézőpont a szegregált nevelés körüli diskurzusban szokatlan: a pedagógus saját helyzetét erkölcsi küldetésként értelmezi, legitimálva motivációját a nehéz körülmények között. Jakab Judit (2022) pedagógusinterjúi alapján gyakran megfigyelhető a „tehetetlenségnarratíva", miszerint a pedagógusok nem tudják, miként segítsenek a roma tanulóknak. A betfalvi pedagógus ezzel szemben proaktív, megoldásorientált narratívát képvisel: erőfeszítéseivel igyekszik betölteni a család és az intézmény közötti hiányzó kapcsokat (pl. szociális támogatás, személyes odafigyelés).

Mindazonáltal ő is elismeri, hogy munkája „kemény, kemény", amely szakmailag és emberileg is többszörösen próbára teszi. A szakirodalom irányából szemlélve példája igazolja, hogy a pedagógusok attitűdje és felkészültsége kulcstényező: megfelelő elhivatottsággal és támogatással még szegregált közegben is biztosítható a gyermekek fejlődésének előmozdítása. Pik Katalin kiemeli, hogy a pedagógusok nincsenek felkészülve a multikulturális környezet kezelésére, ami gyakran kudarcokhoz vezet. Betfalván ezt a hiányt a pedagógus saját kutatásai és tapasztalatai révén igyekezett pótolni – nyelvi és kulturális ismeretei (pl. a helyi cigány alcsoportok megismerése) támogatják pedagógiai munkáját.

Nyilvánvaló azonban, hogy rendszerszintű beavatkozások nélkül az egyéni lelkesedés nem elegendő a változások előidézéséhez. Ahogyan a Hargita megyei romastratégia is hangsúlyozza, a pedagógusok és az intézmények csak széles körű szakmai és társadalmi támogatással tudnak hatékony integrációs gyakorlatokat megvalósítani.

A kvalitatív adatok feldolgozása ily módon jól illusztrálja Pik Katalin tézisét, miszerint „az óvodai integráció nem csupán pedagógiai kérdés, hanem a társadalmi integráció mélyebb rétegeit is érintő strukturális probléma" (Pik, 2004).

CC BY

A betfalvi interjú tanulságai arra figyelmeztetnek, hogy a szegregáció és integráció kérdéskörére adott válaszoknak egyszerre kell kezelniük az intézményi gyakorlatot, a pedagógusok támogatását és a helyi társadalom attitűdjeit – enélkül az intézményi látogatottság növelése önmagában nem fogja beteljesíteni az oktatás esélykiegyenlítő küldetését.

A SZÉKELYKERESZTÚRI VIDÉKI ÓVODÁHOZ TARTOZÓ ROMA SZÜLŐI KÖZÖSSÉG INTERJÚJÁNAK ELEMZÉSE

Az interjú kvalitatív elemzését az Atlas.ti szoftver segítségével végeztük el, a szöveg tartalomelemzésének elvei szerint. Az interjúban 14 roma asszony vett részt, egyetlen férfi sem volt jelen. Az interjúalanyok közül 26 éves volt a legfiatalabb, és 49 éves a legidősebb. Az elemzés során az alábbi kódkészletet alkalmaztuk: nők szerepe a családban, mindennapi élet, otthoni munkamegosztás, külföldi munkavállalás, alkalmi foglalkoztatás, családtól való távollét, fiatal szülők, intergenerációs különbségek, vezető szerep, alacsony iskolázottság, jogi láthatatlanság, adminisztratív akadályok, pedagógusi segítség, szocializáció és tanulás, fegyelem, intézménybe vetett bizalom, befogadás, egyenlő bánásmód, ünnepi események, empátia, lakhatási deprivváció, politikai kiábrándultság, rendtanulás, vízen túli. A kódkészlet kódjai az utolsó kettő kivételével mind tematikus kódok, kivételt képez a „rendtanulás" és a „vízen túli", amelyek in vivo kódok, tehát az interjúalanyok szájából hangzottak el.

Intézményi részvétel – motivációk és akadályok

Az interjú tanúsága szerint a szülők körében határozott törekvés figyelhető meg a gyermekek óvodai részvételének biztosítására, függetlenül attól, hogy saját iskolai előmenetelük sok esetben rendkívül korlátozott volt. Egy édesanya például így fogalmazott:

> *„Az iskolát nem fejeztem be, csak az első osztályig jutottam. A gyerekeim viszont járnak óvodába, és nagyon szeretik."*

Ez a kijelentés élesen kirajzol egy intergenerációs kontrasztot: a szülő saját hiányos iskolai tapasztalatai ellenére felismeri az intézményes nevelés fontosságát, és tudatosan gondoskodik arról, hogy a gyermekei részesüljenek benne. A jelenség az oktatási aspiráció tipikus megnyilvánulásaként értelmezhető, amely a hátrányos helyzetű családok körében gyakran megfigyelhető: a szülő azt kívánja, hogy gyermeke magasabb szintű oktatásban és kedvezőbb életlehetőségekben részesüljön, mint ő maga. A fenti vallomás ennek példáját adja: a múltbeli hiányosságok tudatosítása jövőorientált reménnyel és cselekvéssel párosul (a gyermekek „járnak óvodába" és ott „jól érzik magukat"), amely az intézményi részvétel melletti elköteleződés kifejeződése. Fontos kiemelni, hogy a szülők pozitív tapasztalatai és támogató attitűdje közvetlenül hozzájárul a gyermekek folyamatos óvodai jelenlétéhez. Egy édesanya így fogalmazott:

> *„Félelmeim nem voltak, amikor beírattam a gyereket, tudtam, hogy jó helyen lesz."*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Ez a kijelentés arra utal, hogy a beíratás pillanatát bizalom övezte, s nem jelentkeztek olyan szokásos szülői aggodalmak, mint a félelem az ismeretlentől vagy a kirekesztéstől. Az óvodakezdést kísérő biztonságérzet meghatározó jelentőségű: a szülő nem keres ürügyet a távolmaradásra, hanem éppen ellenkezőleg, motivált abban, hogy gyermeke minél több időt töltsön az intézményben.

Az interjú ugyanakkor az óvodába járás folyamatosságát veszélyeztető strukturális akadályokra is rámutatott. A családok mélyszegénységben, egy földrajzilag elkülönült telepen („vízen túli rész") élnek, így a mindennapi megélhetés bizonytalansága közvetlenül hat az intézményi részvételre. Több szülő beszámolt arról, hogy a közösség férfi tagjai közül sokan külföldön vállalnak munkát, illetve alkalmi idénymunkából próbálnak megélni. Egy fiatal anya így nyilatkozott: *„…a férjem dolgozik, de nem mindig van munkája."* A kijelentés érzékelteti a jövedelem ingadozását. Amennyiben az apa huzamosabb időt külföldön tölt, az anya egyedül viseli a háztartás és a gyermekek óvodába járatásának terhét. Ha pedig az apa otthon tartózkodik, de éppen nincs munkája, a jövedelem hiánya miatt az óvodáztatás anyagi feltételei (megfelelő öltözet, étkezési hozzájárulás) kerülhetnek veszélybe. A bizonytalan munkaerőpiaci helyzet állandó stresszforrást jelent, amely bármikor előidézhet olyan anyagi krízist, amely megszakítja a gyermek óvodai részvételét.

Az interjúk egy másik súlyos akadályra is rávilágítanak: a családok adminisztratív láthatatlanságára. Egy édesanya így fogalmazott:

> *„A legnagyobb bajunk az, hogy nincs hivatalos papírunk, se személyi, se házszám, így nehéz bármit intézni."*

A hivatalos iratok – személyazonosító és lakcím – hiánya következtében ezek a családok a hatóságok szemében gyakorlatilag nem léteznek, ami jelentősen megnehezíti számukra a hivatalos ügyintézést, beleértve a gyermekek óvodai és iskolai beíratását is. Ez az ördögi kör konzerválja a társadalmi kirekesztettséget: a hivatalos iratok hiánya akadályt jelent a munkavállalás, a szociális juttatások igénybevétele és szinte minden hivatalos ügyintézés területén. A kialakult helyzet az intézmények iránti bizalmat is aláásható, hiszen a szülők számos negatív tapasztalatot szereznek a bürokratikus akadályok miatt. Mindazonáltal a vizsgált családok elszántan törekednek arra, hogy biztosítsák gyermekeik óvodai nevelését. Ez a tény arra enged következtetni, hogy amennyiben az intézmény és a tágabb szociális hálózat megfelelő együttműködést kínál, a rendszeres intézményi részvétel fenntarthatóvá válhat. Az óvodai látogatottság tehát ebben a közösségben nem pusztán statisztikai mutató, hanem a szülői erőfeszítések és az intézményi támogatás közös eredője.

A roma óvodások óvodai tapasztalatai és a támogatás szerepe

A szülők egyöntetűen pozitív élményekről számoltak be gyermekeik óvodai környezetével kapcsolatban. Kiemelték, hogy az intézmény nem pusztán felügyeletet és oktatást nyújt, hanem a gyermekek fejlődését és szocializációját is előmozdítja. Egy szülő így fogalmazott: „Szerintem az óvoda azért jó, mert ott rendet tanulnak, meg sok mindent megismernek. Az óvónők ügyesek, segítőkészek, még ruhát is adnak, ha kell." A kijelentés több szempontból is értel-

CC BY

mezhető. Egyrészt rámutat arra, hogy az óvodai nevelés keretei között a gyermekek olyan fegyelmet, napi rutint és normakövetést sajátítanak el („rendet tanulnak"), amely az otthoni környezetükben nem feltétlenül adott. A strukturális szegénység és az alacsony iskolázottság korlátozza az otthoni szocializáció lehetőségeit, míg az óvoda kitágítja a gyermekek horizontját („sok mindent megismernek"), és olyan ismeretekhez juttatja őket, amelyek túlmutatnak a telepi környezet szűk keretein. Az idézet kiemeli az óvodapedagógusok támogató és gondoskodó szerepét is. „Ruhát is adnak, ha kell", ez egyértelműen jelzi, hogy az óvoda ebben a közösségben egyszerre oktatási és szociális intézményként működik. Ez a komplex támogatói szerep különösen fontos a mélyszegénységben élő családok számára. A szülők hálás visszajelzései mutatják, hogy tudatosították: az óvoda valóban a gyermekük javát szolgálja.

A gyermekek számára az inkluzív és gondoskodó óvodai környezet közvetlen fejlődési előnyökkel jár, de hosszabb távon is meghatározó. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy az óvodai nevelés különösen fontos a roma gyermekek számára, hiszen sok esetben ez az első – és sokszor egyetlen – formális szocializációs közeg, ahol találkoznak a többségi társadalom normáival és nyelvi-kognitív készségeivel.

Bizalom és befogadás: az óvodai integráció tapasztalatai

Az interjú egyik központi motívuma a bizalom kérdése. Egy édesanya így fogalmazott: „Az óvónőkben teljesen megbízom, kedvesek, segítőkészek, mindent megtesznek a gyermekekért." A kijelentés nem pusztán elégedettséget fejez ki, hanem szilárd bizalmi köteléket jelez a család és az óvoda között. A szülő rá meri bízni a gyermekét az óvodapedagógusokra, mert meggyőződése, hogy ők a gyermek érdekeit tartják szem előtt. Ez a gondoskodó pedagógusi attitűd kialakulása a hátrányos helyzetű roma közösségek esetében nem magától értetődő, hanem hosszabb folyamat eredménye: következetes törődés és elfogadás révén a pedagógusok lebontják a korábban fennálló bizalmatlanságot. Az interjú alapján ebben a közösségben a folyamat sikeresnek tekinthető: a szülők partnerként tekintenek a pedagógusokra.

A bizalom szorosan összefügg a befogadás és az egyenlő bánásmód kérdésével. A roma közösségek sokszor megtapasztalják a diszkriminációt az oktatási intézményekben – Pik Katalin (2001/2004) kutatásai rámutattak arra, hogy a roma szülők gyakran attól tartanak, gyermekeiket hátrányos megkülönböztetés éri az óvodában. A vizsgált interjúkban azonban ennek épp az ellenkezőjéről számoltak be: „Különbségtevést soha nem éreztem az óvodában" – fogalmaztak többen. Ez a visszajelzés kiemelt jelentőségű, hiszen azt mutatja, hogy az intézmény falain belül a gyermekek és szüleik nem érzik magukat megbélyegzettnek, minden gyermek egyenlő bánásmódban részesül. A diszkrimináció hiányának tudata erősíti a szülők bizalmát, növeli elköteleződésüket az óvodáztatás mellett, és a gyermekek már kora gyermekkorukban pozitív közösségi tapasztalatokat szerezhetnek. Ez alapvető jelentőségű a pozitív énkép és a tanulási motiváció kialakulásában. Az inkluzív óvodai légkör így nemcsak a jelenben, hanem hosszabb távon is hozzájárul a gyermekek iskolai és társadalmi beilleszkedéséhez.

A szülők és a pedagógusok közötti együttműködés minőségéről szintén pozitív visszajelzések születtek. „Az óvónőkkel nagyon jó együtt dolgozni" – fogalmazott egy anya, jelezve, hogy a nevelési folyamatban partnerként kezelik a szülőket. Az „együtt dolgozni" kifejezés arra utal, hogy a szülők nem pusztán passzív elszenvedői, hanem aktív alakítói is lehetnek gyermekük

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

nevelésének: megoszthatják véleményüket, észrevételeiket, és közösen kereshetnek megoldást a felmerülő problémákra. Ez a nevelési partnerség különösen értékes olyan közösségben, ahol az intézményekkel szembeni bizalmatlanság korábban erős lehetett. Amennyiben a szülő azt érzékeli, hogy az óvoda nyitott az együttműködésre és támogatja őt szülői szerepében, az nemcsak az intézmény iránti bizalmat növeli, hanem erősíti saját kompetenciaérzetét is.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy árnyaltabb vélemények is megjelentek: egy édesanya szerint „az együttműködés az óvónőkkel átlagosan jó" – vagyis alapvetően kielégítő, de nem kifogástalan. Ez a kijelentés azt mutatja, hogy a szülők egy része nagyobb odafigyelésre vagy intenzívebb kapcsolattartásra tartana igényt. A kritikus hang azonban önmagában is a bizalom jele, hiszen a szülő csak akkor meri megfogalmazni véleményét, ha bízik abban, hogy azt meghallgatják.

Szegregáció kontra integráció – Hargita megyei kitekintés

A székelykeresztúri interjú sajátos kontextusban értelmezendő. A vizsgált közösség a település peremén, szegregált lakókörnyezetben („vízen túli cigánytelep") él, társadalmilag és földrajzilag egyaránt elkülönülve. Gyermekeik egy vidéki óvodába járnak, ahol csak roma csoport működik, vagyis az óvodai nevelés de facto szegregált keretek között zajlik. Ez a tény árnyalja a korábban bemutatott pozitív eredményeket. Bár a csoporton belüli pedagógiai légkör befogadó és támogató, érdemes feltenni a kérdést: mennyiben szolgálja hosszú távon a gyermekek érdekeit az, ha kizárólag roma társaik között nevelkednek?

A szakirodalom alapján a szegregációs dilemma jól ismert. Pik Katalin már két évtizeddel ezelőtt rámutatott arra, hogy az óvodai szegregáció fennmaradása a települési politikák és attitűdök lenyomata, és hogy a homogén roma csoportok kialakulása komoly akadálya a valódi integrációnak. Pik szerint az óvodai integráció nem pusztán pedagógiai kérdés, hanem a társadalmi integráció mélyebb strukturális problémáit érinti (Pik, 2004). A jelen eset ezt igazolja: noha az óvodapedagógusok minden tőlük telhetőt megtesznek a gyermekekért, a tágabb társadalmi környezet továbbra is fenntartja az elkülönülést. A szegregált nevelés rövid távon pragmatikus megoldásnak tűnhet, mivel lehetővé teszi, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek konfliktus nélkül részt vegyenek az óvodai nevelésben. Hosszú távon azonban fennáll annak veszélye, hogy ezek a gyermekek az iskolai rendszerben és a munkaerőpiacon is elkülönülve maradnak. A gyermekkori szegregáció ugyanis hajlamos újratermelni a későbbi életpálya-szegregációt. Pik hangsúlyozza, hogy a roma gyermekek esélyeinek javítása csak a települési szintű nyitottság és az integrációs intézkedések együttes érvényesítésével érhető el (Pik, 2004).

A vizsgált keresztúri helyzetben a kihívás abban áll, hogy miként lehet a jelenlegi befogadó pedagógiai gyakorlatot egy integráltabb intézményi keretbe átültetni. Fontos hangsúlyozni, hogy a szegregáció felszámolása nem jelentheti a nehezen kialakított bizalmi légkör feladását; éppen ellenkezőleg, ezt szükséges a többségi intézményrendszerben is megőrizni és továbbfejleszteni. Ehhez azonban a szélesebb társadalmi támogatás elengedhetetlen.

Hargita megye oktatási és társadalmi sajátosságai is alakítják a folyamatokat. A megyében a roma közösségek jellemzően a magyar többségű települések peremén élnek, így a roma gyermekek többsége magyar nyelvű intézményekbe integrálódik. Ez kettős kisebbségi helyzetet

CC BY

eredményez: egyszerre szembesülnek a roma–magyar etnikai viszonyból fakadó előítéletekkel és a mélyszegénységből fakadó társadalmi hátrányokkal. A pedagógusoknak tehát interkulturális kompetenciák mellett a szociális érzékenység képességére is szükségük van, hiszen tanítványaik halmozottan hátrányos helyzetűek.

A Hargita megyei romák befogadásának stratégiája kiemeli, hogy a pedagógusok és az intézmények csak széles körű szakmai és társadalmi támogatással valósíthatnak meg hatékony integrációs gyakorlatot (Kiss és Sólyom, 2023). Ez azt jelenti, hogy az oktatási rendszer önmagában nem képes megoldani a problémát – szükség van az önkormányzatok, a szociális ellátórendszer és a civil szervezetek együttműködésére. Az interjúban feltárt akadályok (pl. hiányzó okmányok, lakhatási depriváció) kezelése tipikusan interszektoriális beavatkozást igényel. A helyi önkormányzat kulcsszerepet játszik abban, hogy támogassa a családokat az adminisztratív akadályok leküzdésében (iratok beszerzése, lakcím rendezése), valamint az óvodai integrációt segítő programok megvalósításában (pl. közösségi mediátor alkalmazása, szociális támogatások az óvodáztatáshoz). E lépések nélkül még a legelhivatottabb pedagógusok erőfeszítései is korlátozott hatásúak.

A székelykeresztúri interjú tanulságai tehát egybecsengenek a szakirodalmi megállapításokkal: a roma gyermekek sikeres óvodai integrációja komplex, többtényezős feladat. Egyrészt szükség van mikroszintű beavatkozásokra – érzékeny, támogató pedagógiai gyakorlatokra, ez a vizsgált esetben megvalósulni látszik. Másrészt nélkülözhetetlenek a makroszintű intézkedések – a szegregáció csökkentése, a strukturális akadályok lebontása, a társadalmi párbeszéd erősítése. Kizárólag a felsorolt tényezők együttes érvényesítésének esetén várható, hogy az óvodai részvétel növelése beteljesíti az óvodai oktatás esélykiegyenlítő funkcióját. A Hargita megyei helyzet értékelésekor világosan látható, hogy a pozitív kezdeményezések (mint a keresztúri óvodai jó gyakorlatok) biztatóak, azonban a rendszerszintű változásokra – összhangban Pik Katalin és más kutatók megállapításaival – továbbra is szükség van ahhoz, hogy a roma gyermekek integrált és minőségi nevelésben részesüljenek, amelynek hosszú távú társadalmi hatásai is érzékelhetővé válhatnak.

A GYERGYÓSZÉKI VÁROSI ÓVODA ÉS ISKOLA PEDAGÓGUSAINAK INTERJÚJA MENTÉN KÉSZÜLT ELEMZÉS

Az interjúban két, romákkal foglalkozó pedagógus, egy óvodapedagógus és egy iskolai pedagógus tapasztalatait ismerhetjük meg a roma közösség helyzetéről, az óvoda és az iskola szerepéről, valamint a gyermekek fejlődéséről. A kvalitatív elemzés során az Atlas.ti szoftver használatával elkülönítettük a kulcsfontosságú kódokat, így mélyebb betekintést nyerhettünk a pedagógusok által felvázolt helyzetképbe. Az elemzéshez egy előre meghatározott tematikus kódkészletet, valamint in vivo kódokat – az interjúalanyok által használt kifejezéseket – alkalmaztunk.

A tematikus kódok (kutatói kategóriák) közé tartozott például a fluktuáló intézményi látogatottság, az adminisztratív és dokumentációs hátrányok, a közösségi szokások hatása az óvodáztatásra, a mélyszegénység, a pedagógusi szerep és támogatás, szegregált oktatás kontra integrált oktatás, a tanulási és készségbeli lemaradás, mindennapi (informális) tudás kontra formális ismeretek, az agresszió, a szülői motiváció hiánya, a roma közösségen belüli szepará-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

ció, a telepi infrastruktúra hiányosságai, az egészségügyi és higiéniai kihívások, a pedagógusi félelmek, valamint az érzelmi jutalmak és a kötődés kérdéskörei.

In vivo kódok (az interjúalanyok szóhasználatából kiemelt kulcskifejezések) például: „papíron számítanak az óvoda tagjainak" (az intézményesített, de a valóságban távol maradó gyermekekre utalva), „óvodai látogatottság nagyon változó", „ideiglenes személyi igazolvány" (a telepen élők bizonytalan adminisztratív helyzetére utaló kifejezés), „egész éjjel kártyáznak, mulatnak" (a közösségi temetések mint társas események leírása), „mezítláb jött, lába egy nejlonzacskóba volt csomagolva" (a gyermekek extrém anyagi nélkülözésének szemléltetése), „nincsenek alapítványok, akik segítenének" (a civil támogatás hiányára utalva), „500 lejes kártya" (a magyarországi szociális támogatás helyi megnevezése), „a szegregált oktatás működőképes" (a pedagógusok állásfoglalása a szegregáció kapcsán), „a magyar gyerekek néznék le őket" (az integrációval kapcsolatos aggodalom), „könnyen megszöknek" (a telep közvetlen közelségének intézményi hátránya), „ a számolási készség nagyon gyenge", és „ha pénzről van szó, azonnal megértik" (a formális és informális tudás ellentétét kiemelő megjegyzések), „kamattal adnak kölcsönt" (a pénzügyi szocializáció sajátos jele az óvodások körében), „pénzzel kapcsolatos érzékenység" (a gyermekek anyagi ösztönzőkre való fogékonysága), „sátorosok, rokolyások, Gábor cigányok" (a roma közösségen belüli alcsoportok), „ronggyal volt kitámasztva az ablak" (a lakhatási körülmények hiányosságai), „kesztyűben dolgoztam" és „felkontyolva hordtam a hajam" (a pedagógus kezdeti óvintézkedései), továbbá „megölelnek a gyerekek, ez a szeretet kárpótol" (a pedagógus számára nyújtott érzelmi jutalom). Az előre megalkotott tematikus kódok és az in vivo kódok párhuzamos alkalmazása lehetővé tette, hogy az elemzés során a pedagógusok saját szavaival megjelenített tapasztalatok hitelesen integrálódjanak a tágabb nevelésszociológiai értelmezési keretbe.

Formális és tényleges óvodai részvétel

Az interjú tanúsága szerint jelentős eltérés mutatkozik az óvodába formálisan beíratott, illetve a ténylegesen megjelenő gyermekek száma között.

> *„Jelenleg 22 gyerek van beíratva az óvodába, de ebből nyolc gyermeket gyakorlatilag sosem látunk: csak papíron számítanak az óvoda tagjainak, valójában nem tudjuk, hol vannak, mit csinálnak. Az óvodai látogatottság nagyon változó: van, amikor tíznél is többen vannak a csoportban, máskor mindössze három gyermek jelenik meg"*

– számol be az óvodapedagógus. Ez a szó szerinti idézet az óvodai lemorzsolódás egy korai, látens formáját illusztrálja. Bár a gyermekek adminisztratív értelemben az intézményhez tartoznak, a mindennapi pedagógiai gyakorlatban csak részlegesen vagy egyáltalán nem vesznek részt. Az adminisztratív és a tényleges létszám közötti különbség arra utal, hogy a beíratás motivációja sok esetben pusztán formális: a szülők elsősorban külső kényszerek vagy juttatásokhoz való hozzáférés (például szociális támogatások feltételei) miatt íratják be gyermekeiket, ténylegesen azonban nem biztosítják a részvételt. A kora gyermekkori nevelésből kimaradás már az iskolakezdést megelőzően megnöveli a későbbi tanulási lemaradás és társadalmi hátrány kialakulásának kockázatát. Az ingadozó jelenlét a pedagógiai tervezést és a nevelési

CC BY

folyamat folytonosságát is megnehezíti: a rendszeresen hiányzó gyermekek lemaradnak, míg a csoport egésze nem tud összeszokott közösséggé szerveződni. A formális és tényleges részvétel közötti eltérés tehát az intézményes szocializáció ellehetetlenülésével fenyeget. A pedagógus hangsúlyozza: a hiányzások okainak feltárása, valamint a szülők aktív bevonása alapvető feltétele annak, hogy a papíron létező óvodai közösség ténylegesen működő közösséggé válhasson.

Az elmondottak a szakirodalmi megállapításokkal is összhangban állnak. Pik Katalin rámutatott arra, hogy a roma gyermekek alacsony óvodai részvételének összetett okai között központi szerepet játszik a bizalom hiánya. A szülők és az intézmények közötti bizalmi deficit következményeként gyakran előfordul, hogy a gyermek csupán „papíron" jár óvodába, vagy későn, ötéves korban – sokszor hatósági felszólítás hatására – kerül be az intézménybe. Ez azt jelzi, hogy az intézményi részvétel számos esetben inkább külső kontroll következménye, mintsem a család és az óvoda közötti partnerség megnyilvánulása. A késői és kényszerű óvodakezdés azonban – a pedagógus gyakorlati tapasztalatai szerint is – megfosztja a gyermeket a korai fejlesztés előnyeitől, rögzíti a hátrányait, és megnehezíti az iskolai integráció későbbi sikerét.

Szociodemográfiai háttér és kihívások Hargita megyében

A gyergyói interjúban a pedagógus részletesen ismerteti a helyi roma közösség életkörülményeit, amelyek közvetlen hatással vannak az óvodáztatásra.

> *„Meggyőződésem, hogy a telepen ennél is több három–hat éves korú gyermek él, de sok szülő egyszerűen nem íratja be őket. A telepen körülbelül háromszáz fő él, de szerintem ez a szám még magasabb. Egy családban legalább öt gyermek van, és nem ritka, hogy több család lakik egyazon házszám alatt, egy közös háztartásban. Az itt élőknek ideiglenes személyi igazolványuk van, amit évente kell megújítani. Van családorvosuk, akinek fizetnek is a szolgáltatásokért. Az óvodában az a szabály, hogy ha egy gyerek hiányzik, orvosi igazolással kell ezt igazolni. Tapasztalatom szerint ezek az igazolások valóban hitelesek"*

– számol be a pedagógus. A felsorolt megfigyelések fontos kontextust nyújtanak a Hargita megyei roma gyermekek nevelési helyzetének értelmezéséhez. Egyrészt kiderül, hogy a telepen a tényleges óvodáskorú népesség meghaladja a beíratottak számát, azaz több gyermek „láthatatlan" marad az oktatási rendszer számára már a beiratkozás szintjén. Ennek hátterében a szülők hozzáállásbeli hiányosságai vagy az intézményekkel szembeni bizalmatlanság állhat: sokan „egyszerűen nem íratják be" gyermeküket, vélhetően azért, mert nem látják értelmét, vagy nem bíznak az intézményben. Ez a tényező tovább mélyíti a gyermekek esélyegyenlőtlenségét a többségi társaikkal szemben.

A pedagógus leíró szavai a telep társadalmi szerkezetére is rávilágítanak: a mintegy háromszáz fős közösségben egy családban átlagosan legalább öt gyermek él, és gyakori a többcsaládos, zsúfolt együttélés. Ez a mélyszegénységben élő közösségek tipikus túlélési stratégiája, amely az erőforrások megosztására épül, ugyanakkor jelentős higiéniai és pszichoszociális terheket ró a gyermekekre. Az „ideiglenes személyi igazolvány" évenkénti megújítása jogi bizonytalanságra utal: az állandó lakcím hiánya adminisztratív kiszolgáltatottságot eredményez, ami

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

az oktatáshoz való hozzáférést is akadályozza. Az iskolai beiratkozás vagy a támogatások igénylése során a stabil lakcím hiánya komoly nehézségeket jelent.

Ugyanakkor a pedagógus pozitív jelenségeket is kiemel: a telepi lakosságnak van családorvosa, és a hiányzások esetében beszerzett orvosi igazolások hitelessége biztosított. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a közösség bizonyos mértékben integrálódik az alapvető szolgáltatásokba, és a szülők felelősséget vállalnak az intézményi szabályok betartásában. A szakirodalom is hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű családokkal kialakított bizalmi kapcsolatok nélkül az óvodáztatási arányok növelésére irányuló törekvések tartós eredményt nem hozhatnak. Jelen eset is alátámasztja: a puszta beiratkozási számok emelése önmagában nem garantálja a valódi nevelési eredményeket a szülők bevonása és a helyi körülmények mélyreható ismerete nélkül.

A közösségi szokások hatása az óvodai jelenlétre

> *„Az intézményi jelenlétet sok minden befolyásolja. Például amikor nemrég egy közösségi temetés volt, szinte senki nem jött óvodába. A temetés ugyanis itt egyfajta ünnep, társasági esemény: egész éjjel kártyáznak, mulatnak, így másnap a gyermekek nem tudnak eljönni. A temetés napján csak egy-két gyermek jelent meg, ők is elkérezkedtek később a szertartásra. A virrasztás utáni reggelen a gyermekek sokszor késve jönnek, és olyan hangulatban vannak, hogy nem lehet velük érdemben foglalkozni"*

– meséli az óvónő. Az idézett szövegrészlet arra mutat rá, hogy a közösségben a halálesethez kapcsolódó rítusok nem csupán gyászszertartások, hanem fontos társas események, amelyeket a hivatalos intézményi napirend elé helyeznek. A virrasztás egyúttal közösségi összegyűlés, amely az összetartozás és a hagyományőrzés része. Mindez azzal jár, hogy másnap a gyermekek kimerültek, szétszórtak, vagy teljesen hiányoznak az óvodából. A pedagógus tapasztalatai szerint az ilyen napokon a nevelőmunka szinte kivitelezhetetlenné válik.

Ez a példa a formális intézményi normák, és az informális közösségi gyakorlatok ütközését szemlélteti. Az óvoda működése rendszerességet és kiszámíthatóságot feltételez, míg a telepi közösség életében bizonyos események spontán módon felülírják ezeket az elvárásokat. A pedagógus számára ez kettős kihívást jelent: egyrészt empátiával kell értelmeznie a kulturális sajátosságokra visszavezethető hiányzásokat, másrészt folyamatosan szembesül azzal a frusztrációval, hogy a pedagógiai tervek gyakran meghiúsulnak. A szakmai kihívás itt az, hogy miként lehet az intézményi követelményeket és a közösség kulturális időrendjét összehangolni. Az inkluzív pedagógia elvei szerint az intézménynek bizonyos mértékben alkalmazkodnia kell a gyermekek kulturális hátteréhez. A gyergyói eset azt jelzi, hogy a gyermekek érdekeit az szolgálja, ha az óvoda nem ignorálja a bemutatott szokásokat, hanem rugalmasan, előzetes egyeztetésekkel és adaptív tervezéssel reagál rájuk.

A temetés példája arra is rávilágít, hogy a roma családok életében a közösségi identitás és az összetartozás elsődleges jelentőségű, és az oktatási részvétel rovására is érvényesül. Ez egy kulturális realitás, amelyhez az oktatási rendszernek alkalmazkodnia kell. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű kisebbségi csoportok integrációja nem pusztán anyagi kérdés, hanem kommunikációs és bizalmi tőke kiépítését is feltételezi. Vagyis az intézményeknek párbeszédet és partnerséget kell kialakítaniuk a családokkal, különösen a hiányzá-

CC BY

sok okai és a közösségi programok időzítése szempontjából. Pik Katalin szerint a roma családokkal meglévő igazi együttműködés hiánya az integrációs törekvések kudarcát eredményezi (Pik, 2004). A gyergyói tapasztalat is megerősíti: amíg a közösségi normák és az intézményi elvárások nincsenek összehangolva, addig a rendszeres óvodai részvétel sem valósulhat meg.

A szegregáció kontra integráció dilemmája

Az interjú egyik legkritikusabb kérdésköre a szegregált nevelés és az integrációs folyamatok dilemmája. A pedagógus – kollégájával összhangban – nyíltan fogalmazza meg álláspontját:

> *„Mindkettőnkkel egyetértésben azt valljuk, hogy a szegregált oktatás – bár ellentmondásos – ebben a környezetben működőképes: így a romák megszokott környezetben tanulnak, és jobban tudunk haladni velük. Vannak ugyan konfliktusok a gyermekek között, de ez még mindig jobb, mintha a magyar gyerekek néznék le őket."*

Ez a vallomás rávilágít a helyzet komplexitására: míg a szakpolitikai és szakirodalmi diskurzus szerint az elkülönítés hosszú távon hátrányos és ellentétes az esélykiegyenlítés elvével, a terepen dolgozó pedagógusok rövid távon hatékonynak látják. Indokaik kettősek: egyrészt a roma gyermekek a kulturálisan megszokott környezetben maradnak, ami biztonságérzetet nyújt számukra, másrészt a pedagógus számára homogén csoporttal könnyebb a pedagógiai haladás.

A homogén csoport azonban korántsem problémamentes: a pedagógus elismeri, hogy konfliktusok gyakoriak a gyermekek között, hiszen az otthonról hozott viselkedési minták és hierarchiák megjelennek a csoportdinamikában is. Mindezek ellenére úgy véli, hogy ez még mindig kisebb problémát jelent, mint a vegyes csoportban tapasztalható stigmatizáció. A bemutatott nézőpont az integráció egy védekező kritikáját képviseli: mivel a többségi társadalom előítéletes magatartása várható, a kényszer-integráció a roma gyermekek számára traumatikus élményeket eredményezhet. A pedagógus értelmezésében a szegregáció tehát a „kisebbik rossz", egyfajta védőmechanizmus, amely rövid távon megóvja a gyermekeket a folyamatos kudarcélménytől és megaláztatástól.

A bemutatott perspektíva ugyanakkor paradox: az inklúzió eszméje ütközik a terepi realitásokkal. A pedagógusok nem az integráció elvi célját kérdőjelezik meg, hanem a feltételek hiányát jelzik: sem a többségi közösség nem készült fel a befogadásra, sem a rendszer nem biztosít többleterőforrásokat. A gyakorlatban tehát a pedagógusok a gyermekek azonnali érdekeit részesítik előnyben, még ha ez szakmailag ellentmondásos is. A szakirodalom is felveti ezt a dilemmát: mi történik, ha az integráció optimális feltételei hiányoznak? A gyergyói eset azt sugallja, hogy ilyenkor a pedagógusok a gyakorlati eredményességet helyezik az elvek elé. Ugyanakkor tisztában vannak azzal is, hogy a szegregáció hosszú távon újratermeli a hátrányokat. A pedagógusok nyilatkozatai egyfajta segélykiáltásként is értelmezhetők: megfelelő támogatás hiányában a terepi integrációs politika kudarcra ítéltetett. Több szerző (pl. Vass, Forray, Papp) hangsúlyozza, hogy az integráció sikeréhez komplex, hosszú távú beavatkozások szükségesek, pusztán lokális kezdeményezések vagy az anyagi ösztönzők nem elegendők. Jelen esetben is látható, hogy a pedagógusok a maguk eszközeivel igyekeznek boldogulni: inkluzív támogatás híján a szegregált, de védettebb környezetet tartják működőképesnek.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

A pedagógusok ugyanakkor kompromisszumos javaslatot is megfogalmaznak:

> *„Egy dolgon változtatnánk csak: az óvoda és az iskola ne közvetlenül a telep mellett legyen. Ha benn lenne a városban, akkor a szülők nem jönnének be minden aprósággal, és a gyermekek sem tudnának olyan könnyen megszökni. Jelenleg vannak, akik a Kossuth, mások a Selyem utcából járnak be."*

A pedagógusok tehát a földrajzi elhelyezkedést kulcstényezőnek tartják. Bár a szegregált nevelést pillanatnyilag működőképesnek ítélik meg, mégis a telepi intézmény városba költöztetését javasolják. Indoklásuk szerint így csökkenne a szülői beavatkozás és a gyermekek kontrollálatlan eltávozása, miközben a városi intézményi keret magasabb presztízst biztosítana. Ez a javaslat a szegregáció egy „finomított" formáját képviseli: etnikailag elkülönült csoport, de jobb infrastrukturális környezetben és közelebb a mainstream intézményrendszerhez.

Összességében a pedagógusok tapasztalatai azt mutatják, hogy a gyakorlatban az elvek és a realitások közötti feszültséget folyamatosan kezelniük kell. A szegregációt rövid távon működőképesnek tartják, ugyanakkor tisztában vannak a hosszú távú hátrányaival. Reflexióik arra is rámutatnak, hogy munkájuk során egyszerre kell szociális munkásként és pedagógusként is gondolkodjanak, ami megfelelő szakmai támogatás nélkül rendkívüli terhet jelent. Pik Katalin megállapításai szerint a sikeres integráció egyik elengedhetetlen feltétele a pedagógusképzés reformja és a multikulturális, inkluzív kompetenciák fejlesztése, amit a gyergyói eset is alátámaszt.

Összegzés és szakirodalmi reflexió

A gyergyószéki interjú elemzése világosan bemutatja a Hargita megyei roma gyermekek óvodai nevelését befolyásoló tényezők komplexitását. A pedagógusok tapasztalatai szerint a rendszeres óvodai részvétel több akadályba ütközik: a formális beíratás sok esetben nem párosul tényleges részvétellel, ez megerősíti azt a szakirodalmi tételt, hogy a puszta beiratkozási adatok félrevezetőek lehetnek. Az interjúban feltárt okok – a szülők intézményekbe vetett bizalmatlansága, a kulturális sajátosságok (például temetések miatti hiányzások) és a mélyszegénységből fakadó problémák – szintén alátámasztják a korábbi kutatások megállapításait. Pik, Forray, Vass és Papp is hangsúlyozzák, hogy a roma gyermekek óvodáztatását akadályozó tényezők között központi helyet foglalnak el a kölcsönös előítéletek és a kommunikáció hiánya: a szülők tartanak a diszkriminációtól, az intézmények pedig nem mindig értik a családok igényeit. A pedagógusok beszámolói ezt a helyzetet empirikusan is igazolják: sok szülő egyáltalán nem viszi gyermekét óvodába, vagy ha mégis, csak külső kényszer hatására. Ez a partneri viszony hiányára utal, amelynek fontosságát a szakirodalom is hangsúlyozza: az óvodai integráció nem valósítható meg pusztán adminisztratív eszközökkel, bizalmi kapcsolat kiépítése szükséges.

A szegregáció hosszú távú hatásait illetően az interjú eredményei és a szakirodalom között szintén erős az összhang. Míg a pedagógusok a szegregált csoportot rövid távon eredményesebbnek ítélik, tisztában vannak annak hátrányaival is. A kutatások kimutatták, hogy a gyermekkorban tapasztalt szegregáció hozzájárul a társadalmi kirekesztés újratermelődéséhez. Ugyanakkor az is világos, hogy a puszta „formális integráció" nem elegendő: a vegyes csopor-

CC BY

tok létrehozása önmagában nem oldja meg a problémát, ha tovább él a bizalmatlanság és a felkészületlenség. A pedagógusok segélykiáltása – miszerint az integrációhoz több erőforrásra, támogatásra és szemléletváltásra van szükség – egybecseng a szakirodalom következtetéseivel: a sikeres inklúzió nem valósítható meg pusztán helyi akciókkal vagy anyagi ösztönzőkkel.

Összefoglalva, a gyergyószéki interjú kvalitatív elemzése feltárta, hogy Hargita megyében a roma gyermekek intézményi nevelése során a strukturális tényezők, a kulturális sajátosságok és a pedagógiai kihívások szorosan összefonódnak. Az adatok arra utalnak, hogy a rendszeres óvodába járás előmozdítása érdekében egyszerre szükséges kezelni a szülői bizalmatlanságot, a szociális hátrányokat és a pedagógusok felkészítésének hiányosságait. A szakirodalom tükrében az interjú eredményei megerősítik, hogy a korai életszakaszban biztosított minőségi óvodai nevelés kulcsfontosságú a későbbi iskolai sikeresség és társadalmi integráció szempontjából. Ugyanakkor azt is jelzik, hogy a szóban forgó cél eléréséhez inkluzív pedagógiai gyakorlatokra, a közösség és az intézmény közötti párbeszédre, valamint összehangolt szakpolitikai beavatkozásokra van szükség. Az interjúban megfogalmazott tapasztalatok – az óvodai lemorzsolódás, a telepi életkörülmények hatása és a szegregáció melletti pragmatikus érvek – mind azt jelzik, hogy a roma gyermekek nevelésének kérdésköre többdimenziós probléma, amelynek megoldása kizárólag komplex, integrált megközelítéssel lehetséges. A pedagógusok gyakorlati reflexiói értékes visszajelzéseket mutatnak: megerősítik a tudományos felismeréseket, és arra figyelmeztetnek, hogy a sikeres beavatkozásokhoz gyakorlati tapasztalatokra épülő, rugalmas és érzékeny oktatáspolitikára van szükség – Hargita megyében éppúgy, mint más, hasonló kihívásokkal szembesülő térségekben.

A GYERGYÓSZÉKI VÁROSI ÓVODA SZÜLŐI KÖZÖSSÉGÉHEZ TARTOZÓ ROMA APUKA INTERJÚJÁNAK ELEMZÉSE

A gyergyószéki városi óvodához tartozó szülői közösség részéről csupán egyetlen fiatal roma apa vállalta az interjút. A begyűjtött adatok elemzése az Atlas ti. program segítségével valósult meg, a folyamat során az alábbi kódkészletet alkalmaztuk: fiatal szülő, telephez való kötődés, alacsony iskolázottság, lakhatási mobilitás, javuló életkörülmények, nukleáris család, alkalmi foglalkoztatás, generációs együttműködés, oktatási aspiráció, gyermek jövőképe, intézményválasztás, ismerős környezet, intézménybe vetett bizalom, szülői elégedettség, közösségi gyökerek, infrastruktúra fejlődése, biztonsági aggodalmak, gyermekvédelem, hagyományos szokások. A felsorolásban az első tizenkilenc tematikus kód, az utolsó négy pedig in vivo kód, vagyis az interjúalany által szó szerint használt kifejezések: „szezonmunkák", „megszokott, ismerős hely", „nincs panasz", „féltettük őt".

> *„25 éves roma édesapa vagyok. Gyerekkoromban én is a telep melletti óvodába jártam, és onnan folytattam tanulmányaimat egészen nyolcadik osztályig."*

A visszaemlékezés rámutat az intézményes nevelés generációkon átívelő kontinuitására: ugyanaz az óvoda szolgálta a közösséget az interjúalany gyermekkorában, mint amelyet ma a saját gyermekei is látogatnak. Ugyanakkor a „nyolcadik osztályig" kifejezés az alacsony iskolai

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

végzettség problematikáját is hangsúlyozza. Ez a jelenség sajnálatos módon tipikusnak tekinthető a marginalizált roma közösségek körében, és a társadalmi kirekesztettség egyik meghatározó indikátorának minősül: a formális végzettség hiánya szűkíti a stabil megélhetés és a társadalmi mobilitás esélyeit. Ennek következtében az óvodalátogatás rutinszerű gyakorlata és az ehhez kapcsolódó szülői elköteleződés gyakran hiányzik. Az interjúalany esetében azonban pozitív precedens figyelhető meg: saját óvodai részvétele személyes élményalapot nyújtott későbbi szülői attitűdje számára. Pik Katalin is rámutatott arra, hogy a roma gyermekek óvodai nevelése kulcsfontosságú az iskolai kudarcok prevenciója szempontjából. Ugyanakkor Pik hangsúlyozza, hogy amennyiben az óvodai integráció strukturális problémáit nem oldják meg, annak súlyos, hosszú távú következményei lehetnek a roma gyermekek iskolai és társadalmi integrációjára (Pik, 2004). Az édesapa története – miszerint maga is óvodába járt, ám a nyolcadik osztály után nem folytatta tanulmányait – ezt a megállapítást erősíti: a gyermekkori intézményes nevelés adott volt, ám a támogató feltételek hiánya miatt a továbbtanulás elmaradt, ami a társadalmi leszakadás újratermelődéséhez járult hozzá. A bemutatott tendencia egybecseng Pik Katalin kutatási eredményeivel, amelyek szerint a gyermekkori szegregáció – legyen az formális vagy informális – előrevetíti az iskolai és társadalmi szegregációt is. A korai integrációs problémák kezelésének hiánya tehát a hátrányok generációk közötti átöröklődését eredményezi.

Lakókörnyezet, mobilitás és integrációs törekvések

A családtörténet további fontos mozzanata, hogy az interjúalany bizonyos fokú fizikai mobilitást ért el: nyolc évvel ezelőtt fiatal felnőttként családjával együtt elköltözött a telepről a város egy másik részébe, „sokkal jobb körülmények" közé. Ezt az életminőség-javító lépést tudatos szülői döntésként hozták meg, elsősorban a gyermekeik érdekében. Az édesapa elmondása szerint szűk családja különálló magánházban él, távol a telep nyomorúságos körülményeitől, biztonságosabb közegben. A költözés egyik fő motivációja az volt, hogy első gyermeküket megóvják a telepen tapasztalható agresszív légkör káros hatásaitól – azaz a marginális lakókörnyezet szociális kockázataitól. Ez a lépés a társadalmi integráció irányába tett kísérletként értelmezhető, hiszen a szülők arra törekedtek, hogy gyermekeiket a többségi társadalomhoz közelebb eső, jobb infrastruktúrájú környezetben neveljék. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy az efféle mobilitás a közösség egészében ritkaságszámba megy.

> *„A telepen jelenleg is körülbelül 300 ember él. A gyergyói roma közösség mindig is itt lakott. Az én családom is generációk óta itt élt – az édesapám, aki most hatvanéves, szintén itt született"*

– jegyezte meg az interjúalany, érzékeltetve, hogy a roma közösség több generáció óta ugyanazon földrajzi térben, a telepen él. A helyben maradás mintázata egyaránt jelzi a közösségi kötődés erejét és a társadalmi mobilitás korlátozottságát. A generációkon át fennmaradó szegregált lakókörnyezet a strukturális kirekesztés állandósulását tükrözi. Pik Katalin kutatásai szerint a kora gyermekkori intézményi szegregáció és a társadalmi kirekesztés szoros összefüggésben áll: az óvodalátogatás alacsony szintje és a telepszerű izoláció hosszabb távon újratermeli a hátrányokat (Pik, 2004). Az interjúalany fiatalon végrehajtott kitörési kísérlete – elköl-

CC BY

esély
www.esely.org

tözés a telepről – ebből a szempontból egyedülálló példának tekinthető a közösségen belül. Bár fizikailag eltávolodott a teleptől, identitása és társadalmi kapcsolatrendszere továbbra is szorosan kötődik a gyergyói roma közösséghez. Ez a tényező abban is megmutatkozik, hogy bár már nem a telepen él, a közösséggel meglévő kapcsolódása fennmaradt – amely a következő tematikus egységben, az óvodaválasztás dilemmájában nyer különös jelentőséget.

Oktatási aspirációk – a korai nevelés és integráció jelentősége

Az édesapa határozottan megfogalmazta a gyermekeivel kapcsolatos oktatási célkitűzéseit és elvárásait. Szavaiból világosan kitűnik, hogy tudatában van az intézményes nevelés hosszú távú jelentőségével.

> *„Számomra nagyon fontos, hogy a gyermekeim megfelelő oktatásban részesüljenek. Azt szeretném, ha a lányom megtanulna olvasni, és később önállóan, magabiztosan boldogulna az életben – akár egy jó munkahelyen, akár bármilyen más helyzetben"*

– hangsúlyozta. Az idézetben az oktatási aspirációk több kulcseleme is megragadható. Az apa elsődleges vágya, hogy óvodáskorú lánya megfelelő oktatásban részesüljön, amely számára az alapkészségek (írás, olvasás) elsajátítását jelenti. Úgy véli, hogy a tudás birtokában gyermeke önállóan, magabiztosan lesz képes boldogulni, elkerülve a roma közösséget jellemző kiszolgáltatottságot. A „jó munkahely" említése jelzi, hogy a szülő a formális munkaerőpiacon való érvényesülést és a társadalmi integrációt tekinti az oktatás végső céljának. A megfogalmazott elvárások azt mutatják, hogy a szülő saját nehéz életútjából tanulva felismerte: gyermekei felemelkedésének kulcsa az oktatásban és a szakképzettségben rejlik. Az interjúalany törekvése a közösségen belüli változásigény jeleként is értelmezhető, hiszen arra utal, hogy bár a jelenlegi felnőtt generáció nem rendelkezett a sikeres integráció lehetőségeivel, a következő generáció számára már egy kedvezőbb életutat képzelnek el. Az édesapa kijelentéseiben rejlő tudatosság és az elvárások magas szintje jelzi, hogy a család gyermekei társadalmi integrációját tartja szem előtt, s hajlandó is tenni ezért – például rendszeresen óvodába járatja nagyobbik lányát. Ez a gyakorlat korántsem tekinthető általánosnak a hasonló helyzetű roma családok körében. Pik Katalin kutatásai feltárták, hogy a roma gyermekek jelentős hányada csak ötéves korában kerül be az óvodába, sok esetben nem önkéntes szülői döntés nyomán, hanem hatósági felszólítás eredményeként. Az intézményi részvétel így gyakran inkább a kontroll logikáját tükrözi, mintsem a család és az intézmény közötti partnerséget – a bizalom hiányának következtében (Pik, 2004). Az interjúalany ezzel szemben önként és motiváltan viszi gyermekét óvodába, ami pozitív ellenpéldának tekinthető. Megmutatja, hogy amennyiben a szülő bízik az intézményben, és felismeri az óvodáztatás értelmét, már jóval az iskolakezdést megelőzően igyekszik bevonni gyermekét a formális nevelésbe. Ez a proaktív attitűd a korai fejlesztés iránt a sikeres integráció első lépésének tekinthető.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Az óvodaválasztás dilemmája: szegregált vagy integrált intézmény?

Különösen tanulságos az interjúban az óvodaválasztás kérdése, amely a szegregáció–integráció dilemmáját tárja fel. Az édesapa családja immár a város benti részén él, így elvileg a lányukat egy többségi (magyar) óvodába is járathatnák.

> *„Bár már nem lakunk a telepen, a nagyobbik lányom még mindig a telep melletti óvodába jár. Megkérdeztem tőle, nem szeretne-e inkább magyar óvodába menni, de ő határozottan azt mondta, hogy maradna a megszokott, ismerős helyen. Elfogadtuk a döntését."*

A „magyar óvoda" itt olyan integráltabb intézményt jelöl, amely a többségi társadalom keretei között működik. A szülők végül gyermekük kívánságát elfogadva fenntartották a kapcsolatot a telep melletti óvodával. A döntés egyszerre világít rá a kulturális és érzelmi kötődések erejére, valamint az integráció összetett természetére. Bár a család fizikailag eltávolodott a teleptől, a társadalmi integráció nem valósult meg automatikusan. A gyermek biztonságérzete és komfortzónája meghatározó szempontnak bizonyult: az „ismerős hely" iránti igény azt jelzi, hogy számára az óvoda nem csupán nevelési színtér, hanem a közösségi identitás részét képező védett környezet. Horváth és Toma hangsúlyozzák, hogy a roma gyermekek oktatási integrációját újra kell gondolni: az oktatási intézmények célja az, hogy a tanulók otthon érezzék magukat bennük, miközben a tágabb társadalmi-kulturális közeg is befogadó marad (Horváth és Toma, 2010). Jelen esetben jól látható, hogy amíg a gyermek a telepi óvodában érzi magát biztonságban, egy integráltabb intézmény gondolata bizonytalanságot kelthet. A szülői döntés – a gyermek kívánságának elfogadása – rugalmas nevelői attitűdről és az intézmény iránti bizalomról tanúskodik. Az apa nem erőltette az intézményváltást, ami arra utal, hogy erős bizalmi kapcsolat alakult ki az óvoda és a család között. Az eset rávilágít arra a feszültségre, amelyet Kiss Tamás és Sólyom Andrea is megfogalmaztak a Hargita megyei romastratégia kapcsán: a megye roma tanulóinak 90–95%-a a magyar nyelvű oktatási rendszerben tanul, ez a tény pedig egyszerre utal az erős intézményi kötődésre és az integráció normatív célkitűzései és a tényleges gyakorlat közötti ellentmondásra (Kiss és Sólyom, 2023). Ahhoz, hogy a roma családok bátrabban éljenek az integrált intézmények kínálta lehetőségekkel, a befogadó légkör és a közösségi hidak megléte kulcsfontosságú. Toma Stefánia is hangsúlyozza, hogy a helyi közösségek és az intézmények közötti formális és informális kapcsolódási pontok (például mediátorok, roma pedagógiai asszisztensek) jelenléte stabilizálhatja az interetnikus együttélést, fokozhatja a kölcsönös bizalmat (Toma, 2010). Jelen esetben az apa személyes kötődése és pozitív emlékei a telepi óvodához egyfajta informális hidat jelentenek, amely megkönnyíti a kapcsolat fenntartását akkor is, ha a család már fizikailag eltávolodott a teleptől. A szegregáció és integráció közötti átmenet e mikroszintű példája jól mutatja az inklúzió komplexitását: nem merül ki a gyermek más intézménybe való áthelyezésében, hanem a szubjektív tényezőktől, a közösségi kötődéstől és az intézménybe vetett bizalomtól is nagymértékben függ.

Bizalom és elégedettség az óvodával – az inklúzió kulcsa

Az interjú egyik legpozitívabb aspektusa, hogy az édesapa teljes megelégedettséggel nyilatkozott az óvodáról és az ott dolgozó pedagógusról:

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

„Én teljesen elégedett vagyok az óvodával. Úgy látom, hogy az óvónő nagyon jól bánik a gyerekekkel. Se a szülők, se a gyerekek részéről nincs panasz – minden rendben van."

Ez a kijelentés egyértelműen a bizalom magas fokát tükrözi az intézmény és a család viszonyában. A „nagyon jól bánik a gyerekekkel" megfogalmazás empatikus, gondoskodó és szakmailag kompetens pedagógusi magatartásra utal. A „nincs panasz" fordulat arra enged következtetni, hogy az óvodában sikerült kialakítani az egyenlő bánásmód és a befogadás légkörét, ahol a roma szülők és gyermekek nem tapasztalnak hátrányos megkülönböztetést. A „minden rendben van" összegzés mögött egy hosszabb folyamat áll: a bizalmon alapuló partneri kapcsolat megerősödése az intézmény és a szülők között.

Fontos kiemelni, hogy ez a bizalom korántsem magától értetődő a marginalizált közösségek és az intézmények viszonyában – sok esetben hosszú évek tudatos pedagógiai munkájának eredménye. Pik Katalin rámutat, hogy a roma családok és óvodák közötti bizalmi deficit az egyik legnagyobb kihívást jelenti: a szülők gyakran saját vagy közösségi negatív tapasztalataik nyomán eleve bizalmatlanok az intézményekkel szemben, míg az óvodák részéről is előfordulhatnak előítéletes attitűdök, amelyek a kölcsönös bizalmatlanságot erősítik (Pik, 2004). Gyakori, hogy a szülők el sem jutnak a panasz megfogalmazásáig, hanem egyszerűen távol maradnak az intézménytől. Pik kutatásai szerint a roma szülők kevesebb mint egyharmada vesz részt szülői értekezleteken, ami tovább gyengíti a kommunikációt és párbeszédet. Ehhez képest itt egy optimális helyzet körvonalazódik: a szülő részvétele és visszajelzése egyaránt pozitív, ami azt jelzi, hogy az óvoda pedagógusai befogadó jellegű pedagógiai gyakorlatot alkalmaznak.

Kocsis a multikulturális nevelésről szóló tanulmányában kiemeli, hogy etnikailag vegyes közegben – Hargita megyében is – a pedagógusok interkulturális kompetenciája és inkluzív szemlélete elengedhetetlen feltétele a társadalmi kohéziónak. A térség hármas etnikai rétegződése (románok, magyarok, romák) folyamatos interakciót eredményez az oktatási intézményekben (Kocsis, 2021). Kocsis értelmezésében a térség élő modellként szolgál arra, miként működhet a multikulturális társadalom az oktatás keretei között: a multikulturális nevelés itt nem elvont elvárás, hanem funkcionális szükségszerűség. Enélkül – vagyis inkluzív, előítélet-mentes pedagógiai attitűd nélkül – a többség és a kisebbség közötti viszony elszigetelődéshez vagy konfliktushoz vezethet.

A gyergyószéki óvoda példája azt mutatja, hogy a pedagógusok eredményesen alkalmaznak inkluzív gyakorlatokat, amelyek révén a roma szülők és gyermekek otthonosan érzik magukat. Az apa korábbi pozitív óvodai tapasztalatai és a jelenlegi kedvező benyomás egymást erősítve alapozták meg azt a meggyőződést, hogy gyermeke biztonságban van. Ez a bizalmi légkör az intézményi részvétel fenntartásának egyik legfontosabb feltétele: amennyiben a szülő biztos abban, hogy gyermekét elfogadó közeg veszi körül, motivált marad az óvodába járatásra, és később nyitottabb lehet az iskolai részvételre is.

A szakirodalom is alátámasztja ezt a gondolatmenetet: Pik Katalin hangsúlyozza, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek integrációja nem valósulhat meg pusztán infrastruktúra vagy jogszabályi keretek által – szükséges a kommunikációs és bizalmi tőke kiépítése is. Tartós eredmények csak akkor érhetők el, ha az óvodák valódi partnerséget alakítanak ki a szülőkkel, és a pedagógusok felkészültek a kulturális sokszínűség kezelésére (Pik, 2004). A gyergyószéki óvoda példája azt mutatja, hogy mindez megvalósítható, utóbbi pedig szakpolitikai szempontból

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

is figyelemre méltó, jó gyakorlatnak tekinthető. Az eset demonstrálja, hogy megfelelő pedagógiai attitűddel és módszertannal áthidalhatók a bizalmi törésvonalak, és a roma gyermekek rendszeres és aktív intézményi részvétele biztosítható. Ez nem csupán az adott közösség, hanem a hosszabb távú társadalmi integráció szempontjából is kiemelkedően fontos eredmény.

A CSÍKSZÉKI VÁROSI ÓVODA PEDAGÓGUSAIVAL KÉSZÜLT INTERJÚ ELEMZÉSE

Három óvodapedagógus vállalta az interjút, szülőkkel sajnos nem sikerült interjút készíteni, mert ők munkavállalás miatt éppen külföldön tartózkodtak. A pedagógusokkal készült interjú adatait az Atlas.ti program segítségével elemeztük. Az adatok feldolgozása az alábbi kódkészlet mentén zajlott: infrastruktúra, anyagi ösztönzések, jelenlét monitorizálása, mediátori szerep, pozitív példaképek, agresszió, korai intervenció, iskolabusz, tiszta környezet, rövid program, hosszú program. Az utolsó három megnevezett kód in vivo kód, tehát az interjúalanyok által is elhangzott, a felsorolásban előttük elhelyezkedő kódok pedig tematikusak.

Intézményi jelenlét és óvodai részvétel

A pedagógusi beszámolók alapján a telepi roma gyermekek óvodai részvétele jelentős mértékben külső motivációs tényezőkhöz kötődik. A szülők a helyi ösztönzőrendszer miatt íratják be gyermekeiket, hiszen így számukra napi szintű pénzbeli juttatás biztosított („igen, tudatosan küldik a gyerekeket, mert tudják, hogy kapnak […] minden napra tíz lej pluszpénzt"). Ezt az ösztönző tényezőt kiegészíti az intézmény következetes és fegyelmezett hozzáállása a hiányzások kezeléséhez. A pedagógusok orvosi igazolás mellett elfogadják a rövid távú, indokolt távolléteket („ha kézzel írták… három napra – elfogadtuk"), azonban a tartós hiányzásokat nem tolerálják. Ennek egyenes következménye – ahogyan az óvodapedagógus is hangsúlyozza –, „járnak is rendesen a gyermekek": egy vizsgált csoportban a tizennyolc gyermek közül tizennégy volt jelen az adott napon, ami a hátrányos helyzetű, szegregált csoportban mintegy 80–90%-os részvételi arányt jelent. A szülőkkel szembeni konzekvens elvárás („ha beíratta, akkor legyen is itt") és a hiányzások okainak szigorú számonkérése hatékonynak bizonyult a mulasztások mérséklésében.

Mindemellett a pedagógusok méltányosságot is gyakorolnak: a valós, családi eseményekből adódó hiányzásokat elfogadják. Ez a rugalmas szabályértelmezés összhangban áll az inkluzív nevelés alapelveivel. Pik Katalin is rámutat arra, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek integrációja nem kizárólag anyagi és infrastrukturális tényezőkön múlik, hanem megköveteli a bizalmi tőke kiépítését is az intézmények részéről (Pik, 2004). A kérdezett pedagógus hasonló szemléletről tanúskodik, amikor nem hibáztatja a családokat a hiányzásokért, hanem érzékeli a közeg hiányosságait (például a központi fűtés hiányát). Utóbbi miatt olykor beteg gyermekeiket is kénytelenek óvodába küldeni. Az óvoda ebben az értelemben nem pusztán nevelési intézményként, hanem egyfajta menedékhelyként is funkcionál („télen is jöttek a gyermekek, de betegek voltak… Minden este náluk hideg van."). Ez a felismerés hozzájárul az empatikus pedagógusi attitűd kialakulásához, valamint a roma szülőkkel fenntartott bizalmi kapcsolat

CC BY

erősítéséhez – amint arra Pik is figyelmeztet: a roma családokkal folytatott párbeszéd és partneri együttműködés nélkülözhetetlen a tartós óvodai részvétel előmozdításához (Pik, 2004).

A roma gyermekek fejlettségi szintje és speciális nevelési szükségletei

A pedagógusi tapasztalatok szerint a telepi roma gyermekek fejlettségi szintje jelentősen eltér a többségi gyermekekétől. A pedagógus kiemeli, hogy a roma gyermekek otthon gyakran nem részesülnek alapvető nevelésben („otthon ők nem kapnak egy alapnevelést, mint a többségi gyermekek"), így az óvodában szükséges a hiányosságok pótlása – például a normakövető magatartás és a szókincs fejlesztése révén. „Nagy szükségük lenne egy speciális tantervre, ami kimondottan rájuk van szabva". Ez a gondolat összhangban áll a szakirodalommal, amely hangsúlyozza a differenciált pedagógia jelentőségét: a tantervnek és módszertannak alkalmazkodnia kell a hátrányos helyzetű, kulturálisan eltérő hátterű gyermekek sajátos igényeihez (Pik, 2004). A pedagógusi reflexió is megerősíti, hogy a normatív követelmények gyakran irreálisan magasak a roma gyermekek számára, ami rendszerszintű tantervi és intézményi módosításokat indokol. Az inkluzív oktatás elveivel összhangban a pedagógiai környezetnek kell igazodnia a gyermek szükségleteihez, nem pedig fordítva.

Az óvodai nevelés így nem pusztán a kognitív tanulásra koncentrál, hanem a nyelvi, szociális és higiéniai készségek pótlására is, amely megfelel Pik azon megállapításának, miszerint a pedagógusképzés sokszor nem készíti fel a pedagógusokat a szóban forgó kihívások kezelésére. Kocsis és más szerzők szintén hangsúlyozzák a hátrányos környezetben szerzett gyakorlati tapasztalatok, valamint a multikulturális nevelés integrálásának fontosságát a pedagógusképzésben, amelyet a megkérdezett pedagógus is javasol: „Integrálni kell a képzésbe a hátrányos helyzetű közegben való gyakorlást."

A szakirodalom szintén hangsúlyozza a komplex integrációs stratégiák szükségességét. Kiss és Sólyom kiemelik, hogy Hargita megyében a roma közösségek társadalmi integrációja csak átfogó, rendszerszintű stratégiával valósítható meg. A Hargita megyei romák társadalmi befogadásának stratégiája külön is hangsúlyozza a beillesztést a többségi intézményekbe, a nyelvi és kulturális sajátosságok figyelembevételét (különösen a magyar nyelvű roma csoportok esetében), valamint a többségi társadalom szemléletformálását (Kiss és Sólyom, 2023). A pedagógusi tapasztalatok szerint is csak több szereplő együttműködésével érhető el hatékony integráció. A szakirodalom és a gyakorlat egyaránt rámutatnak a közvetítő szerepű roma mediátorok fontosságára, akik az intézmény és a közösség közötti kapcsolatot erősíthetik.

Következtetések és szakirodalmi összefüggések

Az interjú alapján az óvodai részvételt meghatározó tényezők összetett és többszintű jelenséget alkotnak. Az intézményi szabályozás, az ösztönzők (pénzbeli juttatás, hiányzáskezelés, következetes normák) jelentős mértékben növelik a részvételi arányt, ahogyan azt Pik is hangsúlyozza: a roma gyermekek integrációja nem valósulhat meg pusztán infrastrukturális fejlesztésekkel, hanem szükséges a bizalmi kapcsolatok kiépítése is. Ugyanakkor a családok anyagi és szociális helyzete alapvetően befolyásolja a részvételt: a fűtés hiánya miatt a családok olykor beteg gyermekeiket is óvodába küldik, ezt a helyzetet a pedagógus empatikusan kezeli.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

A fejlődési eltérések felismerése előrevetíti az oktatási tartalom adaptációjának szükségességét. A pedagógusok tapasztalatai szerint a roma gyermekek sokszor speciális nevelési szükségletekkel rendelkeznek, és a normatív követelmények nem illeszkednek a valós helyzetükhöz. A szakirodalom (pl. Pik 2004; Kocsis 2021; Toma 2010) egyaránt kiemeli a kora gyermekkori nevelés differenciált fejlesztésének és inkluzív szemléletének fontosságát.

Kiss és Sólyom adatai szerint Hargita megyében a roma népesség aránya mintegy 7,6%, döntő többségük magyar nyelvű oktatásban vesz részt (Kiss és Sólyom, 2023). Ez a demográfiai helyzet indokolttá teszi a helyi közpolitikák proaktív alakítását: integrációs programok megvalósítását, a pedagógusképzés adaptációját és az inkluzív pedagógiai gyakorlatok támogatását. A pedagógusok gyakorlati tapasztalatai – a rugalmas jelenlét szabályozásától a speciális fejlesztési szükségletek felismeréséig – rámutatnak arra, hogy a tantervi és intézményi keretek alakítása elengedhetetlen a roma gyermekek későbbi iskolai sikerességének érdekében. Pik hangsúlyozza: az óvodai integráció nem pusztán oktatáspolitikai kérdés, hanem a társadalmi integráció mélyebb rétegeit érinti, ezért az alkalmazott stratégiáknak komplex szakpolitikai válaszokat kell tartalmazniuk.

A feldolgozott interjúkból származó adatokat zónák szerint lebontott esettanulmányok formájában dolgoztuk fel.

ÓVODAI RÉSZVÉTEL UDVARHELYSZÉKEN ÉLŐ ROMA GYERMEKEK KÖRÉBEN – ESETTANULMÁNY A SZÜLŐI ÉS PEDAGÓGUSINTERJÚK ALAPJÁN

A Hargita megyei Udvarhelyszék régióban – akárcsak országos szinten – az óvodáskorú roma gyermekek óvodalátogatottsága elmarad a többségi átlagétól. Országos adatok szerint a három–hat éves roma gyermekek óvodai beiratkozási aránya csupán ~17%, míg a teljes népesség esetében ~67%. Ennek hátterében komplex ok és okozati összefüggések állnak: az anyagi-szociális hátrányok, a közösségi normák és az intézményekkel szembeni bizalmatlanság egyaránt szerepet játszanak.

Ez az esettanulmány a huszonkét székelyudvarhelyi roma szülővel és három, roma gyermekekkel dolgozó pedagógussal készített interjú kvalitatív elemzésére támaszkodik. A kutatás célja, hogy megválaszolja az alábbi kérdéseket az interjúk fényében: (1) Mely pozitív tényezők segítik leginkább az óvodalátogatást, és (2) mely negatív tényezők akadályozzák azt? (3) Milyen a roma szülők és óvodapedagógusok kapcsolata, és a bizalom befolyásolja-e a részvételt? (4) Milyen az érintett szülők iskolázottsági szintje, hat-e ez az óvodalátogatásra? (5) Mit gondolnak a szülők az óvodai nevelés fontosságáról, és ez mennyiben hat gyermekeik jelenlétére? (6) Hogyan befolyásolják a családi körülmények (mélyszegénység, korábbi óvodai tapasztalat hiánya) az óvodába járást? (7) Milyen tulajdonságokat várnak el a szülők egy jó óvodapedagógustól?

Az esettanulmány továbbá összeveti a tapasztalatokat a kutatási hipotézisekkel, amelyek szerint többek közt a pedagógus iránti bizalom, a szülők iskolázottsága, az óvodai nevelés tudatos értékelése, a család anyagi helyzete és a pedagógus személyisége meghatározó az óvodai részvételben.

CC BY

esély www.esely.org

A roma gyermekek korai nevelésben való részvétele stratégiai jelentőségű a társadalmi felzárkóztatás szempontjából (Havas, 2004; Pik, 2001). Magyarországi és romániai empirikus vizsgálatok igazolják, hogy a kimaradás a korai intézményes oktatásból a hátrányos helyzetű gyermekek tanulási motivációjának csökkenéséhez, valamint az iskolai lemorzsolódás fokozott kockázatához vezethet. A székelyföldi régióban – különösen Hargita megyében – a roma közösségek társadalmi marginalizációja, valamint az alacsony iskolai végzettségi szint miatt az óvodai részvételi arányok lényegesen elmaradnak a többségi társadalométól. Jelen kutatás célja, hogy Székelyudvarhely (Udvarhelyszék) térségében végzett pedagógusi és szülői interjúk alapján feltárja azokat a tényezőket, amelyek meghatározzák a roma óvodáskorú gyermekek intézményi részvételét.

A pedagógusok és a roma szülők beszámolói alapján a roma családok esetében a legmarkánsabb pozitív tényezőt a szülők tanulásba vetett hite és előrelátó attitűdje jelenti. Több interjúalany is hangsúlyozta azt a szándékot, hogy „gyermekeiknek jobb legyen, mint nekik volt" – ez a jövőorientált gondolkodás jelentős motivációt képez az intézményes nevelés korai és rendszeres igénybevételére. Egyik szülő megfogalmazása szerint: „Tudom, hogy a tanulás fontos, ez az egyetlen út a jobb élethez." A pedagógusok empatikus és befogadó hozzáállása szintén kiemelkedően pozitív hatásként jelent meg: ahogy egy szülő kifejtette, „a mostani óvónők rendesek… most már egyformán bánnak velük. Ez sokat számít." Az előítélet-mentes pedagógusi viselkedés erősíti a szülői bizalmat, amely kedvezően befolyásolja a részvételi hajlandóságot. A nemzetközi szakirodalom (Havas, 2004; Pik, 2001) szintén megerősíti, hogy a pedagógusi nyitottság és a szülői elkötelezettség az óvodai integráció meghatározó tényezői.

A legjelentősebb akadályozó tényezőként az anyagi bizonytalanságot és a szegénységet azonosították mind a pedagógusok, mind a szülők. A Budvár-lakótelepi roma családok helyzetét láttató interjúrészletek rámutatnak arra, hogy a férfiak gyakran külföldön dolgoznak szezonálisan, míg mások alkalmi munkákból élnek, ami instabil jövedelmi viszonyokat eredményez. Ez közvetlenül hat a gyermekek óvodai oktatásban való részvételére: az ellátás költségei (ruházat, étkezés, útiköltség) bizonytalanná válnak, különösen akkor, ha az anya egyedül neveli a gyermeket. A munkanélküliség, az alacsony iskolázottság és a munkaerőpiaci kiszámíthatatlanság együttesen jelentős gátat képez az intézményi részvétel szempontjából. Emellett az egészségügyi problémák – a zsúfolt lakhatási körülmények, illetve a nehéz orvosi hozzáférés miatt – gyakoriak, ami szintén hozzájárul a rendszeres hiányzáshoz. A közösségi normák és a társadalmi nyomás („minek viszed óvodába, jobb neki otthon") szintén hátráltató hatásúak. Az interjúk alapján tehát az anyagi és társadalmi hátrányok, valamint az intézményi és közösségi környezet negatív aspektusai együttesen jelentik a legfőbb akadályt az óvodába járás rendszerességében.

A szülő–óvoda viszony és a bizalom

A roma szülők és az óvodapedagógusok közötti viszony, történeti okokra visszavezethetően, kezdetben feszült volt, amit a korábbi diszkriminatív élmények és az intézményekkel szembeni bizalmatlanság táplált. A budvári közösségben hosszú ideig kölcsönös idegenkedés volt tapasztalható: sok szülő attól tartott, hogy gyermekét hátrányos megkülönböztetés éri. Napjainkban azonban pozitív elmozdulás figyelhető meg: a pedagógusok befogadóbb és egyenlő

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

bánásmódot tükröző attitűdje elősegíti a bizalom fokozatos újjáépülését. Egyik szülő véleménye szerint az új óvónők „rendesek" és „egyformán bánnak velük", ami „sokat számít", azaz hozzájárul az intézménybe vetett hit helyreállításához. A bizalom megléte egyértelműen összefügg az óvodalátogatás gyakoriságával: ha a szülők meggyőződnek arról, hogy gyermekük biztonságos és elfogadó környezetben van, nagyobb hajlandóságot mutatnak a rendszeres óvodába járatás betartására. Ez a megállapítás összhangban van Pik (2001) és Vass (2002) azon eredményeivel, amelyek az integráció sikerességét a pedagógus–szülő viszony minőségével hozzák összefüggésbe.

A szülők iskolázottságának hatása

A vizsgálatban részt vevő roma szülők túlnyomó többsége rendkívül alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik; több esetben előfordult, hogy a szülő egyáltalán nem részesült formális oktatásban. Ez nemcsak a gyermekek intézményi integrációját nehezíti, hanem gyakran adminisztratív problémákat is eredményez. Az iskolázottság hiánya következtében a szülők nem tesznek szert a gyermek beillesztéséhez szükséges ismeretekre, rutinokra, így nem tudják hatékonyan támogatni az intézményi folyamatokat. Megfigyeléseink szerint a magasabb végzettségű roma szülők gyermekeit rendszeresebben és korábban íratják be az óvodába, míg az alacsony iskolázottságúak esetében gyakori a késleltetett, vagy ingadozó jelenlét. Ez a tendencia megfelel Fejes és mtsai. (2020) megállapításának is, mely szerint az iskolázottabb családok a formális oktatásban szerzett tapasztalataik révén hatékonyabban támogatják gyermekeik intézményi előmenetelét.

Az óvodáztatás jelentősége a szülők szemléletében

Az interjúk tanúsága szerint a roma szülők egy része kimondottan fontosnak tartja az óvodai nevelés szerepét. Többen hangsúlyozták azt a szándékot, hogy gyermekeik „többre vigyék", mint ők, és ezért rendszeresen járatják őket óvodába. Ezzel szemben akadtak olyan szülők is, akik közömbösséget vagy tájékozatlanságot mutattak az óvoda funkcióját illetően – egyikük például úgy nyilatkozott, hogy „sokszor nem érdeklődnek annyira". Ez a szülői attitűd közvetlenül befolyásolja a gyermek intézményi jelenlétét: azok a szülők, akik értik és értékelik az óvoda társadalmi és pedagógiai szerepét, nagyobb eséllyel biztosítják gyermekeik számára a rendszeres részvételt.

A családi háttér befolyása

A család anyagi státusza és életkörülményei alapvetően meghatározzák az intézményi részvétel gyakoriságát. A mélyszegénység – különösen a munkanélküliség és a jövedelmi bizonytalanság – közvetlenül hozzájárul az óvodalátogatás rendszertelenségéhez. Az egészségügyi problémák (zsúfolt lakhatás, higiénés körülmények, nehéz orvosi hozzáférés) szintén gátolják az intézményes jelenlétet. A fiatal (többnyire tizenéves vagy huszonéves) szülők tapasztalatlansága, valamint az intézményi követelmények ismeretének hiánya tovább nehezíti az együtt-

CC BY

működést. A közösségi normák és a hagyományos autoritások véleménye szintén jelentős befolyással bírhat: ha a helyi véleményformálók az óvodát elutasítják, az visszatartó erőként hathat. Összességében tehát a szocioökonómiai hátrányok, az alacsony iskolázottság és a közösségi attitűdök együttesen korlátozzák az óvodai részvétel elterjedését.

A pedagógussal szembeni elvárások

A roma szülők megítélése szerint az ideális óvodapedagógus empatikus, türelmes és előítélet-mentes. Az interjúkban visszatérő kifejezések voltak a „kedvesség" és az „egyforma bánásmód". A szülők pozitívan értékelték azokat a pedagógusokat, akik tisztelettel és szeretettel fordultak gyermekeikhez, mivel ez növelte a családok biztonságérzetét és bevonódását. A szakirodalom szintén alátámasztja a bemutatott szempontok relevanciáját: Pik (2001) és Erdős Imréné (2015) is hangsúlyozzák, hogy a pedagógus befogadó attitűdje és a szülőkkel való partneri kapcsolat hosszú távon elősegíti a sikeres integrációt és a teljes körű beóvodázást.

A kutatás mind az öt hipotézise beigazolódott a térségben.

1) Az óvodába járó gyerekek szülei megbíznak a pedagógusban. Az interjúból származó adatok alátámasztják.
2) A magasabban iskolázott szülők gyerekei rendszeresebben járnak óvodába. Az interjúból származó adatok alátámasztják.
3) A roma szülők döntő többsége fontosnak tartja az óvodát. Az interjúból származó adatok alátámasztják.
4) A szegénység, illetve az előzetes intézményi tapasztalat hiánya akadályozza az óvodalátogatást. Az interjúból származó adatok alátámasztják.
5) A szülők elsősorban a kedvességet és a nyitottságot tartják fontosnak az óvodapedagógusokban. Az interjúból származó adatok alátámasztják.

ÓVODAI RÉSZVÉTEL A SZÉKELYKERESZTÚR ZÓNÁBAN ÉLŐ ROMA GYERMEKEK KÖRÉBEN – ESETTANULMÁNY A SZÜLŐI ÉS PEDAGÓGUSI INTERJÚK ALAPJÁN

Az interjúk elemzése alapján megállapítható, hogy a gyermekek rendszeres óvodai részvételét elsősorban a pedagógusok iránti bizalom, a családon belüli támogatás, valamint a szülők gyermekeik jövőjébe vetett hite motiválja. A kutatás tapasztalatai megerősítik azt a feltevést, amely szerint azok a roma szülők, akik következetesen óvodába járatják gyermekeiket, jellemzően magas fokú bizalommal fordulnak az óvodapedagógusok felé. A megkérdezett édesanyák meggyőződéssel vallották, hogy gyermekeik „jó kezekben vannak" az intézményben, mivel érzékelik a pedagógusok empatikus és elhivatott gondoskodását. Az együttműködés fokozódása a bizalom jelentős mértékű megerősödését eredményezte. Ezzel összhangban Szabó (2015) is rámutat arra, hogy a roma családok esetében a pedagógus iránti bizalom személyes interakciókon keresztül, fokozatosan épül ki (Szabó, 2015), míg Khalfaoui és munkatársai (2020) azt hangsúlyozzák, hogy a roma családok sikeres bevonása kizárólag egyenrangú párbeszéd és kölcsönös bizalom alapján valósítható meg (Khalfaoui és munkatársai, 2020).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

A pedagógusok támogató, segítő attitűdje szintén meghatározó szerepet játszik: a vizsgált intézmény óvodapedagógusai önként vállalták szociális jellegű feladatok ellátását – például a gyermekek tisztálkodásának segítését vagy megfelelő ruházattal történő ellátását –, amikor a családi háttér ezt nem tette lehetővé. Ez az empatikus elkötelezettség – amely a kutatás 5. hipotézisének központi eleme – a szülők részéről elismerést és lojalitást váltott ki. Erdős (2015) kutatása szintén alátámasztja, hogy a befogadó, nyitott intézményi környezet és a pedagógusok aktív segítségnyújtása a családok bizalmának és elkötelezettségének növekedését eredményezi (Erdős, 2015).

További jelentős tényezőként értelmezhető a roma szülők óvodáról alkotott pozitív percepciója és tudatos motivációja. Több szülő kifejezte azt a szándékát, hogy gyermekeik számára olyan lehetőségeket szeretnének biztosítani, amelyeket saját gyermekkorukban nélkülözniük kellett. Ez a szülői attitűd szoros összhangban áll a 3. hipotézis megállapításaival, amely szerint a rendszeres óvodáztatást biztosító szülők jellemzően felismerik a korai nevelés fejlesztő hatását. Fejes és Tóth-Szabó szerint az iskolázottabb családok gyermekei előnyösebb helyzetből indulnak az oktatási pályán, míg az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkező szülők esetében a hiányos előzetes tudás kompenzációja különösen fontos (Fejes és Tóth-Szabó, 2020). A kutatás ugyanakkor azt is kimutatta, hogy még az alacsonyabb iskolai végzettségű roma szülők körében is jelen van a kompenzációs törekvés: gyermekeik számára biztosítani szeretnék a szabálykövetés és szocializáció lehetőségeit – különösen, ha saját iskolai kudarcélményeiket tartják a társadalmi marginalizáció kiindulópontjának.

Összegzésként megállapítható, hogy a vizsgált térségben a szülők és az óvodai intézmény közötti bizalmon alapuló, együttműködő kapcsolat, valamint az óvodai nevelésről alkotott pozitív szülői kép a rendszeres óvodalátogatás elsődleges előmozdítói közé sorolható.

Az interjúk alapján azonosítható legjelentősebb akadályozó tényezők között a mélyszegénységből eredő anyagi és infrastrukturális hátrányok emelhetők ki. A helyi roma családok többsége olyan életkörülmények között él, ahol hiányoznak az alapvető infrastruktúrák (például vezetékes víz, áram, fűtés), és a jövedelmek rendszertelensége miatt a nélkülözés állandósult. Mindezek közvetlen hatással vannak a gyermekek óvodai részvételére: amennyiben a család nem tudja biztosítani a megfelelő ruházatot vagy a napi élelmet, úgy az óvodalátogatás akadályokba ütközik még az ingyenes ellátás keretein belül is. A nemzetközi empirikus adatok is alátámasztják ezt a jelenséget: Macura szerbiai kutatása alapján a roma gyermekek 38%-a nem jár óvodába anyagi okok miatt, míg a többségi népesség körében ez az arány csupán 12% (Macura, 2013). A Világbank elemzése szerint Közép-Európában a három–hat éves korosztály több mint 75%-a részesül óvodai nevelésben, ám a roma gyermekek intézményi részvételének elmaradását jellemzően anyagi jellegű akadályok magyarázzák (Világbank, 2012). A rejtett költségek (étkezés, ruházat, tanszerek, közlekedés) a legszegényebb családok esetében még akkor is jelentős gátként jelennek meg, ha az óvodai ellátás formálisan térítésmentes.

A mélyszegénység hatásai ugyanakkor részben enyhíthetők voltak a pedagógusok kríziskezelő szerepvállalása révén. A kutatás során készült interjúk alapján az intézmény a kezdeti nehézségek áthidalása érdekében gyakran ellátott szociális és gondozói funkciókat is – például a gyermekek mosdatását, ruházattal való ellátását –, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy több család ma már megfelelő módon tudja biztosítani gyermeke óvodába járását. Mindez megerősíti azt a megállapítást, hogy a motivált szülők esetében az intézményi kompenzáció hatékony eszközként működhet a részvételi arányok növelésében.

CC BY

A családi környezethez kapcsolódó másik releváns tényező a szülők intézményi neveléshez kapcsolódó tapasztalatlansága, valamint az ebből fakadó bizalmatlanság. Az interjúalanyok közül többen is arról számoltak be, hogy saját gyermekkorukban nem jártak sem óvodába, sem iskolába, így nincsenek megfelelő ismereteik az intézményes nevelés szerepéről és előnyeiről. Ez a tapasztalat megerősíti a 4. hipotézisben megfogalmazott állítást: a korai oktatási tapasztalat hiánya, valamint a történetileg megalapozott bizalmatlanság érdemben hozzájárult az intézményi részvétel elmaradásához. A helyi intézmény kezdetben mindkét oldalról – szülők és pedagógusok részéről egyaránt – előítéletes attitűdöket tapasztalt. Ugyanakkor – Pik (2004) megállapításainak megfelelően – azokban az esetekben, amikor lehetőség nyílt a bizalmatlanság okainak feltárására és valódi párbeszéd kialakítására, az elidegenedés mértéke csökkent. A keresztúri óvoda példája alapján, az óvodapedagógusok következetes kommunikációja és nyitottsága jelentős szerepet játszott abban, hogy a szülők fokozatosan bizalommal forduljanak az intézmény felé.

Bizalom és szülő–óvoda kapcsolat

A kutatási kérdések közül kiemelendő a szülő és óvoda közti viszonyrendszer, valamint a bizalom szerepe. Az eredmények azt mutatják, hogy partneri együttműködés alakult ki: a roma szülők pozitívan értékelik az intézmény befogadó és diszkriminációmentes légkörét. Számos szülő „nagyon jónak" vagy „kielégítőnek" nevezte a kapcsolatot, külön hangsúlyozva, hogy az óvodapedagógusok egyenlő bánásmódban részesítik a gyermekeket, és érzékenyen reagálnak a családok szükségleteire. A szorosabb együttműködés közvetlenül visszaigazolja az 1. hipotézist: a rendszeres óvodáztatás és a pedagógusokba vetett bizalom egymást kölcsönösen erősítő tényezőként működnek. Khalfaoui és mtsai. (2020) vizsgálata is arra a következtetésre jut, hogy a családok intézményhez kötődése leginkább azon múlik, hogy egyenrangú partnernek érzik-e magukat a nevelési folyamatban (Khalfaoui és mtsai., 2020).

A szülők iskolázottsága

A kutatás során tapasztalható volt, hogy a megkérdezett roma szülők többsége csupán alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik – sokan az általános iskola 8. osztályát sem fejezték be. Mindezek ellenére többeknél megfigyelhető volt a tudatos nevelési szándék és az óvodáztatás iránti elköteleződés. A 2. hipotézis – amely szerint a magasabb iskolai végzettség elősegíti az intézményi részvételt – csak részben nyert igazolást: valóban jellemző, hogy a magasabb végzettségű szülők gyermekeit beíratták óvodába, azonban nem a helyi telepi intézménybe, hanem gyakran városi, magyar tannyelvű óvodákba. A vizsgált intézménybe ezzel szemben elsősorban a helyi telepen élő, alacsonyabb iskolázottságú szülők gyermekei járnak. E megfigyelés részben cáfolja a hipotézist, ugyanis a pedagógusok támogatása mellett még az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők körében is sikerült a rendszeres óvodalátogatás elérését biztosítani. Fejes és munkatársai szerint az alacsonyabb iskolázottság hátrányos tényező, és valóban megfigyelhető, hogy ezen családok gyermekei gyakran késve kerülnek be az intézményes nevelésbe (Fejes és mtsai, 2020). Ugyanakkor e kutatásban a pedagógusi támogatás képes volt ezeket a strukturális hátrányokat részben kompenzálni.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Szülői attitűdök az óvodával kapcsolatban

Az interjúk alapján a szülők többsége pozitív véleményt fogalmazott meg az óvodai neveléssel kapcsolatban. Fontosnak tartják, hogy gyermekük szabályozott, intézményi keretek között fejlődhessen, ahol biztosított az állami gondoskodás. Többen kiemelték, hogy a korai közösségi nevelés elősegíti a „rendtanulást", amely a későbbi iskolai teljesítményt is pozitívan befolyásolja. Gyakran előforduló érv, hogy az óvodában a gyermekek olyan képességeket sajátíthatnak el, amelyeket a szülőknek nem sikerült. Emellett a személyes tapasztalatok – például részvétel ünnepségeken, szülői értekezleteken – és a gyermek fejlődésének közvetlen megfigyelése megerősítik a szülők meggyőződését az óvodai nevelés szükségességéről és hasznosságáról. Ez a tendencia összhangban áll azzal a szakirodalmi megállapítással, miszerint a szülői belső motiváció különösen akkor válik erőteljessé, ha a gyermek előrehaladása láthatóvá válik (Szabó-Tóth, 2007). A kutatás tanúsága szerint az óvoda nem csupán gyermekmegőrző, hanem valós fejlődési lehetőséget jelent a gyermek számára a szülők értelmezésében.

Családi körülmények

A családi környezet szempontjából döntő jelentőségűek a mélyszegénység és a lakhatási viszonyok súlyos hiányosságai – összhangban a 6. kutatási kérdéssel. A telepi családok esetében az interjúk tanúsága szerint gyakori a meleg víz, áram vagy egyéb alapszolgáltatások hiánya, a napi megélhetés pedig bizonytalan. A 4. hipotézis is erre az összefüggésre hívja fel a figyelmet: az ilyen típusú anyagi depriváció közvetlenül akadályozza a gyermek rendszeres óvodai részvételét. Ezt Havas is megerősíti: főként az északi és dél-dunántúli kistelepüléseken figyelhető meg olyan hátrányhalmozódás, ahol a szolgáltatások hiánya és a generációkon átívelő szegénység együttesen korlátozzák az óvodai részvételt (Havas, 2004).

A vizsgált esetben ugyanakkor az intézményi kompenzáció – például adományok, krízishelyzetek kezelése – több család esetében mérsékelte a részvételt gátló tényezők hatását. Az intézményes segítségnyújtás hatására a szülők egy része alkalmazkodott az elvárásokhoz, és mára számos gyermek rendezett körülmények között, tisztán jelenik meg az óvodában, ami a szülői felelősségvállalás erősödését is jelzi.

Pedagógusi attitűdök

A 7. kutatási kérdésre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a roma szülők által preferált „jó óvodapedagógus" attribútumai között kiemelt szerepet kap a türelem, a segítőkészség, az állhatatosság és a nyitottság. A szülők olyan nevelési környezetet preferálnak, amelyben a gyermekek egyéni fejlődési ütemük szerint haladhatnak, miközben a pedagógus következetesen, kedvesen és nyitottan viszonyul hozzájuk. A keresztúri eset alapján az óvodapedagógusok ezen elvárásoknak megfeleltek: egyikük például kifejezetten hangsúlyozta, hogy „a roma családok kiszolgálása a legnemesebb feladat", és ennek szellemében rendszeresen látogatott el a családokhoz, segített adminisztratív ügyek intézésében, támogatást nyújtott – gyakorlatilag a családsegítő munkatárs szerepkörét is betöltve. A szülők elmondása szerint az ilyen fokú elkötelezettség és empátia mély bizalmat eredményezett. Ez összhangban áll Erdős megállapításai-

CC BY

val, aki szerint a befogadó, támogató légkör hosszú távon fokozza a szülők intézményhez való kötődését (Erdős, 2015). Emellett a Pillarz–Lin–Premo által végzett empirikus vizsgálatok is megerősítik, hogy az óvodapedagógusok kommunikációs stílusa és attitűdje közvetlen hatást gyakorol a gyermekek intézményi részvételére: a nyílt, támogató kommunikáció csökkenti a hiányzások számát, miközben erősíti a szülői elköteleződést (Pillarz–Lin–Premo, 2024).

A hipotézisek értékelése

A kutatás eredményei túlnyomórészt alátámasztják az előzetesen megfogalmazott hipotéziseket.

1) Az óvodába járó gyerekek szülei megbíznak a pedagógusban. Ezt a hipotézis az interjú adatai teljes mértékben alátámasztották: az érintett szülők döntő többsége feltétel nélkül bízik az óvodapedagógusokban.
2) A magasabban iskolázott szülők gyerekei rendszeresebben járnak óvodába. Ezt a feltevést csak részben sikerült bizonyítani: a képzettebb családok gyermekei valóban gyakrabban vesznek részt óvodai nevelésben, azonban nem feltétlenül a vizsgált intézményben – sok esetben más, városi, magyar óvodába íratják be őket. A kutatásban vizsgált intézményben főként az alacsonyabb végzettségű szülők gyermekei jelennek meg, akiknél a pedagógusi ráhatás eredményes volt. Így tehát kijelenthetjük, hogy ez a hipotézis csak részlegesen volt alátámasztható.
3) A roma szülők döntő többsége fontosnak tartja az óvodát. Ezt a hipotézist teljes mértékben sikerült alátámasztani: a szülők saját megfigyeléseik és tapasztalataik alapján világosan felismerik az óvodai nevelés jótékony, fejlődést támogató szerepét.
4) A szegénység, illetve az előzetes intézményi tapasztalat hiánya akadályozza az óvodalátogatást. A hipotézist teljes mértékben sikerült alátámasztani. Az interjúk szerint a legfőbb akadályt a mélyszegénység és a történeti tapasztalatokból fakadó intézményi bizalmatlanság jelentette.
5) A szülők elsősorban a kedvességet és a nyitottságot tartják fontosnak az óvodapedagógusokban. Ezt is alátámasztották az interjúban szereplő adatok. Az óvodapedagógusok empatikus, nyitott hozzáállása és személyes elkötelezettsége jelentősen hozzájárult a szülői bizalom kialakulásához és az óvodai részvétel fenntartásához.

Összegzés

A kutatás eredményei rámutatnak arra, hogy a rendszeres óvodai részvételt előmozdító, illetve gátló tényezők összetett módon hatnak egymásra, azonban a bizalmon alapuló szülő–intézmény kapcsolat, valamint a pedagógusok elkötelezettsége kulcsszerepet játszanak a pozitív részvételi mintázatok kialakulásában. A tapasztalatok alátámasztják, hogy még a súlyos anyagi és szociokulturális hátrányokkal élő családok esetében is elérhető a rendszeres intézményi jelenlét, amennyiben az intézmény nyitott, támogató és empatikus attitűddel fordul feléjük. A kutatás ezáltal hozzájárul a roma közösségek korai nevelésének mélyebb megértéséhez, és hangsúlyozza, hogy az óvodai részvétel támogatásához, az anyagi segítségen túl, a szociális és kulturális erőforrások integrált fejlesztése is elengedhetetlen.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

ÓVODAI RÉSZVÉTEL A GYERGYÓSZÉK ZÓNÁJÁBAN ÉLŐ ROMA GYERMEKEK KÖRÉBEN – ESETTANULMÁNY A SZÜLŐI ÉS PEDAGÓGUSI INTERJÚK ALAPJÁN

Hargita megye Gyergyószék régiójában a roma származású óvodáskorú gyermekek intézményi nevelésben való részvétele elmarad a többségi populációra jellemző átlagtól (Havas, 2004; Pik, 2001). A hazai és nemzetközi szakirodalom egyaránt hangsúlyozza, hogy az iskolai lemorzsolódás korai indikátorai már az óvodai nevelési szakaszban megmutatkozhatnak, mivel a társadalmilag hátrányos helyzetű családok gyermekei már az óvodába lépést megelőzően is torzult esélyekkel indulnak (Havas, 2004). Jelen esettanulmány célja, hogy gyergyószéki óvodapedagógusokkal készített interjúk alapján válaszokat adjon az előre megfogalmazott kutatási kérdésekre, valamint értékelje az előzetesen megfogalmazott hipotéziseket.

A gyergyószéki vizsgálat kontextusában a legdominánsabb pozitív tényezőként a szülői motiváció, valamint az óvodapedagógusok befogadó attitűdje azonosítható. Az egyik édesapa kiemelte: „Nagyon fontos, hogy a gyermekeim megfelelő oktatásban részesüljenek", valamint célja, hogy gyermekei elsajátítsák az alapkészségeket, és később önálló életvitelt folytathassanak. Ez a tudásba vetett hit és jövőorientált szemlélet – miszerint „tudás nélkül nem lesznek előbbre" – jelentős mértékben serkenti az óvodai nevelésben való részvételt. Ezzel párhuzamosan az óvodapedagógusok empatikus, inkluzív magatartása is pozitív hatással bír: az apa teljes mértékben elégedett az óvodai nevelőkkel, akik szerinte „nagyon jól bánnak a gyerekekkel, nincs panasz – minden rendben van". Ez a bizalmat erősítő, gondoskodó pedagógusi attitűd hozzájárul a szülői elköteleződéshez, és hosszú távon elősegíti a gyermekek rendszeres intézményi jelenlétét (Khalfaoui és mtsai., 2020; Szabó, 2015).

A rendszeres óvodai részvétel legjelentősebb akadályai között a mélyszegénység és az intézményi bizalmatlanság említhető. A gyergyói telepen élő közösségekre jellemző az egy háztartásban élő gyermekek magas száma (általában öt vagy több gyermek családonként), valamint a többgenerációs, zsúfolt lakhatási viszonyok. A gyermekeknek gyakran csak ideiglenes személyazonosító okmányuk van, amelynek éves megújítása jogbizonytalanságot idéz elő. A pedagógusok elmondása alapján számos három–hat éves gyermeket nem íratnak be óvodai intézménybe, vélhetően azért, mert a szülők nem észlelik ennek előnyeit, vagy nem bíznak az intézményben. A magas munkanélküliségi ráta, az alkalmi munkavégzésből eredő jövedelmi instabilitás, valamint az óvodáztatással járó költségek (pl. ruházat, étkezés) is nehezítik a rendszeres részvételt. A gyermekek hiányzását tovább súlyosbítja a szülők külföldi vagy vidéki szezonális munkavállalása, valamint a közösségi eseményeken való részvétel (pl. temetések) is gyakori hiányzási ok.

Szülő–óvodapedagógus kapcsolat és bizalom

A gyergyószéki térségben a roma családok és az óvodai intézmények közötti viszony kivételesen bizalmi jellegű. Az interjúalany édesapa nyíltan elégedettségnek adott hangot: úgy véli, az óvodapedagógus „nagyon jól bánik a gyerekekkel", és sem a szülők, sem a gyermekek részéről „nincs panasz". Az intézmény és a család között egy kölcsönös bizalmon alapuló, partneri kapcsolat jött létre – ellentétben a szakirodalomban gyakran dokumentált bizalmi deficittel (Pik, 2004). Pik külön kiemeli, hogy a roma családok és az óvodai intézmények közötti bizalmatlan-

CC BY

ság az egyik legfőbb akadálya a sikeres óvodáztatásnak. A gyergyószéki példa viszont azt mutatja, hogy a pozitív intézményi tapasztalatok és a pedagógusok elkötelezettsége révén magas szintű bizalmi légkör alakult ki, amely előmozdítja a gyermekek óvodai részvételét.

A szülők iskolázottsága

A gyergyószéki roma családok körében általánosságban alacsony az iskolázottsági szint. Az interjúalany édesapa nyolc osztályt végzett, s bár saját elmondása szerint óvodába járt, középfokú tanulmányokat nem folytatott. A szakirodalom azt feltételezi, hogy a magasabb végzettségű szülők gyermekei nagyobb valószínűséggel vesznek részt rendszeresen az óvodai nevelésben (Fejes – Tóth – Szabó, 2020). A gyergyószéki eset ugyanakkor azt jelzi, hogy az alacsony iskolai végzettségű szülő is tudatosan elkötelezett lehet gyermeke oktatása iránt – az apa hangsúlyozta, hogy számára fontos, hogy lánya „megfelelő oktatásban" részesüljön. Ez azt támasztja alá, hogy a szülői attitűd és motiváció sok esetben meghatározóbb tényező, mint a formális iskolázottság. Ez részben ellentmond a korábbi hipotéziseknek, és azt sugallja, hogy az elkötelezett szülői magatartás kompenzálhatja az alacsonyabb iskolázottságot.

Szülői attitűd az óvodai nevelés szerepéről

A vizsgálat szerint a gyergyószéki roma apuka az óvodai nevelést a gyermek fejlődése szempontjából alapvető fontosságúnak tekinti. Az interjúalany kifejtette, hogy lánya számára „megfelelő oktatást" kíván biztosítani, elsősorban az alapkészségek (olvasás, írás) elsajátításának érdekében, amelyek nélkülözhetetlenek a későbbi önálló életvezetéshez. A szülői szemlélet tehát tudatosan értékeli az intézményi nevelés szerepét, és a hosszú távú célok is a bemutatott nevelési szakasz fontosságát tükrözik. A pozitív szülői attitűd előmozdítja az óvodalátogatást: a szülők a korai fejlesztést értékesnek tekintik, s ennek mentén proaktívan keresik a nevelési lehetőségeket (Szabó-Tóth, 2007).

Családi körülmények és strukturális akadályok

A család gazdasági és lakhatási feltételei jelentős hatást gyakorolnak az óvodai részvétel rendszerességére. A telepi környezetre jellemző a túlzsúfoltság, a szegényes infrastrukturális ellátottság és a hiányos higiéniai viszonyok. Ugyanakkor pozitív példák is megfigyelhetők: az interjúalany családja elköltözött a telepről egy „sokkal jobb körülményeket" kínáló magánlakásba, kifejezetten a gyermekek érdekében. Ez a lakóhelyi mobilitás arra utal, hogy egyes szülők tudatosan törekednek gyermekük életkörülményeinek javítására. Összességében a mélyszegénység, a jövedelmi instabilitás és a kedvezőtlen lakhatási környezet gátolják a rendszeres óvodai részvételt, ugyanakkor egyes családok esetében megfigyelhető a javításra irányuló törekvés (Havas, 2004).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Az ideális óvodapedagógus jellemzői

A roma apuka elvárásai alapján a jó óvodapedagógus empatikus, szeretetteljes és méltányos bánásmódot tanúsít. Az interjúalany megerősítette, hogy az óvónő „nagyon jól bánik a gyerekekkel", s az intézményi nevelésben „minden rendben van" – vagyis a pedagógusok befogadó környezetet biztosítanak, melyben a roma gyermekeket nem érik hátrányos megkülönböztetések. Összhangban Erdős megállapításaival, a szülők számára a jó óvodapedagógus legfontosabb attribútumai az empatikus hozzáállás, a következetes kommunikáció és a befogadó nevelési gyakorlat (Erdős, 2015).

A hipotézisek vizsgálata

1) Az óvodába járó gyerekek szülei megbíznak a pedagógusban. A gyergyószéki esettanulmány empirikus adatai e felvetést alátámasztották: az interjúalany hangsúlyozta az óvodai környezet biztonságosságát, valamint elégedettségét a pedagógusok munkájával kapcsolatban.
2) A magasabban iskolázott szülők gyerekei rendszeresebben járnak óvodába. A gyergyószéki empirikus eset ugyanakkor ezt csak részben támasztja: az interjúalany édesapa nyolc osztályt végzett, mégis elkötelezett a gyermekének rendszeres óvodáztatása mellett. Ez a szülői attitűd azt jelzi, hogy az oktatási intézmény szerepének tudatos felismerése függetleníthető a formális iskolázottság mértékétől. Ez az eredmény árnyalja a korábbi kutatások megállapításait, és rámutat arra, hogy az alacsony végzettség önmagában nem determinálja a nevelési részvételt, amennyiben a szülő értékeli az intézményes nevelés jelentőségét.
3) A roma szülők döntő többsége fontosnak tartja az óvodát. A felvetést a gyergyószéki esettanulmány teljes mértékben alátámasztja. Az interjúalany egyértelmű oktatási célokat fogalmazott meg, kiemelve, hogy lánya számára „megfelelő alapokat" kíván biztosítani, különös tekintettel az alapkészségek (pl. olvasás) elsajátítására. A szülői tudatosság, amely a korai nevelés fontosságának felismerésében nyilvánul meg, közvetlen kapcsolatban áll a gyermek rendszeres intézményi jelenlétével.
4) A szegénység, illetve az előzetes intézményi tapasztalat hiánya akadályozza az óvodalátogatást. A gyergyószéki interjúk adatai alátámasztják ezt a hipotézist. A családok körében egyaránt jelen van a strukturális szegénység (sokgyermekes, munkanélküli háztartások), az intézményi bizalom hiánya, illetve az óvodai szocializációs előzmények teljes hiánya, amelyek együttesen gátolják a gyermekek rendszeres óvodai részvételét. Az óvodapedagógus elmondása szerint több gyermeket csak „formálisan" íratnak be az intézménybe, míg tényleges jelenlétük elmarad a fent említett akadályozó tényezők miatt. Így a hipotézisben szereplő összefüggések a gyergyószéki esetben empirikusan is alátámasztást nyernek.
5) A szülők elsősorban a kedvességet és a nyitottságot tartják fontosnak az óvodapedagógusokban. A gyergyószéki esettanulmány alátámasztotta ezt: az interjúalany szerint az óvónő befogadó és együttműködő nevelési attitűdje hozzájárult a szülői bizalom kiépüléséhez. Az édesapa többször is kifejezte elégedettségét az óvodapedagógus személyével kapcsolatban. Ez a pozitív pedagógusi magatartás elősegítette a szülői elköteleződést és a gyermek rendszeres óvodai jelenlétét.

CC BY

esély
www.esely.org

Összegzés

A gyergyószéki interjúk alapján megállapítható, hogy az előzetesen megfogalmazott hipotézisek többsége empirikusan is alátámasztást nyert. A bizalom és az óvodapedagógusi attitűd kiemelt jelentőségű tényezőként járul hozzá a roma gyermekek rendszeres óvodai részvételéhez. Ugyanakkor a szülők alacsony iskolázottsága nem bizonyult önmagában meghatározó akadálynak, amennyiben az érintett szülő tudatosan felismeri az intézményes nevelés jelentőségét.

ÓVODAI RÉSZVÉTEL A CSÍKSZÉK ZÓNÁJÁBAN ÉLŐ ROMA GYERMEKEK KÖRÉBEN – ESETTANULMÁNY A PEDAGÓGUSI INTERJÚ ALAPJÁN

Csíkszéken a beíratott roma gyerekek részvétele viszonylag magas, napi szinten a beírattak 80–90%-a jelen van az óvodában, és a tanítók jó eredménynek tekintik, hogy „nincs szignifikáns lemorzsolódás" (pl. egy csoportban 18 beíratottból általában 15–16, azaz 83–89% van bent).

A vizsgálat során három csíkszéki óvodapedagógussal készített interjú elemzésére támaszkodunk; a szülők közül többen külföldi munkavállalás miatt nem voltak elérhetők az adatfelvétel időszakában. Az interjúk kvalitatív feldolgozása az Atlas.ti szoftver segítségével történt, a kódolás során olyan dimenziókat vizsgáltunk, mint az infrastruktúra, ösztönző mechanizmusok, jelenlét-szabályozás, mediátori szerep, valamint további releváns tényezők.

A csíkszéki pedagógusok beszámolói szerint a roma családok óvodai részvételében meghatározó szerepet játszanak az intézmény által biztosított külső ösztönzők, valamint a pedagógusok befogadó attitűdje. Kiemelt jelentőségűnek bizonyult a napi szintű anyagi ösztönző, amelynek következtében „a szülők tudatosan küldik a gyermeket, mert tudják, hogy kapnak… minden napra tíz lej pluszpénzt". Ezt a motivációs tényezőt az óvoda következetes jelenlét-szabályozási gyakorlata egészíti ki: a pedagógusok kizárólag rövid ideig tartó, igazolt hiányzásokat fogadnak el, míg a tartós távolmaradások esetében szigorúan felhívják a szülők figyelmét a szabályok betartására. Ennek eredményeként a vizsgált csoportban 80–90%-os részvételi arány alakult ki, amely különösen figyelemre méltó egy hátrányos helyzetű, szegregált közegben.

A pedagógusok hangsúlyozták az empátia és az inkluzív hozzáállás jelentőségét is. Indokolt esetekben megengedően viszonyulnak a hiányzásokhoz, így a szabályok érvényesítése rugalmas és humánus módon valósul meg. Ez a gyakorlat összhangban van Pik Katalin álláspontjával, miszerint a roma gyermekek integrációja nem kizárólag anyagi és infrastrukturális tényezők függvénye, hanem a bizalmi tőke tudatos kiépítését is igényli az intézmények részéről (Pik, 2004). A pedagógusok tapasztalatai szerint a tanári empátia és személyes elköteleződés erősíti a szülőkkel kialakított bizalmi viszonyt, utóbbi pedig tovább növeli a gyermek rendszeres óvodalátogatásának valószínűségét. Összességében a vizsgált esetekben a helyi ösztönzőrendszer és a pedagógusok méltányos, inkluzív hozzáállása jelentette a részvételt támogató legfontosabb tényezőket.

A pedagógusok által jelzett legfőbb akadályt a családok kedvezőtlen anyagi és szociális helyzete képezte. Több esetben hiányzott a legalapvetőbb infrastrukturális feltétel is: például

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

az otthoni fűtés hiánya következtében a gyermekeket gyakran betegen is (a természetesen) fűtött óvodába küldték. Egy pedagógusi megfogalmazás szerint: „Télen is jöttek a gyermekek, de betegek voltak… minden este náluk hideg van." Ez a körülmény ugyan átmenetileg elősegítette a részvételt, azonban alapvetően a családok strukturális hiányosságaira világított rá. A pedagógusok tapasztalatai szerint a kapcsolódó költségek (ruházkodás, étkezés, közlekedés) kiszámíthatatlansága, valamint a munkaerőpiacról kirekesztettség tovább növeli a kimaradás kockázatát.

A szakirodalom egyértelműen alátámasztja a gazdasági és a társadalmi hátrányok jelentőségét: Havas kimutatta, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek körében az óvodakezdés késedelme és a rendszeres hiányzások együttesen a szocializációs élmények beszűküléséhez és a későbbi iskolai kudarcok fokozott kockázatához vezetnek (Havas, 2004). A csíkszéki interjúk alapján tehát a mélyszegénység és az infrastrukturális hiányosságok (pl. a fűtés hiánya) jelentették a legnagyobb hátráltató tényezőt.

Szülő–pedagógus viszony és bizalom

Az interjúk tanúsága szerint a szülők és az óvodapedagógusok kapcsolata alapvetően pozitív jellegű. A pedagógusok kiemelték, hogy a bizalmi viszony kiépítéséhez nélkülözhetetlen a személyes, gyermekközpontú kommunikáció és a folyamatos kapcsolattartás. Az empatikus pedagógusi hozzáállás hozzájárul a bizalom erősödéséhez. Szabó megállapításai szerint az intézmény és a család közötti egyenrangú, kölcsönös tiszteleten alapuló párbeszéd a tartós részvétel alapfeltétele (Szabó, 2015). Hangsúlyozza továbbá, hogy a roma családok zárt közösségeibe fokozatosan kell bevezetni a külső szereplőket, előbb a gyermek megnyerésén, majd a szülők bevonásán keresztül, a csíkszéki pedagógusok gyakorlatában ez az elvárás érvényesül. Ez a jelenség összhangban áll Pik gondolataival is, miszerint a partneri párbeszéd elengedhetetlen az óvodai integrációhoz (Pik, 2004).

Szülői vélemény az óvodáról

Az adatfelvétel szülői interjúkat nem tartalmazott, így a szülők óvodával kapcsolatos véleménye csupán közvetetten, a pedagógusok interpretációján keresztül volt megismerhető. A tanárok szerint a szülők többsége elsődlegesen az intézmény anyagi juttatásait értékeli, míg a nevelési funkciók tudatos fontossága kevésbé számottevő. Arról, hogy a szülők mennyiben tekintik az óvodát gyermekük fejlődése szempontjából nélkülözhetetlennek, nincs közvetlen adatunk, így ez a kérdés Csíkszék zónában empirikusan nem vizsgálható. A korábbi szakirodalom (pl. Szabó-Tóth) ugyanakkor rámutat, hogy az intézményi tudatosság hiánya csökkentheti a szülői részvételt, bár e tény a csíkszéki esetben nem került alátámasztásra.

A családi körülmények hatása

A pedagógusi beszámolók alapján a családi életkörülmények jelentős mértékben befolyásolják az óvodai részvételt. A lakhatási viszonyok hiányosságai – például a fűtés hiánya – gyakran kényszerítik a szülőket arra, hogy gyermekeiket betegen is a fűtött és felügyeletet nyújtó óvo-

CC BY

dába küldjék. Bár ez rövid távon fenntartja a részvételt, egészségügyi kockázatokat is magában hordoz. A pedagógusok empatikus attitűdje hozzájárul ahhoz, hogy a családi nehézségek kezelhetővé váljanak, és a hiányzásokat rugalmasan interpretálják.

A jó pedagógus jellemzői

A pedagógusi interjúk tanúsága szerint a jó óvodapedagógus jellemzői a rugalmasság, empátia és következetesség együttes jelenlétében ragadhatók meg. A pedagógusok rugalmasan alkalmazzák a szabályokat, ugyanakkor konzekvensen érvényesítik az intézményi elvárásokat. Az empatikus magatartás, a kulturális érzékenység és a hitelesség szintén alapvető feltételeknek bizonyulnak. A pedagógus közvetítő szerepet tölt be: először a gyermekkel alakít ki bizalmat, majd ezen keresztül épít kapcsolatot a szülőkkel (Szabó, 2015). A „ha beíratta, legyen is itt" elv alkalmazása jól példázza a következetes, ugyanakkor empatikus tanári gyakorlatot. A szakirodalom szerint is az inkluzív pedagógiai gyakorlat feltétele a nyitott, érzékeny és rugalmas tanári attitűd (Pik, 2004).

A kutatási hipotézisek vizsgálata

1) Az óvodába járó gyerekek szülei megbíznak a pedagógusban. Az interjú alapján ezt a hipotézist részben sikerült alátámasztani. A pedagógusok empatikus és következetes magatartása bizalmi alapot teremtett a szülők számára, utóbbi pedig elősegítette a rendszeres részvételt.
2) A magasabban iskolázott szülők gyerekei rendszeresebben járnak óvodába. Közvetlen adat hiányában ez a hipotézis nem megítélhető.
3) A roma szülők döntő többsége fontosnak tartja az óvodát. A szülői attitűdökre vonatkozó empirikus adatok hiányában a hipotézis nem megítélhető.
4) A szegénység, illetve az előzetes intézményi tapasztalat hiánya akadályozza az óvodalátogatást. Ez a feltételezést a csíkszéki zónában tapasztaltak teljes mértékben alátámasztják. A családi anyagi és infrastrukturális hiányosságok alapvetően korlátozták a részvételt.
5) A szülők elsősorban a kedvességet és a nyitottságot tartják fontosnak az óvodapedagógusokban. A pedagógusok professzionális, empatikus és következetes magatartása közvetlenül támogatta a rendszeres részvételt.

Összegzés

A csíkszéki pedagógusi interjúk alapján megállapítható, hogy a roma gyermekek óvodai részvételét komplex, egymással összefonódó tényezők befolyásolják. A pozitív ösztönző mechanizmusok és a pedagógusok inkluzív attitűdje jelentős motiváló tényezőként volt jelen, míg a családok kedvezőtlen anyagi helyzete és infrastrukturális hiányai gátló tényezőként működtek. Az elemzett hipotézisek közül kettő (a szülő–pedagógus bizalmi kapcsolat szerepe, valamint a pedagógus attitűdjének meghatározó jelentősége) empirikusan alátámasztást nyert, míg a szülői iskolázottságra és attitűdökre vonatkozó feltevések további vizsgálatot igényelnek.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

A szakirodalmi hivatkozások tükrében (Szabó, 2015; Pik, 2004; Havas, 2004; Fejes–Tóth–Szabó, 2020) megállapítható, hogy a tartós óvodai részvétel előmozdítása olyan átfogó stratégiát igényel, amely egyszerre fókuszál a családi és az intézményi dimenziókra. Az empatikus pedagógus–szülő párbeszéd, a megfelelő ösztönzők alkalmazása, valamint a szociális hátrányok mérséklése nélkülözhetetlen a roma gyermekek sikeres intézményi integrációjához.

INTÉZMÉNYI LÁTOGATOTTSÁG HARGITA MEGYÉBEN – MEGYEI SZINTŰ, ÖSSZESÍTŐ JELLEGŰ ESETTANULMÁNY

A Hargita megyei roma közösségek óvodai részvételének vizsgálata különösen fontos abból a szempontból, hogy betekintést nyújt a hátrányos helyzetű csoportok oktatási integrációjának akadályaiba, ugyanakkor annak lehetőségeibe is. Az esettanulmányok eredményei nem csupán a helyi sajátosságokat tárják fel, hanem szélesebb társadalmi és szakpolitikai összefüggésekre is rávilágítanak.

A Hargita megyei esettanulmányok alapján a legfontosabb ösztönző tényező a roma családok körében a gyermekek jövőjébe vetett hit, valamint az intézmény iránti bizalom volt. Minden vizsgált térségben a szülők hangsúlyozták, hogy „a tanulás fontos, ez az egyetlen út a jobb élethez", ami azt jelzi, hogy jövőorientált attitűdjük alapvetően motiválja őket. Pozitív tényezőként jelent meg továbbá a pedagógusok empatikus, előítélet-mentes hozzáállása. Egyik szülő így fogalmazott: „a mostani óvónők rendesek... egyformán bánnak velük", ami hozzájárult a szülői bizalom erősödéséhez. Összességében elmondható, hogy a pedagógusi nyitottság és a szülői elkötelezettség kölcsönösen növeli a részvételi hajlandóságot, amit a szakirodalom is megerősít (Pik 2001; Havas 2004).

A legjelentősebb akadály minden vizsgált zónában a mélyszegénység és az ahhoz kapcsolódó anyagi bizonytalanság volt. Az instabil jövedelmek (idénymunka, alkalmi foglalkoztatás), valamint a közlekedés és a ruházkodás költségeinek kiszámíthatatlansága gyakran ellehetetlenítette a rendszeres óvodába járást. Számos térségben gondot okozott továbbá a hiányos infrastruktúra (például fűtés vagy vízellátás hiánya), illetve az egészségügyi problémák miatti hiányzások. Egyes közösségekben a tradicionális attitűdök („minek viszed, jobb neki otthon") és a szülők tájékozatlansága is visszatartó tényezőként jelentkezett. Összességében a hátrányos szocioökonómiai helyzet és a társadalmi környezet komplex együttese jelentette a részvétel fő akadályát.

Szülő–óvoda viszony és bizalom

A megyében történetileg bizalmi deficit volt tapasztalható a roma családok és az óvodai intézmények között, amelyet a korábbi diszkriminatív élmények erősítettek. Az utóbbi években azonban pozitív irányú változás kezdődött el: a pedagógusok befogadó, egyenlő bánásmódot tükröző magatartása fokozatosan elősegítette a bizalom helyreállítását. A legtöbb esettanulmány kifejezetten partneri, bizalmi viszonyt azonosított a családok és az intézmények között, ami ellentmond a szakirodalomban gyakran leírt bizalmi deficitnek (Pik 2004). A pedagógusba vetett bizalom és a rendszeres óvodalátogatás egymást kölcsönösen erősítő tényezőkként jelentek meg.

CC BY

esély
www.esely.org

A szülők iskolázottsága

A vizsgált közösségekben a szülők többsége alacsony iskolai végzettségű. A magasabb iskolázottság ugyan általában együtt járt a gyermekek korábbi és rendszeresebb óvodai beíratásával, de a gyergyószéki esettanulmány rávilágított, hogy még alacsony végzettségű szülők is mutathatnak nagyfokú elköteleződést, amennyiben erős bennük a nevelési motiváció. Ez arra utal, hogy az intézményi részvétel nem determinált kizárólag a formális végzettség által, hanem a szülői tudatosság is kompenzáló tényező lehet. Ezt Fejes és munkatársai (2020) is alátámasztják.

Szülői attitűd

Az interjúk tanúsága szerint a Hargita megyei roma családok jelentős része tudatosan értékeli az óvodai nevelés szerepét. Számos szülő hangsúlyozta, hogy az óvoda „megfelelő oktatást" nyújt, és biztosítja a későbbi iskolai előrehaladáshoz szükséges alapkészségeket. A tudatos szülői attitűd közvetlenül elősegítette a rendszeres óvodai részvételt. Ugyanakkor megjelentek olyan szülők is, akik közömbösen viszonyultak, vagy kevés információval rendelkeztek az óvodai nevelés jelentőségéről, ez pedig kihatott gyermekeik óvodai részvételére is.

Családi körülmények

A gazdasági és lakhatási feltételek minden térségben meghatározó tényezőnek bizonyultak. A többgyermekes, munkanélküli, szezonálisan ingázó szülők, illetve a zsúfolt telepi körülmények egyértelműen csökkentették a rendszeres óvodába járás mértékét. Pozitív példát jelentettek azok a családok, amelyek tudatosan javítottak lakhatási körülményeiken, például jobb feltételeket kínáló otthonba költöztek. Összességében azonban a mélyszegénység, a bizonytalan jövedelem és az intézményekkel szembeni korábbi bizalmatlanság együttesen jelentették a legfőbb akadályt.

Az óvodapedagógusokkal kapcsolatos elvárások

A roma szülők által megfogalmazott „jó óvónő" jellemzői egyértelműek voltak: empátia, türelem, előítélet-mentesség, valamint szeretetteljes és méltányos bánásmód. A bemutatott pedagógusi attitűd növeli a családok biztonságérzetét és elköteleződését, ahogy azt a szakirodalom (Havas 2004; Erdős 2015) is alátámasztja. A vizsgált térségekben egyértelműen a pozitív pedagógusi szerepfelfogás került előtérbe, amely hosszú távon az integrációt és a teljes körű beóvodázást támogatja.

A kutatási hipotézisek teljesülése Hargita megye szintjén

A Hargita megyei esettanulmányok közös mintázatai alapján a kutatási hipotézisek többségét sikerült alátámasztani, egyedül a második hipotézis nem nyert teljes alátámasztást. Az első

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély
www.esely.org

hipotézist – miszerint az óvodába járó gyermekek szülei megbíznak a pedagógusban – minden zóna adatai alátámasztották. A második hipotézist – amely szerint a magasabb iskolázottságú szülők gyermekei gyakrabban járnak óvodába – csupán részben sikerült alátámasztani, hiszen bár általánosságban érvényesült, több esetben az alacsony végzettségű szülők is erőteljes elköteleződést mutattak. A harmadik hipotézist – amely szerint a rendszeresen óvodába járó gyermekek szülei értékelik az óvodát – teljes mértékben sikerült alátámasztani. A negyedik hipotézis – a szegénység és a bizalmatlanság akadályozó szerepe – szintén minden esetben alátámasztásra került. Végül az ötödik hipotézis is beigazolódott: a pedagógusok empatikus hozzáállása és nyitottsága kimutathatóan elősegítette a bizalom kialakulását és a rendszeres részvételt.

Korrelációk a szakirodalmi háttérrel

A Hargita megyei eredmények számos ponton összhangban állnak a releváns szakirodalom megállapításaival. Pik Katalin (2001, 2004) hangsúlyozta a pedagógusok befogadó attitűdjének és a szülőkkel folytatott párbeszédnek a jelentőségét, amit az esettanulmányok is alátámasztottak. Havas Gábor (2004) kiemelte a kedvezőtlen gazdasági körülmények óvodakezdést hátráltató szerepét, amelyet a Hargita megyei adatok is megerősítettek. Vass István (2002) a pedagógus–szülő kapcsolat minőségét hangsúlyozta, amely a bizalmi viszony javulásában szintén tetten érhető. Fejes–Tóth–Szabó (2020) eredményei alapján a magasabb végzettség előnyt jelent, ugyanakkor a Hargita megyei tapasztalatok arra világítanak rá, hogy a szülői elköteleződés kompenzálhatja az alacsony iskolázottságot. Összességében a Hargita megyei vizsgálatok alátámasztják a szakirodalomban hangsúlyozott tényezőket, ugyanakkor rávilágítanak arra is, hogy kedvező intézményi gyakorlatokkal a strukturális hátrányok mérsékelhetők.

ÖSSZEGZŐ KÖVETKEZTETÉSEK

A Hargita megyei esettanulmányok egyértelműen rámutatnak arra, hogy a roma gyermekek óvodai részvételét elsősorban a pedagógusok befogadó attitűdje és a szülők motivációja határozza meg. A pedagógusok pozitív és empatikus hozzáállása erősíti a bizalmat és elősegíti a rendszeres részvételt, ezért a pedagógusképzés során érdemes külön hangsúlyt fektetni az empatikus kommunikációra és a szociálisan érzékeny attitűd formálására. Ugyanakkor a mélyszegénység, a bizonytalan jövedelem és a hiányos lakhatási körülmények alapvető akadályát jelentik az intézményi részvételnek. A kutatási hipotézisek bizonyítása arra enged következtetni, hogy a jövőbeli szakpolitikai intézkedéseknek kiemelten kell kezelniük a családok anyagi támogatását (például ingyenes étkeztetés, célzott juttatások), valamint a bizalomépítő programokat. A vizsgálatok eredményei összhangban állnak a szakirodalom főbb megállapításaival (Pik 2004; Vass 2002; Havas 2004; Khalfaoui és mtsai. 2020), ugyanakkor hangsúlyozzák a pedagógus–szülő partneri kapcsolat és a gazdasági támogatás együttes fejlesztésének szükségességét. A jövőbeli intézkedéseknek tehát a bizalomépítésre, a támogató ösztönzők bevezetésére és a helyi jó gyakorlatok széles körű elterjesztésére kell összpontosítaniuk, ezáltal elősegítve a hátrányos helyzetű gyermekek hosszú távú iskolai sikerességét.

CC BY

esély
www.esely.org

KONKLÚZIÓ

A kutatás empirikus eredményei alapján megállapítható, hogy Hargita megyében a roma származású óvodáskorú gyermekek óvodai intézményi látogatottságát elsődlegesen a pedagógus személyisége, valamint a családi szocioökonómiai háttér determinálja. Az adatelemzés során a pozitív prediktorok közül kiemelkedett az óvodapedagógus karizmatikus és elkötelezett attitűdje, amely jelentős mértékben elősegítette a gyermekek intézményi integrációját. Ezzel szemben a részvételt hátráltató tényezők között az anyagi depriváció, a szülői nevelési tapasztalatok hiánya, az oktatási intézményekkel szembeni bizalmatlanság, valamint a szuboptimális otthoni környezet voltak dominánsak.

Kutatási eredményeink rámutattak arra, hogy a pedagógusok nyitottsága, kulturális érzékenysége és kooperatív attitűdje kulcsfontosságú az inkluzív óvodai gyakorlatok kialakításában. Az intézményi befogadás hatékonyságát jelentősen növeli, ha a pedagógusok reflektíven viszonyulnak a roma gyermekek kulturális identitásához, és a nevelési folyamat során figyelembe veszik a roma közösségek speciális társadalmi helyzetét. Ez a tudatosság elősegíti a gyermekek szociális beágyazottságát és bizalmi kötődéseinek kialakulását.

Christos Partenis az új oktatási stratégiák és a szintetizáló jellegű pedagógiai gondolkodás fontosságát hangsúlyozza:„A konstruktivizmus elvei lehetővé teszik számunkra, hogy új tanítási stratégiákat alakítsunk ki, valamint ötvözzük és hasznosítsuk a tanítás elméleteit, módszereit és eszközeit.” (Parthenis, 2014, 10.)

Az idézett megállapítás a konstruktivizmus pedagógiai paradigmájának egyik lényeges aspektusát emeli ki, nevezetesen annak a képességét, hogy a tanítás és tanulás folyamatát dinamikusan, a meglévő tudásra és a tanulói tapasztalatokra építve formálja. A konstruktivista szemlélet nem pusztán egy meghatározott módszertani keret, hanem egy olyan elméleti megközelítés, amely a tanulást aktív, jelentésalkotó tevékenységként értelmezi. Ezen gondolkodásmód szerint a tanár nem a tudás egyszerű közvetítője, hanem a tanulási környezet tudatos tervezője és facilitátora, aki képes integrálni különböző didaktikai elméleteket, módszereket és technológiákat a tanulói szükségleteknek megfelelően.

A szerző arra is rámutat, hogy a konstruktivista elvek alkalmazása nemcsak új tanítási stratégiák kialakítását teszi lehetővé, hanem a pedagógiai gyakorlat interdiszciplináris gazdagítását is elősegíti. Ez különösen releváns a 21. századi oktatásban, ahol a komplex problémák megértése és kezelése a különböző tudásterületek közötti kapcsolatok felismerését igényli. A tanítási elméletek és módszerek ötvözése így nem csupán módszertani sokszínűséget eredményez, hanem hozzájárul a kritikai gondolkodás, a reflektív és az élethosszig tartó tanulás kompetenciáinak fejlesztéséhez is.

Az újszerű, modern, adaptív pedagógiai megközelítések tehát elengedhetetlenek a roma gyermekek hatékony oktatása érdekében. Az Európai Unió által képviselt oktatási irányelvek egyértelműen az inkluzív oktatás támogatása mellett vannak. Az uniós források így bőséges lehetőséget kínálnak a meglévő bevált gyakorlatok összekapcsolására, megismétlésére és fenntartására, valamint új kezdeményezések kidolgozására. A foglalkoztatás és a fiatalok fejlődésének elősegítése e programok kiemelt prioritásai közé tartozik (Stateva, Stock, Junge és Serrano, 2018).

Az idézett szövegrész az Európai Unió kohéziós és strukturális alapjainak felhasználási logikáját érinti, különös tekintettel a társadalmi befogadás és a munkaerőpiaci integráció előmoz-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

dítására. A szerzők hangsúlyozzák, hogy az uniós finanszírozási mechanizmusok nem csupán forrásbiztosító szerepet töltenek be, hanem stratégiai eszközként szolgálnak a meglévő bevált jó gyakorlatok skálázhatóságának, adaptálhatóságának és fenntarthatóságának elősegítésében. A „link, replicate and sustain" hármas koncepciója arra utal, hogy az EU-támogatások nem izolált projektek létrehozására, hanem a már igazoltan hatékony modellek hálózatosítására és hosszú távú beágyazására irányulnak.

A prioritások között kiemelt szerepet kap a foglalkoztatás bővítése és a fiatalok fejlődésének támogatása. Ez nem csupán gazdasági, hanem társadalmi kohéziós szempontból is releváns, hiszen a munkaerőpiaci részvétel növelése és a humán tőke fejlesztése egyaránt hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségek mérsékléséhez. Az idézett megállapítás implicit módon az integrált fejlesztéspolitikai megközelítést képviseli, amely a gazdasági növekedési célokat és a társadalmi befogadást egymást erősítő tényezőkként értelmezi.

Ennek a szemléletnek különösen nagy jelentősége van a marginalizált csoportok, így például a roma közösségek munkaerőpiaci és társadalmi integrációja szempontjából, mivel az uniós források lehetőséget kínálnak a strukturális hátrányok kezelésére, az oktatási és képzési esélyek javítására, valamint az intergenerációs kirekesztés csökkentésére.

Jelen empirikus kutatás pedig arra is rávilágít, hogy a szegénység által determinált életkörülmények gyakran ellehetetlenítik az óvodai részvételt (például megfelelő ruházat, tanszerek hiánya), továbbá a szülők és az intézmények közötti kommunikációs deficitek tovább súlyosbítják az inkluziót gátló mechanizmusokat. Ez a megállapítás egybevág Óhidy tanulmányának konklúziójával. A legfontosabb hátráltató tényezőként a legtöbben a szegénységet, valamint a családdal való konfliktusokat nevezték meg (négy-négy említés). Második helyen az iskolai diszkrimináció állt (három említés), főként az iskolatársak által (háromból két említés) (Óhidy, 2016).

Óhidy Andrea idézett megállapítása egy kvalitatív kutatás eredményeire támaszkodva azonosítja a roma nők iskolai előmenetelét hátráltató legfontosabb tényezőket, amelyek között kiemelt helyen szerepel a szegénység és a családi konfliktusok jelenléte. A vizsgálat második leggyakrabban említett gátló tényezője az iskolai diszkrimináció, különösen a kortárs csoportok részéről. Az eredmények arra utalnak, hogy a strukturális hátrányok (például anyagi nehézségek) és a társas környezetből fakadó pszichoszociális nyomások együttesen akadályozzák a roma nők sikeres iskolai pályafutását.

Ez a következtetés összhangban áll a jelen kutatás során feltárt eredményekkel, hiszen az interjúalanyok szintén a szegénység determináló szerepét hangsúlyozták az oktatási inklúzió akadályozásában. A két kutatás párhuzama egyértelmű: mindkét esetben a gazdasági erőforrások hiánya – például a megfelelő ruházat és tanszerek beszerzésének ellehetetlenülése – nemcsak az óvodai és iskolai részvételt gátolja, hanem közvetve a társadalmi kirekesztés mechanizmusait is erősíti.

Bár a román oktatáspolitikai keret 2002 óta tiltja a roma gyermekek szegregációját, a jogszabályi keretek nem adják meg a kellő normatív egyértelműséget (pl. felzárkóztató osztályok esete), így a gyakorlatban továbbra is fennmaradnak az elkülönítő gyakorlatok és a többségi társadalommal szembeni bizalmatlanság.

A kutatás gyakorlati relevanciája abban is tetten érhető, hogy kiemeli a családi támogatási rendszerek és a pedagógusképzés célzott fejlesztésének fontosságát. A nemzetközi jó gyakorlatok – például a szlovákiai „Škola dokorán" program – demonstrálják, hogy a szülői szerep

CC BY

megerősítése (különösen az apák aktív bevonása) és az érzelmi biztonságot nyújtó családi környezet pozitívan korrelál a gyermekek iskolai sikerességével és hosszú távú társadalmi integrációjával.

Az inkluzív pedagógusképzés területén szükségesnek mutatkozik olyan szakmai továbbképzések rendszeresítése, amelyek felkészítik a pedagógusokat a multikulturális és heterogén tanulócsoportok differenciált kezelésére. Az uniós programok (pl. Erasmus+) keretében elérhető továbbképzések és kompetenciafejlesztő modulok különösen jelentősek a hátrányos helyzetű régiókban dolgozó szakemberek számára.

Jelen kutatás tehát megerősíti: a roma gyermekek óvodai részvételét komplex és egymással interakcióban álló szociális, kulturális, intézményi és oktatáspolitikai tényezők formálják.

Az eredmények gyakorlati implikációja abban rejlik, hogy hozzájárulhatnak a célzott beavatkozási stratégiák megalkotásához, amelyek helyi viszonyokra reflektáló, közösségközpontú megközelítések alkalmazásával képesek előmozdítani a valódi társadalmi befogadást és esélyegyenlőséget. Az intézményi látogatottság a kutatási eredmények alapján szorosan összefügg a méltányos oktatás koncepciójával, a társadalmi kontextussal, a szegregáció, az integráció és az inklúzió fogalmaival.

> *„Az iskolák olyan tereket képeznek, amelyekben a tanítás és a tanulás napi gyakorlata a társadalmi különbségeket is érinti, és így a diákokat és szüleiket az elfogadható és elfogadhatatlan társadalmi klasszifikációk módjairól is orientálják. A tanterv, az értékelés, a pedagógiai eszközök és a gyermekek csoportosítása az osztályok között mind szerepet játszanak azokban a gyakorlatokban, amelyek az iskolai sokszínűséget alakítják." (Feischmidt és Szalai, 2011, 20.)*

A fenti kijelentés érvényessége a társadalmi reprodukció és a kulturális tőke elméleteinek (Bourdieu, 1977) mentén ragadható meg. Az iskola nem pusztán a tudásátadás színtere, hanem a társadalmi hierarchiák fenntartásának és legitimálásának egyik intézményes eszköze. A tanterv, az értékelési rendszerek és a csoportosítási gyakorlatok mind hordozzák a domináns társadalmi rétegek kulturális kódjait, amelyekhez a különböző társadalmi hátterű tanulók eltérő mértékben férnek hozzá.

Az értékelés és a tantárgyi presztízshierarchiák rendszerint a középosztályi nyelvi és kulturális normákat tükrözik, ezáltal a hátrányos helyzetű tanulók teljesítményét gyakran nem pusztán a kognitív képességeik, hanem a kulturális megfelelés mértéke is befolyásolja. A csoportok közötti szelekció (például tagozatok, szintfelosztás, felvételi rendszer) a társadalmi különbségek intézményes rögzítéséhez vezethet, hiszen a jobb erőforrásokkal rendelkező családok gyermekei jellemzően kedvezőbb tanulási környezetekbe kerülnek.

További kutatási dimenziók

Az elemzés alapján több potenciális kutatási irányvonal is azonosítható. Érdemes volna a jövőben longitudinális hatásvizsgálatokat végezni, hiszen a szakirodalom és a jelen kutatás is azt támasztja alá, hogy a hosszabb idejű, minőségi óvodai nevelés szignifikánsan pozitív hatást gyakorol az iskolai előmenetelre. Egy longitudinális designnal kivitelezett vizsgálat alkalmas lehet a korai intézményes nevelés hosszú távú oktatási és társadalmi hatásainak feltérképezé-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

sére. Egy újabb kutatási témát szolgáltató dimenzió a digitális egyenlőtlenségek vizsgálata: részletes empirikus kutatás szükséges a roma családok digitáliseszköz-használati szokásainak és internetes elérhetőségének feltérképezésére. A pandémiás időszakban szerzett tapasztalatok alapján világossá vált, hogy a digitális infrastruktúrához való korlátozott hozzáférés tovább mélyíti az iskolázottságbeli különbségeket. A pszichoszociális tényezők és érzelmi biztonság: indokolt lenne a gyermekek pszichoszociális jólétének, valamint az óvodai szocializáció és érzelmi biztonság kapcsolatának vizsgálata. A pedagógus–gyermek reláció minősége, valamint a családokkal való együttműködés mértéke kulcsfontosságú az intézményi kötődés szempontjából. Szintén kivizsgálandó terület a roma édesapák döntéshozói szerepe. Kevéssé feltárt, de releváns kutatási irány a család férfi tagjai – különösen az apák – nevelési részvételének és gyermekük életére gyakorolt hatásának vizsgálata. A nemzetközi példák alapján az apafigura aktív részvétele pozitívan befolyásolhatja a gyermek intézményi jelenlétét és tanulási motivációját. Továbbá jelen kutatás mentén érdemes lenne regionális, komparatív elemzéseket végezni az ország egész területén. A tudományos munka kiterjesztése más romániai megyékre lehetőséget ad a regionális eltérések és strukturális hiányosságok kvantitatív és kvalitatív feltérképezésére. Az empirikus adatok alapján a roma lakosság koncentrációja korrelál az intézményi hozzáférés hiányával. Egy újabb fontos, feltárásra váró nézőpont a pedagógusképzés hatása az integrációalapú nevelésre: célszerű lenne elemezni, hogy a tanárképzési programok milyen hatással vannak az inkluzív nevelési gyakorlatra. A célzott, érzékenyítő és módszertani fejlesztések hatását a roma gyermekekkel végzett pedagógiai munkára mindenképpen érdemes volna tudományos eszközökkel is felmérni. És végül, de nem utolsósorban érdekfeszítő lenne egy médiavizsgálat-alapú diskurzus: fontos lenne kvalitatív diszkurzuselemzést végezni az intézményi, oktatáspolitikai és médiakommunikációs narratívák vizsgálatára, különös tekintettel arra, miként konstruálódik a roma gyermekek reprezentációja, és ezek milyen hatással vannak a társadalmi percepciókra.

E kutatás tehát arra mutat rá, hogy a hátrányos helyzetű roma gyermekek korai nevelésének sikeressége szempontjából nélkülözhetetlen a komplex, rendszerszintű és lokálisan adaptált intervenciók kidolgozása, amelyek strukturális és pedagógiai szinten is támogatják az inkluzív oktatási gyakorlatok kiterjesztését és megerősítését.

IRODALOM

Barabási, A. (2000). Székelyföldi cigányok társadalma. *Korunk*, 11 (6), 79–87.

Berényi, E. (2011). Hátránykompenzáció az oktatásban: lehetőségek és korlátok. *Új Pedagógiai Szemle*, 61 (4), 27–41.

Bourdieu, P. (1977). Cultural Reproduction and Social Reproduction. In J. Karabel & A. H. Halsey (Eds.), *Power and Ideology in Education* (487–511). New York: Oxford University Press.

Cace, S., Toader, R., & Vizireanu, A. (2013). *Roma children in Romania: Enrollment in kindergarten and barriers of access*. Bucharest: Editura Expert.

Dávid-Kacsó, Á. (2017). Az iskolázottság szerepe a roma közösségek társadalmi integrációjában. *Erdélyi Társadalom*, 15 (2), 41–55.

CC BY

Diósi, Á. (1988). *A magyar-romák együttélésének szociológiai kérdései*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

Erdős Imréné (2015). Roma család és az óvoda. In S. Pálfi (szerk.): *Roma gyermekek nevelése és segítése* (75–105.). Debrecen: Didakt Kiadó.

Feischmidt, M., & Szalai, J. (2011). A sokszínűség kihívásai az iskolai gyakorlatokban. *Európai Tükör*, 16(3), 87–96.

Fejes, J. B., & Józsa, K. (2017). Hátrányos helyzet és iskola: összefüggések, beavatkozási lehetőségek. *Iskolakultúra*, 27 (9), 3–16.

Fejes, J. B., Tóth, E., & Szabó, D. F. (2020). Az oktatási méltányosság és aktuális kérdései Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 181 (1), 68–78.

Forray, R. K. (1997). Túlélés vagy felzárkózás? *Educatio*, 6 (3), 453–459.

Forray, R. K., & Hegedűs, T. A. (2000). *Iskola és kisebbségek*. Budapest: Oktatáskutató Intézet.

Forray, R. K. (2010). Társadalmi egyenlőség vagy kulturális identitás? A cigány/roma oktatáspolitika dilemmái. *Képzés és Gyakorlat*, 8 (2), 3–22.

Havas, G. (2004). Halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek – és az óvoda. *Iskolakultúra*, 14 (4), 5–16.

Jakab, J. (2019). Roma oktatási helyzetkép egy vidéki térségben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21 (2), 113–126.

Jakab, J. (2022). „Nem tudom, hogyan lehet rájuk hatást gyakorolni…" Pedagógusok a roma tanulók oktatásáról. *Acta Medicinae et Sociologica*, 13 (35), 71–88.

Kende, A. (2005). Az oktatás mint társadalmi egyenlőtlenségeket újratermelő rendszer. *Esély*, 16 (1), 53–65.

Khalfaoui, A., García-Carrión, R., & Villardón-Gallego, L. (2020). Bridging the gap: engaging Roma and migrant families in early childhood education through trust-based relationships. *European Early Childhood Education Research Journal*, 28 (5), 701–711.

Kiss, T., & Sólyom, A. (2023). *Hargita Megyei Romák Társadalmi Befogadásának Stratégiája 2022–2027*. Csíkszereda: Hargita Megyei Tanács.

Liskó, I. (2001). A hátrányos helyzetű tanulók iskolai teljesítményének bejóslói. *Új Pedagógiai Szemle*, 51 (4), 18–32.

Macura-Milovanović, S. (2013). Pre-primary education of Roma children in Serbia: Barriers and possibilities. *CEPS Journal*, 3 (2), 9–28.

Moisă, F., Rădoi, R., & Ungureanu, D. (2018). *Early childhood education and care in Romania*. București: Editura Alpha MDN.

Óhidy, A. (2016). A „roma közösségi kulturális tőke" szerepe roma és cigány nők sikeres iskolai pályafutásában – egy kvalitatív kutatás eredményei. *Magyar Pedagógia*, 116. 171–196.

Pál, J. (2021). A székely székek tisztikarának változásai a kiegyezéstől a székek felszámolásáig. *Erdélyi Múzeum*, 83 (1), 25–45.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.1

CC BY

esély www.esely.org

Parthenis, Christos. "Education of Roma Children: Developing Intercultural Understanding and Training Skills for Teachers through Distance Learning and a Constructivist Teaching Model," n. d.

Pik, K. (2001). A cigány gyerekek és az óvoda esete – II.: Tiszatetény, ahol szeretnek óvodába járni. *Esély*, 12 (1), 47–69.

Pik, K. (2004). Romák és óvodák. *Kisebbségkutatás*, 13 (1), 107–120.

Pilarz, A. R., Lin, Y.-C., & Premo, E. M. (2024). Family engagement practices and children's attendance and early learning skills in a public pre-kindergarten program. *Children and Youth Services Review*, 163, 107794.

Szabó, R. (2015). Az óvodapedagógus és a roma családok bizalmi kapcsolata. In S. Pálfi (szerk.). *Roma gyermekek nevelése és segítése* (29–47.). Debrecen: Didakt Kiadó.

Szuhay, P. (2003). A cigány kultúra oktatásának kérdései. In F. Kállai (szerk.). *Roma integráció Magyarországon* (101–117.). Budapest: Új Mandátum.

Vass, I. (2002). A roma gyerekek nevelése Romániában. *Új Pedagógiai Szemle*, 52 (5), 42–48.

Zolnay, J. (2010). Esélyegyenlőség az oktatásban: illúzió vagy lehetőség? *Iskolakultúra*, 20 (1), 15–22.

Vol. 37. (2026) No. 1.
pp. 73–84.
DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély www.esely.org
Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TANULMÁNY

Mesterséges intelligencia és kognitív rugalmasság a felsőoktatásban az augmentált kreativitás szolgálatában[1]

Dominek Dalma Lilla

Dominek Dalma Lilla: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Tanszék, Tanuláskutató Intézet

ABSZTRAKT A mesterséges intelligencia (MI) egyre jelentősebb szerepet játszik a felsőoktatásban, nem csupán technológiai eszközként, hanem a gondolkodás és a kreatív tudásalkotás strukturális átalakítójaként. Jelen tanulmány célja annak empirikus vizsgálata, hogy az MI-eszközök használata milyen kapcsolatban áll a kognitív rugalmassággal mint a kreatív kompetenciák kulcsdimenziójával. A kutatás a Nemzeti Közszolgálati Egyetem hallgatói körében (N = 213) végzett kérdőíves adatfelvételen alapul (kutatás éve: 2025), amely az MI-használati szokásokat és a gondolkodási jellemzőket térképezte fel. Az eredmények szerint az MI alkalmazása mérsékelt, de pozitív kapcsolatban áll a perspektívaváltás képességével és az alternatív megoldások felismerésével, miközben az önálló gondolkodás csökkenésének percepciója alacsony.

Kulcsszavak: generatív mesterséges intelligencia, kreatív gondolkodás, kognitív rugalmasság, augmentált kreativitás, felsőoktatás

Artificial intelligence and cognitive flexibility in higher education in the service of augmented creativity

ABSTRACT Artificial intelligence (AI) is playing an increasingly significant role in higher education, not merely as a technological tool, but as a structural transformer of thinking and creative knowledge creation. The aim of this study is to empirically examine the relationship between the use of AI tools and cognitive flexibility as a key dimension of creative competencies. The research is based on a questionnaire survey (year of research: 2025) conducted among students at the National University of Public Service (N = 213), which mapped AI usage habits and thinking characteristics. According to the results, AI usage is moderately but positively associated with the ability to shift perspectives and recognize alternative solutions, while the perceived decline in independent thinking is low.

Keywords: Generative artificial intelligence, Creative thinking, Cognitive flexibility, Augmented creativity, Higher education

[1] A Tudományos és Technológiai Minisztérium EKÖP-2026-NKE-4-II-021 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program – a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély
www.esely.org

1. BEVEZETÉS

A digitális technológiák fejlődése az elmúlt évtizedekben alapvetően átalakította az oktatási rendszerek működését, a tanulási módszereket és a pedagógiai gyakorlatokat. Ez a transzformáció különösen intenzívvé vált a mesterséges intelligencia (MI), különösen a generatív MI-eszközök megjelenésével, amelyek képesek nem csupán információk keresésére vagy rendezésére, hanem komplex szövegalkotási, érvelési és kreatív problémamegoldó feladatok támogatására is. A nemzetközi szakirodalom szerint (Mollick, 2024; Luckin et al., 2016; Zawacki-Richter et al., 2019) a generatív MI olyan eszközként kezd megjelenni, amely új módon támogatja az emberi kreativitást és a tanulási folyamatokat, mivel együttműködő partnerként lép fel az alkotási folyamatokban, nem csupán passzív információforrásként. Ez az ember–gépi kokreatív dinamika alapvetően átalakítja a kreatív tanulást és a gondolkodási folyamatokat (Mollick, 2024). A generatív MI alkalmazása az oktatásban így részben új pedagógiai lehetőségeket kínál, például adaptív és személyre szabott tanulási utak kialakítását vagy a kreatív problémamegoldó tevékenységek támogatását, miközben egyre több kutatás mutat rá arra, hogy ezek a technológiák képesek növelni a diákok kreatív outputját és együttműködési készségeit, különösen digitális történetmesélés vagy csapatmunka kontextusában (Luckin et al., 2016; Zawacki-Richter et al., 2019). Ugyanakkor a szakirodalom megemlíti azokat az etikai és integritási kérdéseket is, amelyek a generatív MI-eszközök használatával kapcsolatban merülnek fel, például a plagizálás vagy az autentikus kreatív teljesítmény biztosítása céljából átalakított értékelési gyakorlatok szükségességét (OECD, 2021).

Az oktatási diskurzusban ugyanakkor kettősség figyelhető meg az MI hatását illetően. Egyes kutatások (Diamond, 2013) optimista nézőpontot képviselnek, amelyek szerint az MI támogatja a tanulók kreatív gondolkodását és rugalmasságát, különösen akkor, ha a tanulók képesek kritikusan és reflektíven dolgozni az MI-ből származó javaslatokkal. Például a kognitív rugalmasság elmélete szerint a kreatív gondolkodás kognitív dimenziói – mint a perspektívaváltás, új szabályok és megoldások generálása – erősödhetnek az MI-vel való együttműködés során, amennyiben a technológia használatát megfelelő pedagógiai támogatás egészíti ki (Diamond, 2013). Más kutatások ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy az MI hosszú távú használata csökkentheti a mélyebb gondolkodási folyamatokat, ha a tanulók túlzottan az eszközre támaszkodnak, ami potenciálisan alacsonyabb önálló problémamegoldó és kritikai képességekhez vezethet (OECD, 2021). Ez az ellentmondásos kontextus új kérdéseket vet fel a kreativitás és a gondolkodási rugalmasság kapcsolatáról az MI korszakában. Ezért a jelen tanulmány abból a felvetésből indul ki, hogy az MI-hatás vizsgálata nem egyszerű dichotómiára (segít vagy rombol) redukálható, hanem inkább arról van szó, hogy az MI átalakítja a kreatív gondolkodás működési módját. Ebben az átalakulásban kulcsszerepet játszik a kognitív rugalmasság, amely lehetővé teszi az egyén számára, hogy különböző gondolkodási stratégiák között váltson, új megoldásokat generáljon és alkalmazkodjon a komplex oktatási feladatokhoz. Empirikus kutatások szerint az együttműködés a generatív MI-vel növelheti a kreatív outputot, ha a tanulók képesek kritikusan értékelni az MI-ből származó javaslatokat és integrálni azokat saját tudásszerkezetükbe (Zawacki-Richter et al., 2019). A tanulmány empirikus eredményei hozzájárulnak annak megértéséhez, hogy a generatív MI miként alakítja át a kreatív gondolkodás kognitív mechanizmusait a felsőoktatásban.

CC BY

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

2.1. A kognitív rugalmasság szerepe a kreatív gondolkodásban

A kognitív rugalmasság az exekutív funkciók egyik alapvető komponense, amely lehetővé teszi, hogy az egyén gyorsan váltson különböző mentális stratégiák, gondolkodási keretek és megoldási sémák között a környezeti kihívások függvényében (Diamond, 2013). Ez a képesség nem csupán a problémamegoldás hatékonyságát növeli, hanem kulcsszerepet játszik a kreativitás kibontakozásában, mivel lehetővé teszi új asszociációk kialakítását, többféle perspektíva párhuzamos értékelését, valamint a meglévő tudás elemeinek kombinálását új megoldások létrehozására. A divergens gondolkodás, amely a kreatív teljesítmény egyik fő indikátora, szoros összefüggésben áll a kognitív rugalmassággal. A magas rugalmasságú egyének képesek gyorsan alternatív megoldásokat generálni, kísérletezni a kontextus változtatásával és rugalmasan alkalmazkodni a komplex, többdimenziós problémákhoz (Zabelina & Robinson, 2010). A modern kreativitáselméletek hangsúlyozzák, hogy a kreativitás nem csupán egyéni tulajdonság, hanem társas, kulturális és technológiai kontextusba ágyazott folyamat, amelyben a környezet, az eszközök és a társas interakciók döntő szerepet játszanak (Sawyer, 2012; Csíkszentmihalyi, 2014). Különösen a digitális környezetekben, ahol a tanulók hozzáférnek széles körű információforrásokhoz, MI-alapú eszközökhöz és kollektív tudásplatformokhoz, a kreatív gondolkodás kibővülhet, lehetővé téve az új ötletek gyors előállítását, az iteratív tesztelést és a reflektív tanulást. A digitális tanulási környezetekben a kognitív rugalmasság elősegíti, hogy a hallgatók képesek legyenek több szempontot integrálni, eltérő koncepciókat kombinálni és az MI által generált javaslatokat kritikusan értékelni, ezáltal támogatva a mélyebb tanulást és a kreatív outputot (Sawyer, 2012).

2.2. Mesterséges intelligencia és kognitív folyamatok

Az MI-alapú rendszerek, különösen a generatív MI és a nagy méretű nyelvi modellek (LLM), képesek komplex mintázatok felismerésére, alternatívák generálására és strukturált válaszok előállítására, így a tanulók egyfajta kognitív partnerrel lépnek interakcióba (Luckin et al., 2016; Holstein et al., 2019). Ez újfajta tanulási lehetőségeket teremt, hiszen az MI képes támogatni a problémamegoldást, az érvelést, az ötletgenerálást és a szövegalkotást, miközben iteratív visszajelzéseket ad, amelyek elősegítik a tanuló reflexív gondolkodását. A kognitív offloading elmélete szerint az emberek hajlamosak külső rendszerekre – például digitális eszközökre vagy MI-alapú platformokra – támaszkodni mentális terhelésük csökkentése érdekében (Risko–Gilbert, 2016). Az MI azonban nem csupán a terhek csökkentésére szolgál, hanem egyes kutatások szerint a generatív MI segíti az iteratív gondolkodást, az alternatívák gyors generálását és az új mintázatok felismerését, ami kreatív kimenetekhez vezethet. Például a diákok képesek az MI javaslatait kombinálni saját tudásukkal, új ötleteket szintetizálni, és többdimenziós problémamegoldó stratégiákat kialakítani (Luckin et al., 2016; Holstein et al., 2019). Ugyanakkor a kutatások arra is figyelmeztetnek, hogy a hosszú távú MI-használat csökkentheti az önálló gondolkodást, ha a tanulók túlzottan támaszkodnak a gépi outputra, ami potenciálisan korlátozza a kritikai és kreatív képességeket (OECD, 2021). E kihívások kezelése érdekében a

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély www.esely.org

pedagógiai támogatás, a reflektív instrukció és a kritikai értékelés kulcsfontosságú: ezek biztosítják, hogy az MI ne helyettesítse, hanem kiegészítse és erősítse a kognitív rugalmasságot és a kreatív gondolkodást.

2.3. Augmentált kreativitás mint új paradigma

A tanulmány központi hozzájárulása az augmentált kreativitás fogalmának bevezetése, amely a kreativitás társas és technológiai beágyazottságára épül (Sawyer, 2012), és az ember–MI interakcióban megvalósuló kokreatív folyamatokat írja le. Ebben a szerző általi modellben az ember és a gép szerepei komplementer módon egészítik ki egymást. Az ember biztosítja a kontextust, az értelmezést, a kritikai kontrollt és a relevancia értékelését. Az MI generálja a variációkat, alternatívákat és gyors iterációkat, kibővítve a divergens gondolkodás lehetőségeit. Az interakció során új, magasabb szintű tudás és kreatív output jön létre, amely meghaladja a kizárólag emberi vagy gépi kreativitást (Sawyer, 2012; Holstein et al., 2019). Ez az augmentált kreativitás paradigma hangsúlyozza, hogy az MI nem egyszerű eszköz, hanem aktív résztvevő a kreatív folyamatban, amely erősíti a kognitív rugalmasságot, támogatja az új megoldások generálását, és lehetővé teszi az iteratív, adaptív tanulási folyamatokat. Empirikus kutatások szerint (Zawacki-Richter et al., 2019) a generatív MI-vel való kooperáció növeli a kreatív outputot, feltéve, hogy a tanulók képesek kritikusan értékelni az MI által generált javaslatokat és integrálni azokat a saját tudásszerkezetükbe. A digitális korszakban az augmentált kreativitás paradigmája új pedagógiai lehetőségeket nyit meg, lehetővé téve a személyre szabott, adaptív, kreativitásra fókuszáló oktatást, miközben a hallgatók kognitív rugalmassága és kreatív kompetenciái jelentősen fejlődhetnek a generatív MI aktív bevonása révén.

3. MÓDSZERTAN

A jelen kutatás elsődleges célja annak vizsgálata volt, hogy a generatív mesterséges intelligencia (MI) eszközök használata milyen összefüggésben áll a kognitív rugalmassággal a felsőoktatásban. A kutatás kiindulópontja az volt, hogy az MI nem csupán eszköz, hanem aktív résztvevő a tanulási és kreatív folyamatokban, amely képes befolyásolni a hallgatók perspektívaváltásának képességét, az alternatív megoldások generálását, valamint a kreatív gondolkodás más dimenzióit. Ezen túlmenően a tanulmány célja, hogy feltárja az MI-használat és az augmentált kreativitás közötti kapcsolatot, azaz azt a dinamikát, amelynek során az ember és a gép együttműködése új, magasabb szintű kreatív outputhoz vezethet (Luckin et al., 2016).

A kutatás során kvantitatív módszert alkalmaztunk, mivel a kérdés empirikus vizsgálatot igényelt a hallgatói mintán, és lehetővé tette a statisztikai kapcsolatok, korrelációk és prediktív összefüggések feltárását. A módszertani keret célja volt, hogy pontos képet adjon arról, miként integrálódik az MI a felsőoktatási tanulási folyamatokba, és milyen hatással van a hallgatók kognitív rugalmasságára, különös tekintettel a kreativitás kibontakoztatására (Creswell & Creswell, 2018; Field, 2018).

CC BY

3.1. Minta

A vizsgálat mintája 213 felsőoktatási hallgatóból állt, akiket a Nemzeti Közszolgálati Egyetem különböző karairól vontunk be. A kutatás a Tématerületi Kiválósági Projekt keretében valósult meg. A minta heterogén volt képzési szint és szakirány szempontjából, beleértve alapszakos és mesterképzésben részt vevő hallgatókat, valamint a társadalomtudományi, gazdasági és jogi képzési programokat. A mintavételi eljárás célja az volt, hogy lehetővé tegye a különböző szakok és képzési szintek közötti összehasonlításokat, ezáltal pontosabban feltárva az MI-használat és a kognitív rugalmasság közötti összefüggéseket (Bryman, 2016). A minta nem tekinthető reprezentatívnak, ezért az eredmények általánosíthatósága korlátozott, ugyanakkor alkalmas a vizsgált jelenségek közötti összefüggések feltárására. A résztvevők önkéntesen vettek részt a kutatásban, és a mintavételi folyamat során kiemelt figyelmet fordítottunk a demográfiai sokszínűségre, például a nemi megoszlás, életkor, tanulmányi szint és szakirány egyenletes eloszlására. Az adatokat anonimizált formában dolgoztuk fel, megfelelve a tudományos kutatások etikai standardjainak (Creswell & Creswell, 2018).

A minta összetétele lehetővé tette, hogy a kutatásból részletes kvantitatív elemzések készülhessenek, ideértve a hallgatói MI-használati szokások, kreatív gondolkodás és kognitív rugalmasság dimenzióinak statisztikai összefüggéseit. A heterogén minta különösen hasznos volt az olyan összetett elemzésekhez, amelyek azt vizsgálják, hogy a szakirány, a tanulmányi szint vagy a tanulói tapasztalat hogyan moderálhatja az MI és a kreatív képességek közötti kapcsolatot (Field, 2018; Bryman, 2016). Továbbá a minta lehetővé tette a dimenzionális elemzést, amelynek során a különböző MI-használati formák – például tartalomalkotás, problémamegoldás, csapatmunka támogatása – hatását vizsgálhattuk a perspektívaváltásra, az alternatív megoldások generálására és az alkalmazkodóképességre. Ez az elemzés rávilágított arra, hogy az MI nem csupán segítő eszközként működik, hanem aktív szereplő a hallgatók kognitív folyamatainak formálásában, lehetővé téve az augmentált kreativitás kibontakozását (Holstein et al., 2019). Összességében a mintavételi stratégia és a minta heterogenitása biztosította, hogy a kutatás tudományosan megalapozott eredményeket adjon a generatív MI felsőoktatási alkalmazásáról és annak hatásairól a kognitív rugalmasságra, valamint elősegítette az MI-használat különböző dimenzióinak részletes feltárását, amelyek alapot adnak további kutatásokhoz és pedagógiai beavatkozásokhoz.

3.2. Mérőeszköz és adatfeldolgozás

A kutatás adatgyűjtéséhez egy, a szerző által összeállított, strukturált, önkitöltős kérdőívet használtunk, amely a hallgatók generatív mesterséges intelligencia (MI) használatát és a kognitív rugalmasságukat mérte. A kérdőív kialakítása során kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy a mérőeszköz mind a technológiai, mind a pszichológiai dimenziókat megfelelően lefedje, és lehetővé tegye az összefüggések részletes kvantitatív vizsgálatát. Az első blokk az MI-használatra fókuszált, és három aldimenziót vizsgált: a használat gyakoriságát, az alkalmazás területeit és az eszköz tanulási folyamatokban betöltött szerepét. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a hallgatók számoltak be arról, milyen gyakran alkalmaznak generatív MI-t szövegalkotásra, problémamegoldásra, kutatási feladatok támogatására, valamint milyen mértékben támaszkodnak az MI által javasolt alternatívákra a saját gondolkodási folyamataik

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély www.esely.org

során (Luckin et al., 2016; Holstein et al., 2019). Az MI-használat dimenzióit a kérdőív zárt és skálás kérdésekkel mérte, amelyek lehetővé tették a részletes összehasonlítást a különböző képzési szinteken és szakokon tanuló hallgatók között. A kérdőív második blokkja a kognitív rugalmasság mérésére szolgált, amely a kreatív gondolkodás egyik kulcsfontosságú pszichológiai dimenziója. A rugalmasságot Likert-skálás állításokkal értékeltük, három fő komponens mentén: (1) perspektívaváltás, amely azt mutatja, hogy a hallgató mennyire képes különböző szemszögek között váltani, és új értelmezéseket létrehozni; (2) alternatív megoldások felismerése, amely a divergens gondolkodás és a kreatív problémamegoldás képességét méri, különös tekintettel az új ötletek gyors generálására; és (3) alkalmazkodóképesség, amely a mentális stratégiák rugalmas változtatását tükrözi a változó feladatok és környezeti feltételek függvényében (Martin & Rubin, 1995; Zabelina & Robinson, 2010).

Az adatfeldolgozás több lépcsőben történt, az SPSS szoftver segítségével. Először leíró statisztikákat számítottunk, beleértve az átlagokat, szórásokat, minimum- és maximumértékeket, valamint a gyakoriságokat, amelyek lehetővé tették a változók alapvető eloszlásának és a mintasokszínűségnek a feltárását. Ezt követően a korrelációs elemzések során vizsgáltuk az MI-használat és a kognitív rugalmasság dimenziói közötti kapcsolatrendszert, kiemelve, hogy a technológiai eszközök milyen mértékben járulnak hozzá a perspektívaváltás, az alternatív megoldások felismerése és az alkalmazkodóképesség erősítéséhez. A Pearson-féle korrelációs együtthatók mellett lineáris regressziós modelleket is alkalmaztunk, hogy feltárjuk az MI-használat prediktív szerepét a kognitív rugalmasság különböző dimenzióira, figyelembe véve kontrollváltozókat, mint például a szak, a képzési szint és a nem (Bryman, 2016). Az elemzés során nagy hangsúlyt fektettünk az adatok normál eloszlása és a szórások vizsgálatára, valamint a kiugró értékek (outlierek) azonosítására és kezelésére. A statisztikai eljárások célja nem csupán a kapcsolat meglétének igazolása volt, hanem annak feltárása is, hogyan befolyásolja az MI a hallgatók kreatív és adaptív képességeit, illetve milyen mintázatok rajzolódnak ki a különböző szakok és képzési szintek mentén. A módszertan biztosította, hogy a kutatás eredményei reproduktívak, megbízhatók és tudományosan alátámaszthatók legyenek (Creswell & Creswell, 2018; Field, 2018). Összességében a kérdőíves módszer és a részletes statisztikai elemzés lehetővé tette, hogy a kutatás átfogó képet adjon a generatív MI-használat és a kognitív rugalmasság közötti összefüggésekről, valamint megalapozza az augmentált kreativitás jelenségének további vizsgálatát a felsőoktatási környezetben.

4. EREDMÉNYEK

A kutatás részletes elemzése azt mutatja, hogy a vizsgált hallgatói populáció jelentős része rendszeresen alkalmaz generatív mesterséges intelligencia (MI) eszközöket tanulmányi tevékenységei során, ami azt jelzi, hogy ezek az eszközök már integrált részét képezik a felsőoktatás mindennapi gyakorlatának. A mintában szereplő hallgatók nem csupán alkalmanként használták az MI-t, hanem rendszeresen beépítették azt az írásbeli feladatok, kutatási projektek, problémamegoldó gyakorlatok és kreatív feladatok során, így az MI funkciója túlmutat az egyszerű információkeresésen és adatfeldolgozáson (Luckin et al., 2016; Holstein et al., 2019). A hallgatók által jelzett gyakoriság és intenzitás alapján megállapítható, hogy az MI aktív szerepet játszik a tanulási folyamatokban és nem csupán passzív eszközként működik.

CC BY

A kognitív rugalmasság vizsgálatára alkalmazott Likert-skálás állítások részletes elemzése azt mutatta, hogy a hallgatókat átlagosan magas szintű rugalmasság jellemzi a vizsgált dimenziókban. A perspektívaváltás képességét mérő tételek esetében a hallgatók átlagos értéke M = 3,77 (SD = 0,52) volt, ami arra utal, hogy a mintában szereplő hallgatók képesek különböző feladatok, nézőpontok és gondolkodási stratégiák között váltani, új értelmezéseket kialakítani és kreatív módon alkalmazni a tudásukat. Az alternatív megoldások felismerésére vonatkozó tételek átlagértéke M = 3,73 (SD = 0,56) volt, jelezve, hogy a hallgatók nyitottak az új ötletekre, képesek divergens gondolkodásra, és tudatosan keresik az innovatív megoldásokat (Martin & Rubin, 1995; Zabelina & Robinson, 2010). További elemzések azt mutatták, hogy a hallgatók alkalmazkodóképessége magas szintű, és képesek mentális stratégiáikat rugalmasan változtatni a feladatok összetettsége és a környezeti kihívások függvényében. Ez különösen fontos a digitális tanulási környezetekben, ahol a hallgatóknak gyakran kell rövid időn belül új módszereket alkalmazni, és a különböző információforrások közötti váltást kezelni (Diamond, 2013). A rugalmasság e dimenziói nem csupán a kreatív gondolkodás képességeinek indikátorai, hanem a kokreatív interakció alapját is képezik az ember és a generatív MI között, lehetővé téve az augmentált kreativitás kibontakozását (Sawyer, 2012). A dimenziók közötti összefüggések vizsgálata azt is megerősítette, hogy a hallgatók kognitív rugalmassága erősen korrelál a kreatív problémamegoldó képességgel, ami azt sugallja, hogy a rugalmasság és a kreativitás nem izolált jelenségek, hanem egymást erősítő mechanizmusok részei. Ez a megállapítás összhangban áll a modern kreativitáselméletekkel, amelyek hangsúlyozzák, hogy a kreativitás társas és technológiai kontextusban, interaktív folyamatok során bontakozik ki (Sawyer, 2012).

A kérdőíves válaszok alapján az MI támogató, de aktív szereplőként jelenik meg a hallgatók gondolkodási folyamataiban. A résztvevők többsége úgy értékelte, hogy az MI segíti a különböző nézőpontok megértését (M = 3,86; SD = 0,49) és hozzájárul az ötletgeneráláshoz, valamint a problémák újrafogalmazásához, ami lehetővé teszi a tanulók számára, hogy kreatív módon és innovatív stratégiákkal közelítsenek a feladatokhoz. Az MI-vel történő interakció során a hallgatók képesek integrálni a gép által javasolt alternatívákat a saját gondolkodási struktúrájukba, így a technológia nem csupán kiegészítő eszköz, hanem aktív partner a kreatív és kognitív folyamatokban (Holstein et al., 2019; Luckin et al., 2016). Érdekes megfigyelés, hogy az önálló gondolkodás csökkenésének érzete alacsony volt (M = 2,31; SD = 0,61), ami arra utal, hogy a hallgatók nem érzik magukat kiszolgáltatottnak az MI-nek, és képesek kritikusan értékelni és adaptálni a generált javaslatokat. Ez összhangban van a kognitív offloading elméletével, amely szerint a külső rendszerekre támaszkodás csökkentheti a mentális terhelést, ugyanakkor az együttműködés az MI-vel új gondolkodási lehetőségeket is nyit (Risko–Gilbert, 2016). A részletes statisztikai elemzések megerősítették, hogy az MI-használat pozitív korrelációt mutat a perspektívaváltás ($r = 0,34$, $p < 0,01$) és az alternatív megoldások felismerése ($r = 0,31$, $p < 0,01$) dimenzióival, míg az önálló gondolkodás csökkenésének érzete gyenge negatív korrelációt mutatott ($r = -0,12$, ns). A korrelációs elemzések kiegészítéseként lineáris regressziós modelleket is alkalmaztunk annak vizsgálatára, hogy az MI-használat milyen mértékben prediktálja a kognitív rugalmasság egyes dimenzióit. Az eredmények azt mutatták, hogy az MI-használat szignifikáns pozitív prediktora a perspektívaváltás képességének ($\beta = 0,32$; $p < 0,01$), valamint az alternatív megoldások felismerésének ($\beta = 0,29$; $p < 0,01$). A modellek magyarázóereje mérsékelt volt ($R^2 = 0,17$), ami arra utal, hogy az MI-használat jelentős, de nem kizárólagos tényező a kognitív rugalmasság alakulásában. A kontrollváltozók

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély
www.esely.org

(nem, képzési szint, szak) nem mutattak szignifikáns hatást. Ez arra utal, hogy az MI-használat nem jár együtt az autonómia szubjektív csökkenésével a vizsgált mintában, hanem kiegészíti azt, elősegítve a kreatív és adaptív gondolkodás kibontakozását (Zawacki-Richter et al., 2019).

Összegzésként elmondható, hogy a generatív MI nem pusztán passzív információforrás, hanem aktív partner a kreatív tanulási folyamatokban, amely támogatja a hallgatók perspektívaváltását, divergens gondolkodását és alkalmazkodóképességét. Az MI integrálása a tanulásba lehetővé teszi az augmentált kreativitás kibontakozását, ahol a hallgatók és az MI közötti interakció új, magasabb szintű kreatív outputot hoz létre (Sawyer, 2012). Az eredmények alapján az MI komplex hatást gyakorol a felsőoktatásban zajló kognitív folyamatokra, mivel nem csupán kiegészíti a hallgatók gondolkodását, hanem strukturálisan alakítja azt, különösen a kreatív problémamegoldás és a divergens gondolkodás dimenzióiban. Az MI-használat és a kognitív rugalmasság közötti pozitív összefüggések megerősítik, hogy a technológia képes támogatni a hallgatók képességeit a komplex, többdimenziós tanulási feladatok megoldásában, miközben az önálló gondolkodás és kritikai értékelés képessége nem csökken, hanem adaptív módon integrálódik a tanulási folyamatba (Holstein et al., 2019; Luckin et al., 2016). Összességében a vizsgálat eredményei alátámasztják, hogy a generatív MI aktív és kokreatív szerepe kulcsfontosságú a felsőoktatási hallgatók kreatív és adaptív kompetenciáinak fejlesztésében, és hozzájárul a modern, digitális tanulási környezetekben megjelenő kognitív és pedagógiai innovációk megértéséhez.

5. MEGBESZÉLÉS

A kutatás eredményei több szempontból is hozzájárulnak a kreativitás, a kognitív rugalmasság és a generatív mesterséges intelligencia (MI) interakciójának megértéséhez a felsőoktatásban. A kapott adatok alapján világosan kirajzolódik, hogy az MI nem pusztán eszköz, hanem aktív résztvevő a hallgatók gondolkodási folyamataiban, amely jelentősen befolyásolja a kreatív problémamegoldás és az alkalmazkodó gondolkodás működését. A vizsgálat alátámasztotta azt a feltevést, hogy a kreativitás egyre inkább elosztott jelenséggé válik, amelyben a hallgató és az MI közötti interakció központi szerepet játszik. Az MI által generált alternatívák, perspektívák és ötletek hozzájárulnak a gondolkodás diverzifikációjához, lehetővé téve a hallgatók számára, hogy különböző megoldási stratégiák között váltva új kombinációkat alkossanak. Ez a folyamat az augmentált kreativitás koncepcióját erősíti, amely szerint a kreatív output nem csupán az egyén képességeinek, hanem a technológiai partnerrel való kooperációnak is a függvénye (Sawyer, 2012; Holstein et al., 2019). A kreativitás újraértelmezése különösen releváns a digitális oktatási környezetekben, ahol a hallgatók folyamatosan interakcióban állnak generatív MI-eszközökkel. Az eredmények alapján a kreatív gondolkodás nem csupán belső mentális folyamat, hanem társas és technológiai kontextusban is kialakuló, dinamikus jelenség, amelyet a hallgatók és a gépi rendszerek közötti folyamatos kölcsönhatás formál (Sawyer, 2012; Holstein et al., 2019).

Az MI által generált alternatívák, javaslatok és perspektívák közvetlenül hozzájárulnak a mentális modellek közötti váltás képességének erősítéséhez, amely a kognitív rugalmasság egyik alapvető komponense. A hallgatók a válaszok alapján képesek voltak integrálni az MI által felkínált megoldásokat, így a technológia támogatja a perspektívaváltást, az új szabályok

CC BY

és megoldások generálását, valamint a komplex problémák hatékony kezelését (Diamond, 2013; Martin – Rubin, 1995). Ez a rugalmasság különösen fontos a felsőoktatásban, ahol a hallgatók gyakran találkoznak multidimenzionális, nyitott végű feladatokkal, amelyek többféle értelmezést és megoldási stratégiát igényelnek. Az MI-vel létrejövő együttműködés lehetővé teszi, hogy a hallgatók gyorsabban és rugalmasabban váltogassák mentális kereteiket, miközben kritikusan értékelik a generált javaslatokat és beépítik azokat saját tudásszerkezetükbe. Ez a folyamat erősíti a kreatív kompetenciákat és a problémamegoldó képességeket, és egyben demonstrálja, hogy a kognitív rugalmasság nem statikus tulajdonság, hanem a digitális interakciók révén fejleszthető képesség (Zabelina–Robinson, 2010; Luckin et al., 2016).

5.1. Kockázatok és korlátok

Bár az eredmények elsősorban pozitív képet mutatnak, nem hagyható figyelmen kívül a túlzott MI-függőség és a potenciális kognitív elbizonytalanodás veszélye. Az önálló gondolkodás alacsony szintű csökkenésének érzete ugyan nem volt jelentős (M = 2,31), azonban a hosszú távú és kritika nélküli MI-használat esetén fennáll a kockázat, hogy a hallgatók túlságosan a gépi javaslatokra támaszkodnak, ami korlátozhatja a mélyebb elemző gondolkodást és a kreatív önállóságot (OECD, 2021). Ezért az oktatás szerepe nem csupán az MI alkalmazásának lehetővé tétele, hanem tudatos és pedagógiailag megalapozott használatának elősegítése. A tanároknak és oktatóknak megfelelő iránymutatást kell adniuk a hallgatóknak az MI integrált használatához, hogy az ne csökkentse, hanem bővítse a kreatív és kognitív képességeket. Idetartozik például a kritikai értékelés, az MI-javaslatok kontextusba helyezése, az önálló problémamegoldó készség fejlesztése, valamint a reflektív gondolkodás ösztönzése (Zawacki-Richter et al., 2019; Holstein et al., 2019).

Összességében a generatív MI egyaránt lehetőség és kihívás, mert új dimenziókat nyit a kreativitás és a kognitív rugalmasság fejlesztésében, miközben tudatos pedagógiai keretek nélkül potenciális kockázatokat hordoz. A kutatás rámutat arra, hogy a hallgatók kreatív kompetenciái az MI-vel való együttműködés során erősödhetnek, de csak akkor, ha a technológia használata kritikai és reflektív kontextusban történik. A kutatás nem reprezentatív mintán alapul, ezért az eredmények általánosíthatósága korlátozott, továbbá az önbeszámolós mérés torzításokat hordozhat (Bryman, 2016).

6. AZ AUGMENTÁLT KREATIVITÁS KONCEPTUÁLIS MODELLJE

A jelen tanulmány egyik legfontosabb hozzájárulása a generatív mesterséges intelligencia (MI) és az emberi kreatív gondolkodás közötti interakció új konceptuális modelljének bemutatása, amelyet az augmentált kreativitás fogalmával írunk le. A kutatás empirikus eredményei alapján javasolt modell három szintet ölel fel, amelyek együttesen írják le a kreatív folyamat dinamikus jellegét és az ember–gép együttműködését a felsőoktatási környezetben.

Az első szint az emberi értelmezés, amely a kreatív folyamat kontextusát és célját biztosítja. Ezen a szinten a hallgató az MI által generált tartalmat saját tudásstruktúrájába illeszti, értékeli a relevanciát és dönt a javasolt alternatívák alkalmazhatóságáról. Az emberi értelmezés kritikus szerepe abban rejlik, hogy a kreatív output ne csupán gépi generált kombináció legyen,

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély www.esely.org

hanem reflektált és kontextualizált tudássá váljon (Sawyer, 2012). Ebben a dimenzióban a hallgatók képességei – például perspektívaváltás, kritikai értékelés és szintetizáló gondolkodás – kulcsfontosságúak. Az empirikus adatok szerint a hallgatók aktívan integrálják a generált javaslatokat, miközben saját kreatív stratégiáikat is alkalmazzák, ezáltal erősítve kognitív rugalmasságukat és divergens gondolkodásukat (Martin & Rubin, 1995; Zabelina & Robinson, 2010).

A második szint az MI-alapú generáció, amely az alternatív ötletek, perspektívák és megoldások létrehozásáért felelős. A generatív MI modellek képesek komplex mintázatok felismerésére, kombinációk létrehozására és új megoldások előállítására, amelyek gyakran meghaladják az egyéni hallgatói kreativitás spontán kapacitását (Luckin et al., 2016; Holstein et al., 2019). Ez a szint nem csupán kiegészíti az emberi gondolkodást, hanem lehetőséget biztosít a divergens ötletgenerálás szélesítésére, a kreatív variációk gyors kipróbálására és az új összefüggések feltárására. Az MI így kokreatív partnerként működik, amely nem passzívan követi az utasításokat, hanem aktívan gazdagítja a kreatív tér lehetőségeit, elősegítve az augmentált kreativitás kibontakozását (Zawacki-Richter et al., 2019).

A harmadik szint az iteratív interakció, amely az emberi értelmezés és az MI-alapú generáció folyamatos kölcsönhatását írja le. Ebben a folyamatban a hallgató értékeli a generált javaslatokat, visszacsatolást ad, finomítja az ötleteket, majd újra alkalmazza az MI-t a továbbfejlesztett változatok előállítására. Ez a ciklikus, iteratív mechanizmus lehetővé teszi a kreatív output fokozatos, strukturált és adaptív fejlesztését, miközben az MI és az ember közötti kooperáció révén a kreatív folyamat dinamikus és sokdimenziós lesz. Az iteratív interakció a kreativitás szintetizáló és reflektív dimenzióit erősíti. A hallgatók nem csupán elfogadják a gép javaslatait, hanem aktívan alakítják azokat, így a kreatív termék a tudatos emberi értelmezés és a MI-generált variációk együttes eredményeként jön létre. E folyamat során a hallgatók tanulási és problémamegoldó kompetenciái is erősödnek, mivel folyamatosan gyakorolják a kreatív döntést, a kritikai értékelést és az adaptív gondolkodást (Holstein et al., 2019; Luckin et al., 2016).

A háromszintű modell szemléletesen demonstrálja, hogy a kreativitás a hallgató és az MI közötti kölcsönhatás eredménye, amely újfajta kreatív folyamatot hoz létre, nem redukálható csupán az ember vagy a gép tevékenységére. A modell lehetővé teszi a kreatív output komplex értelmezését, amelyben a generált alternatívák, az emberi értelmezés és az iteratív visszacsatolás együttesen alakítja a végeredményt. Ez a megközelítés új perspektívát kínál a felsőoktatásban zajló tanulási folyamatok és a digitális pedagógiai innovációk értelmezésére. Az augmentált kreativitás modellje rámutat, hogy a generatív MI nem csupán technológiai eszköz, hanem pedagógiai partner, amely megfelelő kontextusban és tudatos használat mellett jelentősen hozzájárulhat a hallgatók kreatív és kognitív kompetenciáinak fejlesztéséhez.

7. KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen kutatás eredményei arra utalnak, hogy a generatív mesterséges intelligencia (MI) nem mutat negatív összefüggést a hallgatók kreatív képességeivel, hanem alapvetően átalakítja azok működési mechanizmusát. Az MI által generált alternatívák és perspektívák lehetőséget teremtenek a hallgatók számára, hogy különböző mentális modellek között váltva új megoldásokat fedezzenek fel és ezáltal megerősítsék kognitív rugalmasságukat (Martin–Rubin,

CC BY

1995; Zabelina–Robinson, 2010). A kutatás során nyert adatok azt mutatták, hogy az MI-használat pozitív kapcsolatban áll a kreatív gondolkodás kulcskompetenciáival, beleértve a perspektívaváltás képességét, az alternatív megoldások generálását és a problémák újrafogalmazását. Az iteratív ember–gépi interakció révén a hallgatók képesek kritikusan értékelni a generált javaslatokat, integrálni azokat saját tudásszerkezetükbe és ezáltal fokozni kreatív outputjuk minőségét és diverzitását (Holstein et al., 2019). Eredményeink azt is alátámasztják, hogy a kognitív rugalmasság fejlesztése kulcsfontosságú a generatív MI hatékony alkalmazásához. Az MI nem pusztán mentális terhelést csökkentő eszköz (Risko–Gilbert, 2016), hanem olyan partner, amely új gondolkodási lehetőségeket nyit, és elősegíti a kreatív problémamegoldás strukturált fejlődését. A hallgatók így nem válnak kiszolgáltatottá a technológiának, hanem aktív kokreatív szereplőkké válnak a tanulási folyamatban. Ugyanakkor a kutatás hangsúlyozza a pedagógiai keretek fontosságát. A túlzott MI-függőség vagy az irányítás nélküli alkalmazás potenciálisan csökkentheti az önálló gondolkodás és a kritikai elemző képességek érvényesülését (OECD, 2021). Ezért a felsőoktatás feladata nem csupán az MI-eszközök bevezetése, hanem a tudatos, reflektív és pedagógiailag megalapozott használat biztosítása, amely maximalizálja a kreatív és kognitív kompetenciák fejlesztését (Luckin et al., 2016; Zawacki-Richter et al., 2019).

Összességében a tanulmány rámutat arra, hogy az augmentált kreativitás modellje nem csupán elméleti konstrukció, hanem gyakorlati relevanciával bíró paradigma, amely lehetővé teszi az MI és az emberi kreativitás dinamikus, iteratív és adaptív integrációját. A felsőoktatásban a generatív MI megfelelő használata erősítheti a kreatív gondolkodást, bővítheti a perspektívaváltás lehetőségeit és elősegítheti a komplex problémamegoldást, amennyiben a technológia alkalmazása pedagógiai támogatással és kritikai reflexióval társul. Az MI felsőoktatási alkalmazása nem csupán pedagógiai, hanem társadalmi kérdés is, mivel hatással van a tudáshoz való hozzáférésre, az egyenlőtlenségekre és a digitális kompetenciák újratermelődésére (OECD, 2021).

IRODALOM

Bryman, A. (2016): *Social research methods* (5th ed.). Oxford University Press: Oxford.

Creswell, J. W., – Creswell, J. D. (2018): *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5th ed.). SAGE Publications: Thousand Oaks, Kalifornia.

Csíkszentmihályi, M. (2014): *Kreativitás – A flow és a felfedezés avagy a találékonyság pszichológiája.* Akadémiai Kiadó: Budapest.

Diamond, A. (2013): Executive functions. *Annual Review of Psychology, 64* (1), 135–168. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143750

Field, A. (2018): *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (5th ed.). SAGE Publications: Thousand Oaks, Kalifornia.

Holstein, K. – McLaren, B. M., – Aleven, V. (2019): *Co-designing a real-time classroom orchestration tool to support teacher–AI complementarity*. In: Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (pp. 1–12). ACM.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.2

CC BY

esély www.esely.org

Luckin, R. – Holmes, W. (2016): *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. UCL Knowledge Lab: London, UK. Pearson. ISBN-13: 9780992424886

Martin, M. M. – Rubin, R. B. (1995): A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports, 76* (2), 623–626.

Mollick, E. (2024): *Co-Intelligence: Living and Working with AI.* Penguin Publishing Group: New York. ISBN 059371671X, 9780593716717

OECD. (2021): *OECD digital education outlook 2021: Pushing the frontiers with artificial intelligence, blockchain and robots*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/589b283f-en

Risko, E. F. – Gilbert, S. J. (2016): Cognitive offloading. *Trends in Cognitive Sciences, 20* (9), 676–688. https://doi.org/10.1016/j.tics.2016.07.002

Sawyer, R. K. (2012): *Explaining creativity: The science of human innovation* (2nd ed.). Oxford University Press: Oxford.

Zabelina, D. L. – Robinson, M. D. (2010): Creativity as flexible cognitive control. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 4* (3), 136–143. https://doi.org/10.1037/a0017379

Zawacki-Richter, O. – Marín, V. I. – Bond, M. – Gouverneur, F. (2019): Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16* (1), 39. https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0

Vol. 37. (2026) No. 1.
pp. 85–108.
DOI 10.48007/esely.2026.1.3

esély www.esely.org
Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TANULMÁNY

A bullyingról alkotott eltérő társadalmi képzetek problémája a jelenséget vizsgáló nemzetközi kutatások terepén

Helmeczi Attila

Helmeczi Attila: doktorandusz (ELTE TáTK szociológia PhD képzés);
helmecziattila1991@gmail.com

ABSZTRAKT Munkám célja annak vizsgálata, hogy a bullying nemzetközi kutatásában milyen definíciós és módszertani megközelítés illeszkedik leginkább a kultúránként eltérő társadalmi elképzelésekhez, valamint hogy indokolt-e az önértékelésen alapuló módszerek nagyobb arányú alkalmazása és az 1970-es évekből származó bullyingdefiníció újragondolása.

Elemzésem különböző országok nagymintás kutatásaira épül, kiemelten kezelve a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokat, valamint Magyarország és néhány nagyobb ország tapasztalatait. Ezekben a kutatásokban gyakran a megkérdezettek saját értelmezése határozta meg a bullying fogalmát.

Eredményeim szerint a bullying sok kultúrában nem feltétlenül öncélú, hanem – az elkövetők számára gyakran nem tudatosan – regulatív szerepet tölt be az iskolai közösségben, mivel a csoportnormáktól eltérő diákokat célozza. Ez indokolhatja a definíció módosításának megfontolását. A megbízhatóbb eredmények érdekében pedig többféle mérési módszer és több adatforrás együttes alkalmazása javasolt.
Kulcsszavak: bullying, bántalmazás, iskola, definíció

The issue of differing social perceptions of bullying within the field of international research examining the phenomenon

ABSTRACT This study examines which definitional and methodological approaches best align with culturally diverse social perceptions of school bullying in international research, and whether self-assessment–based methods should play a greater role alongside a reconsideration of the bullying definition formulated in the 1970s.

To address these issues, the paper synthesizes findings from large-scale international and comparative studies, including analyses of Hungary and several other major countries. Most of the reviewed research relies on self-assessment, allowing participants to define bullying based on their own interpretations.

The findings suggest that bullying is often not a purposeless act but may serve a regulatory function within school communities by reinforcing group norms, particularly targeting students who deviate from peer expectations. This challenges traditional definitions of bullying. Future research would therefore benefit from combining multiple measurement strategies and data sources to improve the accuracy and comparability of findings.
Keywords: bullying, abuse, school, definition

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély
www.esely.org

I. A VIZSGÁLANDÓ PROBLÉMA

A kortársbántalmazás (bullying) az utóbbi évtizedekben világszerte kiemelt figyelmet kapott, különösen az iskolai és online közösségekben. Bár nem új jelenség, a globalizáció, a digitális tér terjedése és a mentális egészség iránti növekvő érzékenység miatt mára globálisan elismert társadalmi és egészségügyi problémává vált. Az UNESCO jelentése szerint a diákok közel 32%-át érte iskolai zaklatás egy hónapon belül (UNESCO, 2019), ami súlyos következményekkel járhat a mentális egészségre, az önbecsülésre és az öngyilkossági kockázatra is (Hymel & Swearer, 2015).

A probléma az online térben tovább súlyosbodik: a cyberbullying különösen veszélyes, mivel folyamatos jelenlétet tesz lehetővé, és az elkövetők gyakran anonimak maradnak (Hinduja & Patchin, 2018). Magyarországon is érzékelhető a jelenség: a Medián és az UNICEF 2022-es kutatása szerint a fiatalok közel kétharmada érintett valamilyen formában, minden harmadik pedig saját magát is áldozatnak vallotta. A zaklatás gyakran iskolai közegben, akár tanári jelenlét mellett történik, ami az intézményi felelősség fontosságára hívja fel a figyelmet (Medián & UNICEF, 2022).

A bullying növekvő problémát jelent világszerte, különösen a digitális korban, és kezelése komplex társadalmi, oktatási és szociális beavatkozást igényel. Ugyanakkor a hatékony fellépést nehezíti, hogy nincs egységes társadalmi kép a bullying fogalmáról. Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy milyen módszertani megközelítés képes figyelembe venni az iskolai zaklatás kultúránként eltérő értelmezéseit, valamint szükséges-e a definíció újragondolása.

Bár létezik egy széles körben elfogadott tudományos meghatározás (Olweus, 1993, 9.), ezt még az iskolai dolgozók többsége sem ismeri (Buda, 2008), és a társadalmi értelmezések gyakran eltérnek tőle. A tanulmány ezért elméleti irodalmakra és nagymintás, főként önértékelésen alapuló kutatásokra támaszkodva elemzi a jelenséget nemzetközi és hazai kontextusban, majd javaslatokat fogalmaz meg, végül kísérletet tesz egy új, összehangoló definíció megalkotására.

II. FOGALMI TISZTÁZÁS: ISKOLAI AGRESSZIÓ, ZAKLATÁS, BÁNTALMAZÁS ÉS BULLYING

Az iskolai erőszak egyre nagyobb figyelmet kap a szociológia, pszichológia és pedagógia területén, mivel gyakorisága és következményei komoly társadalmi és intézményi kihívásokat jelentenek. Emiatt kiemelten fontos az iskolai agresszió, zaklatás, verbális és fizikai bántalmazás, valamint a bullying fogalmi elkülönítése.

Az iskolai agresszió tág gyűjtőfogalom, amely minden szándékos, károkozó magatartást magában foglal az iskolai közegben, beleértve a fizikai, verbális és kapcsolati formákat is (Furlong & Morrison, 2000). Ezek lehetnek eseti vagy tartós, nyílt vagy rejtett cselekmények, amelyek nem feltétlenül rendszeresek vagy egyoldalúak, ezért nem minden agresszió minősül zaklatásnak.

Az iskolai zaklatás ezzel szemben tartós és ismétlődő viselkedés, amelyet hatalmi egyensúlyhiány jellemez, és megjelenhet fizikai, verbális, kapcsolati vagy online formában. A verbális és fizikai bántalmazás konkrét cselekvéstípusokra utal, amelyek lehetnek egyszeriek vagy is-

CC BY

métlődők, de rendszeresség és erőfölény hiányában nem tekinthetők bullyingnak (Roland, 2002).

A bullying, vagyis kortárszaklatás, a legszűkebben körülhatárolt fogalom. A jelenséget Dan Olweus tette nemzetközileg ismertté, meghatározása szerint:

„A tanulót akkor tekintjük bullying áldozatának, ha ismételten és hosszabb időn keresztül negatív cselekedetek célpontjává válik, amelyeket egy vagy több tanuló követ el ellene, miközben az áldozat nehezen tud védekezni az ellen." (Olweus, 1993, 9.)

A bullying jelensége három alapvető ismérv mentén határolható körül. Mindenekelőtt szándékos: az elkövető tudatosan törekszik arra, hogy fájdalmat vagy sérelmet okozzon. Emellett ismétlődő, vagyis nem elszigetelt eseményről van szó, hanem olyan magatartásról, amely időről időre visszatér. Végül pedig mindig jelen van az erőegyensúly felborulása: a bántalmazó fizikai, hatalmi vagy társadalmi fölényben van áldozatával szemben (Olweus, 1993).

A bullying különböző formákban ölthet testet. Megjelenhet fizikai bántalmazásként, amikor testi erőszak vagy szándékos rongálás történik; verbális zaklatásként, amely sértegetésben, gúnyolódásban vagy fenyegetésekben nyilvánul meg; valamint kapcsolati bullyingként, amely kirekesztéssel és a társas kapcsolatok tudatos manipulálásával okoz lelki sérüléseket. Napjainkban mindehhez egyre gyakrabban társul a cyberbullying is: a digitális eszközökön keresztül megvalósuló zaklatás, például a közösségi oldalakon történő megszégyenítés vagy megalázás (Olweus, 1993).

A cyberbullying különösen veszélyes, mivel az áldozatot folyamatosan elérheti, és gyakran anonim módon zajlik (Hinduja & Patchin, 2014). A bullying nem egyszerű konfliktus: az áldozat jellemzően nem képes megvédeni magát, és a folyamat hosszú távon pszichés, szociális és tanulmányi problémákhoz vezethet. A kutatások szerint a bullyingban érintett diákok mind mentális egészségügyi kockázatnak vannak kitéve (Hymel & Swearer, 2015).

A fogalmak pontos elkülönítése alapvető feltétele a hatékony megelőzésnek és beavatkozásnak, mivel a jogi, prevenciós és pedagógiai eszközök csak megfelelő fogalmi keretekre építve lehetnek eredményesek.

III. A KUTATÁS RELEVANCIÁJA

Több nagymintás kutatás is rámutat arra, hogy a diákok bullyingértelmezése jelentősen eltér a hivatalos definícióktól. Egy közel kétezer fős amerikai vizsgálat szerint a gyerekek ritkán említették a bullying három alapvető kritériumát (szándékosság, ismétlődés, hatalmi egyensúly hiánya), inkább a fizikai és verbális agresszióra fókuszáltak, míg a kapcsolati agresszió főként idősebbeknél és lányoknál jelent meg (Vaillancourta et al., 2008). A tanulmány hangsúlyozza, hogy egységes definíció nélkül kérdéses a gyermekek önbevallásán alapuló adatok megbízhatósága.

Hasonló eredményeket mutatott egy brit kutatás is, amely szerint a diákok harmada kizárólag a közvetlen bántalmazási formákat tekinti zaklatásnak, míg a tanárok jóval gyakrabban említik a hatalmi egyensúly hiányát, a szándékosságot és a társadalmi kizárást (Naylor et al., 2006). A diákok lényegesen ritkábban utaltak az ismétlődésre, az áldozatra gyakorolt hatásokra vagy a félelemkeltésre, ami jelentős értelmezésbeli különbségekre utal.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

A bullying köznyelvi használata országonként és kultúránként is eltér, erősen függ az adott társadalom erőszakhoz való viszonyától és nyelvi sajátosságaitól (Smorti, Menesini és K. Smith, 2003; Samara et al., 2019). Ezek a különbségek befolyásolják a zaklatás jelentését, bejelentését és a nemzetközi összehasonlító kutatások eredményeit. Michaud (2009) kimutatta, hogy a zaklatás előfordulási arányai jelentősen változnak a használt definícióktól és mérési módszerektől függően, különösen etnikai és kulturális különbségek mentén.

A kutatások hangsúlyozzák, hogy a hatékony méréshez és beavatkozáshoz világosan definiált fogalmakra, kulturálisan érzékeny módszerekre és pontos mérési eszközökre van szükség (Griffin & Gross, 2003; Bjelerd, Augustine, Thorberg, 2020). A felnőtt társadalomban élő zaklatással kapcsolatos attitűdök – például a zaklatás normalizálása – az iskolai közegen keresztül is továbböröklődhetnek (Martinez-Criado, 2014).

Megoldási irányként több szerző a módszertani pluralizmust, az etnocentrizmus kerülését és a kulturális kontextus figyelembevételét emeli ki (Smith et al., 2016). Chang (2020) a társadalmi tartományelmélet alkalmazását javasolja, valamint a játékos csínytevés és a tényleges zaklatás közötti különbségek, illetve a különböző szereplők értelmezéseinek vizsgálatát tartja kulcsfontosságúnak a jövőbeli kutatásokban.

IV. EDDIGI NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÓ KUTATÁSOK EREDMÉNYEI

Nemzetközi kutatások szerint a zaklatás értelmezése és az áldozattá válás megítélése jelentős eltéréseket mutat az egyes országok között, amelyek kulturális és társadalmi különbségeket tükröznek. Egy negyven országra kiterjedő vizsgálat kimutatta, hogy azokban az országokban, ahol átfogó nemzeti programok és élénk közbeszéd foglalkozik a bullyinggal (pl. skandináv államok), tágabb értelemben határozzák meg az áldozattá válást, míg más országokban – különösen Kelet-Európában – kevesebb bántalmazási formát sorolnak a zaklatás körébe (Craig et al., 2009). Ezek az eltérések részben az eltérő oktatáspolitikai és prevenciós hagyományokkal magyarázhatók (Michaud, 2009).

A bullyingkutatás hosszú ideig főként Európára koncentrált, különösen Skandináviára, ahol már az 1970-es évektől nemzeti szintű megelőző programokat vezettek be. Más országokban, ahol a bullying csak később került a politikai diskurzus középpontjába, a probléma társadalmi tudatosulása is gyengébb, ami hatással van a definíciókra és az előfordulási arányokra (Michaud, 2009).

A kulturális különbségek szerepét szemléletesen mutatja be Pozzoli, Ang és Gini (2011) olasz és szingapúri diákokat összehasonlító vizsgálata. Eredményeik szerint a kollektivista kultúrákban (pl. Szingapúr) az észlelt társas nyomás és a konformitás erősebben befolyásolja a szemlélők viselkedését, míg az individualista kultúrákban (pl. Olaszország) az egyéni attitűdök és az empátia nagyobb szerepet játszanak az aktív beavatkozásban. Bár a nemi különbségek jelen vannak, a zaklatásra adott reakciókat a kulturális kontextus tovább árnyalja.

Más vizsgálatok szerint a zaklatás típusainak alapvető kategorizálása kultúrák között viszonylag következetes, ugyanakkor azok gyakorisága és hangsúlyai eltérnek, különösen a csoportalapú kizárás és a konformitás szerepében (Görzig et al., 2021). A nemi és életkori mintázatok sem minden országban egységesek: bár a fiúk általában gyakrabban számolnak be zak-

CC BY

látó viselkedésről, a lányok gyakrabban válnak áldozattá, és az életkorral kapcsolatos trendek sem univerzálisak (Craig et al., 2009).

A gyermekek fogalomértése életkoronként is eltér: egy 14 országra kiterjedő kutatás szerint a fiatalabb (kb. nyolcéves) gyerekek kevésbé különböztetik meg az agresszió formáit, míg idősebb korban a fogalmi differenciálás fejlettebbé válik (Smith et al., 2002). Ez a jelenség torzíthatja a fiatalabb korosztályban mért magasabb bullying- és áldozattá válási arányokat.

A nemzetközi összehasonlításokat tovább nehezíti a nyelvhasználat. A „bullying" és annak helyi megfelelői eltérő mértékben érzékenyek a fizikai, verbális és kapcsolati zaklatásra, ami jelentősen befolyásolhatja az előfordulási adatok értelmezését és összevethetőségét (Smith et al., 2002).

Az eddig leírtak alapján az alábbi táblázat röviden és áttekinthetőbben bemutatja, hogy a bullying fogalmát világszerte milyen tényezők befolyásolják:

1. táblázat A bullying fogalmát befolyásoló tényezők – nemzetközi összehasonlítás

Dimenzió / szempont	Jellemző országok / kutatási példák	Eredmények, megállapítások	Gyermekek percepciója	Tanárok / szakemberek percepciója
Kulturális különbségek	Skandináv országok – Kelet-Európa	Ahol régóta működnek országos prevenciós programok (pl. Skandinávia), ott tágabb a bullying definíciója és alacsonyabb az előfordulás. Kelet-Európában szűkebb a definíció és gyakoribb a zaklatás.	Tágabb értelmezés, többféle helyzetet azonosítanak zaklatásként.	Tudatosabb, programalapú beavatkozás, hangsúly a megelőzésen.
Politikai és társadalmi háttér	Skandináv országok, Dél- és Kelet-Európa	A társadalmi érzékenyítés szintje befolyásolja a bullying percepcióját; ahol a politika kiemelten kezeli, ott a közgondolkodás is fejlettebb.	Érzékenyebbek a bántalmazás jeleire.	Intézményi szinten formalizált eljárások.
Kollektivizmus vs. individualizmus	Szingapúr – Olaszország	Kollektivista kultúrákban erősebb a konformitás; az áldozat hibáztatása gyakoribb. Individualista kultúrákban az empátia és az egyéni felelősség hangsúlyosabb.	Szingapúrban kevésbé mernek beavatkozni, Olaszországban aktívabb védelem.	A beavatkozás mértékét a társadalmi normák és az iskolai kultúra szabályozzák.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

(Az 1. táblázat folytatása)

Dimenzió / szempont	Jellemző országok / kutatási példák	Eredmények, megállapítások	Gyermekek percepciója	Tanárok / szakemberek percepciója
Nyelvi különbségek	Anglia, Portugália, Olaszország	A „bullying" kifejezés országonként eltérő jelentéstartalommal bír; egyes nyelvek (pl. olasz *prepotenza*) tágabb fogalmat fednek le, ami torzíthatja az arányokat.	A gyerekek másmás helyzeteket azonosítanak bullyingként attól függően, milyen szót használnak rá.	A tanárok sokszor nem tekintik a pszichológiai vagy érzelmi bántalmazást „bullyingnak".
Életkor	8–14 éves korosztály	A fiatalabb gyerekek kevésbé differenciálják az agresszió formáit, és tágabban értelmezik a bullyingot. Az idősebbek már különbséget tesznek fizikai, verbális és társas kirekesztés között.	8 éves korban a „bullying" gyakran minden agresszív viselkedést jelent; 14 évesen már differenciáltabb az értelmezés.	Az életkori sajátosságokat ritkán veszik figyelembe a pedagógiai gyakorlatban.
Nemek szerinti különbségek	Nemzetközi trendek	A fiúk körében gyakoribb a fizikai, a lányok körében a verbális és a kapcsolati zaklatás. Az empátia és a beavatkozási hajlandóság jellemzően magasabb a lányoknál.	A lányok több együttérzést mutatnak, a fiúk gyakrabban elkövetők.	A tanárok gyakran normalizálják a fiúk agresszióját, *„természetesnek"* tekintve azt, míg a lányok közötti főleg verbális bullying formákat sok esetben nem tekintik bántalmazásnak.

Forrás: a szerző szerkesztése

Látható tehát, hogy világszerte jelentős eltérések mutatkoznak abban, hogyan értelmezik a bullyingot a különböző szereplők nyelvi és kulturális beágyazottságuk alapján. Eltérő, mely viselkedéseket tekintenek bántalmazásnak, valamint az áldozatok és elkövetők megítélése is. A skandináv országokban a bullying alacsonyabb előfordulása részben a régóta működő prevenciós programoknak és az erős társadalmi szolidaritásnak köszönhető, míg Kelet-Európában szűkebb a zaklatás társadalmi definíciója.

A kulturális háttér a diákok viselkedését is alakítja: a kollektivista kultúrákban az egyéni attitűdök kevésbé, az individualista kultúrákban erősebben hatnak a reakciókra. A nyelvi és korosztályos különbségek, valamint a nemek közötti eltérések tovább árnyalják az előfordulási adatokat. Összességében a bullying megértése és kezelése csak a kulturális, nyelvi és társadalmi kontextus figyelembevételével lehet hatékony.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély
www.esely.org

V. BULLYING A VILÁGBAN

A tanulmány ezen részében a világ nagyobb országai, valamint Nyugat- és Észak-Európa bullyingtendenciáit összegzem annak érdekében, hogy a nagymintás nemzetközi kutatásoknál részletesebb képet kapva a dolgozat végén olyan szempontokat fogalmazhassak meg, amelyek hozzájárulhatnak egy kulturálisan érzékenyebb, általános bullyingdefiníció megalkotásához.

A vizsgált országok kiválasztását népességük, gazdasági és kulturális súlyuk indokolja, mivel feltételezhető, hogy az ezekben megfigyelhető bullyingtrendek és az erőszakkal kapcsolatos attitűdök hatással vannak tágabb környezetükre, sőt akár globális folyamatokat is alakíthatnak. Az itt alkalmazott beavatkozások és válaszok más, hasonló társadalmi-gazdasági helyzetű országok számára is modellként szolgálhatnak (Espelage, Swearer, 2004). Emellett a nagyobb országok gyakran meghatározó szerepet töltenek be a nemzetközi politikai és jogalkotási térben, így a bullying kezelésére irányuló szabályozásaik más országok gyakorlatát is befolyásolhatják (Farrington, Ttofi, 2009).

USA

Az amerikai oktatók különösen érzékenyek a bullying minden formájára, a probléma kevésbé explicit, közvetettebb, inkább a verbális síkon való megnyilvánulásait is hasonlóan komolyan szankcionálják, mint az agresszió fizikai formáit – ilyesfajta differenciálás más országok oktatói között sokkal kevésbé jellemző (Cornell, Limber. 2015).

Jól jelzi az amerikai pedagógustársadalom problémával szembeni komolyságát, hogy a diákok csupán 5%-át érintő (Freiberg, 2010) és az offline zaklatással általában átfedésben lévő cyberbullyingot is a zaklatás egy elkülönített formájaként kezelik és büntetik, valamint a témában született kutatások is önálló kategóriaként tekintenek rá (Kennedy, 2021).

A tanárok bullyinghoz való viszonya az USA-ban is kulcsfontosságú az iskolai klíma alakításában. Taylor & Holt (2024) kutatásai szerint a pedagógusok attitűdjei jelentősen befolyásolják, hogy a bullyingot mennyire érzékelik problémának, illetve hogyan avatkoznak be. Az elbagatellizálás, a fiúk agressziójának „természetesnek" tekintése konzerválja a bullying normává válását. Donoghue (2022) említi, hogy az amerikai intézmények iskolai stratégiái gyakran formalizált protokollokat használnak, de kevéssé érintik a kortárs dinamikák mélystruktúráit, mely – az oktatók legjobb szándéka ellenére – hozzájárul az osztályközösségeken belüli rejtett bántalmazás jelenségének súlyosbodásához.

Pozitív tendencia viszont, ami az elemzésekből kiderül, hogy a diákok jelentős része együttérez a zaklatottakkal. Átlagosan az összes évfolyamon lévő lányok 93 százaléka és a fiúk 82 százaléka fejez ki sajnálatot a zaklatott diákok iránt. Azonban, bár túlnyomó többségük együttérzéssel viszonyul a zaklatott társaikhoz, sokkal kevesebben számolnak be arról, hogy valójában segítenek nekik (Freiberg 2010).

Továbbá árnyalja a fenti képet, hogy a bullying perceptálásánál jelentős az eltérés attól függően, hogy milyen társadalmi csoportról van szó. Shelley et al. (2021) szerint az afroamerikai szülők például gyakrabban érzik az iskolákat veszélyesnek bullying szempontjából, mint a fehér családok. Klein (2017) szerint a társadalom dominanciakultusza, a sikeresség agresszió-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

val való azonosítása maga is a bullying táptalaja, sőt talán a legfőbb indikátora az iskolán belüli bántalmazás jelenségének az Államokban.

A bullyingot elkövetők és elszenvedők karakterizálását illetően az USA a világ más részeire is jellemző általános trendeket mutatja: az elkövetőket jellemzően az áldozat iránt gyenge empátiával rendelkező, a közösségben dominanciára törekvő, a felnőtt társadalom normáival gyakran direkt szembemenő, konfliktusos családi hátterű diákokként írják le. Donoghue (2022) szerint ezek az agresszorok sokszor népszerűek, elismert szereplők, akik a bullyingot a status quo megerősítésére használják. Morales et al. (2019) vizsgálatai kimutatták, hogy az elkövetők közt gyakoribb a versengő, dominancia-központú viselkedés, különösen a férfi tanulók körében. Eközben az áldozatokat valamely tulajdonságuknál fogva az osztályközösségből kirekesztődött, szorongó, önbizalomhiányos személyekként jellemzik (Olweus, 1997), akik gyakran marginalizált, társadalmilag kiszolgáltatott csoportokból kerülnek ki. Peguero (2018) hangsúlyozza, hogy a bevándorló háttér, az etnikai kisebbségi identitás és a szexuális orientáció fontos rizikótényezők. A testkép is jelentős szerepet játszik: Morales és munkatársai (2019) szerint a túlsúllyal rendelkező diákok érzelmi megbélyegzése gyakoribb, főként lányok esetében. A bullyingnak kitett fiatalok gyakran mutatnak visszahúzódó vagy szorongó jellemvonásokat, ami társas izolációjukat tovább fokozza.

Ha a bullying domináns formáira tekintünk, az elmúlt évtized kutatásai (Kennedy, 2021; Lehman, 2023; Morales et al., 2019) rávilágítottak arra, hogy a bullying leggyakoribb formái ma az Egyesült Államokban a verbális (csúfolás, fenyegetés, pletykálás) és a relációs (kirekesztés, társas megalázás) zaklatás, ezek különösen a lányok és az LMBTQ+ fiatalok körében jellemzők. A fiúk esetében a fizikai agresszió dominanciája fokozatosan csökkenőben van, miközben a cyberbullying szerepe meredeken nő.

A bullying fogalmának értelmezése kapcsán az amerikai szakirodalom (Donoghue, 2022; Klein, 2017) – hasonlóan a másutt is uralkodó fogalmi meghatározáshoz – alapvetően az ismétlődő, szándékos agresszió egyik formájaként értelmezi a bántalmazás ezen fajtáját, amelyet hatalmi aszimmetria jellemez. A bántalmazás fizikai, verbális, relációs (társas kirekesztés), illetve egyre inkább digitális formában (cyberbullying) nyilvánul meg. A fogalom társadalmi beágyazottsága azonban nem egységes: Jessie Klein (2017) kritikája szerint a bullying maga az amerikai versenyorientált, individualista kultúrából fakad, amely legitimálja az erős uralmát a gyengék felett, és csak az utóbbi évtizedekben kezdte komolyan venni az amerikai pedagógustársadalom a probléma súlyosságát – viszont a szélesebb társadalomban máig élhet az a nézet, miszerint akár az erőszak eszköze is megengedett lehet az osztályon belüli hierarchiában való feljebb jutáshoz.

Az amerikai oktatók tehát a bullying minden formáját – a verbális, relációs és online zaklatást is – komolyan veszik, ugyanakkor a pedagógusi attitűdök meghatározóak az iskolai klíma szempontjából. Bár a diákok többsége empatikus az áldozatokkal, az aktív beavatkozás ritka, és a dominanciára épülő társadalmi normák továbbra is táptalajt biztosítanak a bullying számára, amelynek áldozatai jellemzően marginalizált csoportokból kerülnek ki.

CC BY

esély www.esely.org

Brazília

Brazíliában a bullying fogalmát a nemzetközi meghatározásokkal összhangban alkalmazzák: szándékos, ismétlődő agresszió, amelyben hatalmi egyenlőtlenség áll fenn (Fante, 2015; Lisboa et al., 2019). Ami viszont a tudományon kívüli szférát illeti: a brazil társadalom gyakran ambivalens a bullying megítélésében. Bár az oktatáspolitika hivatalosan elítéli a zaklatást (2006 óta törvény tiltja), másrészt a brazil társadalom széles rétegeiben a konfliktuskerülés vagy az agresszió elfogadása még mindig jellemző (Fante, 2015).

A brazil iskolai zaklatók jellemzésénél kiemelkedik a fizikum és az azon alapuló dominancia szerepe. Egy 2015-ben publikált, 598, 14 és 17 év közötti serdülőt magában foglaló mintájú kutatás eredményei szerint az elkövetőket verekedésekben gyakran résztvevőkként, antiszociális magtartású diákokként ábrázolják, akik rendszeresen fogyasztanak alkoholt, nemritkán kábítószert, valamint dohányoznak (Costa, Xavier, Andrade, Proietti, Caiaffa, 2015).

A zaklatók személyéhez a fentiek mellett rosszabb pszichológiai jóllétet, például pszichológiai distresszt és élettel való negatív elégedetlenséget kapcsolnak. Hasonló eredményeket találtak azok körében, akik elégedetlenek voltak testképükkel, valamint akiket kiközösítettek az osztályközösségből vagy magányosnak érezték magukat. Mindebből feltételezhető, hogy a brazil diákok körében a – jellemzően fizikai – zaklatás részben az osztályban elfoglalt helyzetük miatti frusztrációjuk kompenzálásra szolgál (Costa, Xavier, Andrade, Proietti, Caiaffa, 2015).

Egy másik, 52 ezer fős tanulmány, amelyet a brazil gyermekekkel végeztek azzal a céllal, hogy feltárják a zaklatás társadalmi szereplőit és kapcsolatba hozzák őket testképük elégedettségével és társadalmi státuszukkal az iskolai környezetben, megállapította, hogy a támadók átlagosan elégedettebbek voltak testképükkel, és népszerűbbek voltak az osztályteremben, mint az áldozatok (Garcia, Sousa, Varela, Monteiro, 2021).

A fenti két eredményt összevetve tehát feltételezhetjük, hogy a testkép és az osztályban elfoglalt helyzet, akár negatív, akár pozitív, jelentősen befolyásolja a zaklatóvá válást, és a testpercepció, valamint a társadalmi pozíció befolyásolja és megkülönbözteti a támadók és az áldozatok viselkedését a zaklatási folyamatban (Garcia, Sousa, Varela, Monteiro, 2021).

A testkép kapcsán kiemelendő aspektus az is, hogy azok a brazil fiatalok, akik elégedetlenek a testképükkel, elhízottak vagy gyengébb fizikumúak, nagyobb valószínűséggel válnak nem csak zaklatóvá, hanem éppenséggel a zaklatás potenciális áldozataivá. A diákok beszámolói szerint Brazíliában a serdülők a fizikai különbségeket okként tekintik a társaik közötti pszichológiai erőszaknak, és azok a fiúk és lányok, akiket zaklatnak, nagyobb valószínűséggel válnak az egyszeri fizikai mellett szexuális zaklatás áldozataivá is (Garcia, Sousa, Varela, Monteiro, 2021).

A bullying brazil formájában tehát kiemelkedő szerepe van a fizikumnak, az osztályon belüli hierarchiát jelentősen befolyásolja az adott diákok testi adottsága. A testképpel való elégedetlenség hajlamossá teheti a diákokat mind zaklatóvá, mind zaklatás áldozatává válásra, míg a zaklatók között nagy arányban találhatók a testképükkel elégedett fiatalok.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély
www.esely.org

Dél-Afrika

A dél-afrikai szakirodalom (Prinsloo, 2008; Burton & Mutongwizo, 2009) a bullyingot a nemzetközi meghatározások mentén értelmezi: ismétlődő, szándékos károkozás hatalmi aszimmetria mentén. Ugyanakkor az ország sajátos történelmi és társadalmi kontextusai (pl. az apartheid öröksége, intézményi rasszizmus, mélyszegénység) árnyalják az értelmezést. Zulu és munkatársai (2016) szerint a bullying nemcsak egyéni interakcióként, hanem társadalmi struktúrák tüneteként is értelmezhető.

Számos tanulmány szerint (Burton, 2016; Smith et al., 2019) az agresszorok viselkedése tanult, a közvetlen környezetükből átvett norma. A tanulók körében uralkodó „keménységkultusz", valamint a férfiasság toxikus modelljei gyakran normalizálják a bullyingot. A nők és a lányok gyakran szexuális zaklatás vagy szexista bántalmazás áldozatai. A bullying pszichológiai következményei – depresszió, szorongás, iskolai teljesítményromlás – gyakran súlyosabbak, mint más társadalmakban, tekintve a kevéssé elérhető támogatási struktúrákat (Zulu et al., 2016).

Egy több mint 5000 dél-afrikai diákkal folytatott, 2007-ben közzétett kutatás szerint Dél-Afrikában a zaklató viselkedéshez (a Brazíliában feltártakkal részben összhangban) a megkérdezettek hajlamosak antiszociális személyiségjegyeket társítani, az iskolai zaklatás és a törvénysértés átfedésben van egymással. Az elkövetőket általában sokat italozó és erőszakos, antiszociális viselkedésű személyekként írják le, akik gyakran a hatóságokkal is összetűzésbe kerülnek (Lian, Flisher, Lombard, 2007).

Mégis, ami a legszembetűnőbb, hogy az áldozatok karakterét szintén magas erőszakra való hajlammal írják le (Lian, Flisher, Lombard, 2007) – mindez szemben áll a legtöbb országban tapasztaltakkal, ahol az áldozatok lényeges jellemzője például a félénkség és a szigorú szabálykövetés (Olweus, 1997). Másik fontos eleme az áldozatok karakterizálásának az ellentmondásosság vagy zavartság, és ez az elem sokszor az elkövetők profiljában is előfordul (Lian, Flisher, Lombard, 2007).

Szintén érdekes sajátossága Dél-Afrika bullyingtrendjeinek, amit egy 2021-ben publikált, 61 iskola több mint 7000 diákjával készített kutatás tárt fel: Dél-Afrikában (szemben a legtöbb országgal, ahol ezen típus elkövetői nagy arányban lányok) a fiúk között is ugyanolyan elterjedt bullyingforma a verbális bántalmazás, mint a lányok között (Donnay, Sabirah, Mulalo, Shaazly, 2021). Az eredmények szerint a fiúk nagyobb valószínűséggel tapasztalják meg a kutatásban meghatározott mindhárom bullyformát (fizikai bántalmazás, verbális bántalmazás, kirekesztés) a legtöbb tartományban. Ehhez persze azt is hozzá kell tenni, hogy az előfordulási arányok ugyan magasabbak voltak a fiúknál, mint a lányoknál, de a lányoknál is hasonlóan magas volt mindhárom bullyforma esetén (Donnay, Sabirah, Mulalo, Shaazly, 2021).

A felsoroltakra a Dél-afrikai Köztársaságban az oktatáspolitikai válaszok jellemzően kampányszerűek. A Department of Basic Education által bevezetett antibullying programok (például a „School Safety Framework") fontos lépések, de nincs egységes finanszírozásuk és végrehajtási mechanizmusuk (Burton & Leoschut, 2013). A civil szervezetek szerepe kulcsfontosságú, különösen a városi közösségekben.

Látható, hogy Dél-Afrikában a bullying megjelenését erősen befolyásolják a történelmi és társadalmi tényezők: a „keménységkultusz" és torz férfiasságminták normalizálják az erőszaka-

CC BY

kot, miközben az áldozat és elkövető szerepe gyakran elmosódik. Az intézményi válaszok szétaggoltak, ezért a civil és közösségi programok kiemelt szerepet töltenek be a megelőzésben.

Japán

A bullying japán fogalmát, az ijime-t kevésbé jellemzi a fizikai erőszak. Legelterjedtebb formája az osztályközösségből való kiközösítés. Ez részint a csoportkonformitáson alapuló japán oktatás eredménye, mely egy olyan teret alakít ki, amiben a csoportból bármilyen tulajdonságuknál fogva kilógó egyének elleni zaklatással a szigorúan rögzült normákon álló rendet igyekszik fenntartani. Vagyis szerepe a csoport egyformaságának fenntartása a konformitás által gyakorolt nyomáson keresztül (Futoshi, 1999).

Az ijime kialakulásában (sem) elhanyagolható magyarázat a társadalmi tényező. A japán társadalom meghatározó felfogása a kollektivizmus, amely hangsúlyozza, hogy a csoport előnyei felülmúlják az egyéni előnyöket és Japánban erre a fajta csoportéletre mint szentségre szokás tekinteni, fenntartásáért néha a magánéletet is feláldozzák. A gyerekek és fiatalok szocializációjuk során hamar megtanulják, hogy a többségi csoport tagjának lenni a legjobb módja a boldogulásnak a japán társadalomban. Mindez pedig egy olyan íratlan szabályrendszert alakít ki a japán diákok között, amelyben a különbözőséget kirekesztéssel szankcionálják (Futoshi, 1999).

Feltűnő jelenség továbbá, hogy Japánban – élesen szemben a nyugati országokban tapasztaltakkal – még a serdülőknél is megvetendő, a zaklatásra mintegy feljogosító tulajdonságnak tartják a felnőtt társadalom által szabott normákkal való szembekerülést, a lázadást. Az osztályokban még a végzősöknél is a hierarchia legfelső szintjén lévő diákokra a szigorú szabálykövetés, a konformizmus jellemző (Tamaki, 2006).

Ami mégis a legaggasztóbb a japán helyzetet illetően, hogy sok esetben még a tanárok sem lépnek közbe, ha bántalmazást tapasztalnak, különösen ha a bullying nem fizikai természetű. A tanári látens attitűdök gyakran megegyeznek a társadalmi normákkal: a tanuló „kiszorítása" egyfajta önszabályozásnak tűnhet számukra. A problémakezelés gyakran adminisztratív vagy formális, és ritkán reflektál a valódi interperszonális dinamikákra (Tsuneyoshi, 2013).

Összegezve látható, hogy a bullying japán formájában, az ijime-ben kevésbé hangsúlyos a fizikai erőszak, legjellemzőbb megnyilvánulása azoknak a diákoknak kirekesztése, akik valamilyen okból feltűnően különböznek a társaiktól. Mindennek egy – inkább akaratlan – regulatív jellege van, amely a csoportkonformitás fenntartását szolgálja, és erősen kötődik a japán társadalom kollektivista szelleméhez, és passzív attitűdjükkel mindehhez a japán oktatók is hajlamosak asszisztálni.

India

Indiában a bullyingot a nemzetközi definícióknak megfelelően olyan ismétlődő, szándékos zaklatásként értelmezik, amelyben hatalmi egyenlőtlenség áll fenn (Kshirsagar et al., 2007; Deb et al., 2010). Az iskolai agressziót gyakran normalizálják, a tanárok és szülők nem mindig tekintik rendellenesnek, különösen a fiúk közötti fizikai erőszakot.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

India esetében az irodalmak fontosnak tartják kiemelni, hogy az ország gyenge infrastruktúrája problémássá teszi a nagyobb mintás kutatások elvégzését, ami mindenképpen jelentős torzító tényezője az ebben az országban végzett felméréseknek (Nazir, Thabasum, 2021).

Amit viszont a viszonylag kevés kutatásból nagyjából tudni lehet: hasonló tendenciák vannak jelen Indiában, mint a Távol-Keleten: az áldozattá válást Indiában is nagyban befolyásolja egyrészt a diákok iskolai teljesítménye, másrészt a csoportnormáknak való megfelelésük – akik legalább az egyik téren gyengén teljesítenek, hajlamosabbak áldozatokká válni a jobban teljesítőknél. Mind a rossz osztályzatok, mind az eltérés az uralkodó normáktól olyan szégyenletes dolgoknak számítanak, amelyeket indokként használnak fel az elkövetők társaik bántalmazására (Malhi, Bharti, Sidhu, 2014). Emellett a bullying áldozatai közé gyakran kisebbségi vallási, nyelvi hátterű, alacsonyabb rendű kasztba tartozó vagy alacsonyabb szocioökonómiai helyzetű tanulók tartoznak (Deb et al., 2010).

Továbbá – a távol-keleti trendekhez szintén hasonlóan – Indiában részben a frusztráció és az akadémiai teljesítmény kudarca miatti reakcióként is értelmezhető a bullying megjelenése. Bullyelkövetők pedig részben azok lesznek, akik a gyenge iskolai teljesítmény miatti frusztrációjukat a környezetükön vezetik le. Vagyis mind az áldozatok, mind az elkövetők között nagyban jelen vannak a gyengén teljesítő diákok (Malhi, Bharti, Sidhu, 2014). Az elkövetők másik felére viszont épp a magasabb társadalmi presztízs vagy gazdasági háttér jellemző, és a hatalomgyakorlás vagy dominancia kimutatására használják az agressziót. A fiúknál a térnyerés és a maszkulinitás bizonyítása motiválhatja a bullyingot. Ugyanakkor gyakori, hogy maguk is traumatizált családi környezetből jönnek (Kshirsagar et al., 2007).

A bullying jellemző megnyilvánulási formáit feltáró kutatások szerint India – Dél-Afrikához hasonlóan – eltér a legtöbb országban tapasztaltaktól: az országban a bullying leggyakoribb formái közé tartozik a verbális agresszió, emellett a bántalmazás fizikai formái és a kiközösítés is, amelyek aránya közel megegyező a verbális típusúakéval, valamint, ami még ennél is súlyosabb, a lányok gyakran válnak szexuális erőszak célpontjaivá a saját iskolaközösségükön belül (Deb et al., 2010).

Megállapítható, hogy Indiában a teljesítményorientáltság és a csoportkonformitás növeli az áldozattá válás kockázatát, különösen a normáktól eltérő vagy periferikus hátterű diákok esetében. A bullying fizikai, szexuális és közvetett formái egyaránt jelen vannak, miközben az országos adatok értelmezése a nagymintás kutatások nehézségei miatt óvatosságot igényel.

Oroszország

A bullying orosz formája bizonyos tekintetben a japán ijime-hez áll közelebb, és kevésbé jellemzi az iskolai zaklatás nyugati tendenciája. Egy 2024-ben publikált, több mint 6000 gyermekből álló mintás kutatás eredményeinek statisztikai elemzése szerint az orosz iskolákban a szóbeli és egyéb közvetett módon megvalósuló zaklatás gyakoribb, mint a nyílt fizikai forma (Avanesian, Dikaya, Bermous, Kochkin, 2021). Szintén a japán viszonyokat idézi az az eredmény, miszerint a rosszabbul teljesítő diákok sokkal inkább ki vannak téve a zaklatásnak, mint jó tanuló társaik. A vizsgálat összefüggést tárt fel az olvasási eredmények és a zaklatás áldozatává válás között, ami magas kockázatot jelent az alacsony teljesítményű diákok számára. A PISA keretrendszer alapján azok, akik nem rendelkeznek a sikeres élethez szükséges írás-

CC BY

tudási készségekkel, nagyobb eséllyel válnak áldozattá és társadalmi kirekesztés alanyává (Avanesian, Dikaya, Bermous, Kochkin, 2021).

A státusz kiemelt szerepe az áldozattá válás terén is közös pontja a japán és az orosz viszonyoknak. Habár nem minden áldozat származik marginalizált csoportokból, világosan láthatók a státuszhoz kapcsolódó szempontok. A zaklatás áldozatainak több mint 40%-a a legalacsonyabb gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetű, a diákok leírása szerint „rossz hírű" családokból származik. Továbbá a zaklatás áldozatainak többsége (70%) falvakban vagy ritkán lakott városokban él (Avanesian, Dikaya, Bermous, Kochkin, 2021).

A fenti csoportba tartozó diákok különösen a versengő iskolai környezetben szenvednek el a többségtől való különbözőségük miatt általában verbális bántalmazást és/vagy kirekesztést a társaik részéről. Ezek a diákok nem érzik úgy, hogy erősen az iskolához, az iskolai közösséghez tartoznának, az őket ért bántalmazást – a japán eredményekhez megint csak hasonlóan – gyakran indokolják társaik valamiféle „büntetéseként" különbözőségük okán (Avanesian, Dikaya, Bermous, Kochkin, 2021).

A tanulmány egyik kritikus eredménye azt sugallja, hogy a zaklatás áldozatai más környezetekben elkövetővé válhatnak. Az elemzés rámutatott arra, hogy a zaklatás áldozatai kevés negatív attitűdöt osztanak meg a zaklatás és a zaklató iránt, és nincsnek együttérzéssel más zaklatás áldozataival. Ez pedig felveti annak a lehetőségét, hogy az orosz diákok az elszenvedett, mintegy „büntetésként" átélt zaklatást akár jogosnak is tartják, sőt maguk is élnek ezzel az eszközzel, ha lehetőségük van rá. (Avanesian, Dikaya, Bermous, Kochkin, 2021).

Végül egy 2007-ben 212 orosz serdülő részvételével végzett kutatás hangsúlyos eredményei közé tartozik, hogy az osztályukban népszerű diákok magasabb arányban mutatnak beépített konfliktusmegoldó készségeket, ami azt sugallja, hogy az orosz kultúrában az egyéni népszerűség részben függ az integratív társas készségeiktől. A pozitív attitűd az iskolához összefügg a béketeremtő készségek magasabb szintjével (Butovskayan, Timentschik, Burkova, 2007).

Összegezve**,** Oroszországban a fő bullyingforma a verbális bántalmazás, és a zaklatás alapjait tekintve hasonló a japán ijime-hez: bántalmazott általában abból a diákból válik, aki osztálytársaihoz képest gyengébben teljesít és/vagy családi hátterét tekintve gyengébb státuszú, vagy bármely egyéb jellemzőjénél fogva élesebben különbözik osztálytársai többségétől.

Nyugat- és Észak-Európa

A nyugat- és észak-európai országokban a bullying definíciója általában megfelel a nemzetközi standardoknak: ismétlődő, szándékos bántalmazás, ahol hatalmi egyenlőtlenség áll fenn (Olweus, 1993). E régiókban azonban hangsúlyosabb a bullying társadalmi konstrukciójának vizsgálata, ahol a jelenséget a társadalmi normák, esélyegyenlőség és befogadás tükrében elemzik (Smith et al., 2019). A bullying nem csupán egyéni viselkedésként, hanem társadalmi mechanizmusként is értelmezhető, amely fenntart bizonyos hatalmi struktúrákat.

Egy több mint kétszázezres mintájú, negyven ország bullyingjellemzőit vizsgáló, 2009-ben publikált kutatás eredményei szerint a térségre legjellemzőbb forma az indirekt verbális, nyílt fizikai agresszióhoz csak ritkán folyamodnak az elkövetők (Molcho, 2009). Továbbá, míg az elkövetőkre extravertált, a felnőttek által szabott szabályokkal szembeszegülő karakter jellem-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

ző, addig az áldozatok a kortárs közösségből kirekesztődött, visszahúzódó, szorongó személyiségek (Olweus, Limber, Breivik, 2019). Mindezzel Európa nyugati és északi része megfelel a világban tapasztalható trendeknek.

Az oktatók viszonya a problémához azonban érdekes kettősséget mutat: bár az iskolai dolgozók – kérdőívekben tett értéknyilatkozataik alapján – USA-beli társaikhoz hasonlóan súlyos problémaként könyvelik el a zaklató viselkedés minden formáját, valójában eltérés figyelhető meg az iskola kifejezett etikája és a tanulmányokban vizsgált tanárok és diákok tényleges tapasztalatai között (Modin, Laftman, Östberg, 2017).

A gyakorlatban a tanárok differenciálják a nekik jelentett zaklatásos eseteket, hogy több figyelmet tudjanak szentelni az általuk súlyosabbnak vélt közvetlenebb, inkább fizikai formájú bullyingesetekre. Emellett nehezen tudják eldönteni, hogy egy verbális bántalmazásos eset bullyingnak minősül-e vagy csak egyszeri „csipkelődés", valamint ha fel is ismernek egy kevésbé látható esetet, nagyobb nehézséget okoz nekik annak kezelése a fizikai formákkal szembeni fellépéshez képest. Mindez a közvetettebb bullyingformákat elszenvedő diákok rovására történik, akikre így kevesebb figyelem irányul az iskolai dolgozók részéről (Thornberg, Pozzoli, Gini, 2021).

A közvetett, leginkább szóbeli bántalmazás határait meghatározva a tanárok az egyénre tekintenek bizonyítékként arra, hogy megalázták-e őket. Más szóval nemcsak a magatartást veszik figyelembe, hanem a magatartás hatásait is, például hogy a célponttá vált személy szomorúvá vált vagy érzett-e szégyent. Amikor pedig eldöntik, hogy a megjegyzések zaklatásnak számítanak-e, a tanárok megfontolják azok megfogalmazójának szándékait. A pillanat hevében „kicsúszott", érzelmi indíttatású megjegyzéseket általában nem tekintik szándékos zaklatásnak (Thornberg, Pozzoli, Gini, 2021).

Az iskolai tanárok a zaklatási helyzetek megértése során arra törekednek, hogy a mikroszisztéma összefüggéseiben lássák a magatartást, figyelembe véve, hogy van-e hatalmi egyensúly, és hogy az érintett személy megtorolta-e, vagy „egyedül maradt-e az egész dologban" (Thornberg, Pozzoli, Gini, 2021).

A szélesebb társadalmat illetően: Nyugat- és Észak-Európában a társadalom általában elutasító a bullyinggal szemben, amit jól mutat a részletes törvényi szabályozás, az iskolai prevenciós programok széles körű alkalmazása és a pszichoszociális támogatás erős jelenléte (Smith et al., 2019). Az oktatási rendszerekben bevezetett antibullying programok, mint például a norvég Olweus program vagy a finn KiVa program, nemzetközi szinten is mintaként szolgálnak. A társadalmi diskurzusban is fontos szerepet kap a bullying elleni fellépés és az érintettek támogatása.

A nyugat- és észak-európai országok jelentős erőforrásokat fordítanak a bullying megelőzésére. Az iskolákban átfogó, a diákokat, a tanárokat és a szülőket egyaránt bevonó programok működnek. Kiemelt szerepet kap az érzelmi intelligencia fejlesztése, az empátia erősítése és a társadalmi felelősségvállalás (Due et al., 2018). Ezen túlmenően, a digitális zaklatás elleni küzdelem is kiemelt terület, mivel az internetes bántalmazás az egyik legdinamikusabban növekvő probléma.

Bár pozitív tendenciaként könyvelhető el, hogy Nyugat- és Észak-Európában mind a tanártársadalom, mind a szélesebb közfelfogás konzekvensen elítéli a bullying minden formáját – és ebben nagyon nagy szerepe van a bántalmazásellenes programok intézmények jelentős részét lefedő működésének –, a gyakorlatban viszont ez az attitűd már kevésbé érvényesül: a tanárok

CC BY

hajlamosak kiemeltebben kezelni a bullying láthatóbb, fizikai formáit a közvetettebb formákhoz képest, ami a közvetett bántalmazási formák osztályközösségen belüli látenciáját eredményezheti.

VI. BULLYING MAGYARORSZÁGON

A hazai szakirodalom a bullying értelmezését több szempontból árnyalja, különösen a kvalitatív kutatások révén, amelyek az iskolai közösségek dinamikáját és a pedagógusok szerepét is vizsgálják (Várnai et al., 2018).

A bullying fogalmi kereteinek pontosítása érdekében fontos megemlíteni Parti Katalin (2016) munkáját, aki a megfélemlítés jogi szabályozását vizsgálta Magyarországon és külföldön. Tanulmánya szerint a hazai jogrendszerben nem létezik a bullying mint önálló tényállás, így a bántalmazás jogi kezelése gyakran széttöredezett és nehezen alkalmazható (Parti, 2016).

Pedig a tárgyalt probléma hazánkban sem marginális. A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet az UNICEF Magyarország megbízásából 2022-ben országos online felmérést készített 12–20 éves fiatalok körében. Az 1000 fős minta alapján a válaszadók 85%-a legalább egyszer megtapasztalta az iskolai bántalmazást, míg 66%-uk rendszeresen szenvedett el fizikai, lelki vagy verbális erőszakot. Az esetek többsége osztályteremben történik, de gyakori az online térben megvalósuló zaklatás is. A bántalmazási esetek kimagasló többségében az osztálytársak az elkövetők, de előfordul, hogy tanárok is részt vesznek a bántalmazásban (UNICEF & Medián, 2022).

A bullying hazai jelensége megvalósulási formáját tekintve is illeszkedik a „nemzetközi trendekhez": Gerő és Hajdu (2009) 186 intézményben végzett nagymintás kérdőíves és interjús vizsgálata szerint az áldozatok többsége közvetett, verbális bántalmazás célpontja, ellenben a nyílt, fizikai agresszióval, ami „csupán" az iskolások negyedét érinti. A kutatás érdekes eredményei közé tartozik, hogy az intézmény és azok vezetői iránti bizalmatlanság mind az elkövetővé, mind az áldozattá válásra hajlamosító tényező a magyarországi iskolákban (Gerő, Hajdú, 2009).

Mindezen felül a digitális zaklatás vagyis a cyberbullying egyre nagyobb kihívást jelent az oktatási intézmények számára. Pongó Tamás (2020) tanulmánya szerint a hazai szabályozás még nem tart lépést az online térben megjelenő bullying formáival. A szerző kiemeli, hogy a médiaműveltség fejlesztése és a digitális etika oktatása kulcsfontosságú a prevencióban (Pongó, 2020).

Némi bizakodásra adhat okot, hogy a jelenség előfordulásával kapcsolatos súlyos számok dacára a hazai diákok nagyjából tisztában vannak a bullying fogalmával és természetével. A kortársbántalmazás (bullying) értelmezésének vizsgálata kvalitatív módszerrel – „Az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása" (HBSC) vizsgálat módszertanának kiegészítésére című tanulmány Várnai Dóra Eszter és munkatársai (2018) kutatását mutatja be, amely az iskolai kortársbántalmazás (bullying) diákok általi értelmezését vizsgálta kvalitatív módszerrel. A HBSC-vizsgálat kiegészítéseként 5–9. évfolyamos tanulókkal készült fókuszcsoportos interjúk alapján tárták fel, hogyan értik a fiatalok a bullying fogalmát, milyen szavakat és jelentéseket társítanak hozzá.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély
www.esely.org

Az eredmények szerint a diákok árnyaltan gondolkodnak a bántalmazásról: felismerik az erőviszonyok egyenlőtlenségét és a szándékosságot, de bizonytalanok az egyes helyzetek megítélésében és a beavatkozás módjában. A tanulók különbséget tesznek a verekedés és a bullying között, utóbbit tartósabbnak és mélyebb hatásúnak tartják. A vizsgálat feltárta, hogy a diákok a bántalmazás számos formáját ismerik – fizikai, verbális, kapcsolati és cyberbullying –, de a határok gyakran elmosódnak a „játéknak" tekintett ugratásokkal szemben.

A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar tanulók megbízható információforrások a jelenség vizsgálatában, ugyanakkor a bullying módszertani és fogalmi egységesítése szükséges a hazai kutatások összehasonlíthatósága érdekében.

Ami ellenben komoly probléma, hogy az erőszak megnyilvánulásának nem fizikai formáit a tanárok zöme sem tekinti súlyosabb eseteknek (Buda, 2015). Ennek oka részben az, hogy a pedagógusok nagy része képzése során még mindig nem sajátít el megfelelő tudást ahhoz, hogy hatásosan kezelni tudja az iskolai zaklatásnak fokozottabban kitett gyermekek iskolán belüli problémáját (Tihanyi, 2020). És bár már napjainkban a bullying témája nem számít tabunak, ennek ellenére az információáramlás megakad az esetek ismertetésénél, így nem kerülnek átadásra a megoldási stratégiák, a megelőzés és beavatkozás módszerei. Ezt nemcsak a média, hanem újabb hazai kutatások is megerősítik: a tanárok nem tartják megfelelőnek tájékozottságukat az erőszakos eseményekről, az iskolai zaklatásról. A pedagógusok szerepét és felelősségét a bullying megelőzésében magyar és nemzetközi tanulmányok is alátámasztják, ezért elengedhetetlen az ismeretek és készségek fejlesztése ezen a területen is (Czoller, 2020).

A problémát tovább nehezíti a téma hazai mellőzöttsége. Az iskolai erőszak iránti tudományos érdeklődés ugyanis nemzetközi szinten már az 1970-es években elkezdődött, míg hazánkban csak a 2000-es évek elején indult. Ennek következtében a hazai populációval kapcsolatos kutatások kevésbé átfogóak, módszertanilag még mindig keresési fázisban vannak, és a témával kapcsolatos fogalmak használata sem egységes (Dóczi-Vámos, 2017).

Az aggasztó jelenség szintén jelentős oka a magyar társadalom erőszak iránti hiányosságokat mutató viszonyában gyökerezik. Az UNICEF 2016-os online kérdőíves felmérése szerint a válaszadók 83%-a tudatában volt annak, hogy hazánk ratifikálta az ENSZ gyermekjogi egyezményét. Mindennek ellenére – a vizsgálat eredményei szerint – a pofont és a gyermek bezárását a válaszadók 16, illetve 9%-a nem tartja bántalmazásnak. A válaszadók 6%-a szerint nem számít pszichés bántalmazásnak az, ha szülőként azt mondja a gyermekének: „Bárcsak meg se születtél volna." Minden harmadik válaszadó nem véli problémásnak, ha rákiabál a gyermekére. A gyermek nyilvános megszégyenítése kapcsán minden nyolcadik megkérdezett azt válaszolta, hogy az nem minősül gyermekbántalmazásnak (Pintér, 2017).

Mégis, a probléma visszaszólításának legfőbb kulcsa talán a pedagógustársadalom és a szociális munkások és pszichológusok szorosabb együttműködése lehetne. Ennek kapcsán Farkas és Szabó (2025) tanulmánya az iskolai bullying megelőzéséhez és kezeléséhez szükséges pedagógusi és segítői kompetenciákat elemzi, hangsúlyozva, hogy a hatékony fellépés a szakemberek komplex felkészültségétől függ. A szerzők egy négyszintű kompetenciamodellt dolgoztak ki, amely a személyes, szociális, szakmai és rendszerszintű készségeket foglalja magában. Az első szint a személyiségbeli kompetenciákat tartalmazza, mint az empátia, a kongruencia és a feltétel nélküli elfogadás – ezek a biztonságos, támogató tanár–diák kapcsolat alapjai. A második szint a szociális és érzelmi kompetenciákra épít, például az érzelmi intelligenciára, a pártatlanságra és a szociális érzékenységre, amelyek segítik a pedagógust a konflik-

CC BY

tusok objektív kezelésében. A harmadik szint a bullyingspecifikus tudást, a csoportdinamikák felismerését és a konfliktuskezelési technikák alkalmazását foglalja magában. A negyedik szint rendszerszintű kompetenciákat jelent, mint az iskolai prevenciós programok ismerete és a szakmai együttműködés pszichológusokkal, szociális munkásokkal, szülőkkel. A 145 fős mintán végzett vizsgálat eredményei szerint a pedagógusok leginkább a konfliktuskezelési és szociális készségek fejlesztését tartják szükségesnek. A tanulmány gyakorlati javaslatokat is megfogalmaz: a mediációs és resztoratív technikák oktatása, valamint a prevenciós programok tudatos alkalmazása hatékony eszköz lehet a bullying visszaszorításában. A modell a pedagógusképzés és a szakmai továbbképzések fejlesztésében is jól hasznosítható.

Végül jelentősen segíthetné a hazai helyzetet a bántalmazásellenes programok jelenleginél szélesebb körű adaptálása. A bullying megelőzésére és kezelésére több nemzetközi antibullying program is alkalmazható hazai környezetben, és bár közülük többet is adaptáltak itthoni iskolákban, ezek csak a magyarországi intézmények kis részét érintik.

Néhány, a már nálunk is megjelent programok közül: a KiVA program (Salmivalli et al., 2011) Finnországban fejlesztett módszertan, amely az iskolai közösség egészét bevonja a bullying elleni fellépésbe. A program célja, hogy a tanulók ne csak passzív szemlélői legyenek a bántalmazásnak, hanem aktív szereplőként lépjenek fel az áldozatok védelmében. Az ENABLE program (Siegler, Várnai, Hoffmann, Basa, Jármi, 2021) az érzelmi intelligencia fejlesztésére és a digitális zaklatás megelőzésére fókuszál. A program különösen fontos a mai fiatalok körében, akik egyre több időt töltenek az online térben, ahol a bullying új formái jelennek meg. A program kapcsán kiemelendő, hogy hazai eredményességét kérdőíves vizsgálatok adatai támasztják alá, ezért különösen indokolt lenne, hogy az eddiginél több intézményben vezessék be (Siegler, Várnai, Hoffmann, Basa, Jármi, 2021) A hazai antibullying programok sorát erősíti még a Békés Iskolák Program (Jármi, 2019), amely rendszerszintű beavatkozást céloz az iskolai közösségekben, a bántalmazás minden formájának visszaszorítása és a szemlélők aktivizálása érdekében. Sajátossága, hogy nem kész programot kínál, hanem az iskolák belső erőforrásaira építve ösztönzi a szemléletváltást és támogatja az önkéntes elköteleződést. Az intézmények szakmai segítséget kapnak, hogy saját szükségleteikhez igazított módszertant dolgozzanak ki. A program elméleti alapját Twemlow és Sacco mentalizációs megközelítése adja, amely szerint a bántalmazás megelőzése egy jól mentalizáló, empatikus közösség kialakításával érhető el. Ennek eszközei a társas-érzelmi készségek fejlesztése, az erőszakmentes kommunikáció és a resztoratív konfliktuskezelés. A cél egy olyan iskolai légkör megteremtése, ahol a tanárok és diákok békésen, empatikusan kommunikálnak. A legnagyobb kihívás, hogy a program megvalósítása nagy elkötelezettséget és szervezeti teherbírást igényel az iskolák részéről (Jármi, 2019).

A leírtakat summázva a bullying Magyarországon továbbra is súlyos problémaként jellemezhető, különösen a verbális és online formák tekintetében. Az elkövetők többnyire osztálytársak, de pedagógusok is érintettek lehetnek, miközben a bizalomhiány, a kedvezőtlen osztálylégkör és az empátia hiánya hozzájárul a jelenség fennmaradásához. A pedagógusok gyakran bizonytalanok a nem fizikai zaklatás felismerésében, az online tér pedig tovább nehezíti a megelőzést. A hatékony fellépés rendszerszintű, az egész iskolai közösséget bevonó megközelítést igényel, amely az elfogadást és a biztonságot helyezi a középpontba.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

TÁBLÁZATOS ÖSSZEFOGLALÁS

Ha a bemutatott országok legfőbb, a vizsgált problémához kapcsolódó jellemzőit ki akarjuk emelni, a következő eredményeket kaphatjuk:

2. táblázat Bullyingjellemzők országonként

Ország	A bullying jellegzetes formája	Elkövetők jellemzői	Áldozatok jellemzői	Felnőtt társadalom viszonya a bullyinghez
USA	Fiatalabb diákoknál nyílt fizikai, idősebbeknél közvetett verbális.	Dominanciára törekvő, gyenge empátiájú, konfliktusos családi hátterű személyiség.	Magányos, szorongó, visszahúzódó személyiség.	A bullying minden formáját konzekvensen elítéli és szankcionálja.
Brazília	Főleg fizikai, de emellett a közvetett verbális formák is jelentősek. Alapja a diákok fizikuma közötti eltérés.	Egy részük erős fizikumú, a közösségben domináns, másik részük gyengébb fizikuma miatt frusztrált személyiség.	Testképükkel elégedetlen, az osztályközösségből kirekesztett diákok.	Elítéli, és igyekszik szankcionálni.
Dél-Afrika	Főleg fizikai, de emellett a közvetett verbális formák is jelentősek.	Antiszociális viselkedésű, dominanciára nyílt agresszióval törekvő.	Erőszakra hajlamos, osztályközösségből kirekesztődött személy.	Elítéli, és igyekszik szankcionálni.
Japán	Legfőképpen az osztályközösségből való kirekesztés, kevésbé jellemző a nyílt, fizikai agresszió.	A felnőtt társadalom normáit szigorúan betartó, jó tanuló diákok.	A többség normáival szembekerülő, a közösségtől élesen különböző diákok.	Alapvetően elítéli, de kevésbé tartja súlyos jelenségnek, mint a többi ország felnőtt társadalma.
India	Főként a közösségből való kirekesztés, fizikai agresszió, szexuális erőszak.	Egyrészt a normáknak engedelmeskedő, jó tanuló diákok, másrészt a gyenge teljesítményük miatt frusztrált rosszabb tanulók.	A csoport normáival szembekerülő, rosszabb tanuló diákok.	Alapvetően elítéli, de kevésbé tartja súlyos jelenségnek, mint a többi ország felnőtt társadalma.
Oroszország	A szóbeli és egyéb közvetett módon való zaklatás gyakoribb, mint a nyílt fizikai forma.	Normáknak engedelmeskedő, jól tanuló diákok	A csoport normáival szembekerülő, rosszabb tanuló, hátrányos családi hátterű diákok.	Alapvetően elítéli, de kevésbé tartja súlyos jelenségnek, mint a többi ország felnőtt társadalma

CC BY

(A 2. táblázat folytatása)

Ország	A bullying jellegzetes formája	Elkövetők jellemzői	Áldozatok jellemzői	Felnőtt társadalom viszonya a bullyinghez
Észak- és Nyugat-Európa	Közvetett, verbális, kisebb arányban közvetlen fizikai.	Extravertált, felnőttek által szabott normákkal szembehelyezkedő karakterek.	Félénk, visszahúzódó, a kortárs közösségekből kirekesztődött személyiségek.	Kettősség jellemző: a bullying valamennyi formáját elítélik, de a fizikai agresszióra több figyelmet fordítanak.
Magyarország	Közvetett, verbális, kisebb arányban közvetlen fizikai.	Az intézmény és azok vezetői iránt bizalmatlan, azokkal szembehelyezkedő diákok.	Az intézmény és azok vezetői iránt bizalmatlan, kortárs közösségből kirekesztődött tanulók.	Az oktatók jó része nincs tisztában a jelentésével, sokan a közvetett formákat nem tekintik bántalmazásnak.

Forrás: a szerző szerkesztése

VII. ÖSSZEFOGLALÁS

A bullyinggal foglalkozó nemzetközi kutatások eredményei gyakran eltérnek egymástól, ami nagyrészt az országok, kultúrák és társadalmi beállítottságok közötti különbségekre vezethető vissza. A zaklatásról alkotott eltérő elképzelések mind a minőségi, mind a mennyiségi adatokban megjelennek, ezért a kultúraközi összehasonlító vizsgálatoknak figyelembe kell venniük ezeket a kontextuális tényezőket, különösen módszertani szempontból (Martinez-Criado, 2014). A jövőbeni kutatásokat gazdagíthatná a gyermekek kulturális értékeinek mérése is, ami hozzájárulhat célzottabb prevenciós és intervenciós programok kialakításához.

A különbségek ellenére közös elem, hogy az áldozatokat az iskolai dolgozók és a diákok hasonló módon jellemzik: tipikusan olyan tanulók válnak célponttá, akik személyiségük vagy viselkedésük révén eltérnek a közösségi normáktól, és gyakran periferikus helyzetben vannak. Ebből következően a bullying nem feltétlenül öncélú, hanem a csoportnormák fenntartását szolgáló, regulatív funkcióval is bírhat.

Amennyiben a bullying klasszikus definícióját – szándékosság, ismétlődés és a hatalmi egyensúly hiánya (Olweus, 1993) – a jövőben bővíteni kívánjuk, érdemes lehet a csoportnormák szerepét hangsúlyosabban megjeleníteni. Ugyanakkor a definíciók alkalmazása módszertani nehézségeket vet fel: a konkrét cselekedetekre rákérdező eszközök (pl. Arora, 1994) csökkentik a fogalmi félreértéseket, de nem mindig veszik figyelembe a hatalmi egyensúly kérdését (Smith et al., 2002).

Mindezek mellett az önértékelésen alapuló mérések önmagukban korlátozott megbízhatóságúak, ezért több adatforrás és mérési stratégia együttes alkalmazása indokolt (Griffin & Gross, 2003). Ennek ellenére továbbra is szükség van egy közös, univerzális tudományos definícióra, mivel ennek hiányában a nemzetközi kutatások összehasonlíthatósága ellehetetlenülne.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély
www.esely.org

VIII. ZÁRSZÓ – VÉGSŐ KONKLÚZIÓK

A zaklatás világszerte összetett és kulturálisan meghatározott jelenség, amelyet nem lehet egységesen értelmezni minden társadalomban. Az eltérő társadalmi normák és közösségi elvárások befolyásolják, mit tekintenek zaklatásnak: egyes kultúrákban főként a nyílt agressziót, máshol az érzelmi vagy társadalmi kizárást is annak tartják. Emiatt a nemzetközi kutatásokban elengedhetetlen a kulturális kontextus figyelembevétele.

A zaklatás gyakran nem pusztán öncélú bántalmazás, hanem a csoportnormák fenntartásának torz eszköze, amely jellemzően a normáktól eltérő, perifériára szorult egyéneket célozza. Ez a szabályozó jelleg nem legitimálja az áldozatokkal szembeni bántalmazást, de segít megérteni annak társadalmi beágyazottságát.

A kutatások módszertani tanulsága, hogy nem elegendő egy előre rögzített definíciót alkalmazni: célszerűbb a konkrét tapasztalatokra és megélt cselekedetekre rákérdezni. Emellett az önértékeléses eszközök mellett több adatforrás bevonása is szükséges a megbízhatóbb eredményekhez. Ugyanakkor egy közös, univerzális definíció nélkülözhetetlen a nemzetközi eredmények összehasonlíthatóságához, így a bullying egyszerre társadalmi és módszertani kihívás.

IRODALOM

Avanesian G., Dikaya L., Bermous A., Kochkin S., Kirik. V., Egorova V., Abkadyrova V. (2021): Bullying in the Russian Secondary School: Predictive Analysis of Victimization. In: Sinclair C., Stubbs-Richardson M., Marcum C. (2021): *Advances in youth bullying research. Frontiers in psychology, frontiers in psychiatry and frontiers in education,* 2022. Volume 13.

Bjelerd Y., Augustine L., Thorberg R. (2020): Measuring the prevalence of peer bullying victimization: Review of studies from Sweden during 1993–2017. *Children and Youth Services Review,* 119 (8).

Butovskayan M. L., Timentschik V. M., Burkova V. N. (2007): Aggression, Conflict Resolution, Popularity, and Attitude to School in Russian Adolescents. *Aggressive Behavior,* Volume 33, pages 170–183.

Buda M. (2015): *Az iskolai zaklatás.* Debreceni Egyetem.

Burton, P., & Leoschut, L. (2013): *School Violence in South Africa: Results of the 2012 National School Violence Study*. CJCP.

Burton, P., & Mutongwizo, T. (2009): *Inescapable Violence: Cyber bullying and electronic aggression in South African schools*. CJCP Issue Paper.

Chang V. (2021): Inconsistent Definitions of Bullying: A Need to Examine People's Judgments and Reasoning. *Human Development,* 2021; 65: 144–159.

Cornell D., Limber S. P. (2015): Law and policy on the concept of bullying at school. *Am Psychol,* 2015 May-Jun; 70 (4): 333–43.

Costa M. R., Xavier, C. C. Andrade A. C. S., Proietti F. A., Caiaffa W. T. (2015): Bullying among adolescents in a Brazilian urban center – "Health in Beagá" Study. *Rev Saúde Pública,* 2015; 49: 56.

CC BY

Craig W., Harel-Fisch Y., Fogel-Grinvald H., Dostaler S., Hetland J., Simons-Morton B., Molcho M., Gaspar de Mato M., Overpeck M., Due P., Pickett W. (2009): *A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries.* Int J Public Health 54.

Czoller V. (2020): A bullying témakörének feldolgozása multimédiás eszközökkel az anyanyelvi órán. *Anyanyelv-pedagógia,* XIII. évfolyam, 2020/2.

Deb, S., Strodl, E., & Sun, J. (2010): Academic stress, parental pressure, anxiety and mental health among Indian high school students. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences.*

Derber C., Magrass Y. R. (2016): *Bully Nation: How the American Establishment Creates a Bullying Society*. NYU Press.

Dóczi-Vámos G. (2016): Az iskolai erőszak és zaklatás megelőzésére és visszaszorítására irányuló beavatkozási programok metaelemzése. *Neveléstudomány:* oktatás kutatás innováció, 2063–9546 (2) pp. 67–79.

Dóczi-Vámos G. (2017): Az iskolai agresszió fogalmi köre – egy lehetséges rendszerezés. *Neveléstudomány*, 5 (4).

Donnay M., Sabirah A., Mulalo M., Shazly S (2021): *Prevalence of bullying victimisation among primary school children in South Africa: a population-based study.* BMC Res Notes. 2021 Aug 30; 14 (1): 342.

Donoghue, C. (2022): *The Sociology of Bullying: Power, Status and Aggression Among Adolescents*. Routledge.

Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., et al. (2018): *Bullying and Symptoms among School-aged Children: International Comparative Cross-sectional Study in 28 Countries*. European Journal of Public Health.

Fante, C. (2015): *Fenômeno bullying: como prevenir a violência nas escolas e educar para a paz*. Editora Verus.

Farkas J., Szabó G. (2025): Az iskolai bullying kezelésére felkészítő kompetenciák és stratégiák. Új folyam, III. 1. szám.

Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2009): *School-Based Programs to Reduce Bullying and Victimization.* Campbell Systematic Reviews, 5 (1), 1–148.

Freiberg J. A. (2010): *The Challenge of Bullying in U.S. Schools: Resistance and Reaction.* Counterpoints, Vol. 376, Critical Essays on Resistance in Education (2010), pp. 159–177.

Furlong, M. J., & Morrison, G. M. (2000): *The School in School Violence: Definitions and Facts*. Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 8 (2), 71–82.

Futoshi K. (1999): *Bullying in Japanese schools.* The University of Texas.

Garcia A.C., Sousa R., Varela A., Monteiro L. (2021): Bullying, physical activity, and body image among Brazilian students. *Journal of Health Psychology*, 26 (10) 1661–1673.

Gerő M. és Hajdu G. (2009): *Iskolai veszélyek*. Budapest: Oktatási Jogok Biztosának Hivatala.

Görzig A., Wachs S., Wright W. (2021): Cross-national and Cultural Differences in Bullying. In: P. K. Smith & J. O'Higgins Norman (Eds.): *Handbook of Bullying.* Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwel.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

Griffin R., S., Gross A. M. (2003): Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9 (2004), 379–400.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010): *Bullying, Cyberbullying, and Suicide*. Archives of Suicide Research, 14 (3), 206–221.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2014): *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Corwin Press.

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2018): *Cyberbullying: Identification, Prevention, and Response*. Cyberbullying Research Center

Holt, M., & Keyes, M. (2010): Teachers' attitudes toward bullying. In: Espelage & Swearer (Eds.): *Bullying in American Schools: A Social-Ecological Perspective on Prevention and Intervention.*

Hymel, S., & Swearer, S. M. (2015): Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist*, 70 (4), 293–299.

Jármi, É. (2019): Az iskolai bántalmazás (bullying) megelőzése. *Educatio*, 28 (3), 528–540.

Jenkins, L. N. (2019): *The Law and Psychology of Bullying: Implications for School Practices and Legal Reform*. In: Furlong, M. J. (Ed.) *Handbook of School Violence and School Safety*. Routledge.

Kennedy, R. (2021): *Bullying Trends in the United States: A MetaRegression*. Trauma Violence Abuse 2021 Oct.; 22 (4), 914–927.

Kshirsagar, V. Y., Agarwal, R., & Bavdekar, S. B. (2007): *Bullying in schools: Prevalence and short-term impact*. Indian Pediatrics.

Lehman, B. (2023): *Exposure to Aggressors at School and Cyberbullying Victimization*.

Liang H., Flisher A. J., Lombard C. J. (2007): Bullying, violence, and risk behavior in South African school students. Child Abuse & Neglect 31 (2007), 161–171.

Malhi P., Bharti B., Sindu M. (2014): Aggression in Schools: Psychosocial Outcomes of Bullying Among Indian Adolescents. *Indian J Pediatr* (November 2014), 81 (11), 1171–1176.

Martinez-Criado G. (2014): *The World of Bullying: An Overview and Reflexion.* Coolabah, No. 13, 2014.

Michaud P., A. (2009): Bullying: We Need to Increase Our Efforts and Broaden Our Focus. *Journal of Adolescent Health*, 45 (2009), 323–325.

Modin B., Laftman S B., Östberg V. (2017): *Teacher Rated School Ethos and Student Reported Bullying – A Multilevel Study of Upper Secondary Schools in Stockholm, Sweden.* Int. J. Environ. Res. Public Health 2017, 14, 1565.

Morales, D. X., Grineski, S. E., & Collins, T. W. (2019): *School bullying, body size, and gender*. Youth & Society.

Kennedy R. S. (2021): Bullying Trends in the United States: A Meta-Regression. *Trauma, Violence, & Abuse*, 22 (4), 914–927.

Molcho M. (2009): A cross-national profile of bullying and victimisation among adolescents in 40 countries. International Journal of Public Health 54 Suppl 2 (S2), 216–224.

CC BY

Naylor P., Cowie H., Cossin F., Bettencourt R., Lemme F. (2006): Teachers' and pupils' definitions of bullying. *British Journal of Educational Psychology,* (2006), 76, 553–576.

Nazir T., Thabassum L. (2021): The Role of Social Systems In the Conception and Perpetuation of Bullying Culture In India. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences* (CALESS), 3 (1), 69–82.

Olweus, D. (1991): Bullying among school children: Intervention and prevention. *Psychology in the Schools,* 28 (4), 317–323.

Olweus, D. (1993): *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell.

Olweus D. (1997): Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education,* December 1997, 12 (4). Special Issue: Children With Special Needs (December 1997), 495–510.

Olweus D., Limber S. P., Breivik K. (2019): Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program. *International Journal of Bullying Prevention,* (2019) 1, 70–84.

Parti, K. (2016): A megfélemlítés (bullying) szabályozása Magyarországon és külföldön. *In Medias Res,* 2016/1., 114–146.

Peguero, A. (2013): *Schools, Bullying, and Inequality: Intersecting Factors and Complexities with the Stratification of Youth Victimization at School*.

Pintér Á. (2017): A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás. *Statisztikai Szemle,* 95 (8–9).

Pozzoli T., Ang R. P., Gini G., (2011): Bystanders' Reactions to Bullying: A Cross-cultural Analysis of Personal Correlates Among Italian and Singaporean Students. *Social Development,* 21 (4), 686–703.

Prinsloo, J. (2008): *Bullying in South African Schools*. South African Journal of Education, 28 (1), 1–10.

Roland, E. (2002): *Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts*. Educational Research, 44 (1), 55–67.

Salmivalli, C. (2010): *Bullying and the Peer Group: A Review*. Aggression and Violent Behavior, 15 (2), 112–120.

Samara, M., Foody, M., Göbel, K., Altawil, M., & Scheithauer, H. (2019): Do cross-national and ethnic group bullying comparisons represent reality? Testing instruments for structural equivalence and structural isomorphism. *Frontiers in Psychology,* 10, Article 1621.

Smith P. K., Cowie H., Olafsson R., Liefooghe A. P. D. (2002): Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, in a Fourteen-Country International Comparison. *Child Development*, July/August 2002, 73 (4), 1119–1133.

Smith P. K., Kwak K., Hanif R., Kanetsuna T., Mahdavi J., Lin S. F., Olafsson R., Ucanok Z. 2016): Linguistic issues in studying bullying-related phenomena: data from a revised cartoon task. In: Smith, P. K., Kwak, K., & Toda, Y. (eds.) (in press). *School bullying in different cultures: Eastern and western perspectives.* Cambridge: Cambridge University Press.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.3

CC BY

esély www.esely.org

Smith, P. K., Del Barrio, C., & Tokunaga, R. S. (2019): *Definitions of Bullying and Cyberbullying: How Useful are the Terms?* International Journal of Bullying Prevention.

Smorti A., Menesini E., Smith P. K. (2003): Parents' definitions of children's bullying in a five-country comparison. *Journal of cross-cultural Psychology*, 34 (4), 417–432.

Shelley, T. O., Pickett, J. T., Mancini, C., et al. (2018): *Race, Bullying, and Public Perceptions of School and University Safety*. Journal of Interpersonal Violence.

Siegler A, Várnai D. E., Hoffmann T., Basa B., Jármi É. (2021): *ENABLE Anti-bullying Program in Hungarian Schools.* Comparative School Counseling, 1, 87–7.

Tamaki M. (2006): *„Ijime (Bullying) in Japanese Schools: A Product of Japanese Education Based on Group Conformity.*" Second Annual Rhizomes: Re-Visioning Boundaries Conference of The School of Languages and Comparative Cultural Studies. No. 1. 2006.

Thornberg R., Pozzoli T., Gini G. (2021): Defending or Remaining Passive as a Bystander of School Bullying in Sweden: The Role of Moral Disengagement and Antibullying Class Norms. *Journal of Interpersonal Violence*, 37 (19–20).

Tihanyi K. (2020): *Iskolai zaklatás és kirekesztés – Szakemberek tapasztalatai a 2019/2020-as tanévben*. Budapest: Háttér Társaság.

Tsuneyoshi, R. (2003): *The Japanese model of schooling: Comparisons with the West*. Routledge.

UNESCO (2019): *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

UNICEF Magyarország & Medián (2022): *Bullying kutatás 12–20 éves fiatalok körében*. Budapest, 2022. július – augusztus.

Vaillancourt D., McDougall P., Hymel S., Krygsman A., Miller J. L., Stiver K., Davis C. (2008): Bullying: Are Researchers and Children/Youth Talking about the Same Thing? *International Journal of Behavioral Development*, 32 (6), 486–495.

Várnai, D. E. et al. (2018): A kortársbántalmazás értelmezésének vizsgálata kvalitatív módszerrel. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73 (4), 519–539.

Zulu, B. M., Urbani, G., Van der Merwe, A., & Van der Walt, J. L. (2004): Violence as an Impediment to a Culture of Teaching and Learning in South African Schools. *South African Journal of Education*, 24 (2), 170–175.

Vol. 37. (2026) No. 1.
pp. 109–147.
DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org
Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TANULMÁNY

„Ez a világ most nekem bezárult” – Cukorbetegek táplálkozása egy kvalitatív vizsgálat alapján[1]

Kollányi Zsófia
Szántó Zsuzsa
Kovács Katalin

Kollányi Zsófia: PhD, szociálpolitikus, közgazdász, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, ESSRG kutatóintézet; kollanyi.zsofia@tatk.elte.hu
Szántó Zsuzsa: PhD, szociológus (utolsó munkahely: Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézet); szanzsu1@gmail.com
Kovács Katalin: PhD, szociológus, epidemiológus, KSH Népességtudományi Kutatóintézet; kovacs@demografia.hu

ABSZTRAKT Magyarországon közel másfél millió cukorbeteg él. A diabétesz kezelésének sikere, a szövődmények elkerülése nagyon nagy mértékben múlik azon, mennyire képes a beteg az önmenedzsmentre – életmódja, táplálkozása (át)alakítására. Tanulmányunkban egy interjús adatfelvétel eredményei alapján mutatjuk be, hogyan látják, hogyan kezelik, hogyan élik meg a cukorbetegek saját táplálkozásterápiájukat. Az interjúk elemzése alapján a legfőbb támogató tényezőknek a használható, praktikus információkhoz való hozzájutást és a társas támogatás különböző formáit találtuk. Nehézséget elsősorban ezek hiánya, valamint a többféle kontextusban is felmerülő lemondás, az anyagi szűkösség, a munkával és egyéb kötelességekkel összefüggő időszűke/rendszertelenség, és – mindettől nem függetlenül – a családi nemi szerepekből fakadó nyomás jelent. Eredményeink összefoglalását szakpolitikai javaslatokkal egészítettük ki.

Kulcsszavak: diabétesz, táplálkozás, társadalmi egyenlőtlenségek, élelmiszer-hozzáférés, egészségműveltség

„That world has closed off to me now” – diet- and life-management among people with diabetes

ABSTRACT There are nearly one and a half million people living with diabetes in Hungary. The success of diabetes treatment and the avoidance of complications depends greatly on the patients’ ability of self-management, primarily to what extent they can (re)shape their lifestyle and nutrition. Based on the results of a qualitative study, this paper presents how diabetics see, manage, and experience their own diet therapy. According to the interviews, the main supporting factors are useful, practical information and various forms of social support. Difficulties primarily stem from the lack of these factors as well as the challenges of giving up former eating habits, financial hardships, time constraints and irregularity related to work and other duties, and – not independently of these – the pressure arising from family gender roles. We complemented our results with policy recommendations.

Keywords: diabetes, nutrition, social inequalities, food access, health literacy

[1] A kutatást és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K129071 sz. projektjén keresztül támogatta

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

1. BEVEZETÉS

Krónikus betegséggel élni nehéz. Cikkünkben diabétesszel élő betegekkel készült interjúk alapján mutatjuk be, milyen problémákkal küzdenek az érintettek a mindennapjaikban, elsősorban az étkezéssel kapcsolatos mozzanatokra koncentrálva. E betegség „kezelésének" sikeressége – a medikális tudás szerint is – csak részben múlik az orvosi kezelésen, legalább olyan fontos a megfelelő, a cukorszint alacsonyan tartásához hozzájáruló diéta. A „megfelelő diéta" pedig jóval több, mint a „megfelelő élelmiszerek" fogyasztása. Az alkalmas élelmiszerek beszerzése, az ételek elkészítése, az étkezések ütemezésének betartása, az étkezések tartalmának összhangba hozása az aktuális állapottal, illetve a gyógyszerszedéssel, mind része a sikeres diétának, így szigorú kereteket szabhat a mindennapi életvitelnek, és konfliktusokhoz, nehézségekhez vezethet a betegek életében, interperszonális kapcsolataiban is. Cikkünk ezeket a tényezőket mutatja be azon csomópontok mentén, amelyek a rögzített betegségtörténetekben a betegek szerint említésre érdemesnek bizonyultak.

Magyarországon körülbelül 1,4 millió ember élhet kettes típusú (vagyis felnőttkorban kialakuló) cukorbetegséggel, hiszen a háziorvosi regiszterekben nyilvántartott betegek száma 1 millió 162 ezer volt (2023-ban), a látencia mértéke pedig 16% körüli (az összes érintett ekkora hányada feltételezhetően felderítetlen) (Fazekas–Pongor et al., 2024).

Az érvényes szakmai irányelv (Belügyminisztérium, 2023) alapján a diabétesz diagnózisát az éhgyomri és a terheléses glükóztolerancia-teszten mért vércukorértékek alapján lehet felállítani. A betegség valamennyi stádiumában kiemelt jelentősége van a diétának (hivatalos megnevezés szerint orvosi táplálkozásterápiának vagy dietoterápiának), ami az irányelv szerint egyébként „alig különbözik az egészséges étkezéstől" (Belügyminisztérium, 2023, 32.).

Cikkünkben arra keresünk választ, hogy a cukorbetegek beszámolói, saját tapasztalatai szerint milyen tényezők segítik, és mik hátráltatják az előírt diéta betartását.

1.1. A cukorbetegség kezelése és annak társadalmi összefüggései

A cukorbetegség krónikus állapot, amelynek kezelése részben az egészségügyi ellátórendszernek, jelentős részben viszont a maguknak a betegeknek a feladata. Az önmenedzsment a cukorbetegek, főként a 2-es típusú diabéteszben szenvedők elsődleges stratégiája a vércukorszint normális szinten tartása elsősorban a szövődmények elkerülése érdekében (Woodward et al., 2024; Aweko et al., 2018). Ez tabletták és/vagy inzulin alkalmazásával, valamint nem kis részben a megfelelő életmód kialakításával és fenntartásával érhető el (Lawton et al., 2005; Bukhsh et al., 2020).

A betegség szinten tartásának vagy esetleges javulásának alapfeltétele, hogy a beteg tájékozott legyen az önmenedzselés lehetőségeiről és módszereiről, továbbá hogy ezek megvalósításához támogatást kapjon az egészségügyi szakemberek, a család és a tágabb környezet részéről (Fischer et al., 2012; Aweko et al., 2018). A diabétesz önmenedzsmentje emellett megkíván bizonyos számolási készségeket is. A cukorbetegeknek meg kell érteniük a vércukormérések eredményét, képesnek kell lenniük a gyógyszeradagok (különösen az inzulin) kiszámítására, valamint az étrendi ajánlások és a tápanyagcímkék értelmezésére (Rothman et al., 2008). A betegség természetének, folyamatainak megértése, felfogása, az érintettnek az állapotával kapcsolatos attitűdjei és hiedelmei befolyásolják az önmenedzselési döntéseket.

CC BY

Hátráltatja a megfelelő rutin kialakulását, ha az egészségügyi szakemberek nem vesznek részt a konkrét önmenedzselési tervek elkészítésében, nem adják át az ehhez szükséges ismereteket, illetve ha nem győződnek meg arról, hogy a beteg tisztában van a kezelési sémák szerepével és képes kialakítani a szükséges rutinokat. Az állapot még az ajánlások betartása mellett is rosszabbodhat, ami miatt a beteg súlyos frusztrációt élhet meg (Nagelkerk, Reick, Meengs, 2006), és motiválatlanná válhat. Az önmenedzselés egyik előfeltétele, hogy az egyén higgyen abban, hogy képes elvégezni a kívánt cél eléréséhez szükséges feladatokat. Akiknek megfelelő tudásuk van az állapotuk kezelésének lehetséges módjairól, és általában véve a több erőforrással (pl. tudással, pénzzel, személyes támogatással) rendelkezők hatékonyabban tudják alkalmazni ismereteiket. A kihívások nagyobbak a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű betegek körében, így az ő kezelésük külön figyelmet követel meg (Aweko et al., 2018).

Számos vizsgálat bizonyítja, hogy az érintettek a családtagokat (főként a házastársakat és a gyermekeket) tekintik legfőbb támaszuknak a napi önmenedzselési feladatok elvégzésében. Egy svéd vizsgálat szerint a férfiak inkább támaszkodnak a család, különösen a házastársak támogatására, míg a nők autonómabbak az étkezéssel kapcsolatos döntésekben és az ételek elkészítésében (Aweko et al., 2018). A házastárs étrendje, étkezési szokásai szintén hatást gyakorolnak a diéta betartására vagy mellőzésére (Rajput, Ashraff, Siddiqui, 2022). Hátráltató tényező a betegek sűrű napi elfoglaltsága, pl. a munkahelyi aktivitás vagy a háztartás fenntartása, ami sok esetben szükségszerűen prioritást élvez a betegségmenedzsmenthez képest. Ilyen természetű nehézségekről a szakirodalom inkább a nők esetében számol be (Aweko et al., 2018). További problémát jelentenek az ünnepek, a családi és társas összejövetelek, amelyek többnyire felborítják a megszokott rutint (Webster et al., 2019; Aweko et al., 2018).

A helyes táplálkozás jelentősége a cukorbetegség kezelésében nyilvánvaló, ugyanakkor anyagi szempontból nagy kihívást jelenthet. Sokan szembesülnek krónikus állapotuk kezelésének pénzügyi korlátaival. A cukorbetegség menedzsmentjének egyik legsúlyosabb akadálya a háztartások szegénysége, és ennek az érintettek szempontjából legfontosabb következménye a háztartások élelmiszer-biztonságának hiánya (Kirby, Bernard, Liang, 2021; Tariq et al., 2024). Más országok tapasztalatai is azt mutatják, hogy hiába javasolt például a friss gyümölcsök és zöldségek fogyasztása, a rosszabb anyagi helyzetű cukorbetegek a szükségesnél jóval kevesebbet fogyasztanak ezekből az élelmiszerekből, mivel nem elérhetők a számukra, illetve nem tudják azokat megvásárolni. Másfelől az emberek anyagi és kényelmi okokból is inkább vásárolnak szupermarketekben kapható, magas feldolgozottságú, kevésbé egészséges élelmiszereket, mert könnyebben elérhetők, olcsóbbak a piacon vásárolhatóknál, és hosszú a szavatossági idejük (Rajput, Ashraff, Siddiqui, 2022). Az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú csoportok nagyobb valószínűséggel élnek alulfinanszírozott élelmezési környezetben, így érthetően ők viselik a táplálkozással összefüggő krónikus betegségek legnagyobb terhét (Odoms-Young et al., 2023, Kollányi et al., 2023).

1.2. A viselkedésváltozás COM-B modellje

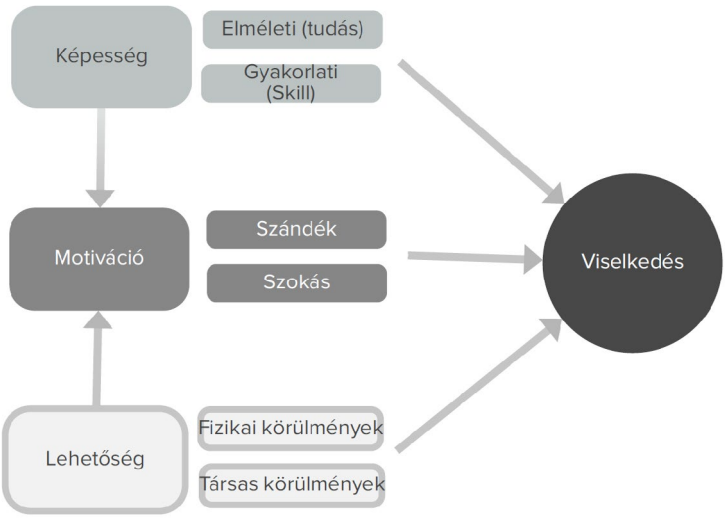
A diabéteszes dietoterápia, bár alapelveiben jobbára valóban megfelel egy „egészséges” táplálkozási rendnek, a legtöbb magyar ember életvitelében jelentős változásokat kíván meg: nem azt, nem annyit, nem akkor, és nem úgy elkészítve kell fogyasztani, mint korábban. A nép-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

egészségügy különböző területein elterjedt a „viselkedésváltozási kerék" (Behavioral Change Wheel, BCW) használata a hasonló helyzetek elemzésére vagy beavatkozások tervezésére (Michie, Stralen, West, 2011), aminek alapját a szintén széles körben használt COM-B modell adja. A COM-B egy mozaikszó: elemei C mint Capability (képesség), O mint Opportunity (lehetőség), M mint motiváció és B mint Behavior (viselkedés).

1. ábra A viselkedés COM-B modellje
Forrás: The Decision Lab, https://thedecisionlab.com/reference-guide/organizational-behavior/the-com-b-model-for-behavior-change

A COM-B modell szerint a viselkedésváltozáshoz alapvetően három dolog kell: tudás és készségek, a külső környezet adta lehetőségek, és motiváció, vagyis elszánás a változásra; e három tényező egymással is interakcióban van. Ha ebből a háromból valamelyik hiányzik, nem lesz viselkedésváltozás: például hiába szeretne valaki az ajánlásoknak megfelelően étkezni, ha nem tudja, hogyan kell, ha nincs pénze megvenni a megfelelő ételeket, vagy ha a környezete nem támogatja ebben. A COM-B modellt számos tanulmány használja az életmód és kifejezetten a táplálkozás megváltoztatására fókuszáló elemzésekben, például populációs szintű intervenciótervezésben (Murphy et al., 2023; Cradock et al., 2022; Meloncelli et al., 2024) és egyéni kezelési tervek kialakításában (McCrossan et al., 2022). A modellt használó elemzések szerint az életmódváltás sikerességének fontos tényezője az egyénnek a diagnózisra adott érzelmi reakciója, az, hogy milyen praktikus és érzelmi támogatást képes neki nyújtani ebben a szűkebb-tágabb szociális környezete, hogy mennyire érti az életmódváltás potenciális pozitív hozadékait, vagy hogy mekkora konfliktusban van az „előírt" életmód az általa megszokottal (Boyd et al., 2020; Guo et al., 2024). Egy diétaváltásra fókuszáló, a COM-B-t használó tanulmány szerint a váltás fő akadályát az idő, a munkakörülmények, az ízlés és a váltással kapcsolatos kényelmetlenségek jelentik, annak legfontosabb „facilitátorai" pedig a várható pozitív egészséghatások és az, ha a megfelelő ételféleségek hozzáférése biztosított (Timlin, McCormack, Sompson, 2020).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély
www.esely.org

Kutatásunk eredményeit részben ebben az értelmezési keretben fogjuk bemutatni, ezzel szándékaink szerint közpolitikai szempontból is könnyebbé téve azok értelmezését.

2. ADATOK ÉS MÓDSZER

2.1. Mintaválasztás

Kutatásunk kvalitatív fázisában 68 cukorbetegséggel élő személlyel készült interjú, amely betegségük történetét és állapotuk menedzsmentjét járta körül. Az interjúkat az ország tíz, a diabétesz halálozás szintjét tekintve különböző, illetve eltérő egészségügyi ellátottságú járásában vettük fel. A kiválasztott járásokon belül az interjúalanyokat kényelmi mintavétellel, majd pedig ehhez kapcsolódó hólabda módszerrel találtuk meg.

Az interjúk elemzésére kiválasztott módszer, amelyet később mutatunk be részletesen, igen intenzív, így jelen elemzésünkbe nem vontunk be minden elkészült interjút. Azt a 24-et választottuk ki, amelyek egyrészt elég részletesen szóltak az étrenddel kapcsolatos problémákról, másrészt reprezentálják Magyarország hat különböző régióját, összességükben pedig reprezentálják a különböző életkori és iskolai végzettség és lakóhelytípus szerinti csoportokat is. Az interjúalanyok listája a cikk mellékletében található.

2.2. Kutatásetikai eljárások

A hólabda módszer esetében vagy az interjúalany vette fel az interjúkészítővel a kapcsolatot, vagy előzetes (szóbeli) beleegyezését adta, hogy kapcsolatba lépjünk vele. Az interjú megkezdése előtt ismertettük az interjúalanyokkal a kutatás céljait, az interjú várható hosszát, valamint a kérdések jellegét. A résztvevőket tájékoztattuk arról, hogy az interjúkat digitálisan rögzítjük (kivéve, ha ez ellen kifogást emelnek), a felvételeket le fogják írni; valamint hogy biztosítjuk névtelenségüket, illetve azonosíthatatlanságukat. Az interjúkban részt vevő személyek írásbeli beleegyezésüket adták ahhoz, hogy ezen feltételek mellett részt vegyenek a kutatásban.

2.3. Az interjúk felépítése és az elemzés módszerei

Az interjúk alapkérdései:

1. A kérdezett személy aktuális állapota (a betegség stádiuma; kezelésmód; vércukorértékek; komorbiditás; szövődmények)
2. Betegségtörténet (betegségének kezdete, felfedezése, a kezelés megkezdésének helye, kezdeti kezelése; későbbi kezelési rezsimek)
3. Kezelés az interjút megelőző évben; a Covid-pandémia hatása, következményei
4. A betegség és a kezelés szubjektív értékelése
5. A kérdezett társadalmi helyzetére vonatkozó alapinformációk (iskolai végzettség, [utolsó] munkahely)

Az interjúk időtartama átlagosan 45 perc volt. Az interjúkat tartalmazó digitális hangfájlokból írásos szöveg készült, biztosítva, hogy minden információ elérhető legyen szöveges formában.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

Az interjúk során a kérdésekre adott válaszok több irányba is elkanyarodtak, több elemzési területet jelöltek ki. Jelen elemzésünk csak a betegség menedzsmentjében kulcsfontosságú diéta, illetve tágabban az étkezés aspektusára irányult.

Az interjúk feldolgozása a tematikus analízis (Braun, Clarke, 2006) módszerével történt. A tematikus elemzés az interjúkból származó kvalitatív adatok elemzésének megbízható és rugalmas módszere, amely lehetővé teszi a kutatók számára, hogy értelmezzék a résztvevők összetett, szubjektív tapasztalatait. A tematikus analízis során nagy figyelmet kell fordítani a kutatói szubjektivitás kezelésére és arra, hogy a kódolás és a témák azonosítása során ne veszszenek el fontos részletek. Ennek érdekében az elemzők (egyben cikkünk szerzői) külön-külön többször elolvasták valamennyi interjút, és egymástól függetlenül megjelölték és kigyűjtötték az étkezésre, az élelmiszerekre és a diétára vonatkozó közléseket. Ezt követően összevetették a keletkezett közléslistákat, és létrehoztak egy teljes, minden elemző által jóváhagyott listát. Az egyes interjúkat részekre bontottuk, kiemeltük a téma szempontjából releváns közléseket – extraktokat –, kategóriákba soroltuk őket, és kódoltuk a bennük megfogalmazódó jelentésnek megfelelően. Ezeket a lépéseket is egymástól függetlenül végezték el az elemzők, majd az eredményeket értelmezték, összevetették, az eltérő véleményeket megvitatták, mindaddig, amíg konszenzusra nem jutottak. Végül a fogalmilag összetartozó, például hasonló információt tartalmazó és hasonló témává rendeződő kategóriákat kategóriacsoportokba vonták össze. Az így létrehozott kategóriacsoportok a következők:

1. táblázat Az interjúextraktok alapján elkülönített témakategóriák

Témakategória	Említések száma	Jellemző
Információ, tudás	134	Erőforrás
Gyakorlat, hétköznapi praktika, rutin	112	Erőforrás
Szakmai segítség, támogatás (vagy annak hiánya)	95	Erőforrás
Laikus segítség; támogatás (vagy annak hiánya)	60	Erőforrás
Intézmények (pl. önkormányzat) támogatása (illetve annak hiánya)	43	Erőforrás
Hagyományok, szokások	36	Körülmény
Munkával, időbeosztással kapcsolatos konfliktusok	21	Körülmény
Napirend, időbeosztás, rendszer	37	Körülmény
Komorbiditással, szövődményekkel kapcsolatos és egyéb biológiai jellegű problémák	22	Körülmény
Az egyes élelmiszerek hozzáférhetősége, illetve más környezeti tényezők	24	Körülmény
Anyagi szűkösség, élelmiszerhiány	33	Körülmény
Női szerepek, ellátási feladatok	42	Körülmény
Kontrollképesség	139	Kimenet
Egyéni felelősségvállalás	71	Kimenet

CC BY

(Az 1. táblázat folytatása)

Megélt személyes siker vagy kudarc	61	Kimenet
Személyes, pozitív vagy negatív minták	15	Erőforrás
Lemondás	44	Körülmény
Bűntudat	22	Körülmény
Identitás	27	Körülmény

Forrás: a szerzők szerkesztése

A kategóriák egy része „kimeneti", például arra vonatkozik, mennyire éli meg az interjúalany sikeresnek a saját betegségmenedzsmentjét, mennyire vállal azért felelősséget, mennyire érzi úgy, hogy kontrollálni képes az életének ezt a dimenzióját. A kategóriák többsége ugyanakkor inkább külső vagy belső, „bemeneti" tényező, körülmény, erőforrás, ami ehhez a sikerhez vagy kudarchoz hozzájárulhat.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A diétához való viszony: típusok

Az interjúk elemzése során négy alapvető típust különítettünk el a cukorbetegek között: akik egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékben tartanak diétát; akik részben betartják a diétára vonatkozó előírásokat; akiknek az egész életét átszövi a diéta; és a különféle alternatív módszereket követők csoportját.

A 2. táblázatban összefoglaltuk, hogy az egyes típusokba tartozók milyen „bemeneti" kategóriákat említenek a többieknél relatíve gyakrabban.

2. táblázat Betegtípusok és interjútémák

Betegcsoport	**A többieknél gyakrabban beszélnek az alábbi témákról**
Egyáltalán nem (vagy csak minimálisan) tart diétát	lemondás munkavégzés és időkorlátok szűkösség családi/nemi szerepek
Részben tart diétát	információ
Az egész életét átszövi a diéta	információ praktikák interperszonális támogatás
Alternatív módszereket követők	szakmai segítség

Forrás: a szerzők szerkesztése

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

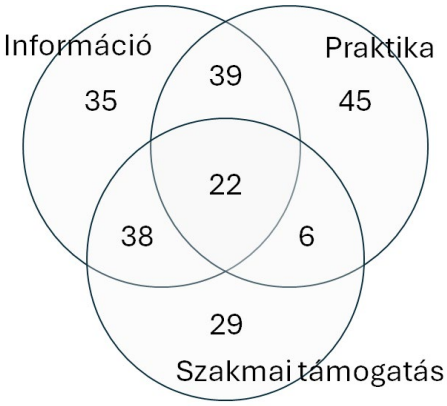
A diétát be nem tartóknál gyakrabban merül fel a lemondás problémája, valamint a munka és a munkával összefüggő időszűke, az anyagi szűkösség és a családi, jellemzően nemi (női, férfi, anya-) szerepek témája. Az étrendet részben betartók a többieknél többször említenek valamilyen, az étkezés szempontjából releváns információt, tudást. Azok, akiknek átszövi az életét a diabétesszel összeegyeztethető táplálkozás kialakítása, annyiban különböznek tőlük, hogy az információ mellett különféle praktikus tudásokat, fogásokat, trükköket is említenek. Esetükben hangsúlyos az interperszonális támogatás is, ami a többi csoportnál sokkal ritkább. Az alternatív utakat követőknél a szakmai segítség megjelenése emelkedik ki.

A továbbiakban azt tekintjük át, hogy miért, hogyan támogathatják, illetve akadályozhatják ezek a tényezők a diéta betartását.

3.2. A diéta betartását támogató tényezők

3.2.1. Információ, hétköznapi praktikák és szakmai támogatás

Az információ, tudás, a hétköznapi praktikák és a szakmai támogatás kategóriái egymással szoros összefüggésben jelentek meg az interjúkban, ezért itt is együtt tárgyaljuk őket. A 2. ábrán a három kategória átfedései láthatók: 22 interjúidézet volt mindhárom kategóriába besorolható, 39 az „információ" és a „praktika" kategóriába is, 38 az „információ" és a „szakmai támogatás" kategóriába, hat a „praktika" és a „szakmai támogatás" kategóriába, a fennmaradók pedig a három közül csak egy-egy kategóriába.

2. ábra Az információt, praktikákat és a szakmai támogatást tartalmazó szövegrészek besorolása
Forrás: a szerzők szerkesztése

A táplálkozással kapcsolatos információ kategóriájába azokat az extraktokat kódoltuk, amelyekben valamiféle tudásra, információra vonatkozó utalás kifejezetten megjelenik. A kategória így végső soron az interjúalanyok cukorbeteg-diétára vonatkozó tudásának lenyomatát foglalja magában. Valamennyi elemzett interjúban található ilyen részlet.

Az információ központi szerepét mutatja, hogy ez az egyik leggyakoribb kategória, 116, illetve 134 említéssel, ha a pozitív, illetve az (az információ hiányára utalókat is beleértve) az

CC BY

összes megjelenést vesszük figyelembe. Ezek egy jelentős részében valamilyen praktika, rutin is felbukkan, vagyis az információ kifejezetten gyakorlati vagy a gyakorlatot segítő. A diétára vonatkozó, általánosabb és elméletibb koncepció valamely eleme 37 esetben jelenik meg az információval összefüggésben.

Az információ hiányáról 15 esetben számoltak be interjúalanyaink, ebből nyolc esetben a szakmai támogatás hiányát is megemlítették.

> *„Na most látja, ezeket a dolgokat nem tanítják meg. Erre az illető vagy rájön magától, vagy olvas rá és kutat utána, és tudja. Én nagyon sok előadást elmentem meghallgatni itt a cukorbetegklubba." (75 éves nő, nyugdíjas tanár, Budapest)*

> *„Nem foglalkozik velem senki. Amit tudok, azt mind magamtól tudom. Nekem egy mondatot nem mondott a cukorbetegségről sem a diabetológus, sem a háziorvos. (…) Az egyetlen dolog, amivel foglalkozik, az az, hogy híztam-e vagy fogytam." (66 éves nő, nyugdíjas tanár, nyugat-magyarországi város)*

> *„A doki az nem mondott ilyenről, de én utánaolvasgattam." (66 éves férfi, nyugdíjas szakmunkás, észak-magyarországi város)*

Tartalmilag a leggyakrabban (36 esetben) valamilyen általános, a diétával kapcsolatos szabályra vonatkozó információval találkozunk, jellemzően például azzal, hogy a cukor, a kenyérfélék, a liszt fogyasztása kerülendő, hogy sok zöldséget és kevés gyümölcsöt kéne enni, és gyakori a túlsúly, a fogyás szükségességének (vagy a hízás elkerülésének) említése is.

> *„De ahogy Ön sem mondott még a cukorbetegségről egy mondatot sem, úgy Ő [a háziorvos] sem. A kezembe nyomott a háziorvos három füzetkét, »Ne egyen sok sütit!« felkiáltással, miközben sosem eszem süteményt, nem szeretem az édességet." (66 éves nő, nyugdíjas tanár, nyugat-magyarországi város)*

Az interjúk egy másik részében ennél lényegesen kidolgozottabb tudáselemekről, illetve betegségmenedzsment-gyakorlatokról számolnak be az interjúalanyaink: idesorolható a speciális ételféleségek vagy specifikus ételkészítési módok említése, az ételek glikémiás indexére (felszívódásának sebességére) vonatkozó tudás használatára, illetve az általában a kettes típusú diabétesz természetére, mechanizmusaira vonatkozó utalások.

> *„…most, ha öt és hat között vannak az értékeim, evés után soha nem megy föl. Én arra törekszem, hogy 2, 2,5-nél jobban ne emeljem étkezés után, és ehhez tartom magam." (66 éves nő, nyugdíjas tanár, nyugat-magyarországi város)*

> *„És akkor ez az éjszakai ez egy borzasztó kelepce, (…) és hát ezt az orvosok se, utóbbi időben nem beszélnek erről, ezt is úgy kellett kinyomoznom, hogy mi ez, hogy én beállítom a vacsorámon a megfelelő szénhidrátmennyiséget grammra kimérve, és akkor két eredmény van. Azt is figyelembe veszem, hogy vegyes felszívódású legyen, inkább hosszú távú felszívódó legyen, nem mindegy, hogy ezek a felszívódások, a lebomlása mennyi, mert ugye, ami gyors felszívódású, az gyorsan le is bomlik, és akkor az azt jelenti, hogy a cukorgörbe egy nagyon meredek ívet ír le, és az nem jó, pláne éjszaka nem jó. Tehát éjszakára olyan valamit kell enni, akár pótvacsoraként, ami ezt a görbét ella-*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

posítja, hogy minél hosszabb ideig csökkenjen csak a cukorszint, tehát nagyon oda kell rá figyelni, hogy mit eszik az ember." (75 éves nő, nyugdíjas tanár, Budapest)

Utóbbi kategóriával gyakran összefügg olyan „hétköznapi praktika" is, ami az interjúalanyt a betegségmenedzsmentben segíti: az előírt mennyiségek betartásának megkönnyítését szolgáló gyakorlat, számára kielégítő, az előírásokkal összeegyeztethető (vagy éppen az egészséges vércukorszint fenntartására alkalmas), speciális helyettesítő étel vagy ételek bizonyos kombinációja, alternatív táplálkozási rezsim, vagy olyan apró „trükk", amivel a lemondást könnyíti meg a maga számára. A speciális ételféleség lehet például speciális kenyér, tészta, liszt, köret, vagy valamilyen édesítőszer használata, de lehet a cukorbeteg-diétában megengedett zöldségek és fehérjék fogyasztásának növelése is.

„Amúgy betartom szigorúan a diétát, átálltam a húsevésre." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)

„Az én szekrényem tele van árpával, kölessel, bulgurral, meg mit tudom én, minek nevezzem ilyen magokat, amit összevásárolok, hogy lecserélem a rizsköretet meg izét." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)

„Én veszek egy fél kiló teljes kiőrlésű kenyeret, amit fölszeletelek és lefagyasztok, és abból mindennap lehet, hogy két szeletet kiveszek, de az is lehet, hogy csak egyet, tehát ez a kenyérfogyasztásom. Lehet egy cukorbetegnek tésztát enni, én is szoktam, kimérem, mindent kimérek." (75 éves nő, nyugdíjas tanár, Budapest)

„…ha megpucolja, és megfőzi, mit tudom én, sós vízbe, még elmegy, de megsütve már nem. Tehát megsütve már nem szabad megenni… Mert a benne lévő olajok olyan nagyon magasra fölemelik a… sebességét annak a felszívódásnak, a sebességét változtatja meg, és ezáltal lesz károssá. Ehelyett akkor inkább már az édesburgonyát, ami ugyan nem burgonya, hanem répa, de az akkor jobb." (75 éves nő, nyugdíjas tanár, Budapest)

„Meg úgy csinálom, hogy amit lehet, nyersen, ez mindennapos reggeli, …retket, sárgarépát, akkor céklát… öt-hatfélét, uborkát, karalábot, amit nyersen meg lehet enni, azt mindig lereszelek egy olyan kisebb tálba, és rakok rá egy kevés savanyú káposztát, hogy legyen íze neki, és jól összekeverem, és nahát, ez nekem fele, azt lehet mondani, hogy fele ennivalóm naponta. [Ez nagyon egészséges] Igen, meg így van benne a vitamin. De viszont ilyen főzelékeket nagyon ritkán csinálok, mert annyi zöldséget eszek nyersen, hogy szinte nem is kívánom a főzeléket." (76 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, kelet-magyarországi város)

A lemondást megkönnyítő trükkök között előkelő helyet foglal el a nem zéró tolerancia elve, amikor valamilyen tiltott ételből mégis eszik valamennyit az elbeszélő. Ez végső soron tekinthető le nem mondásnak is, de interjúalanyaink hangsúlyozzák, hogy ezek a „félrelépések" kifejezetten a diéta hosszú távú betarthatóságát, a fegyelem fenntartását szolgálják. De olyan is van, aki például egy pohár vizet iszik meg gyorsan, amikor valami tiltottat megkíván.

„Például mondták, hogy úgy, hát nehogy véletlenül azt csináljuk, hogy meghívnak bennünket egy lakodalomba, azt ne együnk meg egy szelet süteményt; ha eszünk egy szelet süteményt, akkor a

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

köretet csak zöldséget együnk a húshoz, meg mit tudom én, tehát ilyen gyakorlati tanácsokat azért kaptunk tőlük." (74 éves nő, nyugdíjas technikus, nyugat-magyarországi város)

„…A kólát a reklámban öntik a pohárba, még mindig ki kell mennem a konyhába egy pohár vizet inni, úgy megkívánom. A csokoládét az unokák csörgetik, akkor mindig hú, de jó lenne, és nagyon ritka, hogy azt mondom, hogy egy kockát hozzatok, de nem egy táblát, egy kockát szigorúan." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)

„Például már sütni se sütök, mert a férjem már a súlya, meg a… ő is hogy cukorbeteg. Már nem merek sütni egy tepsi süteményt, mert akkor megesszük. Inkább nem sütök. Inkább veszek egy-egy darab pogácsát a vásárláskor vagy egy-egy darab süteményt, mert akkor egy-egy darab van mindenkinek." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)

A praktikák másik része a cukorbetegséggel összefüggő krízishelyzetek elhárítására, a hirtelen leeső vagy megemelkedő vércukorszint kezelésére szolgál. Többen is beszámolnak arról, hogy az alacsony vércukorszint elkerülésére mindig van náluk és az otthonukban is több helyen tartanak cukortartalmú élelmiszereket, hogy legyen mihez nyúlni, ha baj van.

Több interjúban felbukkan, hogy – mivel a külvilág kevéssé van felkészülve a cukorbetegek számára alkalmas diéta biztosítására – interjúalanyaink akkor is magukkal viszik a saját ételeiket, ha például vendégségbe vagy dolgozni mennek.

„Tehát ha én valahova elmegyek, meg kell tudnom azt, hogy ennem kell, innom kell, viszem az összes felszerelésemet; ha vendégségben vagyok… azt nem ehetem meg, abból kérek, abból nem kérek." (71 éves nyugdíjas óvónő, dél-magyarországi város)

Akik ilyen praktikák birtokában vannak, azok az interjúk tanúsága szerint könnyebben veszik a cukorbetegség támasztotta akadályokat: követhetőbbnek érzékelik az előírásokat, és gyakran jobban kontroll alatt tartják állapotukat.

Az interjúkban említett információkkal kapcsolatban figyelemre méltó tény, hogy a gyakorlatban használható, értékes ismeretanyagnak ritkán forrása az egészségügyi ellátórendszer. Az állami egészségügyi rendszer szerepét összesen 97-szer említik, valamennyi interjúban van ilyen részlet. Inkább pozitív élménye három kivételével valamennyi interjúalanynak van, de az interjúalanyok felének van negatív is. A kifejezetten pozitív élmények vagy az orvossal való jó személyes kapcsolathoz, bizalomhoz kötődnek, vagy a cukorbeteg életre felkészítő valamilyen speciális, intenzívebb programhoz.

„Ott Füreden a kórházba, ott tartottak ilyen előadásokat, hogy mire figyeljünk oda, különösen ott a táplálkozásnál. És ezek jó tanácsok? Igen." (74 éves nő, nyugdíjas technikus, nyugat-magyarországi város)

„[Az orvos] most hívott föl, hogy csak így tovább, rendben vagyok. Jóban vagyunk (…)" (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)

„Elmentünk [egy tíznapos »cukorbeteg-felkészítésre«], és ott módszeresen, tehát ott csak ezzel foglalkoztunk, és azt mondanám, hogy jó volt nekem. Én minden cukorbetegnek kiírnám ezt a tíz na-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

pot, akire ilyen hirtelen rászakadt ez a betegség." (75 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, kelet-magyarországi város)

A pozitív élmények többsége valamilyen általános, a hétköznapokban kevésbé alkalmazható tanács, általános irányvonal közlését jelenti, és csak ritkán társul hozzá valamilyen praktikus, az elvek követését valóban megkönnyítő segítség vagy javaslat. A betegségmenedzsmentet segítő, elmélyültebb és praktikusabb tudás forrása jellemzően az interjúalany egyéni „kutatómunkája", tanulási folyamata, amelyben támaszkodhat szakkönyvekre, internetes oldalakra és közösségekre (pl. Facebook-csoport), betegklubokra, betegtársak tapasztalataira, vagy személyes ismerősökre.

„…volt egy ismerősöm, akinek az anyukája diabetológus. És akkor őtőle kértem ilyen könyveket, szakkönyveket, meg ilyen útmutatókat, hogy mennyi kalóriát lehet bevinni, mennyi szénhidrátot meg ilyesmit…" (60 éves, rokkantnyugdíjas férfi, szakmunkásképzőt végzett, észak-magyarországi község)

A negatív élmények jelentős része ugyanakkor kifejezetten a hasznos tanácsok hiányához fűződik:

„Nem, kerülje a zsíros ételeket. Ennyi, ennek semmi összefüggése nincs a cukorbetegséggel. A hús legfeljebb annyiban számít, hogy a kalóriát is figyelni kell, nehogy elmenjen az ember olyan irányba, hogy több húst eszik, mint köretet, és ezért elszalad a kalóriával. De ilyen táplálkozási tanácsok, annyit mondott, hogy egyen főtt húst, párolt húst, a levesben ne legyen tészta, kerülje a rántott húst, nem szabad panírozni, ennyi. Mást nem mondott a táplálkozással kapcsolatban, ezeket, amiket én tudok, ezt mind az internetről szedtem össze." (71 éves nő, nyugdíjas óvónő, dél-magyarországi város)

„Voltam dietetikusnál… Egy fiatal kis hölgy volt. Az hagyján, hogy semmit nem tud, az alapján, amit én tudok, és olvastam, és főleg így utólag visszanézve valószínűleg nyilvánvaló okokból, de egy iskolai tankönyvet fölmondott, és semmire nem tudott válaszolni. Ha valamilyen kérdésem volt, nem tudott rá válaszolni, csak hülyeségeket válaszolt. Hogy írjam össze egy hétig, hogy mit ettem, és az egyik reggelim egy tojás volt, rántotta volt két szelet füstölt kolbásszal, és teljesen ki volt akadva, hogy ilyet hogy lehet enni, ez szigorúan tilos, tele van tartósítószerrel. Mondom, ezt mi töltöttük, ez hogy lenne tele tartósítószerrel? Az nem számít. Tilos. Soha nem. Aztán így elmentem magánba." (66 éves nő, nyugdíjas tanár, nyugat-magyarországi város)

Az interjúalanyaink egy további csoportja kifejezetten használhatatlannak találja az egészségügyben kapott tanácsokat, például mert túlzottnak vagy betarthatatlannak érzik azt a lemondást, amit a követendő táplálkozási rezsim szerintük megkövetel:

„…kaptam én itt mindenféle étrendi tanácsadót, csak azt nem mondták meg, hogy ha semmit nem ehetek, akkor mit ehetek." (66 éves szakmunkás férfi, nyugdíjas lakatos, dél-magyarországi város)

„Tulajdonképpen majdnem mindegyik azt mondja. Keveset, keveset. De mikor még dolgoztam, amit elmondott kaját, attól nem lehet kimenni se a kapun. Attól lehet fogyni, amit ő elmond, na de hát attól meg nem lehet dolgozni!" (66 éves férfi, nyugdíjas szakmunkás, észak-magyarországi város)

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély
www.esely.org

Ez szorosan összefügg azzal, hogy mennyire veszi figyelembe az ellátás a betegek egyéni szükségleteit, körülményeit, mennyire érzékelik ők azt elfogadhatónak, támogatónak. Ezzel kapcsolatban is vannak pozitív és negatív élmények egyaránt. Néhány interjúalany beszámol az orvossal (jellemzően háziorvossal, de akár szakorvossal is) meglévő személyes, bizalmas viszonyról, ez ugyanakkor ritka. Gyakoribb motívum, hogy az orvosok szigorral, különféle fenyegetésekkel fogadják interjúalanyainkat a felülvizsgálatokon. A fenyegetések jellemzően arra vonatkoznak, milyen következményei lesznek annak, ha nem tartják be a diétára vonatkozó előírásokat és ezért a vércukorszintjük nem normalizálódik – onnantól, hogy át kell állítani őket inzulinra, egészen a különféle súlyos szövődmények, elsősorban a végtag-amputációk elkerülhetetlenségéig. Ezek a figyelmeztetések valószínűleg inkább az orvosok tehetetlenségének, eszközteleségének jelei, nem pedig a betegek irányában táplált ellenséges érzelmeiknek:

> *„…mondták nekem, hogyha nem tartom a diétát, akkor először a nagylábujjamat, majd a másikat, a harmadikat, és így tovább, egészen a térdig amputálhatják." (75 éves férfi, nyugdíjas mérnök, nyugat-magyarországi város)*

De a szigor, fenyegetés feszültséget, ellenállást is kelthet, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy több interjúalanyunk az orvosok személyes hozzáállása terén is kifejezetten rossz tapasztalatokról számol be.

> *„Hát mondta, hogy tartsam be a diétát. Ha látnád a dokimat, az egy cérna. Nem kell enni, nem kell enni. Dehát én közel nem eszem annyit, mint a cukorbetegség előtt, vagy fiatal koromban, de mégis jön rám. Azt mondja, még kevesebbet enni, mondom, jó. Azért én igyekszem betartani. Hát régen, mikor megettem öt csirkecombot, most már egy se kell. Komolyan. Annyira le van adva így az evés." (64 éves nő, nyugdíj mellett dolgozik, nyugat-magyarországi város)*

> *„Ahol tudtam, tartottam én ezt, ezeket mindig el is mondtam a kezelőorvosnak, akihez éppen jártam a diabetológiára. Jó, mindig lecseszett, mindig lecseszett jól, de ugye elmondtam neki az őszinteséget, hogy én ezt nem tehetem meg, mert ez és ez van. Aztán már megértette, hogy nem, de már nem kaptam a lecseszegetést. Csak mindig azt mondta, hogy vigyázzak magamra, meg azért próbáljak odafigyelni a diétára. Mindig azt feleltem, hogy jó, rendben." (45 éves nő, észak-magyarországi község)*

> *„Sok ilyet hallok, hallok nagyon sokat, hogy úgy beszélnek velük, mint a kutyával, szóval nem megfelelő a szakorvosi ellátás se, mondjuk a diabetológián egész keményen beszélnek, szinte leordítsák az embert, mert ha nem tudja betartani a diétát, akkor azt mondja, hogy hát én mit csináljak magával, nem tudok én magával mit kezdeni, hát akkor vessen magára. Ilyen dolgokat mondanak nekem, így panaszkodnak." (60 éves férfi, rokkantnyugdíjas, észak-magyarországi község)*

Van ugyanakkor olyan interjúalany is, aki kifejezett megértéssel szemléli az egészségügyben kapott tanácsok korlátozottságát, mert úgy gondolja, az orvosok lehetőségei szükségszerűen nagyon szűkösek a betegek életmódjának alakításában:

> *„Hát, most higgye el, hogy amennyi ember ott megfordul, egyiket sem tudja az alatt a tíz perc alatt megváltoztatni, amelyik ott van, mert aki nem hajlandó változtatni vagy nem hajlandó betartani, avval nem lehet csodát tenni. És az anyagi lehetőségek miatt sem szólhat nagyon olyanokat, hogy*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

> *mit tessék enni, meg mit tessék csinálni, legalábbis én ezt így érzem. Hogy ez mélyen belevájkálás az ember életébe, mert javaslatot adhat, hogy mit kell kerülni, meg a beteg okosan bólogathat is rá, de hogy otthon mi történik, arra már az orvosnak nincs ráhatása." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)*

Visszatérve arra, hogy honnan származik a betegek tudása, ha nem az egészségügyből, három jellemzőbb mintázat rajzolódik ki. Egyrészt nagy az internetes források jelentősége, ahol a receptektől az ételkészítési eljárásokon át a cukorbeteg létet megkönnyítő különféle tippekig és trükkökig sokféle információt megtalálnak az érintettek.

> *„De általában a mai betegek már tájékozódnak internetről, bárhonnan, tehát ilyen alapvető kérdésekkel már nem igazán mennek… inkább a betartása nehéz, nem az információ." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)*

> *„Most már mióta internetem van, azóta, hát most már az is több mint tíz éve van, azóta mindent elolvasok, mindent megfontolok, onnan veszem az étkezési [ötleteket], többféle diétát tartok, ugye most a legutolsó diétát, sőt orvosi cikkeket is olvasok, tehát rettenetesen odafigyelek mindenre…" (75 éves nő, nyugdíjas tanár, Budapest)*

> *„Olvasom ezt a blogot… Rengeteg segítséget ad, rengeteget. Milyen termékeket lehet enni, milyet nem, ezeket meg kell tanulni. Reggeli-, vacsoraötletek, kalóriabázis, gyümölcsök, alacsony vércukros szint, glikémiás indexek, étrend-összefoglaló, az inzulin lényeg, stopsugar diéta, gyorsan felszívódó zöldség mértékegység. Diétasuli lényege. Innen kénytelen vagyok tanulni." (71 éves nyugdíjas óvónő, dél-magyarországi város)*

Másrészt, bár kevesen férnek hozzá, nagyon fontos a betegklubok szerepe is, ahol gyakorlatilag ugyanezekhez a tudáselemekhez jutnak hozzá, részben meghívott előadók, szakemberek, részben a betegek közötti tudás- és tapasztalatmegosztás útján.

> *„A klubot a (…) kórház meg volt egy (…) professzor úr, aki rájött arra, hogy betegszervezeteket kéne létrehozni, akik egymással beszélgetve átadják egymás tapasztalatait, hogy ezt, hogy csinálod, hogy főzöd, te mit tapasztalsz, és hogy ezeknek az átadása. A sorstársak egymás között megbeszélik." (73 éves nő, nyugdíjas mérnök, Budapest)*

> *„Tehát, itt volt nekünk egy vércukorklub, ahol összeszedte a környező vonzáskörzetben a cukorbetegeket, és volt egy belgyógyász, (…) főorvos, és ő tartotta mindig az étkezésről, akkor lejártak diabetológusok, diétás nővérek, előadásokat tartani. Hát ez olyan hét éve szűnt meg. Sajnáltuk is, mert külön főzések voltak, hogy hogy együnk. Rántott hús elkészítése, a panír elkészítése, milyen kenyeret együnk. Nagyon jó volt." (69 éves férfi, nyugdíjas kőműves, észak-magyarországi város)*

A különféle alternatív módszereknek, táplálkozási-életmód rendszereknek és speciális készítmények alkalmazásának az eredete lehet olyan szakember, aki az adott módszert vagy szert használja, vagy lehet szakirodalom vagy egyéb forrás.

> *„Akkor én egy ilyen nagyon-nagyon csökkentett szénhidráttartalmú, fehérjében gazdag diétára álltam át orvosi segítséggel. (…) Hollandiából hoztak táplálékkiegészítőt, adtak hozzá egy könyvet,*

CC BY

minden héten mentem a dokihoz, mértünk cukrot, izé, súlyt stb. És ezzel a táplálékkiegészítővel… ez egy féléves kúra volt, ezt végigcsináltam, fogytam is vagy huszon nem tudom mennyi kilót, és lement a cukrom teljesen." (57 éves férfi, mérnök, Budapest)

„És elkezdtem, ahogy elkezdtem ezt az életmódot, aztán elmentem egy maszek (…) orvoshoz, (…) és a doktor úr viszont táplálékkal is gyógyít, ő megadta, mondták itt is a cukorgondozóba, ő is megadta, hogy miket hogy kell fogyasztani." (Középkorú nő, adminisztrátor, kelet-magyarországi város)

Mindhárom forrással kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy bár interjúalanyaink szempontjából ezek élesen elválnak a „hivatalos" egészségügyi kezeléstől, valójában a legtöbbször egészségügyi szaktudásban gyökereznek: az internetes oldalakat részben dietetikusok szerkesztik, a klubokat nemritkán diabetológus szakorvosok hozzák létre és működtetik, és sokszor az „alternatív" megközelítések mögött is orvosok állnak. Mindazonáltal ezek mégsem részei a hivatalos ellátásnak.

3.2.2. Laikus támogatás vagy annak hiánya

A laikus támogatás egyik fontos formája egy fizikai vagy virtuális közösségtől ered. Számos ilyen említés szerepel az interjúkban, többségük valamilyen értékes információ, praktika elsajátításával kötődik össze, ezért az előző pontokban már megjelent. Itt csak az interperszonális támogatásra vonatkozó tartalmakat mutatjuk be.

A személyes környezet egyes esetekben hathatós támaszt, más esetekben súlyos akadályt jelent a diéta követése szempontjából. A diétáról beszélő interjúalanyaink többsége (16) említést tett a társas környezet segítő vagy gátló szerepéről. A társas környezet jellemzően a családot jelenti; vagy általánosságban esik szó a családról, vagy konkrét családi szerepek – házastárs, gyermek, unoka, anya, testvér, házastárs rokonsága – említésével. Jóval alacsonyabb arányban említenek barátokat, szomszédokat, munkatársakat.

A személyes környezetet megemlítők fele számára az interperszonális kapcsolatokban inkább nehézségek, illetve akadályok testesülnek meg. Nehézséget elsősorban azok a házastársak (férjek) jelentenek – nem egy esetben maguk is cukorbetegek vagy elhízottak, akik diétára szorulnának –, akik nem fogadják el a cukorbeteg étrendet, és hagyományos, gyakran ártalmas ételek elkészítését követelik meg feleségüktől. A „megoldás" vagy az, hogy a háztartást vezető feleség kétfélét főz, önmagának diétás, házastársának hagyományos ételeket, vagy ha ezt az idő vagy az anyagi lehetőségek nem engedik meg, akkor a feleség sem tartja a diétát. Hasonló, de ritkábban említett problémát jelenthetnek a gyerekek vagy az unokák.

„Nekem továbbra is úgy kell főznöm, mert különben [a férjem] nem eszi meg." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)

„Az unokák a csokipapírt itt kezdik vacakolni, akkor mindig hú, de jó lenne…" (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)

A baráti kör, a munkahely vagy a tágabb család sokszor nem akceptálja a sajátos étkezési korlátozásokat, kritikával illeti a diétázót, vagy tájékozatlanságból kínál nem elfogadható ételeket.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

> *„aki nem cukorbeteg, annak fogalma sincs erről. Annak a hozzáállása az az... hogy jaj, Julika, nem kell ebből ekkora faksznit csinálni, a nagyapám is száz évig élt, pedig mindent megevett! ...hát más is cukorbeteg, aztán mégis eszik süteményt, nem lesz ettől semmi bajod! Alig tettem bele egy kis cukrot. Nem kell ezt ennyire túlspilázni." (66 éves nő, nyugdíjas tanár, nyugat-magyarországi város)*

> *„...maguk a kollégák is, az embereknek a tájékozatlansága a cukorbetegséget illetően, hogy mikor az embert elkezdik kínálgatni ropival, meg nem tudom, mivel, hát, ezt eheted, ebbe nincs cukor. Mert fogalmuk sincs róla, hogy a cukorbetegnek nemcsak a cukrot kell nem úgy fogyasztani, mint az egészséges embernek." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)*

Természetesen nem minden viszonyulás egyértelműen negatív; a kapcsolati hátrányokat említők közül néhányan pozitív kapcsolati hatásokat is említenek. A személyes környezet hatása alanyaink másik fele számára egyértelműen előnyös; már magát a diétázási kényszer elfogadását, a kritikus megjegyzések mellőzését is többen említik segítségként, támogatásként. A támogatás egyik formája a diétás ételek készítése, kínálása, illetve annak elfogadása, hogy diétásan kell étkezni.

> *„Anyukám vagy a húgom tudják, hogy ha nem édesítőszerrel csinálták a süteményt, akkor nem biztos, hogy eszek belőle. Elfogadják ezt." (45 éves nő, ápoló, kelet-magyarországi város)*

Egy gyakran segítségként értelmezett viselkedésforma a figyelmeztetés.

> *„A saját kollégáim megkérdezik naponta ötször, hogy ettél-e, adtál-e inzulint, meg minden rendben van-e. Jól vagy? Szem előtt van az ember, és sokszor terhes is az, hogy mennyire akarnak törődni." (45 éves nő, ápoló, kelet-magyarországi város)*

> *„[A fiam] esetenként rám szól, hogy anya, ezt neked nem kéne megenni. Tehát annak ellenére, hogy ő nem cukorbeteg, tisztában van vele, hogy miben mennyi a cukor, és hogy való-e nekem vagy nem." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)*

> *„[A rokonaim] tudják a fejemet mosni elég rendesen. Miért? Hogy? Meg már megint ennyit főztél, ezt biztos meg is eszed, mint a jó alkoholista, az utolsó kortyig nem hagyod ott, az utolsó falatot biztos, hogy nem hagyod ott. Van ilyen. Tudom, hogy igazuk van, de..." (65 éves nő, nyugdíjas, kelet-magyarországi község)*

A támogatás információ formájában is megjelenik – ezt van, aki segítségként, van, aki inkább tolakodásként éli meg.

> *„Anyám egy ilyen doktori disszertáció nagyságú könyvet vett nekem, nem egyet, hanem többet, a cukorbetegségről... A francot, megeszem annyit, amennyi jólesik, azt készen van, nem érdekel ez engem." (75 éves férfi, nyugdíjas mérnök, nyugat-magyarországi város)*

> *„...ha valamilyen új édesítőszer, vagy valamilyen új természetes édesítő, vagy valami megjelenik a piacon, és akkor én meg szoktam kérdezni [a gyerekemtől], hogy nézze már meg, hogy ez szerinte nekem jó-e." (54 éves nő, kalauz, észak-magyarországi város)*

CC BY

Végül egy interjúalanyunk éppen a társas környezet, a külső kontroll hiányát említi a diéta betartásának akadályaként.

> *„…amikor az ember egyedül van, akkor már inkább ilyen kényszerevő…" (65 éves nő, nyugdíjas, kelet-magyarországi község)*

3.3. A diéta betartását hátráltató tényezők

A diéta betartásának nehézségeiről szóló interjúrészleteket négy fő témakörbe csoportosítottuk. A gyakoriság és az élethelyzetek súlyosságának szempontjából is első helyre kerültek a diéta kialakítását lehetetlenné vagy közel lehetetlenné tévő anyagi problémák. Ezek egy része abból származott, hogy az étrendhez megfelelő élelmiszerek drágábbak a normál élelmiszereknél, más része pedig abból, hogy az érintett családok annyira szegények voltak, hogy a „normál" élelmiszerek megvásárlása is nehézséget okozott. Elsősorban a nőket érintették a nemi és családi szerepekelvárásoknak való megfelelés problémái. Főként, de nem kizárólag az idő szervezésének problémái vezettek felszültséghez a munka világában. Végül, de nem utolsósorban, a személyes ízlés, a hagyomány és a diétás életvitel konfliktusai jelentek meg a „lemondásként" érzékelt problémákban.

3.3.1. Anyagi szűkösség

A 24 elemzett interjúból tízben merül fel kifejezetten a diétával kapcsolatban az anyagi szűkösség, az ételek (különösen a speciálisabb ételek) magas árának problémája, jóllehet különböző hangsúlyokkal. Ennek értelmezéséhez fontos szem előtt tartani, hogy az interjúk zöme 2022-ben készült, amikor Magyarországon kiugró mértékű volt az infláció, az élelmiszerek ára pedig az átlagos áremelkedésénél is jelentősebben nőtt.

Az, hogy a cukorbeteg diétához szükséges ételek drágábbak, mint (az egyébként szintén drága) „normális" ételek, valamennyi, a témánkhoz kapcsolódó tartalmú extraktban megjelenik – olyan válaszadóink esetében is, akik egyébként meg tudják vásárolni a szükséges élelmiszereket:

> *„Akármerre indulunk, mindenhol kiadás van. Ráadásul, ha az ember úgy szeretne étkezni, hogy egészségesebb legyen, és ne adj' isten megveszi magának az eritritet, vagy a teljes kiőrlésű, vagy a rozsos kenyereket, ha az étkezésre is jobban odafigyel, akkor nyilván jelentős pluszköltség." (45 éves ápolónő, kelet-magyarországi város)*

> *„Hát mennyi a gyümölcs, őrült árak vannak, zöldségekről nem beszélve, egyen az ember sok zöldséget. Ha én betartom pontosan azt az okosságot, amit mondanak, hogy annak fele zöldség, a másik negyede fehérje, ez meg szénhidrát. Tehát akkor nekem a fele étkezésem az zöldség legyen, és változatosan, és nyersen vagy esetleg párolva, hát mennyibe kerülnek a zöldségek… Úgyhogy luxus cukorbetegnek lenni." (71 éves nyugdíjas óvónő, dél-magyarországi város)*

> *„De azért elég kevés olyan termék van egyébként, szerintem, ami így nekünk jó. Most egyébként nem viszik túlzásba a boltok sem, még drágább, sokkal drágább, mint a normális…" (54 éves nő, kalauz, észak-magyarországi város)*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

Van, akinél indirekten befolyásolja a cukorbeteg életmódot az élelmiszerek (és nem is feltétlenül a diétás élelmiszerek) ára. Egy interjúalanyunk elmondja, hogy míg korábban előfordult, hogy kiszállítótól rendeltek ételt, ami jelentős időmegtakarítást jelentett számára, az árak emelkedése miatt ezt már nem engedhetik meg maguknak, neki kell főznie. Ez az időveszteség viszont akadálya például annak, hogy sportolni menjen:

> *„És az a gond, hogy annyira drága lett az étkezés, és nincs időm sportra menni, mert mindig megint főzni kell. Ehhez a fizetéshez, amit mi kapunk, nem tudok kaját rendelni. Muszáj négy főre főzni." (Középkorú, érettségizett adminisztrátornő, kelet-magyarországi megyeszékhely)*

Öt interjúalany beszámolói szerint kifejezetten az anyagi lehetőségek akadályozzák meg a diéta betartását, jelenleg is és a múltban is. Náluk nem merül fel, hogy a szénhidrátot más élelmiszerrel (zöldséggel, hússal) váltsák ki, vagy speciális, egészségesebb szénhidrátféleségeket fogyasszanak, vagy hogy külön menüt kapjon az érintett személy. Ezekben a háztartásokban valójában nem az a kérdés, hogy diétás vagy nem diétás az étel, amit esznek, hanem hogy van-e egyáltalán mit enniük.

> *„Nem, egybe főzök, hát miből főznék külön? Most mondtam el, 105 ezer forint a jövedelmem. (…) Egy cukorbeteget, aki cukorbeteg, az én gondolkozásom szerint ugye, annak az a kellő módja volna, hogy teljes mértékben, csak kimondottan, amit a boltból megveszen az ember diétát, rá van írva, hogy diétás ételek, kaják, bármik. Ehhez ugye pénz kell, ami nincs. Ezt nem tudom megoldani. Akik cukorbetegek. Na most ugye ezt én abszolút nem tudom megoldani. Képtelenség. Így is mondom, olyanokat főzök inkább, ami, hogy ne vigye fel a cukrát azért." (54 éves nő, munkanélküli, észak-magyarországi község)*

> *„…nem igazán tudtam betartani a diétát, hogy mondjam, a szegénység miatt. Ahhoz kevés volt a pénzünk. (…) Nincsen, igen. Hát igen, sokba kerül. Bizony, bizony, ez a baj. Mert ahhoz, hogy diétázzunk, én nagyon imádom a tökfőzeléket, a borsófőzeléket, mindenfajta főzeléket, de igazából nincs rá lehetőség." (60 éves férfi, rokkantnyugdíjas szakmunkás, észak-magyarországi község)*

> *„Hovatovább lassan oda jutok, hogy gondot okoz, hogy holnap mit ebédelek, mert annyira elment a nyugdíjamnak az értéke." (75 éves nyugdíjas tanárnő, Budapest)*

> *„Amit tudok enni, az nem kifejezettem diétás, de próbálkozom… Hát ötvenkétezer forintos nyugdíj mellett nem igazán lehet így étkezni. (…) Én meg úgy… nem azt mondom, hogy hú, miket tudok megvenni. Megveszem azt az egy-két darab, pár szem gyümölcsöt, meg azt a pár csirkét, azt ott nevelgetem. Azzal is kezdek leállni, mert nagyon drága a takarmány." (65 éves nő, nyugdíjas, kelet-magyarországi község)*

3.3.2. Nemi, életkori családi szerepek

A. Női szerep, férfiszerep

Az interjúkból legteljesebben a női szerep változatai, összetevői rajzolódnak ki. A markáns, tradicionális női szerep mellett sokszor van jelen, annak mintegy komplementereként, egy hasonlóképpen tradicionális férfiszerep is, ezért ezeket is itt tárgyaljuk.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

A diétával kapcsolatban a női szerepkészlet legfontosabb eleme a család táplálékának biztosítása. Természetesen a bevásárlás és a főzés a leggyakrabban említett női szerepelvárás; ezek a diabetikus étrend biztosításában különlegesen fontos és bonyolult feladatok.

Ezek mellett gyakran idetartozik a háztartás jövedelmének beosztása, kezelése, az étkezéssel kapcsolatos kiadási döntéshozás, esetenként a fedezet előteremtése is; amennyiben ez lehetetlennek bizonyul, a háziasszony saját kudarcaként éli meg. Ennélfogva a szegény családoknál a női szerep és a fent tárgyalt anyagi szűkösség, és a kettő kapcsolata a diétával gyakran szorosan összefonódik.

> *„És akkor ugye, ami marad, azt osztom-szorzom, hogy mégis éhen ne haljunk." (54 éves nő, munkanélküli, észak-magyarországi község)*

> *„…ennyiben segít az önkormányzat. Itt a többit nekem kell megoldani, de az a probléma, tudja, hogy mikor az embernek megfájdul az agya a gondtól. Fejgörcsöt kap, mert van, mikor azért kap az ember fejgörcsöt, a gondba. Hogy na, most mit csináljak, vagy hogyan, vagy hogy csináljam, vagy hogyan? Na!" (54 éves nő, munkanélküli, észak-magyarországi község)*

A szegénységben élők számára nem a diétás étrend biztosítása az elsődleges feladat, hanem a minél táplálóbb főtt étel előállítása a szűkösen rendelkezésre álló élelmiszerekből.

> *„Azt eszem, amit éppen a családomnak főzök, azt csinálok, abból mindig eszek egy keveset, aztán ennyi az egész diéta." (45 éves nő, észak-magyarországi község)*

A családok a diabetikus diéta kialakítását csak egy bizonyos anyagi színvonal felett tudják megkísérelni. Gyakran azonban az anyagiak megléte ellenére is akadályba ütközik az étrend átállítása, mert a családnak a feleség-, illetve az anyaszereppel kapcsolatos elvárásai ezt nem teszik lehetővé. A férjek, illetve a gyerekek nemritkán ellenállnak a diéta bevezetésének, nem fogadják el az új alapanyagokat és ízeket. Ráadásul a cukorbeteg férfiak olyan betegségben szenvednek, amelyben az étkezésnek a szokásosnál nagyobb a jelentősége, és ez a hagyományosnál nagyobb kontrollt biztosít a nőknek.

> *„Egypár kiló rám jött… [a feleségem] hóna alá vett, drasztikus ez a fehérnép. Csinált nekem olyan fogyókúrát, hogy nem ehettem 1500 kalóriánál többet, le is ment." (67 éves férfi, nyugdíjas mentős, nyugat-magyarországi község)*

A férfikontroll megerősítésének eszköze lehet a diéta elutasítása. Több férfi is volt a mintában, aki elvárta, hogy a felesége vagy kétfélét főzzön, vagy ne tartsa meg az egészségi állapota miatt szükséges diétát, mert az eltér az általuk megszokottól vagy szeretettől.

> *„…főzök a férjemnek, és vagy kettőnknek jó az a kaja, vagy mondjuk ha pörkölt van, akkor a férjem kapja a tésztát, én meg csinálok bulgurt, ilyen bulguros húst." (71 éves nyugdíjas óvónő, dél-magyarországi város)*

> *„…hát hiába, hogy a zsírt kivettem, a sót kivettem, na akkor cirkuszoztunk egy fél évig rendesen, aztán utána feladtam." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

> *„…a férjem egy 130 kilós, pocakos ember, aki mondanám azt, hogy nem tartja be a szabályokat, még iszogat is mellette. És én, amit próbálkozok egészségesebb ételt, azt megehetem egyedül. Szóval ez is egy nagyon… én élőbe nézhetem azt, hogy… én hiába akarok életmódot váltani, hogyha ehhez ő nem partner." (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)*

> *„A két kicsinek nem szoktunk ugye olyat csinálni, ami édesítőszeres, ők, nekik, ha születésnap, névnap van, nekik van külön valami kis cukros csinálva." (54 éves kalauz, észak-magyarországi város)*

Ha jellemzően a nő készíti otthon az ételeket, és a férj vagy a család nem fogadja el a diétának megfelelő menüt, akkor a feleségeknek/anyáknak – idejük, energiájuk, anyagi lehetőségeik függvényében – dönteniük kell, hogy egységesen főznek-e minden családtag számára, vagy külön-külön főznek önmaguk és a többiek számára.

> *„…ha sütök csülköt mondjuk vagy oldalast, akkor az csak a férjemé, de én csirkemellet készítek magamnak." (71 éves nyugdíjas óvónő, dél-magyarországi város)*

Gyakran az orvos is a nőktől várja el, hogy a férjüket „rászorítsák" a diétára.

> *„Mondta [az orvos], hogy tudja, hogy én majd betartom a diétát, meg amit mond előírásokat… a Papát is erre szorítsam rá! Hát a Papát nem igazán sikerült, de én betartottam." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)*

> *„…amikor… cukorbeteg lettem, mentem az első kezelésre, tehát az orvosomhoz, elmentem, és akkor mondta, hogy legközelebb… a feleségemmel együtt menjek. És akkor ott elmondta, hogy kedves asszonyom, itt vannak a főzelékek, a rántást nem azzal kell, amivel szokta, nem liszttel…" (69 éves férfi, nyugdíjas kőműves, észak-magyarországi város)*

Azokban a családokban, ahol megvalósítható a diéta, a nők feladatuknak tekintik, hogy a család ízlésvilágához, a családi hagyományokhoz minél közelebb álló ételeket állítsanak elő.

> *„Megcsinálom én a tortákat is, a süteményeket is meg tudom csinálni cukormentesen, tehát. Ráálltunk erre is, hogyha valakinek születésnapja van, akkor csinálunk egy cukormentes tortát." (54 éves nő, kalauz, észak-magyarországi város)*

Ugyanakkor a férfiak előtt általában nem áll nyitva több választási lehetőség: a mintába került egyik férfi részben azért nem tart diétát, mert a felesége három műszakban dolgozik, és nincs ideje arra, hogy a munkaigényes diétás ételeket elkészítse.

> *„Ki adja nekem [a diétás ételt], a feleségem? Három műszakban dolgozik, 60 évesen. 60 évesen délelőttös, délutános, éjszakás." (60 éves férfi, rokkantnyugdíjas szakmunkás, észak-magyarországi község)*

Férfi interjúalanyaink egy része ugyanakkor elfogadja a saját maga vagy a felesége számára előírt diétát, sőt részt is vesz az élelmiszerek beszerzésében, az ételek előállításában. Ez egy korszerűbb, partneri szerepfelfogás, amely mindkét fél jobb életminőségét szolgálja. Voltak a

CC BY

mintában olyan férfiak is, akik főznek, sőt nem csak maguknak, hanem a feleségüknek vagy az egész családnak.

> *„Érdekel a konyha… a főzés, elég sok szakácskönyvem van, azokból tudtam meg ezeket…" (66 éves férfi, nyugdíjas szakmunkás, észak-magyarországi város)*

> *„[A férjem] most is megfőzte nekem külön a gombapörköltet, ő meg nyomja a krumplis tésztát csöpögő zsírral és sósan, ez van." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi megyeszékhely)*

B. Tradicionális anyaszerep, életkori szerep

A tradicionális anya egyik alapvető feladata, hogy gondoskodjon a gyermeke egészséges táplálkozásáról. Diabétesztől szenvedő szülők esetében nehezíti a feladatot a saját, a házastárs és a gyermek táplálkozási szükségleteinek összehangolása.

> *„…a gyerektől nem zárhatom el, vonhatom meg, merthogy az ember cukros lett." (54 éves nő, munkanélküli, észak-magyarországi község)*

A gyermekek egészséges táplálkozásra nevelése az anyai szerepelvárások része, mint ahogy az is, hogy a diétát hozzáigazítsa a gyermekek ízléséhez.

> *„Én a gyerekeknél is mindig odafigyeltem arra, hogy nem kell túlenni magunkat, hanem normálisan étkezzünk." (60 éves nő, nyugdíjas betanított munkás, kelet-magyarországi város)*

Többen is beszámoltak arról, hogy a gyerekeknek (unokáknak) külön sütnek süteményeket, illetve nagy energiát fektetnek abba, hogy az „igazihoz" hasonló cukormentes tortákat alkossanak.

> *„…ha meg mondjuk jönnek a gyerekek, akkor ugye óhatatlan, hogy az ember süssön valamit, akkor meg nem fehér cukrot, hanem nádcukrot szokok használni." (74 éves nő, nyugdíjas technikus, nyugat-magyarországi megyeszékhely)*

Ez azonban nem mindig jár sikerrel, illetve ellentmond a hagyományoknak is. Másfelől az anya amiatt is aggódhat, hogy a gyermeke biztonságérzetét veszélyezteti azzal, ha az tud a betegségéről.

> *„…én nem nagyon szeretném, hogy úgy nőljön fel, hogy bármiféle félelme is legyen, hogy anyának valami baja is lehet." (45 éves nő, ápoló, kelet-magyarországi város)*

Többen is az anyaságukkal magyarázták, hogy nem tudták vagy tudják betartani a diétát. A gyerekek ellátása, gondozása mellett, amennyiben kénytelen prioritási sorrendet felállítani, az anya nem tud a saját szükségleteire is időt áldozni.

> *„…azt lehet mondani, hogy kicsik voltak a gyerekeim, iskolába jártak, nem igazán tehettem azt meg, hogy diétázzak." (45 éves, 8 osztályt végzett nő, észak-magyarországi község)*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

A diétás élelmiszerek beszerzése és az ételek elkészítése olyan pluszfeladat, amelyre a gyerekek és a munka mellett nem jut idő; illetve ha jut, akkor nem marad idő rekreációra, pihenésre, sportra. Egy idősebb asszony természetesnek tartotta, hogy gyermeket nevelő felnőtt lányai elhízottak; ő maga is csak nyugdíjba menetele óta engedheti meg magának, hogy egészségesen éljen, azaz egészségesen főzzön, tornázzon, és pihenjen.

> *„Én vagyok az egyetlen, akinél nem hízom vissza, de időm is van rá, hogy ugye magammal foglalkozzak. Ugye ők gyerekeket nevelnek, munkahelyre lótnak-futnak, az idő ebben a dologban nagyon fontos. Odafigyelni, külön készíteni olyan ételt, tornászni és pihenni." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi megyeszékhely)*

3.3.3. *Munka és más kötelességek összefüggése a diétával*

Interjúalanyaink többsége nyugdíjaskorú, ennek ellenére gyakran merült fel a munka és más, az aktív élethez kötődő, például családi, gyereknevelléssel összefüggő kötelességek interferenciája a cukorbeteg diétával, vagy saját korábbi életszakaszaira, vagy például családtagjaikra vonatkoztatva, illetve az aktívaknál jelenlegi helyzetükre. Az említések száma ugyan nem magas, összesen 21, de ezek 14 különböző interjúalanytól származnak.

Kivétel nélkül a diéta betartásának, illetve általában az egészség megőrzésének akadályaként jelenik meg a munka, illetve általában az aktív életkorral együtt járó leterheltség és időszűke.

Az egyik leggyakoribb motívum a munkával összefüggő stressz, feszültség, esetenként túlhajszoltság, amit interjúalanyaink közül többen, életükre visszatekintve, a betegség kialakulásának egyik okaként azonosítanak.

> *„Hát szerintem most karácsonykor kezdett el visszajönni, túl sok sütit ettem, meg túl sok feszültség, nyolcig túlóráztunk, minden hétvégén túlóráztunk, és hát ki is kaptam érte doktor úrtól, meglátszik az eredményen. Borzasztóan szeretnék már nyugdíjba menni, úgyhogy még három évem van." (középkorú nő, adminisztrátor, kelet-magyarországi város)*

> *„Még a kilencvenes években is, mikor rosszul lettem, mert 20-25 emberrel dolgoztunk, dolgoztattam éppenséggel, mert én voltam a megbízott csapatvezető, és akkor ez a rendszertelen étkezés, meg a stressz, meg nem tudom, az mennyire befolyásolta ezt." (60 éves férfi, rokkantnyugdíjas szakmunkás, észak-magyarországi község)*

> *„Hát életmódban, még három évig vittem a vállalkozást, aztán eladtam. Az nagyon nagy megkönnyebbülés volt nekem, mert a stressz az nagyon befolyásolta a cukorszintemet." (75 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, kelet-magyarországi város)*

A munkával összefüggő másik probléma az, hogy nem egyeztethető össze vele a diabéteszes diéta betartásához szükséges rendszeresség, illetve általában nincs elég idő az odafigyelésre.

> *„Mondják, hogy így is van, csak nehéz betartani. Most jobban ráérek, hogy már nem dolgozom, ugye." (66 éves nő, nyugdíjas tanár, nyugat-magyarországi város)*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

> *„Annyira rendszertelen volt az életem meg minden, és akkor az ehhez szükséges táplálkozásom is, nem rendesen reggeli, tízórai, ebéd, uzsonna, vacsora volt, mint most, hogy ezt nyugodtan megengedhetem magamnak, és azért az is befolyásolta szerintem a helyzetet."* (75 éves férfi, nyugdíjas mérnök, nyugat-magyarországi város)

Két további tényezőt említenek interjúalanyaink a munka-diéta interferenciával összefüggésben, a munkával összefüggő energiaszükséglet és a diétával kompatibilis élelmiszerek elérhetőségének problémáját, ami részben az idővel, időbeosztással is összefügg. Az energiaszükséglet a nehéz fizikai munkát végzőknél merül fel elsősorban:

> *„Igen, mert ne kenyeret, mert abban több a szénhidrát. És a zsemlében csak 25 gramm szénhidrát van. Jól van, dehát ha kőművesmunkát kellett dolgozni, akkor meg kellett enni tíz zsemlét. Ha nem, akkor összeesett az ember."* (69 éves férfi, nyugdíjas kőműves, észak-magyarországi város)

Kétségtelenül rendszerszintű problémának tekinthető ugyanakkor a diétának megfelelő élelmiszerek, főtt ételek elérhetőségének problémája, akár piaci vendéglátóhelyeken, akár a közétkeztetésben. Interjúalanyaink megélése szerint, ha nem készül fel az ember a teljes napra előre, gyakorlatilag lehetetlen a diétájuknak megfelelő módon táplálkozni.

> *„…rá kellett jönnöm, hogy milyen merev a világ, mert az étkezdébe hiába kértem a menü mellé, hogy ne tegyék oda a rizst, és én zöldséget kérnék mellé, mert volt az is az ételpultba, egyszerűen nem lehetett megoldani, mert arra nem voltam jogosult úgymond, mert a menü mellé az járt. Szóval egyszerűen semmi rugalmasság nincsen, ott külön fizetnem kellett volna, a menü mellé vennem egy adag zöldséget, hogy valamelyiket lecserélték volna arra. Úgyhogy föl is hagytam az ilyen próbálkozásokkal. Úgyhogy munka mellett még nehezebb volt ezt betartani, vagy otthonról hoztam kaját vagy külön vettem olyan ételt az étkezdébe, sok mindenbe nem kaptam segítséget."* (63 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, dél-magyarországi város)

> *„…eddig elvittem a szendvicset, megettem, és kész. De most ugye vinnem kell valami főtt kaját, vagy olyat, ami nem romlik meg, de mégis nem szendvics, vagy nem kenyér, vagy nem ilyesmi. Vagy meg kell néznem azt, hogy egyáltalán hol tudok venni magamnak olyat, ami jó."* (54 éves nő, kalauz, észak-magyarországi város)

> *„Viszek magammal, egy proteinszelet, egy alma, ennyit eszek bent. Esteleg egy banánt, hogyha hosszú a műszak, hogyha mit tudom én, tíz óránál hosszabb, akkor viszek még egy pluszbanánt. (…) Hogyha vannak, ilyen jó belvárosi helyeken vagyok, tehát egy-egy ilyen kedvenc hely kialakulhat, ahol tudom jól tartani a diétát. Ha nincs ilyen vagy nem olyan a beosztás, hogy ezt tudjam csinálni, akkor meg maradok ennél az otthonról hozottnál, és akkor, hát, nem túl egészséges, hogy így este eszek, de akkor este eszek komolyabbat."* (57 éves férfi, mérnök, Budapest)

3.3.4. Lemondás

A korábban szívesen fogyasztott ételféleségekről való lemondás nehézségeit összesen 45-ször említik. A 24-ből 18 interjúban szerepel a lemondás kérdésköre valamilyen formában, hét interjúban pedig kifejezetten központi problémaként jelenik meg a lemondás. Két olyan említés van, ami nem kifejezetten valamilyen ételről, hanem a nem cukorbeteg lét egyszerűségéről és gondtalanságáról való lemondásról szól:

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

> *„Egyrészt, nem is biztos, hogy evett addig ötször. Én kétszer ettem rend szerint. Megreggeliztem rendesen, kettőkor hazaértem, megebédeltem rendesen, és akkor este meg ettem még valamit, de már nem annyira komolyan. Ezt kellett átalakítani ötszöri étkezésre. Nagyon macerás volt." (73 éves nő, nyugdíjas mérnök, Budapest)*

> *„…hát mi a franc, hát nem fogok én ebéd előtt leülni, hogy csókolom, hát itt ez 25 mit tudom én gramm, meg ennyi gramm, meg mit tudom én, egy zsömle az 30 gramm szénhidrátot tartalmaz és összeadni, kivonni, szorozni, dehogy is. A francot, megeszem annyit, amennyi jólesik, azt készen van, nem érdekel ez engem." (75 éves férfi, nyugdíjas mérnök, nyugat-magyarországi város)*

A témakörhöz tartozó említések többsége azonban meghatározott élelmiszerekhez, ételekhez kapcsolódik. Alapvetően három ételféleség jelenik meg, amikről nehézséget okoz lemondaniuk a megszólalóknak: a kenyérfélék (sokszor kifejezetten a fehér kenyeret említik), a süteményfélék, és a gyümölcsök.

Bár itt nincs lehetőségünk az ezeknek az ételekhez fűződő viszony kultúr- és társadalomtörténeti hátterében részletesebben elmélyedni, feltűnő, hogy a három ételféleséget az életvilágban számos különbség ellenére a hagyomány közös szála fűzi össze. A kenyér a tradicionális magyar étkezés elengedhetetlen eleme, számtalan formában szolgált a hagyományos ételek kiegészítőjeként (Báti, 2017), a 17. század óta az egyik legnagyobb mennyiségben fogyasztott élelmiszerünk (Balasa, 1997). A magyar kultúrán belül a kenyér inkább összeköt, de elválaszt a velünk-mellettünk élő, más gabonaféleségeket preferáló népektől (Báti, 2017). Az idősebb korosztályhoz tartozó válaszadóink esetében ehhez hozzáadódhat a fiatalabb éveikben megtapasztalt szűkösség és az azt követő időszakban a biztonságérzetet nyújtó élelmiszerbőség (Valuch, 2013) történelmi emlékezete is. A korábban csak a módosabb gazdák által fogyasztott fehér kenyér az 1970-es évektől a boltból is mindenki számára beszerezhetővé vált (Báti, 2018), így a bőség demokratizálódását szimbolizálta. A kenyér fogyasztásának mértéke ma elsősorban generációs metszetben különböző: az idősebb generáció és a falun élők körében magasabb (KSH, STATADAT-táblák). A kenyérfogyasztás volumene az élelmiszer-választék bővülésével 1990-től kezdve csökken, és ezzel párhuzamosan a fogyasztáshoz kapcsolódó szimbolikus mező is egyre szűkül (Báti, 2017), így a jövőben a kenyérhez fűződő hagyományok talán kevésbé lesznek meghatározóak.

A 45, lemondással kapcsolatos említés közül 35-ben kerül szóba a kenyér, pontosabban a fehér kenyér, mint aminek a fogyasztását a cukorbeteg diéta tiltja. Volt olyan interjúalanyunk, aki explicite elutasítja ezt, nagyon érzékletesen hitet téve a „hagyomány" mellett:

> *„Hát én fekete kenyeret nem eszem, mert az már olyan, mikor megeszem, mint amikor kijön belőlem. Én azt nem eszem meg. Én a friss, foszlós, ropogós fehér kenyeret eszem, mert azt tartom egészségesnek." (66 éves férfi, nyugdíjas lakatos, dél-magyarországi város)*

Akik igyekeznek betartani a fehér kenyérre vonatkozó tiltást, elmondják, mekkora nehézséget okoz ez számukra:

> *„…és most hallottam, mióta sütik a kovászolt kenyeret, hogy azt is lehet, na és akkor azóta azt. Nekem a kenyér olyan, mintha valami finom kalácsot ennék, mert annyira finom, ahogy nem ehettem ilyeneket eddig." (76 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, kelet-magyarországi város)*

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

A kenyérről lemondás ugyanakkor nem feltétlenül jelent valóban minden kenyérféle megvonását. Vannak, akik a fehér kenyér helyett teljes kiőrlésű kenyeret vásárolnak, vagy pedig zsemlét. Előbbi mellett a teljes kiőrlésű gabona lassabb felszívódása szólhat érvként, utóbbi mellett pedig az, hogy ez megkönnyíti a szénhidrátmennyiség számolását.

Az édességek, sütemények szintén elengedhetetlen elemei a szokásos étkezéseknek, különösen az ünnepieknek. Készítésük leginkább a női identitáshoz kapcsolódik: a finom sütemény előállításának képessége a korábbi generáció gasztronómiai tudásának sikeres átvételét bizonyítja (Báti, 2010). A család kedvenc süteményének elkészítése a szeretet kifejezésének módja, a sütemény fogyasztása pedig a hétköznapokból való kiszakadás ünnepiességének érzésével kapcsolódhat össze.

A magukat „édesszájúnak" valló interjúalanyaink ugyanakkor súlyos küzdelmekről számolnak be a süteményekkel, édességekkel kapcsolatban is.

> *„Nagyon nehéz volt, azért, mert én szerettem tésztaféléket, az édességet szerettem, és nagyon szerettem enni. Ez volt a legnagyobb probléma. Amikor elkezdtem mérni, számolni, az nagyon nehéz volt. Az legalább felért a betegség súlyával!" (75 éves nő, nyugdíjas adminisztrátor, kelet-magyarországi város)*

Az előírásokat betartóknál kétféle stratégia jelenik meg. Az egyik – gyakoribb – a saját magukkal szembeni türelemé: ezek az interjúalanyok, bár alapvetően tartózkodnak az édességek fogyasztásától, egy-egy alkalommal, különlegesebb helyzetben, megengednek maguknak némi „elhajlást", hogy aztán folytassák a diétájukat. Olyan beszámolót is hallottunk, ahol ez a fajta megengedés önmagukkal szemben kifejezetten szakmai tanács volt. Erről a stratégiáról a praktikákról szóló részben bővebben írtunk.

A másik stratégia a diabétesszel összeegyeztethető, helyettesítő ételek kidolgozása. Ez széles körű és alapos tudást, a szükséges anyagokhoz való hozzáférést, nagyon nagy elszántságot igényel, és – ennek megfelelően – nagyon ritka.

> *„Eltelt ez a 14-15 év, eleinte a diéta az valami katasztrófa volt. Valljuk be, nagyon szeretek enni, ráadásul a csokitortát szeretem a legjobban, és azt nem annyira lehet helyettesíteni almával. Ezek a dolgok megviseltek. Ami sok pluszt hozott az életembe, hogy megtanultam megcsinálni a csokitortámat úgy, hogy abban majdnem 0 szénhidrát legyen. Képes voltam a lenmagot darálni, hogy kifejlesszek olyan recepteket, amivel le lehet utánozni azokat a süteményeket, desszerteket, amiket azelőtt lehetett enni." (45 éves nő, ápoló, kelet-magyarországi város)*

A harmadik jellegzetes téma a lemondás a gyümölcsfogyasztásról. A gyümölcsök szerepe a hagyományos táplálkozásban a kenyérhez és a süteményhez képest más: a gyümölcsök kevésbé foglalnak el kiemelt kultúrtörténeti helyet, viszont elérhetőek, különösen vidéki, paraszti gyökerű háztartásokban. A dinnye és a szőlő, vagy a kerti fákról éréskor le-leszakított gyümölcs fogyasztását több interjúban úgy említik, mint a helyi kultúra természetes részét. A gyümölcsökről lemondást az is nehezítheti, hogy a gyümölcsöket általában az egészséges táplálkozás szerves részének tartjuk.

A saját termelésű gyümölcs okozta nehézségeket többen is említették.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

> *„Mert van 600-as szőlőnk, és mindig vödörszám áll itt az a szőlő. És mi ugye parasztemberek voltunk, és ilyenkor mindenki szőlőt eszik meg főtt kukoricát a családban. Dehát ez most már le fog menni, télen jobb a cukrom, nincs annyi gyümölcs." (64 éves nő, nyugdíjas gazdálkodó, dél-magyarországi város)*

> *„Amit még nem nagyon tudok megállni, az a gyümölcs. Itt a kertben is van pár gyümölcsfám, ha beindul a gyümölcsérés, nem tudok úgy elmenni a kertben, hogy egyet-kettőt ne vegyek le róla. Szőlő vagy bármi gyümölcs, és a gyümölcsben van cukor." (67 éves érettségizett férfi, nyugdíjas mentős, nyugat-magyarországi megyeszékhely)*

Bár az interjúk másik részében nem jelenik meg kimondottan, hogy saját termesztésű gyümölcsről van szó, csupán annyi, hogy ezek hozzáférhető és a táplálkozás részét képező gyümölcsök, ugyanakkor ezekben az esetekben is legtöbbször olyan gyümölcsök jelennek meg, amelyek hagyományosnak tekinthetők és házi termesztésük sokfelé jellegzetes, illetve jellegzetes volt, mint például a szőlő vagy a dinnye.

> *„De viszont a múltkor a dinnye után, akkor fölment 11-re. Attól fogva nem egy fél dinnyét ettem meg, hanem csak egy negyed dinnyét, mondom, a dinnyékkel most nagyon túllőttem, vagy nagy volt a cukortartalma is, nem tudom." (Középkorú nő, adminisztrátor, kelet-magyarországi város)*

> *„Tehát magyarul mind a vörös húsokat nem lett volna szabad, meg gyümölcsöket, meg nem tudom miket, én meg a szőlőt is imádom, meg mindent imádok. Úgyhogy azért mondom, hogy én ezzel nem voltam kisegítve, mert tudtam, hogy én ezt így nem fogom tudni betartani, ezeket a dolgokat." (66 éves férfi, nyugdíjas lakatos, dél-magyarországi város)*

Gondolhatnánk, hogy az előírt diéta követése, ha anyagi vagy egyéb, „kemény" korlátok nem állnak az útjába, pusztán motivációs kérdés, ugyanakkor volt olyan interjúalanyunk is, aki komolyabb értéknek tekintette saját étkezési preferenciáit, mint a diéta várható eredményét:

> *„Tehát hiába mond nekem ilyeneket, nem fogok erről leállni, inkább megdöglök két évvel előbb, de nem fogok a kenyérről leállni, tehát ez nem opció." (75 éves férfi, nyugdíjas mérnök, nyugat-magyarországi város)*

Ez a fajta, tulajdonképpen teljes felelősséget vállaló ellenállás ugyanakkor ritka, interjúalanyaink többsége elkötelezettnek tűnt amellett, hogy kövesse a diéta előírásait, csak éppen – abban a világban, ahol az „alapértelmezett" étkezési szokások, a boltok kínálata, a fán lógó gyümölcs, az, amit mások esznek, és amit ő is evett egész életében, számára tiltottá vált – ez nagyon nagy, néha megugorhatatlannak tűnő akadályt jelent. Akik nem hangsúlyozták a lemondással járó nehézségeket, azok vagy eleve is úgy táplálkoztak, hogy nem sok mindenen kellett változtatniuk (például nem szénhidrátalapú köreteket fogyasztottak, hanem salátákat), vagy erősen támogató közegben, családban élnek, akik maguk is hajlandóak a cukorbeteg diéta előírásaihoz hasonlóan étkezni, vagy más hasonló, „esetlegesnek" tekinthető, de nyilvánvalóan nagyon fontos körülmény könnyíti meg az életüket.

A fentiekben idézettek alapján azok számára, akik súlyos lemondásként élik meg a diétát, kétféle tényező könnyíti meg az átállást: az, ha néha-néha mégiscsak megszegik az előírásokat

CC BY

(jóllehet nem biztos, hogy ez valóban mindenkinek segítene), és az, ha egy teljes mértékben alternatív táplálkozási rendszerre állnak át, amiben diabéteszkompatibilis ételekkel helyettesítik a hiányoltakat. Mindkét módszer a rendelkezésre álló információk nagyon gyakorlatias felhasználását jelenti – egy olyan készséget, amivel a nehézséggel küszködő interjúalanyaink többsége nem lett felvértezve.

4. DISZKUSSZIÓ

Magyarországon csaknem másfél millió ember él kettes típusú cukorbetegséggel. A betegség valamennyi stádiumában kiemelt jelentősége van a táplálkozásterápiának.

A diéta követését számos tényező befolyásolja. Természetesen alapvető jelentősége van az egészségügyi rendszernek, amely az ellátást, az állapot monitorozását, az állapotváltozásnak megfelelő kezelési változtatásokat nyújtja a betegnek. Ugyanakkor a medikális kezelés önmagában kevesek számára elégséges.

A diéta megtartásában súlyos korlátot jelent az egyes interjúalanyok által megélt anyagi szűkösség. A cukorbetegség menedzsmentjének egyik legsúlyosabb akadálya a háztartás élelmiszer-biztonságának hiánya, amelynek következtében a kérdés nem a megfelelő diétás élelmiszerek beszerzése, hanem hogy egyáltalán van-e mit enni.

Az interjúkban megjelenő gyakoriság alapján a diéta szempontjából a legfontosabb tényező a betegséggel és a diétás előírásokkal kapcsolatos információ megléte vagy hiánya. A gyakorlatban is hasznosítható információk jellemzően nem a beteg kezelését biztosító egészségügyi ellátásból, hanem az internetről, betegklubokból, személyes kapcsolatokból, illetve néhány esetben az alternatív kezelést biztosító magánorvostól származnak. Habár ez a „magánúton" megszerzett tudás is az egészségügyi szaktudásban gyökerezik, hiszen a kiegészítő információforrások mögött legtöbbször szintén orvosok állnak, mindazonáltal a közvetlen forrás mégsem a hivatalos ellátás. A sikeres diéta azon múlik, hogy mennyire képes a beteg a tételes előírásokat gyakorlati megoldásokra, rutinszerűen alkalmazott praktikákra lefordítani. A betegek negatív élményei jelentős részben a kezelőorvostól kapott hasznos információk hiányához fűződnek.

A diétázás sikerében nagy jelentősége van a társas támogatásnak és a laikus segítségnek is. A társas környezet elfogadhatja és segítheti a diéta megtartását, ugyanakkor az ismeretek hiányának, vagy a betegséghez nem alkalmazkodó elvárásoknak a következtében az étrend alkalmazása nagyon nehézzé, akár lehetetlenné is válhat.

A diéta kulcsmozzanata a lemondás. Abban a világban, ahol a boltok, illetve a háztáji gazdaság kínálata tiltottá vált, a hagyományos étkezési szokások nem követhetők és a másoktól különbözés mindennap megélt keserves tapasztalat, a „normális" táplálkozásról való lemondás nagyon nagy, néha megugorhatatlannak tűnő lelki akadályt jelent.

Mindezeknek a tényezőknek a kölcsönhatása érvényesül abban, hogy a beteg mennyire sikeresen képes megküzdeni a betegségével, függetlenül attól, hogy mit tud kínálni az orvostudomány a diabétesz kezelésére.

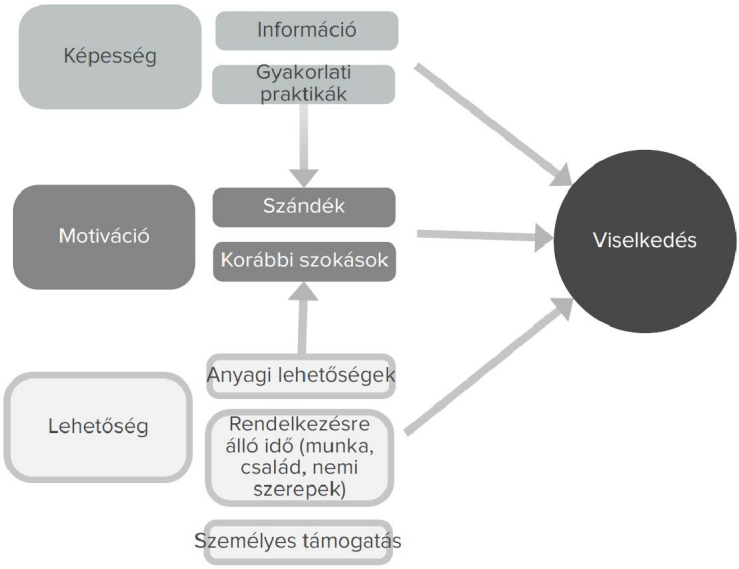
Az interjúk elemzése során fontosnak talált tényezők megfeleltethetők a tanulmány bevezetőjében bemutatott COM-B modell elemeinek. Az információ és a praktikák a képességet jelentik: az információ az elméleti tudás, a praktikák pedig a gyakorlati ismeretek, fogások. Az

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

anyagi lehetőségek, a – munkával, családdal összefüggő, gyakran a hagyományos nemi szerepekbe ágyazódó feladatokkal megosztott – rendelkezésre álló idő, valamint a szakmai és a laikus támogatás szabják meg a lehetőségek kereteit: ezek határozzák meg, hogy elérhető, hozzáférhető-e a beteg számára a szigorú diéta előírásainak betartása. Végül a lemondás, ami az egyetlen érzelmi dimenzió a felsoroltak között, a motivációval függ össze – mondhatnánk, hogy minél motiváltabb valaki az életmódváltásra, annál kevésbé fogja útját állni az, hogy le kell mondania valami számára örömet okozó ízről.

3. ábra A COM-B modell alkalmazása a diétára
Forrás: a szerzők szerkesztése

Csakúgy, mint az általános modellben, az egyes dimenziók a diéta modelljében sem függetlenek egymástól, és ez éppen a lemondás problémájával kapcsolatban jut nagy jelentőséghez. Az, hogy kinek mekkora gátat jelent a megszokott ízek helyett újfajta ételeket fogyasztani és lemondani korábbi életének erről a részéről, az összefügg a korábban megszokott táplálkozás jellemzőivel. Aki eleve sem evett például édességet, vagy mindig sok zöldséget fogyasztott, az könnyebb helyzetben van, vagyis a korábbi szokásai miatt jobbak a lehetőségei az életmódváltásra. Több interjúalanyunk említett olyan trükköket, praktikákat, a képességek körébe tartozó fogásokat, amelyek számukra megkönnyítették ezt az átállást, lehetővé tették a lemondást, például éppen mert kielégítő módon pótolták a leginkább hiányolt ízeket. Azok, akiknek ez nem megy, nem feltétlenül motivációnak vannak híján, hanem esetleg csak ezeknek a praktikáknak nincsenek birtokában.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély
www.esely.org

5. SZAKPOLITIKAI AJÁNLÁSOK

Az alábbiakban az elemzett interjúk tanulságai és a nemzetközi szakpolitikai, ellátási gyakorlat példái alapján foglaljuk össze, milyen szakpolitikai eszközök ajánlhatók megfontolásra Magyarországon a 2-es típusú cukorbetegség sikeresebb menedzsmentje érdekében. Ahogy a teljes elemzésben, itt is csak az életmóddal, önmenedzsmenttel összefüggő kérdésekre koncentrálunk, az orvosi-medikális ellátással kapcsolatosakra nem.

5.1. Információnyújtás és egészségműveltség

A bemutatott interjúk leggyakoribb témája a cukorbetegségre és a diabéteszes táplálkozásterápiára vonatkozó információk kérdése. Számtalan kutatás bizonyítja, hogy azok a betegek, akik részesültek valamilyen oktatásban, sikeresebben menedzselik a betegségüket. A diéta megtanítása része az egészségügyi protokollnak, és valóban sok interjúalanyunk számolt be arról, hogy a háziorvos vagy szakorvos, vagy akár dietetikus szakember elmagyarázta nekik, mit ehetnek, mit nem, mire figyeljenek oda, ellátták őket az élelmiszerek szénhidráttartalmára vonatkozó tájékoztató anyagokkal és így tovább.

Interjúalanyaink beszámolói alapján azonban egyértelmű, hogy a kapott információ sokszor túl elméleti, töredékes, vagy más módon életidegen volt, ami önmagában nem nyújtott elegendő támaszt a diéta sikeres menedzsmentjéhez. A betegek beszámolói alapján követhetők voltak az eltérő társadalmi helyzethez kötődő különbségek a cukorbetegséggel és a követendő diétával kapcsolatos információk megértésében, értelmezésében, és az elvek gyakorlatba átültetésére való képességében. Több interjúalany említi a „számolgatást", mint a diéta betartásának olyan előfeltételét, amit nehéz, ha nem lehetetlen elvégezniük.

A nemzetközi szakirodalomban nagy hangsúllyal szerepel a „diabéteszes-oktatás" egyéni szükségletekre szabottsága, és hogy mekkora jelentősége van a konkrét tartalomnak. Az alábbiakban olyan közpolitikai megoldásokat vagy intervenciókat mutatunk be, amelyek a „health literacy" (egészségműveltség, egészségértés) és a „health numeracy" (vagyis az egészséggel kapcsolatos számtani készségek) egyéni sajátosságait is figyelembe veszi, vagy a diétával, életmóddal kapcsolatos tanácsadást a betegek tényleges szükségletéhez igazítani képes módszereket alkalmaz, és ezáltal igazoltan hatékonyan támogatja a betegség önmenedzsmentjét.

> **Szükségletfelmérés a diabéteszoktatás előtt:** A betegtájékoztatásra vonatkozó előírásoknak ma is része, hogy a betegeknek a számukra érthető szinten és nyelven kell tájékoztatást adni, és a szakembernek meg kell győződnie arról, hogy a beteg megértette, amit hallott. Az interjúink tanúsága szerint ez – sokszor érthető okokból – nem történik meg mindig. De még ha megtörténik is, számos további kérdés felmerül ezzel kapcsolatban, például hogy honnan tudja az ellátó, milyen a beteg egészségműveltségi szintje, milyen információra van szüksége. A kevésbé tájékozott betegeknek ráadásul általában nemcsak a betegségmenedzsmenthez szükséges tudásuk, de az önbizalmuk is kevesebb, ezért nagyobb támogatásra van szükségük (White et al., 2010). A beteg egyéni igényeihez való igazodás egyik formája lehet az egészségműveltség és az egészségszámtani műveltség célzott, kérdőíves felmérése a diabéteszellátás megkezdésekor, ami irányt mutat a későbbiekben alkalmazott kommunikációs módszereket illetően (Debusshe, 2021).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

Személyre szabott, kulturálisan megfelelő képzés, amit a beteg bevonásával alakítanak ki: A szűken vett egészségműveltség mellett számos jellemzője (erőforrása, korlátozottsága, körülménye) van egy embernek, ami befolyásolhatja, milyen módon átadott és milyen tartalmú információ lesz segítségére leginkább a saját diabéteszmenedzsmentjében. Az ezeket a különbségeket figyelembe vevő módszerek, amelyek jellemzően a betegeknek a kezelés kialakításába való mélyebb bevonására, illetve kulturális jellegzetességeinek szem előtt tartására (Peña-Purcell et al., 2015) építenek, nemcsak a betegek szükségleteire reagálnak jobban, hanem autonómiát és a saját életük feletti kontrollt is biztosítanak számukra (Debussche, 2021). Ugyanígy az önmenedzsment támogatását is irányíthatja a beteg, kijelölheti, milyen területeken érzékeli, hogy problémája van és segítséget szeretne kérni.

A kurrens pedagógiai és didaktikai tudás alapján felépített oktatási anyag használata: Ez alkalmazható kifejezetten az egészségszámtani készségek fejlesztésére (White et al., 2010), de a teljes oktatási szakaszt meg lehet tervezni, felépíteni és kivitelezni úgy, hogy eredményesebb, hatásosabb legyen, például ismétléseket, ellenőrző kérdéseket vagy alkalmakat beiktatva, a képzést több alkalomra bontva, az elméleti anyag súlyát csökkentve és a gyakorlatit növelve (Formosa et al., 2012; Dang, Patel-Shori, Barros, 2020).

Diabéteszoktatók alkalmazása: A képzéseket Magyarországon jelenleg olyan szakemberek tartják, akik elmélyült tudással rendelkeznek az egészséggel kapcsolatban, de nincs feltétlenül pedagógiai, didaktikai hátterük, és a gyakorlati kérdésekkel kapcsolatos ismereteik mélysége is gyakori kritika tárgya. A nemzetközi gyakorlatban elterjedt kifejezetten a diabéteszes életmód oktatására szakosodott trénerek alkalmazása ezen a területen (Alharbi et al., 2019), ami Magyarországon is megfontolható. Az oktatók gyakorlati kérdésekben jártassága és pedagógiai képességeinek magas szintje alapvető fontosságú lenne.

Az orvosi rendelők helyett lakóhelyközeli, „akármelyik szombaton" megtartható képzések: Félnapos hétvégi workshopok medikális és oktatási szakmai támogatással a betegségmenedzsment támogatásáért (Carter et al., 2002). Ezek a kihelyezett műhelyek lehetnek az egészségügyi ellátástól teljesen függetlenek, de össze is kötődhetnek azzal, például a betegek kaphatnak háziorvosi beutalót ezekre az alkalmakra, ha a háziorvos úgy látja, ez hasznukra válna (Skinner et al., 2003). További előnyük lenne, hogy rugalmasabban beilleszthetők a heti időbeosztásba, amely az interjúk tanúsága szerint fontos szempont lehet a munkaerőpiacon aktív betegek számára.

5.2. Anyagi támogatás az élelmiszerek elérhetőségéért

Interjúink tanúsága szerint a szegényebb családokban élő cukorbetegek számára s megfelelő élelmiszerek magas (és folyamatosan emelkedő) költsége a megfelelő betegségmenedzsment legnagyobb akadálya. Ennek a problémának a megoldására számos országban dolgoztak ki megoldásokat, amelyek lényege a cukorbetegek számára megfelelő élelmiszerek beszerzésének támogatása. Mivel az életmódváltást szorgalmazó megoldásoknak önmagukban bizonytalan az eredménye, világszerte növekszik az érdeklődés az étrend javítását célzó pénzügyi

CC BY

megközelítések (pl. az élelmiszerek árára vagy költségére összpontosító beavatkozások) iránt (Huangfu et al., 2024). Az anyagi támogatásnak több formája ismeretes.

„Árurecept" („produce prescription"): Jellemzően utalvány vagy debit kártya, amit élelmiszerboltban vagy piacon lehet beváltani/felhasználni. Meg lehet határozni, hogy a megadott élelmiszerek árának milyen hányadát lehet így kifizetni. Az árureceptet az egészségügyi ellátást végző intézményben állítják ki és adják át a betegnek.

Az egészségi állapothoz igazított élelmiszerek (medically tailored groceries): a kezelési terv részeként kiutalt élelmiszerek, amelyek otthoni feldolgozást/elkészítést igényelnek. Ezek általában élelmiszercsomagok, amelyek a szociális ellátás közvetítésével jutnak el a betegekhez.

Az egészségi állapothoz igazított ételek (medically tailored meals): szakemberek által a társbetegségektől is szenvedő cukorbetegek számára elkészített készételek, általában házhoz szállítással.

Visszatérítés: a vásárlási bizonylat (blokk) alapján bizonyos élelmiszerekre elköltött pénzt visszatérítenek.

Egyes modellekben a fentiekkel együtt alkalmazott egyéb szolgáltatások: célmeghatározás, edukációs foglalkozások, táplálkozási tanácsadás, főzési bemutatók, piac- és élelmiszerbolt-látogatás (Chang, Bailey-Davis, 2023)

A szakirodalomban részletes listák érhetők el a támogatásra javasolt élelmiszerekről, mint például az alábbi táblázatban lévők (Olstad et al., 2021).

3. táblázat Támogatására ajánlott egészséges élelmiszerek

Élelmiszercsoport	Támogatható tételek
Zöldség és gyümölcs	Friss zöldség és gyümölcs
	Fagyasztott zöldség és gyümölcs
	Zöldségkonzervek
Hús, baromfi és hal	Friss hús, baromfi és hal
	Halkonzervek
Húshelyettesítők	Szárított vagy konzervlencse, bab, csicseriborsó
	Tojás
	Mandula
Tejtermékek	Tehéntej
	Édesítetlen szójaitalok
	Édesítetlen joghurt
	Kemény sajtok
Rostban gazdag élelmiszerek	Teljes kiőrlésű száraztészták
	Barna rizs
	Zabpehely
	Teljes kiőrlésű kenyér
	Korpatartalmú gabonapelyhek

Forrás: Olstad et al. (2021), 11. old.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

Az anyagi támogatást nyújtó egészségügyi programok, mint pl. az „Élelmiszer = Gyógyszer" program célja az egészséges élelmiszerekhez való rövid távú hozzáférés támogatása; ugyanakkor a fenntartható, rendszerszintű és méltányos hozzáférést az egészséges élelmiszerekhez az egészségügyi ellátáson kívül kell megoldani (Houghtaling, 2024).

Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy ezek a támogatási formák nagyon sok kérdést felvetnek. Gazdasági szempontból a versenypolitikai megfontolásoktól a szubvenciók hatékonyságán keresztül a hatásosságig terjed ez a skála, és az sem lenne meglepő, hogy sokan a visszaélés lehetőségeit fogják felvetni. Mások méltányossági kérdésként fogják kezelni a bármilyen formában megjelenő élelmiszer-támogatást, feltéve azt a kérdést, hogy megengedhető-e az, hogy a cukorbetegek részesüljenek támogatásban, mások pedig, akiknek esetleg semmivel sem nagyobb az élelmiszer-biztonságuk, csak azért nem, mert egészségesek? Ugyanakkor jelenleg is számos, elsősorban a jövedelemadót érintő kedvezmény vonatkozik egyes, különleges betegségekben szenvedő adófizetőkre – viszont az ilyen adót nem fizetők körében (nyugdíjasok) ezek a kedvezmények nem jelennek meg. A „támogatott" betegségek köre mindenképpen bővíthető lenne.

5.3. A diétával kompatibilis élelmiszerek elérhetőségének javítása

Ahogy a bevezetőben leírtuk, azt vártuk, hogy a diabétesz-diétához ideális élelmiszerek elérhetősége az interjúalanyaink egy részénél gondot fog okozni, ez a szempont azonban nem jelent meg expliciten az interjúkban. Mivel a rosszul ellátott területeken a különféle – anyagi, iskolázottsági és az ezzel összefüggő egészségműveltségi stb. – hátrányok halmozódnak, elképzelhetőnek tartjuk, hogy a hozzáférhetőségi korlátok említésének hiánya nem feltétlenül a problémának, hanem a probléma érzékelésének a hiányát jelenti – aki nem tudja, milyen típusú élelmiszerre lenne szüksége (mert esetleg nem is ismeri azt), nem fogja érzékelni, hogy nem tudja azt a helyi boltban megvásárolni. Ugyanakkor, bár törekedtünk rá, kisebb mértékben értük el azokat a betegeket, akik olyan, jellemzően nagyon kis településeken élnek, ahol nagyon rossz az élelmiszerekhez való hozzáférhetőség, így az interjúkban megmutatkozó hiány valójában az adatgyűjtés hiányosságaiból is adódhatott.

A hozzáférhetőség nehézségei azonban még az általános értelemben jó élelmiszer-hozzáférhetőségű csoportokban is számos formában megjelennek. Ilyen például a diétával összeegyeztethető, jellemzően főtt ételek beszerzése az otthon falain kívülről. Amikor a cukorbeteg elmegy otthonról, akár a munkája, akár más miatt, az interjúk tanúsága szerint leginkább az otthon csomagolt étel jelent megoldást arra, hogy ehessen, vagy nem eszik semmit. A cukorbetegek ilyen alapvető szükségleteit illetően a világ ugyanúgy nem inkluzív, ahogy nem akadálymentes a mozgássérültek, látássérültek, siketek számára. Az alábbiakban ezzel kapcsolatos, lehetséges szakpolitikai megoldásokat mutatunk be.

> **A készételek beltartalmának megjelölése:** A boltban kapható, csomagolt ételekhez hasonlóan az éttermi vagy nem csomagolt ételek összetétele is jelölhető lenne, mivel leginkább az információ hiánya tartja vissza a betegeket attól, hogy az ilyen ételekből vásároljanak (Hankey, 2015).

CC BY

A cukorbeteg (vagy más) speciális diétával összeegyeztethető ételek rutinszerű árusítása: A diétába beilleszthető, vagy általában egészségesebb alapanyagokat tartalmazó, kevésbé kalóriadús ételek elérhetőségének javítása nem csak a cukorbetegek szempontjából lenne hasznos. Magyarországon is születtek szakpolitikai megoldások ezzel kapcsolatban (pl. „csipszadó"), de a nagyobb áruházláncok termékkínálatának változása (teljes kiőrlésű, cukormentes, szénhidrátcsökkentett stb. termékek megjelenése) alapján okkal reméljük azt is, hogy az egészségtudatosság növekedése által teremtett keresleti nyomás is változást indít el. De éppen mivel keresleti nyomásról van szó, nem biztos, hogy ez minden térségben minden társadalmi csoport számára egyforma termékpaletta-bővülést fog eredményezni. Bár a szakirodalom szerint üzleti oldalról jelentős ez ügyben az ellenállás (Hankey, 2015), megfontolandó lehet a szabályozás változtatása is ezen a területen, ezen túl a vállalatok (éttermek, büfék) a társadalmi felelősségvállalás jegyében is változtathatnak a kínálatukon (Hartwell–Symonds, 2005).

A közétkeztetés (munkahelyi, iskolai stb. étkeztetés) kínálatának „egészségbarátta" és rugalmasabbá tétele: A közétkeztetés egyes szektorai (pl. a köznevelési intézményeké) jelenleg is szabályozottak Magyarországon, és lehet a különböző étrendi előírásoknak, illetve preferenciáknak megfelelő, speciális ételt rendelni. A felnőttek számára elérhető étkezési lehetőségek természetüknél fogva közelebb állnak az előző pontban bemutatott piaci területhez. Ezeken a területeken is lehet az állami szerepvállalásnak létjogosultsága, tájékoztató anyagok, képzések biztosítása révén (lásd pl. PHE 2017), de akár a kínálatra vonatkozó előírások révén is.

Nudge (magyarul noszogatás, unszolás): Kifejezetten a jobb, az egészséget jobban szolgáló döntések támogatásának lehetőségeire vonatkozik a Nudge (Thaler, Sunstein, 2008) elmélete. A Nudge olyan – a kereskedelemben és általában az üzleti életben régóta ismert és használt – eszközöket ajánl, amelyek meghagyják az egyén választási szabadságát, de bizonyos döntések meghozatalára ösztönzik. A könyv közétkeztetéssel kapcsolatos híres példája szerint egy egyetemi, önkiszolgáló rendszerű menzán az ételsor elejére helyezték a süteményeket, és a végére, közvetlenül a pénztár elé a gyümölcsöket, de továbbra is mindenki azt vásárolt, amit akart. A beavatkozás hatására jelentősen csökkent az édességek és nőtt a gyümölcsök forgalma. Egy másik kísérletben (Marcano-Olivier et al., 2019) ugyanezt tapasztalták – ott annyi volt a módszerekben a különbség, hogy a pozicionálás mellett a zöldségek-gyümölcsök csomagolását, címkézését is megváltoztatták, vonzóbbá tették. Ez a példa rávilágít, hogy ezekkel a „döntésmérnöki" (ahogy a Nudge a saját eszközeit nevezi) módszerekkel az emberek „rávehetők" az egészségüket, jóllétüket szolgáló magatartásra – ahogy ennek az ellenkezőjére is.

5.4. A közösség ereje a diabétesz kezelésében

Az interjúkban nagy hangsúly helyeződött a laikus és ezen belül a közösségi támogatás (klubok, internetes közösségek) szerepére. A szakirodalomban is számos bizonyítékot találunk arra, hogy általában a társas támogatás (Van Dam et al., 2005), kifejezetten pedig ezek a közösségi fórumok az érzelmi támogatástól az információközlésig nagyon sok szinten támogatják a cukorbetegek életét és az önmenedzsmentre való képességét (Shaw et al., 2006). A szakiroda-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

lomban az értékelés vagy megerősítés („appraisal", „affirmation") dimenzióját tartják a közösségi támogatás legfontosabb hozadékának. Ez tulajdonképpen a cukorbeteg élethelyzetben megélt érzések validálását jelenti, ami kiemelkedően fontos szerepet játszhat abban, hogy a cukorbeteggé vált ember el tudja fogadni saját magát, meg tudja őrizni a helyzete javítására vonatkozó motivációját (Dennis, 2003). Az alábbiakban olyan, közpolitikai szempontból releváns intervenciókat, programokat sorolunk, amelyekben benne rejlik a társas támogatás potenciálja.

Csoportos „vizit": az egyéni vizitek helyett, ahol a betegek egyesével találkoznak az őket ellátó orvossal, a csoportos vizit gyakorlata a beteg és az orvos számára is előnyösebb lehet, hiszen sokszor ugyanazt az információt kellene átadnia, a beteg pedig kevésbé érezheti magát kiszolgáltatottnak társai körében (Trento et al., 2001).

Oktatással egybekötött közösségi támogató csoport („klub"): Az interjúkban leírt klubokhoz hasonló módszerek (ahol a szakmai támogatás, tájékoztatás, edukáció és a személyes, közösségi élmény egyszerre van jelen) kiemelkedően jó eredményeket mutatnak mind a betegek testi-fiziológiai, mind pedig mentális állapotát illetően (Gilden et al., 1992; Keyserling et al., 2002), így ezek támogatása az egyik leginkább javasolható eszköz – különösen, hogy Magyarországon már ma is ismertek.

Nem egészségügyi szakemberek és tapasztalati szakértők bevonása: A képzési programokhoz hasonlóan ezeknek a fórumoknak a megszervezése, vezetése sem feltétlenül kell, hogy egészségügyi szakemberekre háruljon. A klubot akár egészségügyi, akár más (pl. önkormányzati) támogatással közösségszervezésben, oktatásban jártas szakember, vagy akár diabéteszes beteg vagy betegcsoport is létrehozhatja. A szakpolitika feladata a kezdeményezés, támogatás, a keretek biztosítása lehet (Tang et al., 2011).

1. MELLÉKLET

Az interjúalanyok demográfiai és társadalmi jellemzői

No.	Nem	Kor	Gazdasági aktivitás	Iskolai végzettség	Lakóhely	Anyagi helyzet (1 [legrosszabb] – 5 [legjobb], az interjú alapján az elemzők értékelése)
1.	nő	73	nyugdíjas mérnök	diploma	Budapest	5
2.	nő	54	munkanélküli takarító	8 osztály	É-Mo., község	1
3.	nő	74	nyugdíjas technikus	technikum	Ny-Mo., megyeszékhely	3
4.	nő	45	ápoló	szakközép-iskola	K-Mo., város	2
5.	nő	64	nyugdíjas gazdálkodó	8 osztály	D-Mo., megyeszékhely	5

CC BY

esély www.esely.org

(Az 1. melléklet folytatása)

6.	férfi	67	nyugdíjas mentős	érettségi	Ny-Mo., megyeszékhely	4
7.	nő	66	nyugdíjas tanár	diploma	Ny-Mo., megyeszékhely	4
8.	nő	n. d.	adminisztrátor	érettségi	K-Mo., megyeszékhely	3
9.	nő	63	nyugdíjas adminisztrátor	érettségi	D-Mo., megyeszékhely	1
10.	férfi	60	rokkantnyugdíjas alkalmi munkás	szakmunkás-képző	É-Mo., község	1
11.	nő	75	nyugdíjas tanár	diploma	Budapest	2
12.	nő	71	nyugdíjas óvónő	diploma	D-Mo., város	3
13.	férfi	66	nyugdíjas lakatos	szakmunkás-képző	D-Mo., megyeszékhely	n. d.
14.	nő	65	nyugdíj melletti alkalmi munkás	8 osztály	K-Mo., község	2
15.	nő	76	nyugdíjas gazdálkodó	8 osztály	K-Mo., város	4
16.	férfi	69	nyugdíjas kőműves	szakmunkás-képző	É-Mo., város	4
17.	férfi	66	nyugdíjas szakmunkás	szakmunkás-képző	É-Mo., város	5
18.	nő	60	nyugdíjas be-tanított munkás	8 osztály	K-Mo., város	4
19.	nő	64	nyugdíj mellett dolgozik, vendéglátós	szakközép-iskola	Ny-Mo., város	4
20.	férfi	75	nyugdíjas mérnök	diploma	Ny-Mo., város	5
21.	nő	45	n. d.	8 osztály	É-Mo., község	1
22.	nő	54	kalauz	8 osztály	É-Mo., város	3
23	férfi	57	mérnök	diploma	Budapest	4
24.	nő	75	nyugdíjas adminisztrátor	érettségi	K-Mo., megyeszékhely	4

n. d. = nem ismert

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

IRODALOM

Aweko, J., De Man, J., Absetz, P., Östenson, C. G., Swartling Peterson, S., Mölsted Alvesson, H., & Daivadanam, M. (2018): Patient and provider dilemmas of type 2 diabetes self-management: a qualitative study in socioeconomically disadvantaged communities in Stockholm. *International journal of environmental research and public health,* 15 (9), 1810.

Belügyminisztérium (2023): Egészségügyi szakmai irányelv a diabetes mellitus kórismézéséről, a cukorbetegek antihyperglykaemiás kezeléséről és gondozásáról felnőttkorban. *Diabetologia Hungarica,* 31 (5).

Boyd, J., McMillan, B., Easton, K., Delaney, B., Mitchell, C. (2020): Utility of the COM-B model in identifying facilitators and barriers to maintaining a healthy postnatal lifestyle following a diagnosis of gestational diabetes: a qualitative study. *BMJ Open,* 10 (8), e037318. doi: 10.1136/bmjopen-2020-037318.

Braun, V., Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology,* 3 (2), 77–101.

Bukhsh, A., Goh, B. H., Zimbudzi, E., Lo, C., Zoungas, S., Chan, K. G., & Khan, T. M. (2020). Type 2 diabetes patients' perspectives, experiences, and barriers toward diabetes-related self-care: a qualitative study from Pakistan. *Frontiers in endocrinology,* 11, 534873.

Carter I. R., Nash C., Ridgway A. (2002): On any Saturday – a practical model for diabetes education. *J. Natl. Med. Assoc.,* 2002 Feb; 94 (2), 67–72. PMID: 11853048; PMCID: PMC2594137.

Chang, A. R., Bailey-Davis, L. (2023). Food Is Medicine, but Are Produce Prescriptions? *Diabetes Care,* 46 (6), 1140–1142.

Cradock, K. A., Quinlan, L. R., Finucane, F. M., Gainforth, H. L., Ginis, K. A. M., Sanders, E. B.-N., & ÓLaighin, G. (2022): Design of a Planner-Based Intervention to Facilitate Diet Behaviour Change in Type 2 Diabetes. *Sensors,* 22 (7), 2795. https://doi.org/10.3390/s22072795

Dang Y. H., Patel-Shori N. M., Barros M., Yu D. (2020) Good Literacy to Enhance Response in Diabetes Mellitus (GLITTER-DM). *Innov. Pharm*. 11 (3), 10.24926/iip.v11i3.2406. doi: 10.24926/iip.v11i3.2406. PMID: 34007632; PMCID: PMC8075145.

Debussche, X. (2021): Addressing health literacy responsiveness in diabetes. *Diabetes Epidemiology and Management*, Volume 4, 2021, 00033, ISSN 2666-9706. https://doi.org/10.1016/j.deman.2021.100033.

Dennis, C_L. (2003): Peer support within a health care context: a concept analysis. *International Journal of Nursing Studies,* 40 (3), 321–332. ISSN 0020-7489. https://doi.org/10.1016/S0020-7489(02)00092-5.

Fazekas-Pongor, V., Domján, B. A., Major, D., Péterfi, A., Horváth, V. J., Mészáros, S., … & Tabák, A. G. (2024): Prevalence and determinants of diagnosed and undiagnosed diabetes in Hungary based on the nationally representative cross-sectional H-UNCOVER study. *Diabetes Research and Clinical Practice,* 216, 111834.

Fisher, E. B., Boothroyd, R. I., Coufal, M. M., Baumann, L. C., Mbanya, J. C., Rotheram-Borus, M. J., … & Tanasugarn, C. (2012): Peer support for self-management of diabetes improved outcomes in international settings. *Health affairs,* 31 (1), 130–139.

CC BY

Formosa, C., McInnes, A., & Mandy, A. (2012): Rethinking diabetes education. *Journal of Diabetes Nursing,* 16 (6), 234–238.

Gilden, J. L., Hendryx, M. S., Clar, S., Casia, C., Singh, S. P. (1992): Diabetes support groups improve health care of older diabetic patients. *J. Am. Gerietr. Soc.,* 1992; 40, 147–150.

Guo, S., Liu, D., Bi, X., Feng, Y., Zhang, K., Jiang, J., Wang, Y. (2024): Barriers and facilitators to self-management among women with gestational diabetes: A systematic review using the COM-B model. *Midwifery,* Vol. 138. https://doi.org/10.1016/j.midw.2024.104141.

Hankey, C. (2015): Food and catering modifications for public health: chronic disease and obesity prevention. *Medicine,* 43 (2), 135–138, ISSN 1357-3039. https://doi.org/10.1016/j.mpmed.2014.11.004

Hartwell H, Symonds C. (2005): Catering for health: a review. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health,* 125 (3), 113–116. doi: 10.1177/146642400512500314

Houghtaling, B., Short, E., Shanks, C. B., Stotz, S. A., Yaroch, A., Seligman, H., …, Long, C. R. (2024): Implementation of Food is Medicine programs in healthcare settings: a narrative review. *Journal of General Internal Medicine,* 1–9.

Huangfu, P., Pearson, F., Abu-Hijleh, F. M., Wahlich, C., Willis, K., Awad, S. F., …, Critchley, J. A. (2024): Impact of price reductions, subsidies, or financial incentives on healthy food purchases and consumption: a systematic review and meta- analysis. *The Lancet Planetary Health,* 8 (3), e197–e212.

Keyserling, T. C., Samuel-Hodge, C. D., Ammerman, A. S, Ainsworth, B. E., Henriquez-Roldan, C. F., Elasy, T. A., Skelly, A. H., Johnston, L. F., Bangdiwala, S. I. (2002): A randomized trial of an intervention to improve self-care behaviors of African-American women with type 2 diabetes: impact on physical activity. *Diabetes Care,* 2002; 25, 1576–83.

Kirby, J. B., Bernard, D., Liang, L. (2021): The prevalence of food insecurity is highest among Americans for whom diet is most critical to health. *Diabetes Care,* 44 (6), e131.

Kollányi, Z., Bálint, L., Susovits, K., Csépe, P., Kovács, K. (2023): Inequalities in Diabetes Mortality Between Microregions in Hungary. *Int. J. Public Health,* 68:1606161. doi: 10.3389/ijph.2023.1606161. PMID: 38024213; PMCID: PMC10643225.

Lawton, J., Peel, E., Parry, O., Araoz, G., & Douglas, M. (2005). Lay perceptions of type 2 diabetes in Scotland: bringing health services back in. *Social science & medicine,* 60 (7), 1423–1435.

Marcano-Olivier, M., Pearson, R., Ruparell, A. et al. (2019): A low-cost Behavioural Nudge and choice architecture intervention targeting school lunches increases children's consumption of fruit: a cluster randomised trial. *Int. J. Behav. Nutr. Phys. Act,* 16, 20. https://doi.org/10.1186/s12966-019-0773-x

McCrossan, T., Lannon, R., Tarling, R., Dooher, M., Forshaw, F., Poole, H. (2022): Utilising the 'COM-B' bio-psychosocial approach to aid diabetes management. *Practical Diabetes,* 39 (3). https://doi.org/10.1002/pdi.2396

Meloncelli, N., O'Connor, H., de Jersey, S., Rushton, A., Pateman, K., Gallaher, S., Kearney, L., Wilkinson, S. (2024): Designing a behaviour change intervention using COM-B and the

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.4

CC BY

esély www.esely.org

Behaviour Change Wheel: Co-designing the Healthy Gut Diet for preventing gestational diabetes. *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 37 (6), 1391–1406. doi: 10.1111/jhn.13355.

Michie, S., van Stralen, M.M., West, R. (2011): The behaviour change wheel: a new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implementation Science*, 6:42. doi: 10.1186/1748-5908-6-42. PMID: 21513547; PMCID: PMC3096582.

Murphy, K., Berk, J., Muhwava-Mbabala, L. et al. (2023): Using the COM-B model and Behaviour Change Wheel to develop a theory and evidence-based intervention for women with gestational diabetes (IINDIAGO). *BMC Public Health*, 23, 894 (2023). https://doi.org/10.1186/s12889-023-15586-y

Nagelkerk, J., Reick, K., & Meengs, L. (2006): Perceived barriers and effective strategies to diabetes self-management. *Journal of advanced nursing*, 54 (2), 151–158.

Peña-Purcell, N. C. Jiang, L., Ory, M. G., Hollingsworth, R. (2015); Translating an Evidence-Based Diabetes Education Approach Into Rural African-American Communities: The "Wisdom, Power, Control" Program. *Diabetes Spectr*, 28 (2): 106–115. https://doi.org/10.2337/diaspect.28.2.106

Odoms-Young, A., Brown, A. G., Agurs-Collins, T., Glanz, K. (2023): Food insecurity, neighborhood food environment, and health disparities: state of the science, research gaps and opportunities. *The American Journal of Clinical Nutrition*.

Olstad, D. L., Beall, R. F., Spackman, E., Dunn, S., Lipscombe, L., Williams, K., …, Campbell, D. J. (2021): A subsidized healthy food prescription program for adults with type 2 diabetes who are experiencing food insecurity: Protocol for a randomized controlled trial, modelling and implementation studies. *Curr. Dev. Nutr*. 5(Suppl 2), 1272. doi: 10.1093/cdn/nzab057_002. PMCID: PMC8265448.

PHE – Public Health England (2017): Healthier and more sustainable catering A toolkit for serving food to adults. Nutrition Advice Team, Public Health England. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a82090040f0b62305b92207/healthier_and_more_sustainable_catering_adult_toolkit.pdf

Rajput, S. A., Ashraff, S., & Siddiqui, M. (2022): Diet and management of type II diabetes in the United Kingdom: a narrative review. *Diabetology*, 3 (1), 72–78.

Rothman, R. L., Montori, V. M., Cherrington, A., & Pignone, M. P. (2008). Perspective: the role of numeracy in health care. *Journal of health communication*, 13 (6), 583–595.

Shaw, B. A., Gallant, M. P., Riley-Jacome, M. et al. (2006): Assessing Sources Of Support For Diabetes Self-Care In Urban And Rural Underserved Communities. *J Community Health*, 31, 393–412. https://doi.org/10.1007/s10900-006-9018-4

Skinner, C. T, Cradock, S., Arundel, F., Graham, W. (2003): Four Theories and a Philosophy: Self-Management Education for Individuals Newly Diagnosed With Type 2 Diabetes. *Diabetes Spectr*, 16 (2), 75–80. https://doi.org/10.2337/diaspect.16.2.75

Tang, T. S., Ayala, G. X., Cherrington, A:, Rana, G. (2011): A Review of Volunteer-Based Peer Support Interventions in Diabetes. *Diabetes Spectr*, 24 (2), 85–98. https://doi.org/10.2337/diaspect.24.2.85

CC BY

Tariq, S., Olstad, D. L., Beall, R. F., Spackman, E., Lipscombe, L., Dunn, S., …, Campbell, D. J. (2024): Exploring the prospective acceptability of a healthy food incentive program from the perspective of people with type 2 diabetes and experiences of household food insecurity in Alberta, Canada. *Public Health Nutrition,* 27 (1), e66.

Thaler, R., Sunstein, C. (2008): Nudge – Improving decisions about health wealth and happiness. Yale University Press.

Timlin, D., McCormack, J. M., Simpson, E. E. (2020): Using the COM-B model to identify barriers and facilitators towards adoption of a diet associated with cognitive function (MIND diet). *Public Health Nutrition,* 24 (7), 1657–1670. Doi: 10.1017/S1368980020001445.

Trento M., Passera P., Tomalino M., Bajardi M., Pomero F., Allione A., Vaccari P., Molinatti G. M., Porta M. (2001): Group visits improve metabolic control in type 2 diabetes: a 2-year follow-up. *Diabetes Care,* 24, 995–1000.

Van Dam, H. A., Van der Horst, F. G., Knoops, L., Ryckman, R. M., Crebolder, H. F. J. M., Van den Borne, B. H. W. (2005): Social support in diabetes: a systematic review of controlled intervention studies. *Patient Education and Counseling,* 59 (1), 1–12, ISSN 0738-3991. https://doi.org/10.1016/j.pec.2004.11.001.

Webster, C. C., Murphy, T. E., Larmuth, K. M., Noakes, T. D., & Smith, J. A. (2019). Diet, diabetes status, and personal experiences of individuals with type 2 diabetes who self-selected and followed a low carbohydrate high fat diet. *Diabetes, metabolic syndrome and obesity: targets and therapy,* 2567–2582.

White, R. O., Wolff, K., Cavanaugh, K. L., et al. (2010): Addressing health literacy and numeracy to improve diabetes education and care. *Diabetes Spectr.,* 23, 238–243. doi: 10.2337/diaspect.23.4.238. doi.

Woodward, A., Walters, K., Davies, N., Nimmons, D., Protheroe, J., Chew-Graham, C. A., …, Armstrong, M. (2024): Barriers and facilitators of self-management of diabetes amongst people experiencing socioeconomic deprivation: a systematic review and qualitative synthesis. *Health Expectations,* 27 (3), e14070.

TANULMÁNY

Vol. 37. (2026) No. 1.
pp. 148–176.
DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org
Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

„Nincs ajtóm, nincs hová belépned hozzám, barátom…”[1]

Adalékok a hajléktalan emberek 2015–2024 közötti helyzetéről a Február Harmadika kutatás eredményei alapján

Szoboszlai Katalin
Vida László
Huszti Éva

Szoboszlai Katalin: Debreceni Egyetem Egészségtudományi Kar, Szociális és Társadalomtudományi Intézet, Társadalomtudományi és Szociális Munka Tanszék; szoboszlai.katalin@etk.unideb.hu
Huszti Éva: Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék; huszti.eva@arts.unideb.hu
Vida László: Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; vida.laszlo@arts.unideb.hu

ABSZTRAKT A tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy leírjuk és elemezzük az utóbbi évtizedben a hazai hajléktalanság jellegzetességeit és változásait, különös tekintettel a nők helyzetére. A „Február Harmadika” kutatás adatait felhasználva egy olyan hiánypótló leírást és elemzést adunk, ami egyrészt egy összefoglaló a hajléktalan emberekről a 2015-től kezdődő tíz évben, másrészt kiemelten foglalkozunk a hajléktalan nők helyzetével. Először röviden összefoglaljuk a hajléktalanság nemzetközi és hazai tipológiáját, áttekintjük a rendszerváltás óta eltelt időszak főbb tendenciáit, kiemelve a kétezres évek óta eltelt változásokat, majd részletesebben elemezzük az elmúlt tíz évre vonatkozó adatokat. A témában korábban megjelent elemzések és a frissebb adatok alapján rámutatunk olyan tendenciákra, mint a nők és az idősek (60+) arányainak változása a hajléktalanpopuláción belül, de részletesen a hajléktalan női populációról készítünk elemzéseket. Foglalkozunk a hajléktalan emberek társas kapcsolatainak alakulásával, és felhívjuk a figyelmet az ezekhez kapcsolódó problémákra és kihívásokra. Kihasználva az adatbázis nyújtotta lehetőségeket, a vizsgált évtized elejére (2015) és végére (2024) vonatkoztatva klaszterelemzést végeztünk, amelynek során több csoportot is azonosítottunk a vizsgált populáción belül. Eredményeink rámutatnak a hajléktalanság profiljának változása mellett azokra a hajléktalan emberekből álló csoportokra, akiknek életmódja és szükségletei eltérnek egymástól, és amelyeket nem elégséges univerzálisan, a jelenlegi ellátások feltételei és erőforrásai mellett kezelni. Eredményeink és megállapításaink alakíthatják a hajléktalanság kezelésére irányuló szakpolitikát és szociális munkát.
Kulcsszavak: fedél nélküliek, effektív hajléktalanok, hajléktalan nők, hajléktalan emberek társas támogatórendszere, szociális munka

[1] Leé József: Vers (lak)cím nélkül. In: Leé József: Bánom is én. Fedél Nélkül könyvek 2. 2016. ISSN 2631-1879

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély
www.esely.org

TANULMÁNY

'I have no door, no place for you to enter, my friend...'
Additional information about homeless people between 2015 and 2024 based on the findings of the February 3rd Study

ABSTRACT In this study, we attempt to describe the characteristics and changes in homelessness in Hungary over the past ten years, with particular emphasis about women. We use data from the 'February Third' research to provide a comprehensive description and analysis that summarizes the ten years of homelessness since 2015 and highlights the situation of homeless women. The study begins with a summary of the international and national typology of homelessness, reviews the main trends since the change of regime, focusing on the changes that happened since the 2000s, and then analyses the data for the past ten years in more detail. Based on previous analyses and recent data, the study highlights key trends such as changes in the proportion of women and older people (60+) within the homeless population, however it contains separate analyses focusing specifically on the homeless female population. The article addresses the development of social relationships and draw attention to the problems and challenges associated with them among homeless people. Using the possibilities offered by the database, we performed a cluster analysis for the beginning (2015) and end (2024) of the decade under review, identifying several groups within the population under review. Results highlight not only changes in the profile of homelessness, but also homeless groups whose lifestyles and needs are different and cannot be addressed universally with the current conditions and resources available. Results and conclusions may influence the policy and social work to address homelessness.

Keywords: roofless homelessness, effective homelessness, homeless women, social network of homeless people, social work

1. BEVEZETÉS

Az ETHOS,[2] a hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája összefoglalja mindazokat a kategóriákat, amelyek a lakhatás bizonytalanságát és a hajléktalanság különböző formáit szemléltetik. Az ETHOS tipológiája a fogalmi kategóriák meghatározása mellett a lakhatási forma megnevezésével a kategória általános leírását is megadja. Ezek alapján jól behatárolhatók a hajléktalanság fizikai, intézményi és jogi elemei. Előrelépés az ETHOS „Light",[3] a kategóriák letisztulása. Ezt 2007-ben fogalmazta meg az Európai Bizottság, mint a hajléktalanság összehangolt, adatgyűjtésre alkalmas tipológiáját, amely lehetővé teszi az európai városok hajléktalanságának felmérését és összehasonlító elemzését.

Az ETHOS tipológia kategóriáinak leírása a „Február Harmadika" kutatásba bevont hajléktalan emberek lakhatásból való kirekesztettsége alapján történik. A kutatás a hajléktalanellátó intézmények látókörében lévő felnőttkorú hajléktalan férfiakra és nőkre terjed ki, akik főként utcán, közterületen élnek, napközben melegedőben tartózkodnak, valamint éjjeli menedékhelyen és átmeneti szálláson alszanak. Az ETHOS alapján[4] az első három gyakorlati kategóriába tartozók egy része látható az utcákon, a melegedőkben, éjszakai vagy átmeneti szálláshe-

[2] ETHOS – European Typology of Homelessness and Housing Exclusion.

[3] Az ETHOS „Light" kategóriák alkalmasak a hajléktalanság mérésére az Európai Unió szintjén. Magyarországon 2024-ben és 2025-ben történt adatfelvétel Budapesten és 2025-ben Debrecenben.
Bővebben: https://www.kuleuven.be/lucas/en/eu_homelessness_counts
Tanulmányunknak nem része az európai városkutatás összekapcsolása a hazai „Február 3"-adatok elemzésével.

[4] Az ETHOS-kategóriák ismertetése megtalálható a tanulmány végén az 1. sz. mellékletben.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

lyeken, míg a másik részük ideiglenes építményekben, sátrakban és kunyhókban éjszakázik. Legtöbbször ők a szociális munkások kliensei az utcai szolgálatoknál vagy az intézményes szociális ellátásokban (FEANTSA[5]-ETHOS, 2005).

Magyarországon a hajléktalanságkategóriák némiképpen módosulnak az ETHOS-hoz képest. Fedél nélküliek azok az emberek, akik éjszakáikat közterületen töltik, és effektív hajléktalanok azok, akik fedél nélküliek, illetve lakhatással nem rendelkeznek, és mindennap meg kell küzdeniük azért, hogy az éjszakákat szálláshelyen (menhely, szívességi befogadás) töltsék (Bényei et al., 2000). Az ETHOS további kategóriáiba tartozók a hajléktalanság veszélyzónáiban vannak, akiknek a lakhatás biztonságához és megtartásához szociális és jogi segítségre, önkormányzati szociális bérlakásra, lakhatást megtartó támogatásra lenne szükségük.

A lakásszegénység fizikai dimenziója ma kisebb Magyarországon, mint korábban volt. Ugyanakkor megjelent és tömegessé vált a lakásszegénység egy másik formája: a lakott lakás fenntartásának és a lakhatás megtartásának magas kockázata (Győri et al., 2021). A lakhatás biztonságát veszélyeztető folyamatok már az 1980-as években megjelentek, de az 1990-es években váltak tömegessé. A 1990-es évtized elején végbement lakásprivatizáció következtében a szociális bérlakás szektor a töredékére zsugorodott, és ez nehéz helyzetbe hozta azokat, akik önerőből nem tudták biztosítani saját lakhatásukat. Ez a folyamat, és a hiányok pótlását jelentő, bizonytalan, illegális és szerződéshiányos lakásbérlet vezetett a be nem jelentett szívességi, baráti, informális lakhatási formák elterjedéséhez. Ezek a formák a lakhatás teljes bizonytalanságát jelentik, és az így élők gyakran mozognak a bizonytalan lakhatási formák és az effektív hajléktalanság között (Győri et al., 2021).

Hajléktalan emberek számlálása

Az effektív hajléktalan helyzetben lévő emberekről az 1999 óta évente, azonos módszertan mentén végrehajtott, „Február Harmadika" (továbbiakban: „Február 3") kutatás[6] gyűjt adatokat (Győri, 2020; Győri et al., 2021). A „Február 3" kutatás minden év február harmadikán és a hozzá közel eső néhány napon végzett kérdőíves adatfelvétel Budapesten és a vidéki városokban. A kérdezőbiztosok a hajléktalanellátásban dolgozó szociális munkások, a válaszolók pedig az utcai szociális munka, a nappali melegedő, az éjjeli menedékhely és az átmeneti szállás igénybe vevői. Az adatfelvétel korlátja, hogy az a hajléktalan ember, aki azokon a napokon nem vesz igénybe szolgáltatást vagy éppen nem találja meg őt az utcai szociális munkás, nem kerül be a lekérdezésbe, ezért az adatok az elért és megkérdezett populációra vonatkoznak.

A népszámlálási adatok nem jelentenek pontos adatokat a hajléktalan emberek számáról, mert a lekérdezés nem volt szervezett a legutóbbi népszámlálásig. A közzétett adatok alapján 1990-ben 278 főt, 2001-ben 9985 főt írtak össze a számlálóbiztosok, 2011 októberében pedig 12 347 főt soroltak hajléktalan kategóriába (Győri, 2020). A KSH 2022-ben ugyan megszervezte a hajléktalan emberek lekérdezését a népszámláláskor, azonban nem publikált adatokat[7] a hajléktalanok számáról és összetételéről, annak ellenére, hogy szociális munkások közreműködtek több ezer hajléktalan ember lekérdezésében. A KSH éves statisztikai összefoglalója

[5] FEANTSA – Federations of National Organisations Working with the Homeless.
[6] Bővebben: https://menhely.hu/mit-teszunk-mi/szolgaltatasaink/modszertan/februar-harmadika/
[7] A kézirat lezárásának időpontja 2025. december.

CC BY

alapján 9300 főt regisztráltak a hajléktalan embereket segítő intézményekben 2023-ban. A valós szám ennél jóval több, mivel ez az adat nem tartalmazza azokat, akik nem vesznek igénybe regisztrációhoz kapcsolódó szolgáltatásokat az intézményekben.

Fejlemény, hogy 2024 októberében tíz európai uniós ország tizenöt városában végeztek számlálást hajléktalan emberek körében. Magyarországról Budapest kapcsolódott be az adatgyűjtésbe. A második lekérdezésre 2025. októberben került sor, és Budapest mellett Debrecenre is kiterjedt az adatgyűjtés. Nemcsak településbővülés történt, hanem a megkérdezés helyszíne is változott, az utca, a melegedő, a menhely és az átmeneti szálló mellett a családok átmeneti otthona és a rehabilitációs intézmény is bekerült a kutatásba 2025-ben. Ez az európai kutatás kívül esik az adatelemzésünk időszakán, ezért itt csak jelezzük, és várjuk a kutatás eredményeiből készült publikációkat.

A következőkben, a „Február 3" kutatásból származó adatok alapján, különböző szociodemográfiai jellemzők (például nem, kor, iskolai végzettség) mentén tekintjük át a hajléktalan emberek számának és összetételének változását a 2000-es évek elejétől, valamint összefoglaljuk a nők hajléktalanná válásának lehetséges okait. Vonatkozó kutatási eredményekre alapozva tárgyaljuk a hajléktalan emberek és külön a nők társaskapcsolat-hálózatának jellegzetességeit. A módszer és a minta részletezése után az eredmények ismertetése 2015 és 2024 közötti időszakra vonatkozó általános tendenciák felvázolásával kezdődik, majd a tanulmány képet ad a hajléktalan emberek kapcsolathálózatának alakulásáról. Az eredmények tárgyalásának második nagyobb egysége a hajléktalan nők helyzetére fókuszál. Ennek során csak a nőkre vonatkoztatva áttekintjük az elmúlt tíz év változásait és a társas támogató rendszer jellegzetességeit. Az adatbázisok elemszáma és a rendelkezésre álló változók lehetőséget adnak arra, hogy a 2015-ös és a 2024-es adatbázisokon klaszterelemzést végezzünk a hajléktalanpopuláció belső szerkezetének feltárása érdekében. Ennek részletezése az általános és a nőkre vonatkozó fejezetek után következik. Az összegzésben az eredmények tágabb kontextusba helyezett értelmezése olvasható.

2. A HAJLÉKTALAN EMBEREK SZÁMÁNAK ÉS ÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA A 2000-ES ÉVEKTŐL

Nem és korösszetétel

A kétezres évek elején a hajléktalanok közül minden ötödik válaszadó volt nő. Ez az arány lassan növekedett, és 2020-ban már minden negyedik válaszadó nő (Győri, 2020). A közterületen éjszakázó, fedél nélküli emberek között a nők aránya húsz év alatt 16%-ról 25%-ra növekedett (Győri, 2022). Emögött részben az intézményi férőhelyek változása folytán a nők részére fenntartott férőhelyek számának emelkedése húzódik meg (Győri, 2020; Győri et al., 2021). A hajléktalan népesség életkor szerinti összetétele alapvetően megváltozott (Győri, 2022). A fedél nélküliek között alacsony a 30 év alatti és a 70 év feletti korosztályhoz tartozók aránya (Győri, 2020; Győri et al., 2021). A 30 évesnél fiatalabb effektív hajléktalanok aránya radikálisan, felére-harmadára csökkent az elmúlt két évtized során, ők feltételezhetően inkább a „láthatatlan hajléktalanok" táborát gyarapítják (pl. szívességi lakhatás) (Győri, 2020; Győri et al.,

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

2021). A 70 évesnél idősebbek aránya ugyan növekedett, azonban a többi korosztályhoz képest alacsony, 8 százalék volt az elmúlt években (Győri et al., 2021).

Iskolai végzettség

A 8 osztályos általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők aránya ötről tíz százalékra növekedett a kétezres évek elejétől. A teljes hajléktalanpopuláción belüli részarányuk ugyan nem tűnik meghatározónak, azonban például a hajléktalan roma nők körében a be nem fejezett 8 általánossal rendelkezők aránya 25 százalék, s közöttük a 30 évesnél fiatalabbak aránya ennél is magasabb. A hajléktalan emberek mintegy felének – 20 éve változatlanul – befejezett középfokú végzettsége van (Győri et al., 2021). A rendszerváltás utáni években a hajléktalanok iskolai végzettség szerinti összetétele kedvezőbb volt a teljes felnőttkorú lakosságénál. Ezt a kezdetben „pozitív" képet elsősorban a hajléktalanlét felé sodródó, állásukat elvesztő szakmunkás végzettségűek magas száma okozta. A középfokú végzettség rendszerint alacsony presztízsű vagy éppen elavult szakmát jelentett. A középfokú végzettségűek körében akkoriban 40 százalékot tett ki az érettségit adó szakközépiskolát vagy gimnáziumot végzettek aránya, majd később a felére csökkent az érettségivel rendelkezők aránya (Győri et al., 2021).

A hajléktalanná válás okai

Győri Péterék (Győri et al., 2021) az adatok alapján arra mutatnak rá, hogy bár csökkenő mértékben, de a hajléktalan emberek leggyakrabban valamilyen családi vagy személyes okot (pl. válás, konfliktusok, abúzus, függőség, kapcsolat megszakadása) jelölnek meg a hajléktalanságot kiváltó okként. A gazdasági vagy ahhoz kapcsolódó okot megjelölők aránya 25%-ról 44%-ra növekedett. Gazdasági okok közé tartozik például a munkahely, a jövedelem elvesztése, kilakoltatások, a lakásmaffia, a lakás fenntartására való képtelenség, a magánbérlet felmondása stb. (Győri, 2020; Győri et al., 2021). A valamilyen intézményből (állami gondozás, börtön, kórház) kikerülést minden tizedik hajléktalan ember említi közvetlen okként (Győri et al., 2021).

Munka és pénzkereset

Az 1990-es és 2000-es évek fordulóján a hajléktalan emberek 70–80 százalékát az aktív, munkajövedelemből élők és a magukat nyugdíjból fenntartók alkották (Győri, 2020). A 2007–2015 közötti időszakban a munkajövedelemből élők aránya felére csökkent, számukra a rendszeres munkát biztosító munkahelyek szinte teljesen megszűntek. Ugyanebben az évtizedben megduplázódott a kukázásból, guberálásból, koldulásból-kéregetésből élők aránya, a 2010-es évek közepén már minden hetedik hajléktalan embernek ez jelentette a fő megélhetési forrást. A hajlék nélkül élők többsége a társadalombiztosítási rendszeren keresztül jut ellátáshoz (pl. nyugellátás). A nők egyértelműen nagyobb arányban férnek hozzá szociális transzferjövedelmekhez (pl. segélyhez, nyugdíjhoz), mint a férfiak (Győri et al., 2021).

CC BY

2.1. Nők hajléktalansága

A hajléktalanságban a nemek közötti különbségek alapvetően befolyásolják a hajléktalanná válás folyamatának és a hajléktalan élethelyzetnek a megélését. Bár a legtöbb hazai és nemzetközi kutatás adataiból többnyire a férfiak látszódnak, mivel ők alkotják a hajléktalan emberek többségét, mégis egyre több tanulmány mutat rá a nők specifikus élethelyzetére és szükségleteire (Szoboszlai, 2010; Szoboszlai, 2012; Bretherton-Mayock, 2016; Fehér-Lengyel, 2023).

A hajléktalan emberek között a nők kisebbségben vannak, azonban az arányuk növekszik. Napjainkban minden negyedik hajléktalanságban élő személy nő az országban. Az évek folyamán több olyan szálláshely létesült, amely nőknek vagy pároknak működik, így több nő vált elérhetővé a számlálások időszakában. Ennél is magasabb lenne a nők aránya, ha nemcsak az utcákon, a melegedőkben és szállókon tartózkodó hajléktalan nőket néznénk, hanem azokat is, akik gyermekeikkel együtt a családok átmeneti otthonaiban élnek (Győri, 2020). A gyermekvédelmi rendszerbe tartozó családok átmeneti otthonaiban azonban nem történik „Február 3" adatfelvétel. További növekedés valószínűsíthető azoknál a nőknél, akik szívességi lakáshasználatban élnek egy család vagy egy férfi lakásán háztartási munkáért és párkapcsolatért cserébe (Szoboszlai, 2010). Ők kiesnek a hajléktalan embereket segítő intézmények látóköréből, és a segítők számára szinte láthatatlanok. A lakástalan nők rejtőzködése sok kockázattal jár, úgymint bántalmazás, kihasználás, tisztességtelen bánásmód, amit sokáig tűrnek a lakhatásért (Fehér–Lengyel, 2022). És amikor nem tűrnek tovább, akkor elhagyják otthonaikat, hátrahagyva minden értéket és kapcsolatot, ami a lakhatáshoz kötötte őket (Szoboszlai, 2010).

2.1.1. A nők hajléktalanná válásának okai

A hajléktalan nők rendszerint összetett problémával küzdenek, amely hozzájárul a hajléktalanná válásukhoz és megnehezíti az abból való kijutást. A nők hajléktalanságát kutatók egyetértenek abban, hogy a nők jelentősen kiszolgáltatottabbak a lakhatásban, és a hajléktalanná válásuk okai traumákkal terheltebbek, mint a férfiaknál. Szoboszlai Katalin (2012), Fehér Boróka és Lengyel Bea (2023 és 2024) kutatásai alapján a nők hajléktalanságához vezető okok mintázatai a következők:

Családi és kapcsolati diszfunkciók

A nők hajléktalanságában kevésbé játszanak szerepet a makrostrukturális okok (pl. gazdasági válság, munkanélküliség, anómia), sokkal inkább a család működési zavarai, deviáns viselkedési formák és kapcsolati konfliktusok a számottevőek. A hazai kutatások alapján megállapítható, hogy a hajléktalan nők többsége korábban sérülékeny családban élt, ahol alárendelt, kiszolgáltatott helyzetben voltak, sokszor gyermekeikkel együtt védtelenül. Gyakori válsághelyzetek a nők életében az állami gondoskodás és a szülő nélküli gyermekkor, továbbá a szülői deviancia és bántalmazás gyermekkorban, a korai házasságkötés, menekülés a szülői házból vagy állami gondozásból, a házastárs/élettárs deviáns viselkedése, erőszak a családban, a férj halála vagy válás után a lakhatás megszűnése (Szoboszlai, 2012).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély
www.esely.org

Bántalmazás és menekülés

Szinte minden hajléktalan nő szenvedett már el élete során erőszakot, és bár az esetek többsége korábban történt, minden ötödik válaszadót érték a szállóra kerülése óta atrocitások, főként a szállón élő férfiaktól vagy saját partnerüktől. A nők gyakran hosszú ideig eltűrték alárendelt helyzetüket a családban, és csak akkor szánták el magukat a menekülésre, amikor saját vagy gyermekeik életét látták veszélyben. A hajléktalanság számukra gyakran a menekülést, sőt az életet jelentette a bántalmazó kapcsolatból. A gyermekkori traumák, mint az anyától való korai elszakadás vagy a szülői bántalmazás, mély nyomot hagynak, és az átélt traumák hatással vannak kapcsolataikra (Szoboszlai, 2012; Fehér–Lengyel, 2023; 2024).

Lakhatási bizonytalanság

A hajléktalan nők történeteiben gyakori, hogy hiányzik a saját jogon szerzett lakhatás lehetősége, ami kiszolgáltatottá teszi őket a család (pl. szülők, férfiak) hatalmának. A válsághelyzetekben a lakhatás egyre bizonytalanabb formákat öltött, gyakran a szülői házban, férj, élettárs lakásában, vagy albérletben éltek, amelyek elvesztése hajléktalansághoz vezetett (Szoboszlai, 2012; Fehér–Lengyel, 2023; 2024).

Gyermekkori állami gondoskodás

A hajléktalan nők egy másik jellegzetes útja a kora gyermekkortól kezdődő állami gondoskodás és a család hiánya. Esetükben az intézetből „szökés", a „csöves élet" vagy a fiatalkorúként kötött házasság, élettársi kapcsolat a szabadságot jelentette, ami ugyanakkor semmilyen biztos alapot nem nyújtott. Az állami gondozásban nevelkedettek iskolai végzettsége gyakran alacsonyabb, ami hátráltatja őket az önálló életkezdés feltételeinek megteremtésében.

A hajléktalanság fentebb említett női jellegzetességei nemcsak az okokban, hanem a hajléktalanság megélésében és a segítő munkában is eltérnek a férfiak hajléktalanságával összevetve (Fehér–Lengyel, 2023).

3. A HAJLÉKTALAN EMBEREK TÁRSAS TÁMOGATÓ HÁLÓZATA

A hajléktalan emberek társas támogató rendszerével, kapcsolathálózati jellegzetességeinek vizsgálatával hazai viszonylatban a leginkább teljes körűnek tekinthetően az Albert–Dávid (2001) szerzőpáros foglalkozott. A hálózati tőkéhez közel eső fogalomként a Wiseman-féle (1970) társadalmi margó tárgyalásával mutatnak rá arra többek között, hogy mennyire fontos és meghatározó az egyén életében az, hogy van-e olyan kapcsolata, kapcsolatrendszere, mely megóvja őt egy lefelé irányuló társadalmi spirálba kerülés veszélyétől. Az alkalmazkodás/helyettesítés tételével pedig azt hangsúlyozzák, hogy azok az emberek, akiknek sérül valami miatt az addigi kapcsolatrendszerük, megpróbálják azt más emberekkel helyettesíteni, de ezek a hálózatok már nem feltétlenül nyújtják azokat az erőforrásokat és támogatást, amit az előző (Albert–Dávid, 2001). Egy ördögi körről van szó, hiszen a kapcsolatnélküliség könnyen elvezethet a hajléktalanlétig, ugyanakkor a hajléktalanlét biztos út lehet a szociális izolációhoz, hiszen

CC BY

a lecsúszás a társadalmi hierarchián, a rossz helyzetbe kerülés szinte törvényszerűen vezet a támogató hálózatok „lepusztulásához", ami a hajléktalanlétre adott egyfajta válaszként is értelmezhető (McChesney, 1986; Albert–Dávid, 2001). A hajléktalan emberek kapcsolatrendszere átstruktúrálódik, összetétele jelentősen megváltozik: a korábbi kapcsolatokból, nem hajléktalan ismerősökből egyre kevesebb, míg a sorstársakból és a segítő tevékenységet végző szakemberekből egyre több lesz a kapcsolathálózatban.

Külön érdemes figyelmet fordítani a hajléktalan életvitellel összefüggő mentális problémákra és ezzel együtt a társas kapcsolatok alakulására. Korábbi vonatkozó kutatási eredmények alapján az látszik, hogy azok az utcára kerülő emberek, akik pszichiátriai kezelésben részesültek valaha, még kevesebb támogatásra számíthatnak az erős kötéseiktől (családtag, közeli barát), mint azok, akiknek nem volt korábban mentális problémájuk (Bassuk et al., 1984; Garrison, 1978; Albert–Dávid, 2001).

A vonatkozó hazai vizsgálatok (Utasi, 1987; Levendel, 1993) már az 1990-es évek elején foglalkoztak azzal, hogy a személyes kapcsolatokban, főként a legközelebbi családi kapcsolatokban történő negatív irányú változások milyen erővel „lökik" az egyént a hajléktalanlét felé. Az Albert–Dávid szerzőpáros, feldolgozva a hazai kutatási eredményeket, arra a megállapításra jutott a 2000-es évek elején, hogy a hajléktalanpopuláción belül jól elkülöníthető csoportok vannak a kapcsolathálózatok összetétele szerint, és ezek alapvetően meghatározzák a hajléktalanlétből kikerülés esélyeit. Saját kutatásukban több mint kétezer hajléktalan ember kapcsolathálózatát tudták részletesen, egyéni kapcsolathálózat-mérő módszerekkel megvizsgálni, és ez ebben a műfajban Magyarországon azóta is egyedülálló. A hajléktalansághoz vezető hiányok között a személyes kapcsolatok hiányát a szülők hiányával (állami gondozottak), a hátrahagyott család hiányával (ingázók, lokális idegenek) és a választott társ hiányával azonosítják. Egyik fő megállapításuk, hogy ezek a hiányok egymást felerősítik. A vizsgált populáció kevesebb mint tizedére volt az jellemző, hogy nem a családi kapcsolatokban megmutatkozó deficit vezetett hajléktalansághoz. Ezeknek az embereknek lényegesen nagyobb volt a személyes kapcsolathálózatuk, mint azoknak, akik valamilyen kapcsolati hiányt mutattak. A szerzők a kapcsolatdeficitek azonosításával egy öt csoportból álló hajléktalantipológiát alkottak: 1. elváltak; 2. vidéki intézetiek; 3. elvált intézetiek; 4. nem elvált vidékiek; 5. budapesti intézetiek. Fontos kiemelni, hogy a hajléktalan emberek támogató kapcsolathálózatának negyede szociális munkás volt, ötöde barát és ismerős. A kutatásból az is kiderült, hogy az utcára került emberek ismerik egymást, és lehetőségeikhez képest esetenként támogatják egymást. A kutatás egy fontos eredménye azonban azt mutatja, hogy az egyén a hajléktalanlét felvállalásával egyre inkább a sorstársai felé húzódik, az ő támogatásukra alapozza mindennapjait, és egyre jobban elzárja magát a hajléktalanságból való kikerülés lehetőségeiből (Snow–Anderson, 1993; Albert–Dávid, 2001). A kapcsolatok összetétele a hajléktalan életformára is hatással van: akiknek főleg sorstárs kapcsolatai vannak, azokra inkább jellemző, hogy informális forrásból (kéregetésből, lejmolásból) van bevételük; akik közterületen alszanak, nagy eséllyel izoláltak, nekik nem nagyon van sem sorstárs, sem hajléktalan ismerősük. Azonban akinek van olyan ismerőse, aki nem az utcán él, nagyobb eséllyel jut egészségesebb ételhez és tisztálkodási lehetőséghez. Esetükben is jellemző, hogy a heterogénebb kapcsolathálózati összetétel nagyobb kapcsolati tőkét jelent; a nem csak sorstársakkal meglévő kapcsolatrendszerrel bírók társadalmi integrációja is esélyesebb. Azok helyzete a legreménytelenebb, akiknek egyáltalán nincsenek kapcsolataik; ők jellemzően idős, beteg hajléktalan emberek.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

3.1. A hajléktalan nők társas támogató hálózata

Kapcsolathálózati szempontból a hajléktalan nőkre jellemző egyrészt, hogy őket nagyobb arányban érinti a halmozott kapcsolathiány (nincs család, nincs társ, lokális idegenség), illetve a gazdasági okokkal magyarázható hajléktalanlét, mint a férfiakat. Azonban azt is fontos hangsúlyozni, hogy a férfiak és nők kapcsolathálózati összetétele különböző, illetve egy nehéz élethelyzet megoldásában is eltérően cselekszenek. A nők kapcsolathálózatában több az erős kötés, ez elsősorban a családi kapcsolatokat, közeli családtagokat jelenti, támogató kapcsolathálózatuk pedig kiterjedtebb, mint a férfiaké.

Az Albert–Dávid (2001) által kidolgozott hajléktalantipológiában az elvált intézetiek csoportjában volt a legmagasabb a nők aránya, és legtöbbjüknek gyermeke is volt. Kapcsolati rendszerükből az a támogató háttér, a család hiányzott, ami a partnerkapcsolat megszűnése esetén támogatást, főként lakhatást tudott volna biztosítani. Az állami gondoskodásban nevelkedés alapvetően meghatározza a személyes kapcsolatok alakulását, sok szempontból nehezíti a kapcsolatteremtést. Így az ilyen hátterű hajléktalan nők között találhatók a leginkább elhanyagolt és a legrosszabb szociális helyzetű egyének. Az elvált, intézeti háttérrel rendelkezőkre jellemző leginkább a „túlélési erőforrás", ami olyan tipikus, a hajléktalanlétből adódó dolgokkal függ össze, mint a gyűjtögetés és az utcán töltött idő hosszúsága.

4. MÓDSZER ÉS MINTA

Jelen tanulmányban a már említett „Február 3" kutatás során felvett adatokkal dolgozunk.[8] Elemzésünk ezen országos adatfelvétel 2015 és 2024 közötti hullámaira épül. A „Február 3" kutatás minden évben azonos napon és időszakban zajló standardizált kérdőíves adatgyűjtés a fedél nélkül élő emberek körében. Az adatfelvételt minden évben a hajléktalanellátásban dolgozó szociális munkások végzik személyes lekérdezéssel. Ez a kutatás nem hajléktalanszámlálás, nem a hajléktalan emberek számának megismerésére szolgál, hiszen az adatfelvétel csak azokra az emberekre terjed ki, akik a hajléktalanszállókkal vagy az utcai szolgálatokkal kapcsolatban vannak. A nem valószínűségi mintavétel miatt tehát az eredmények nem tekinthetők a teljes hajléktalan népesség reprezentatív becslésének, de a longitudinális elemzés lehetővé teszi a hajléktalan emberek életkörülményeinek és azok változásainak vizsgálatát. Az eredmények ismertetése során, egyrészt az elemszám miatt (évenként körülbelül 5–11 ezer válaszadó) hajléktalan népességként hivatkozunk a vizsgált mintára, másrészt az adatfelvétel sajátosságainak köszönhetően a főként nagyvárosokban élő hajléktalan emberek évről évre bekerültek a kérdezettek közé. Az 1. táblázat mutatja évente a minták elemszámait.

[8] A „Február 3"-adatfelvétel mellett 2024-ben és 2025-ben a kutatás együttműködött egy, a Leuveni Egyetem (KU Leuven) és a FEANTSA koordinálásával zajló nemzetközi projekt keretében megvalósuló októberi utcai adatfelvétellel is. Ezek az adatgyűjtések eltérő módszertannal és célcsoporttal dolgoztak. Magyarországon 2024-ben Budapestre, 2025-ben pedig Budapestre és Debrecenre terjedtek ki, és olyan, a hajléktalanság szempontjából releváns csoportokat is elértek, amelyek a február 3-ai adatfelvételek látókörén kívül esnek. (Például a családok átmeneti otthonaiban élőket, illetve azokat a nappali melegedőket használó személyeket, akik más szociális szolgáltatást nem vesznek igénybe.) Jelen tanulmány elemzése kizárólag a 2015–2024 közötti „Február 3"-adatfelvételekre épül.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

1. táblázat A „Február 3" kutatások elemszámai

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
N	11 403	10 041	8014	8891	8628	7612	6753	6931	7347	4904

Forrás: a szerzők szerkesztése

A mintaméret csökkenése nem jelenti azt, hogy csökkent volna a hajléktalan emberek száma a társadalomban. 2024-ben például a relatív alacsony mintaelemszámot (N = 4904) a forráshiány okozta: ennek köszönhető, hogy ebben az évben a korábbiakhoz képest csökkent az utcai szolgálat során elért hajléktalan emberek száma. (2. táblázat)

2. táblázat A kérdezés helye – intézménytípus (%)

Intézménytípus	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Utcai szolgálat	34,0	34,0	31,7	27,5	27,2	27,7	21,4	23,7	21,1	10,2
Éjjeli menedékhely	27,3	26,4	25,8	30,1	31,0	31,1	30,4	29,6	30,5	37,8
Átmeneti szálló	29,7	31,1	32,9	33,1	31,5	32,9	36,0	35,5	37,9	42,5
Egyéb[9]	9,0	8,5	9,6	9,3	10,2	8,3	12,2	11,1	10,4	9,5

Forrás: a „Február 3" kutatás (2015–2024) alapján a szerzők szerkesztése

A lekérdezés helyét tekintve az utcai szolgálat által elértek aránya 2015 és 2024 között csökkent, míg az éjjeli menedékhelyeken és az átmeneti szállókon tartózkodók aránya nőtt. 2015-ben még az utcán történt relatíve a leggyakrabban adatfelvétel, míg 2024-ben már átmeneti szállón. Alapvetően ez a három helyszín teszi ki a lekérdezések közel 90 százalékát minden évben.

Az adatelemzés során leíró statisztikai módszereket és kereszttábla-elemzést alkalmaztunk tíz év longitudinális adatbázis összehasonlításával. Az adatok a Menhely Alapítvány által koordinált „Február 3" kutatások összesített, anonimizált adatbázisából származnak.

5. EREDMÉNYEK

5.1. Általános tendenciák

A két legmarkánsabb tendencia a hajléktalan emberek körében a nők és az idősek (60+ népesség) arányának növekedése az elmúlt tíz évben. Míg 2015-ben az utcán élő emberek ötöde (21,7%) volt nő, addig ez az arány folyamatos növekedést mutatva 2024-ben már 28,6% volt. Az életkor tekintetében elmondható, hogy 2015-ben még csak 26,7% volt a 60 éves és idősebb hajléktalan emberek aránya, öt évvel később, 2020-ban folyamatos emelkedés után elérte, majd meghaladta a 40%-ot, és 43% körüli értéken stabilizálódott. Az utcán élők közel fele tehát idősödő, ami komoly problémák elé állíthatja az ellátórendszert.

[9] Az egyéb kategóriába több alacsony gyakoriságú intézménytípus került összevonva: hajléktalanok otthona, rehabilitációs szálló, egészségügyi centrum, speciális menedékhelyek, krízisosztályok és lábadozók.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

3. táblázat A válaszadók főbb szociodemográfiai jellemzői (%)

Kategóriák/Évek		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Nem	Férfi	78,3	76,7	76,3	76,9	77,2	75,8	75,7	75,4	73,8	71,4
	Nő	21,7	23,3	23,7	23,1	22,8	24,2	24,3	24,6	26,2	28,6
Iskolai végzettség	Kevesebb mint 8 általános	9,3	9,7	10,3	10,0	8,9	9,8	7,3	7,9	8,6	9,2
	Általános 8 osztály	37,4	38,3	37,6	36,9	37,8	36,6	38,2	39,1	39,5	37,3
	Szakmunkás-képző, szakiskola	38,4	37,7	37,3	39,2	38,2	39,6	39,9	39,2	37,7	37,0
	Érettségi	12,2	11,3	11,7	10,9	11,8	11,0	11,4	10,8	10,8	12,9
	Főiskola, egyetem	2,8	3,0	3,1	3,1	3,3	3,1	3,2	3,0	3,3	3,7
Életkor	Átlag (év)	51,5	51,9	52,8	53,6	54,4	54,8	55,4	55,4	56,2	55,5
	18–19 év	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,4
	20–29 évesek	4,5	4,9	4,4	4,2	3,7	4,0	3,1	3,4	3,1	3,4
	30–39 évesek	11,0	10,0	9,4	8,4	7,5	7,0	7,5	7,4	6,5	7,4
	40–49 évesek	24,2	23,1	21,1	20,4	19,3	18,1	17,7	17,4	16,3	17,2
	50–59 évesek	33,5	33,1	32,5	31,9	32,1	30,8	29,9	30,3	30,5	29,3
	60–69 évesek	23,0	24,9	27,5	29,4	30,2	32,1	32,4	31,8	32,2	30,8
	70+ évesek	3,7	3,8	4,9	5,7	7,0	7,8	9,4	9,5	11,1	11,6
Település-típus	Budapest	43,3	40,2	42,4	39,3	38,1	40,3	42,2	38,6	39,0	49,1
	Megyei jogú város	43,5	47,8	40,4	41,4	42,8	44,7	40,6	42,4	39,7	33,6
	Egyéb	13,2	12,0	17,2	19,4	19,2	15,1	17,1	19,0	21,3	17,3

Forrás: a „Február 3” kutatás (2015–2024) alapján a szerzők szerkesztése

CC BY

Az idősek arányának növekedésével párhuzamosan az is látszik, hogy a fiatalok aránya, főként a 20–29, illetve a 30–39 éveseké, egyre csökken, aminek az okát ugyancsak érdemes lenne feltárni. 2015-ben a hajléktalan népesség 4,5%-a tartozott a 20–29 évesek közé, a 30–39 évesek aránya pedig 11% volt. Ezek az arányok folyamatos csökkenés következtében 3,4, illetve 7,4%-ra változtak tíz év alatt. A fordulópont a 2021-es év volt, azóta jellemzőek ezek az arányok.

A vizsgált populáció átlagéletkora 2015-ben 51,5 év volt, 2024-ben pedig már 55,5, azaz tíz év alatt négy évvel lett magasabb. Ennek alapján a hajléktalan emberek átlagéletkora tíz évvel magasabb, mint a magyar népességé, amely ugyanebben az időszakban egyébként mindössze három évvel öregedett (2025-re érte el a 44,5 évet) (Eurostat, 2025).

Az iskolai végzettség mindezek mellett nem mutat jelentős változásokat: az alacsony, legfeljebb 8 általánost végzettek aránya az elmúlt tíz évben szinte változatlan, 9% és 37% az általános iskolai végzettség vonatkozásában, ami összességében a hajléktalanpopuláció közel felét jelenti. A szakmunkás végzettségűek aránya 37%-on, az érettségizetteké kisebb ingadozás után 12%-on stabilizálódott. Egyedül a főiskolát, egyetemet végzettek aránya növekedett a 2015-ben mért 2,8%-ról 3,7%-ra.

Az utcán élő válaszadók családi állapota jelentősen változott a vizsgált időszakban. 2016-ban az elvált, külön élők aránya volt a legmagasabb (45%). A nőtlenek, hajadonok aránya 37% volt, a házas vagy bejegyzett élettársi kapcsolatban élőké 9%, és az özvegyeké is közel 9%. 2024-re az elvált, külön élők aránya csökkent (36,5%), ahogyan a házas vagy bejegyzett élettársi kapcsolatban élőké is. Ezzel párhuzamosan növekedett a nőtlenek, hajadonok (45%), valamint az özvegyek aránya is (10,5%). Pár év alatt tehát éppen megfordult a családi állapotot mutató kép; több hajadon és nőtlen, ugyanakkor kevesebb korábban házasságban élő, elvált, külön élő ember érintett hajléktalansággal. Ez azért is érdekes, mert a korcsoportok megváltozása, a vizsgált populáció idősödése csak részben (az özvegyek arányának növekedését) indokolja ezt a tendenciát.

A gyermekek számát tekintve viszonylag kevés elmozdulást mutatnak az adatok: 2016 és 2024 között csökkent az egy vagy két gyermekkel rendelkezők aránya (24-ről 21%-ra), míg nőtt a gyermekkel nem rendelkezőké (32-ről 38%-ra). A három- vagy négy-, illetve az öt- vagy több gyermekesek aránya szinte változatlan (10% és 4%, illetve 5% körüli).

A válaszadók több mint fele (51%) több mint tíz éve hajléktalan, és ezen belül az utóbbi években jelentősen növekedett a több mint 15 éve hajlék nélkül élők aránya: 2022-ben 14,5%, 2023-ban 19,4%, 2024-ben pedig 37,9%.

A hajléktalanság okaként leggyakrabban a családi problémákat jelölték meg a válaszadók; 2022-ben az esetek 45%-ában, ami növekedés volt a korábbi, 2015-ben mért 40%-kal szemben. 2023-tól a korábban külön mért családi probléma, válás, lakásból való „kiüldözés" egy válaszlehetőségként szerepelt, amelyet a válaszadók több mint fele (51%) jelölt meg a hajléktalansága okaként. 2024-re ez az arány azonban jelentősen csökkent (39%). Ugyancsak csökkent, a felére esett vissza azok aránya, akik a munkahely által biztosított lakhatás megszűnésével indokolták az utcára kerülésüket (2015-ben 10%, 2024-ben 5,5%). A lakással, lakhatással, lakbérrel kapcsolatos problémákat (nem tudta fizetni, kilakoltatták, eladta a lakást, lakásmaffia áldozata lett, lakhatatlanná vált az ingatlan) 2015-től szinte stabilan a válaszadók 35%-a nevezett meg mint az adott élethelyzet okozóját. 2023-tól ebben csökkenés mérhető (28%), 2024-ben már csak az esetek ötöde (20%) tartozott ide. A hajléktalanság okaként az állami

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

gondoskodásból való kikerülést a vizsgált időszakban a válaszadók 4-5%-a jelölte meg, míg a börtönből szabadulás, mint a hajléktalanlét okozója csökkenő tendenciát mutat, 2024-ben 2,6%, korábban ez közel a duplája volt. Ezzel szemben, nem túl magas arányban, de mégiscsak növekvő tendenciát mutat a kórházból, szociális otthonból kikerülés. 2016-ban még 1,3% volt, azóta viszont a duplájára növekedett, 2024-ben 2,6%-ra.

A válaszadók között az állami gondozottak aránya 2017 és 2023 között, ha minimálisan is, de tendenciaszerű csökkent, 23%-ról 19%-ra, míg 2024-re újra elérte a 22%-ot, azaz a hajléktalan emberek negyede-ötöde volt valaha állami gondozott.

2017-ben 34% volt azok aránya, akik a vizsgált időszakban a kérdezéstől számított egy éven belül legalább két hetet folyamatosan tudtak valahol lakni. 2022-ben már csak 29%-nak volt ilyen lehetősége. Ugyanakkor csökkent, 63%-ról 60%-ra azok aránya, akik azt mondták, hogy életükben valamikor legalább egy hetet folyamatosan utcán, parkban, pályaudvaron vagy más közterületen aludtak.

A vizsgált években folyamatosan és jelentősen nőtt a rendszeres munkából élők aránya, 2015-ben 8,3%, és 2024-ben 18,7%, ami valószínűleg a közmunkában való foglalkoztatottság növekedéséből adódik. Ugyancsak növekedés figyelhető meg az öregségi vagy özvegyi nyugdíjból élők arányában, ez a vizsgált népesség korösszetételének változásával magyarázható. 2015-ben a hajléktalan emberek nem egészen 10%-a (9,7%), tíz évvel később már közel ötöde (19,7%) élt nyugdíjból. A populáció egészségi állapotával és korösszetételével magyarázható minden bizonnyal a rokkantsági nyugdíjból, járadékból élők arányának növekedése 12,6%-ról 16,2%-ra. Mindezek mellett lényegesen csökkent azok aránya, akik önkormányzati segélyből, kéregetésből, koldulásból vagy gyűjtögetésből, kukázásból élnek. Érdemes megemlíteni a mások segítségét említők arányának növekedését. 2015-ben a válaszadók 9%-a mondta azt, hogy „Nem volt pénzem (mások segítettek)", ez az arány 2020-tól növekedésnek indult, és 2023-ra elérte a 14,2%-ot. Bár a legutóbbi mérés alkalmával kissé visszaesett (12,1%), kérdés, hogy vajon a társadalom szolidaritási szintje nőtt-e meg a hajléktalan emberek felé vagy inkább az ellátórendszer hiányosságait mutatják az adatok.

A munkára alkalmasság szempontjából fontos kérdés a hajléktalanlét. A válaszolók legnagyobb része minden évben azt mondta, hogy valamilyen betegsége akadályozza a munkavégzésben. Az ezt a választ adók aránya a 2015-ös 29%-ról 2022-re 35%-ra növekedett. A megváltozott munkaképességűeket is ideszámítva 2024-ben már 44% azok aránya, akik valamilyen betegség miatt nem tudtak munkát vállalni. A megváltozott munkaképesség, mint indok, 2015-ben 10%-ban szerepelt. Ha az alkoholproblémákat és a mentális terheltséget („idegállapot") is ideszámítjuk, akkor a betegség, mint munkát akadályozó tényező 2015-ben az esetek 56,7%-ában szerepelt, 2022-ben pedig már 63,7%-ában. 2024-ben az esetek harmadában (33%) azt a választ adták a megkérdezettek, hogy nem akadályozza őket semmi a munkavállalásban. Ebben némi növekedés is kimutatható az elmúlt tíz évet tekintve: 2015-ben a válaszadók 27%-a mondta azt, hogy nem akadályozza semmi abban, hogy munkát vállaljon. Érdekes módon az öregség, mint a munkavállalás útjában álló tényező a vizsgált években nem mutatott kiugró változást, 18%-ról 21%-ra növekedett annak ellenére, hogy a populáció átlagéletkora és a 60+ évesek aránya is jelentősen növekedett.

A hajléktalan emberek 2015-ben átlagosan havi 33 000 forintból, 2024-ben ennek duplájából, 68 000 forintból éltek, vélhetően a folyamatosan látható növekedést a makrogazdasági változások indokolják. A vizsgált populáció medián jövedelme elmarad az átlagtól, ugyan-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

akkor annak mértéke megduplázódott 2015 és 2024 között, 25 260 forintról 50 000 forintra. A KSH adatai alapján 2015-ben a nettó átlagjövedelem 162 300 forint volt, míg 2024-re 443 798 forintra emelkedett, vagyis közel megháromszorozódott. A hajléktalan emberek jövedelmének növekedése ezt a trendet nem követte le, ami azt jelenti, hogy relatíve sokkal kedvezőtlenebb helyzetben vannak. Míg 2015-ben a magyarországi átlagjövedelem mintegy ötszöröse volt a hajléktalan emberek átlagos bevételének, addig 2024-re ez az arány már hat és félszeresre nőtt. Az ilyen összegű havi bevétel mellett talán nem meglepő, hogy szinte duplájára nőtt azok aránya, akiknek van valamilyen tartozása, letiltása (2017-ben 16%, 2023-ban 30%). Az éhezésről szóló beszámolók aránya a fentiek ellenére 31%-ról 21,5%-ra csökkent ugyanebben az időszakban.

4. táblázat A válaszadók havi jövedelme (januárban)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Átlag (forint)	33 342	35 202	38 634	43 954	44 150	48 114	46 342	53 804	59 657	68 661
Medián (forint)	25 650	29 000	30 000	37 000	35 000	40 000	38 000	42 000	46 000	50 000

Forrás: a „Február 3" kutatás (2015–2024) alapján a szerzők szerkesztése

Az identitással kapcsolatos kérdés évről évre, hogy utcán élő emberek hajléktalannak tartják-e magukat. A válaszadók a legnagyobb arányban 2020-ban vallották magukat hajléktalannak (82%). 2015-ben ennél kevesebben (75%), 2024-ben pedig 78%-uk mondta azt, hogy hajléktalannak tartja magát.

Az önbesoroláson alapuló roma, cigány identitást, vagyis azt, hogy románák, cigánynak vallja-e magát a válaszadó, csak 2021 óta kérdezik.[10] Ebben az évben a válaszadók 19%-a, néhány évvel később (2024-ben) már 21,5%-a válaszolt igennel erre a kérdésre. Ezzel szemben a megkérdezettek harmada (31%) mondta azt 2022-ben, hogy mondták már rá azt, hogy roma. Ez az arány 2015-ben kissé alacsonyabb, 28% volt.

5.1.1. Társas kapcsolatok

A társas kapcsolatok vizsgálata során az első megállapítás, hogy a hajléktalan emberek fele egyedül él. Ez az arány még akkor is magas (2021-ben 52%), ha a vizsgált években a 2015-ben mért 60%-ról csökkenés tapasztalható. Az egyedüllét, a társnélküliség alapvetően meghatározza és befolyásolja a mentális egészséget, és a kapcsolatokon elérhető erőforrások szűk körét jelzi. Az egyedül élő hajléktalan emberek aránya 2020-ban volt a legmagasabb, meghaladta a jelenlegi 60%-ot. A vizsgált populáció a családi kapcsolatok terén is szükséget szenved, és az utóbbi években a családi kapcsolatok aránya is visszaesett a fedél nélküliek körében: 16%-ról

[10] Korábban mindig az a kérdés szerepelt a kérdőívekben, hogy „Mondták-e már Önre, valamilyen helyzetben, hogy cigány?". Lásd erről részletesen Lengyel G. (2005) Cigánynak vélt hajléktalanok című írását (*Beszélő*, 10 évf., 3.)

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

14%-ra csökkent a házastárssal, élettárssal élők aránya, egy szerény növekedés után visszaesett a gyermekeikkel élők aránya, míg a szülőkkel élők aránya alacsony szinten stagnál. Markáns növekedés a „mással", fel nem sorolt kapcsolattal élők arányában figyelhető meg: 10-ről 17%-ra nőtt az arányuk 2015 és 2021 között. Erőteljesebb növekedés után (2018-ban közel 20%) a „csoporttaggal, bandataggal (barátok, haverok)" élők aránya 2021-re 15%-ra csökkent, de így is meghaladta a 2015-ben mért 13%-ot. A családtagok helyett tehát a vizsgált populáció kapcsolathálózatában inkább a sorstárs kapcsolattípus dominál. Az adatok nem alkalmasak arra, hogy mélyebb információkkal rendelkezzünk a csoportba sorolt kapcsolatokról, de annyit mégis megemlítünk, hogy 56%-ról 50%-ra csökkent azok aránya, akiknek van olyan barátuk, rokonuk, akikre a bajban számíthatnak. Az utcán élő emberek felének nincs olyan támogató kapcsolata, akitől segítséget kérhet.

Elgondolkodtató az a tendencia, hogy azok aránya is egyre kevesebb, akiknek nehézséget okozna, ha egyedül (segítség nélkül) vagy magányosan kellene élniük. 2017-ben még a válaszadók közel fele (47%) érezte úgy, hogy a magányosság nehézséget okozna, míg 2022-ben már csak 43%-a. Ugyanakkor egyre többen mondják azt, hogy van valamilyen lelki, mentális problémájuk, az arányuk 27%-ról 29,5%-ra növekedett 2017 és 2023 között.

A társas kapcsolatok jelentősen alakítják a hajléktalan emberek élethelyzetét. A kapcsolathálózat mérésére a családi állapotot, a valakivel való együttélést, valamint a bajban támogatást nyújtó barát vagy rokon meglétét használtuk.[11] A „csoporttaggal, bandataggal (barátok, haverok)" együtt élők körében a legmagasabb azok aránya, akik hajléktalannak tartják magukat (2015-ben 83,9%, 2021-ben 85%). E csoport tagjai jellemzően hosszabb ideje élnek az utcán, több mint 40%-uk már legalább tíz éve hajléktalan. Nem véletlen, hogy körükben a legmagasabb azok aránya (39,8%), akik azt gondolják, hogy csak a sorstársaik érthetik meg őket igazán, csak nekik hihetnek, csak bennük bízhatnak meg.

Az önmeghatározást és a társas kapcsolatok közötti összefüggést erősíti, hogy azok körében, akiknek nincs olyan barátjuk vagy rokonuk, akire számíthatnak a bajban, magasabb az önmagukat hajléktalannak tartók aránya. 2024-ben azoknak, akiknek nincs olyan rokona, akivel legalább havonta találkozik, 80,6%-a tartja magát hajléktalannak, míg azoknál, akik rendelkeznek ilyen kapcsolattal, ez az arány 75,3% volt. A támogató kapcsolatok megléte, vagyis hogy van-e olyan ember, akivel megoszthatja örömét és gondját, szintén összefügg a hajléktalan önmeghatározással. A közeli kapcsolattal nem rendelkezők 82%-a, míg az azzal rendelkezők 76,1%-a tartja magát hajléktalannak 2024-ben. Azaz az izoláció, a közeli kapcsolatok hiánya alapvetően erősíti a hajléktalan identitás meglétét.

Akik nem egyedül, házastársukkal vagy bandában élnek, hanem egyéb családtaggal (szülővel, gyermekkel, rokonokkal), azoknál a legalacsonyabb a magukat hajléktalannak tartók aránya (2015-ben 60,1%, 2021-ben 66,2%). E csoport sajátossága, hogy tagjai jellemzően a legrövidebb ideje élnek hajléktalan élethelyzetben. Erre utal az is, hogy közel felük, 2017-ben 51,4% és 2018-ban 47,9%, az előző évben legalább két hetet folyamatosan lakásban tudott tölteni, míg a többi csoportban ez az arány 30–40% között mozgott. Az egyéb családtaggal élők körében a legalacsonyabb azok aránya (59,5%), akik életükben legalább egy hetet folyamatosan

[11] Családi állapot attribútumai: elvált, házas, nőtlen/hajadon, özvegy, együttélés attribútumai: egyedül, házas/élettárs, csoporttag/bandatag, egyéb (szülő, gyerek, rokon), bajban támogatást nyújtó barát vagy barát meglétének attribútumai: igen, nem.

CC BY

utcán, parkban, pályaudvaron vagy más közterületen aludtak, míg a bandában élők esetében ez fordítva van, az ő esetükben a legmagasabb az érték, 79,1%.

Leginkább a házas/élettárssal élőknek okozna nehézséget, ha egyedül (segítség nélkül) vagy magányosan kellene élniük. Esetükben 2017-ben a 64,4%-uknak, míg az egyedül élők 40,1%-ának, a bandában élők 46,4%-ának, az egyéb családtaggal élők 57%-ának okozna nehézséget a magány.

A bandában, sorstársakkal élők gondolják 2017-ben a legnagyobb arányban (36%) azt, hogy az alkoholizálás vagy más kábítószer megakadályozza, hogy a jelenleginél jobb körülmények között éljenek. A többi csoportban ez az arány 13–18% között mozgott. Vagyis a bandatagság jelentősen megnöveli vélhetően a szenvedélybetegségek kockázatát.

A közeli rokon vagy barát megléte alapvetően jelentősen meghatározza a hajléktalanok életkörülményeit. Akiknek nincs olyan közeli rokonuk vagy barátjuk, akire számíthatnak a bajban, azok között szignifikánsan magasabb az éhezők aránya, és sokkal rosszabb az általános egészségi állapotuk.

Az egészségi állapot esetén az özvegyek rendkívül rossz szubjektív értékelése kiemelendő, csupán 12%-uk gondolta 2020-ban, hogy inkább jó az egészségük, a többi csoport esetén ez az arány 20-30% között mozog.

5.2. Hajléktalan nők

2024-ben a vizsgált minta több mint negyede (28,6%) volt nő, és ez az arány egy szinte folyamatos növekedést mutató tendencia eredménye.

5. táblázat A válaszadó nők szociodemográfiai jellemzői (%)

Kategóriák/Évek		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Iskolai végzettség	Kevesebb mint 8 általános	14,2	15,5	16,4	16,4	16,0	16,9	12,1	12,5	14,2	14,9
	Általános iskola 8 osztály	45,9	44,7	45,5	44,8	47,0	45,5	48,9	49,5	46,2	43,1
	Szakmunkásképző, szakiskola	23,0	23,8	22,8	24,5	22,1	23,7	25,0	23,7	23,8	23,8
	Érettségi	14,4	13,0	12,2	11,4	11,9	10,6	10,9	12,0	12,4	14,0
	Főiskola, egyetem	2,5	3,1	3,1	3,0	3,0	3,3	3,1	2,3	3,4	4,2

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

(Az 5. táblázat folytatása)

Életkor	**Átlag (év)**	51,1	51,9	52,7	53,4	54,4	55,1	55,4	55,3	56,2	55,4
	18–19 év	0,1	0,3	0,2	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0	0,3	0,5
	20–29 évesek	5,4	5,3	4,5	4,5	4,2	3,9	3,0	3,9	3,6	3,7
	30–39 évesek	11,6	10,2	10,4	9,7	7,4	6,7	8,6	7,6	6,4	7,7
	40–49 évesek	23,4	22,4	20,7	20,4	19,8	18,6	18,1	18,2	16,6	17,5
	50–59 évesek	33,5	32,3	31,4	30,3	30,6	30,3	28,3	29,8	29,8	28,7
	60–69 évesek	22,2	25,1	27,9	28,3	29,3	30,9	30,6	29,5	31,0	29,5
	70+ évesek	3,7	4,4	5,0	6,8	8,6	9,5	11,3	11,0	12,2	12,5
Település-típus	**Budapest**	45,1	44,5	45,1	43,2	40,9	42,9	42,6	39,4	42,1	55,3
	Megyei jogú város	43,0	45,0	38,7	38,8	41,6	42,5	42,8	43,3	40,0	30,6
	Egyéb	11,9	10,5	16,2	18,0	17,6	14,5	14,6	17,4	17,9	14,1

Forrás: a „Február 3" kutatás (2015–2024) alapján a szerzők szerkesztése

Az utcán élő nők átlagéletkora folyamatosan növekszik; 2024-ben már 55 év, ami négy évvel több, mint 2015-ben. Közel háromnegyedük ötvenéves vagy idősebb, de az alpopuláció idősödését jól mutatja, hogy a hatvan-, még inkább a hetvenéves vagy idősebb hajléktalan nők aránya drasztikusan növekszik. A 60–69 éves korcsoporthoz 2015-ben a hajléktalan nők 22%-a tartozott, míg 2024-ben már 29%-a. A hetvenéves vagy idősebb hajléktalan nők aránya több mint háromszorosára növekedett a vizsgált időszakban (3,7%-ról 12,5%-ra). A többi korcsoport (20–29 évesek, 30–39 évesek, 40–49 évesek) aránya évről évre csökken.

Iskolai végzettség tekintetében, azon túl, hogy szinte változatlan arányokat láthatunk a vizsgált évtizedben, kiemelendő, hogy a hajléktalan nők előnytelenebb helyzetben vannak, mint általában a hajléktalanpopuláció, hiszen körükben lényegesen magasabb a maximum 8 osztállyal rendelkezők aránya (58% vs. 46,5%). A hajléktalan nők körében alacsonyabb a szakmunkás végzettségűek aránya is, míg az érettségizett vagy főiskolai, egyetemi diplomával rendelkezők aránya valamivel magasabb, mint az egész vizsgált populációban. Az egyetlen tendenciaszerű növekedés azonban épp a legmagasabb végzettségű hajléktalan nők körére vonatkoztatva rajzolódik ki. Arányuk 2,5%-ról 4,2%-ra nőtt 2015 óta.

A legutóbbi mérés szerint a hajléktalan nők több mint harmada hajadon (35%), harmada elvált, külön él (32,7%), ötöde özvegy (19,6%), és kicsivel több, mint tizede (12,3%) él házasként vagy bejegyzett élettársi kapcsolatban. Ez arányaiban eltér a teljes hajléktalanpopuláció-

CC BY

ra jellemző családiállapot-megoszlástól: a nők körében alacsonyabb az elvált, különélők, illetve a hajadonok aránya, mint a teljes hajléktalannépességben, és magasabb a házastárssal, bejegyzett élettárssal élők és az özvegyek aránya. Továbbá külön érdemes felhívni a figyelmet a 2020-tól megfigyelhető változásokra: egyrészt a házas, bejegyzett élettársi kapcsolatok csökkenésére a nők körében, másrészt, ezzel párhuzamosan, a hajadonok arányának növekedésére. A született gyermekek számát illetően a legutóbbi adatok szerint a hajléktalan nők ötödének nincs gyermeke (22%), ugyanennyien mondták azt, hogy egy gyermekük van, és közel ennyien azt, hogy két gyermekük született. A válaszolók harmadának három vagy több gyermeke van. A gyermektelen hajléktalan nők aránya 2016 óta kissé növekedett, ami főként a kétgyermekesek arányának csökkenésével hozható párhuzamba.

A hajléktalan nők körében is ugyanolyan magas a több mint egy évtizede az utcán élők aránya, mint a teljes hajléktalanpopulációban, azaz 2024-ben a hajléktalan nők fele (49,5%) már legalább egy évtizede az utcán élt. Az ebben a helyzetben ragadás a nők esetén külön magyarázatra szorul. Érdemes megvizsgálni a társas kapcsolatok, a természetes és a mesterséges támogatórendszer hiátusait, működési hibáit. A hajléktalanná válás leggyakoribb indoka a nők esetében is a családi problémák. Saját maguk okolása a kialakult helyzet miatt a nők körében alacsonyabb, mint a teljes mintán.

A valaha állami gondoskodásban élők aránya a hajléktalan nők körében magasabb, mint a teljes hajléktalanpopulációban (2017-ben nők esetében 24,9% vs. teljes mintában 23,3%; illetve 2024-ben nők esetében 24,5% vs. teljes mintában 21,8%).

A kérdezés időpontjától számított egy évben a nők körében gyakoribb volt a legalább kéthetes folyamatos lakásban tartózkodás, mint a teljes hajléktalanpopulációban, bár megjegyzendő, hogy a 2017-ben még közel 6%-os különbség (a nők 39,5%-a, a teljes populáció 33,7%-a) 2022-re elolvadni látszik (a nők 30%-a, a teljes hajléktalannépesség 29%-a). A csökkenés ellenére megállapítható, hogy a nők körében minden vizsgált évben szignifikánsan magasabb azok köre, akik legalább két hétig lakhatásban tudtak lenni. Ez valószínűleg a szívességi lakhatással, illetve alkalmi partnerkapcsolattal magyarázható. A hajléktalan nők több mint fele mondta azt, hogy aludt már életében valamikor legalább egy hetet folyamatosan utcán, parkban, pályaudvaron vagy más közterületen. Ez a teljes hajléktalannépesség körében magasabb (60-62%), ami ugyancsak az előző magyarázatot (szívességi lakhatás és gyakoribb partnerkapcsolat a nők körében) erősíti.

A vizsgált tíz év folyamatosan növekvő tendenciáját követve, a hajléktalan nők körében a rendszeres munkavégzés kicsivel magasabb volt (21,6% vs. 18,7%), mint a teljes hajléktalanpopulációban, ahogyan az öregségi vagy özvegyi nyugdíjban részesülés (21% vs. 19,5%) és a rokkantsági nyugdíjból, járadékból való megélhetés is (18,7% vs. 16,2%). Ugyanakkor az alkalmi munkavégzés lényegesen alacsonyabb volt a nők körében (13,4% vs. 20,2%).

A munkavégzést akadályozó tényezők lényegében nem térnek el a hajlék nélkül élő nők esetében a teljes hajléktalanpopulációra jellemzőktől. Egyedül a betegség, megváltozott munkaképesség mutat némi eltérést: a hajléktalan nők esetében ez 46%, míg a teljes vizsgált hajléktalannépesség körében 44%-ban szolgált indokként 2024-ben mint a munkavégzést akadályozó tényező.

A havi bevétel alakulása a következő jellegzetességekkel írható le: a 2015–2017-es időszakban a nők havi bevétele közel megegyezett a teljes hajléktalannépesség havi bevételével (35-38 000 forint körüli összeg), majd minimálisan, de kezdett attól elmaradni, 2020-ban és 2021-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

ben már háromezer forint volt a különbség, ami 2022-ben mérséklődött, majd 2023-ban már az ötezer forintot is elérte (59 000 forint vs. 54 000 forint). A 2024-es adatfelvétel idején a nők bevétele megegyezett, minimálisan meg is haladta a teljes hajléktalannépességre vonatkozó bevétel összegét (69 000 forint vs. 68 600 forint).

Nincs különbség a hajléktalan nők esetén, ha a tartozásokat, letiltásokat vizsgáljuk, ugyanolyan arányban, közel harmaduknak (30%) van valamilyen tartozása, mint a teljes hajléktalanpopulációban. Az adósságot felhalmozók aránya, akárcsak a teljes vizsgált népességben, a nők körében is megduplázódott 2017 és 2023 között.

A hajléktalan emberek, köztük a hajléktalan nők is, csökkenő arányban ugyan, de még 2023-ban is beszámoltak arról, hogy volt olyan időszak, amikor éheztek: az adatok szerint minden ötödik fedél nélkülire volt ez jellemző.

A hajléktalan nők körében kevesebben tartják magukat hajléktalannak, mint a vizsgált népességben általában. Az eltérés a vizsgált években mindenütt 3-4%.

A vizsgált időszakban a nők minden évben nagyobb arányban számoltak be arról, hogy mondták már rájuk azt, hogy cigány, mint a teljes hajléktalannépességben. Az eltérés nagyjából 5% minden évben. A hajléktalan nők között azok aránya is magasabb, akik magukat cigánynak tartják (27% vs. 21,5%).

5.2.1. A társas kapcsolatok főbb jellemzői hajléktalan nők körében

A hajléktalan nőkre kevéssé jellemző az egyedül élés, mint az egész hajléktalannépességre. A legutóbbi mérés szerint 42,2%-uk élt egyedül, míg a teljes populáció több mint felére jellemző ez. 2015 és 2017 között csökkent (47,7%-ról 40,3%-ra), majd növekedett, és 2020-ra elérte és meg is haladta a 2015-ös adatot az egyedül élő nők aránya (48%). A legutóbbi, 2024-es adatok újabb csökkenést mutatnak, a hajléktalan nők 42,2%-a él egyedül. A házastárssal, élettárssal együttélés bár csökkenő tendenciát mutat a nők esetében is 34%-ról 28%-ra, mégis lényegesen magasabb. 2014-ben dupla annyian élnek társsal, mint az egész hajléktalanpopulációban (28% vs. 14%). A közeli családtagok közül a gyermekek közel háromszor gyakrabban vannak jelen a hajléktalan nőknél, mint a vizsgált populáció egészében (2,7% vs. 1%). Ha idősorosan nézzük, a gyermek mint együtt élő társ 2016 után csökkenő tendenciát mutatott, majd 2020-ban egy jelentősebb ugrás látható; a hajléktalan nők közel 5%-a mondta azt, hogy gyermekével él együtt. A csoporttaggal, bandataggal vagy más, nem definiált kapcsolattal való együttélés a nők körében ritkábban fordul elő, mint a teljes hajléktalanpopulációban.

A hajléktalan nők között évről évre egyre kevesebben vannak, akiknek van olyan barátja, rokona, akire számíthat, ha baj van: 2017-ben még a nők 60%-a, 2021-ben már csak 54%-a mondta azt, hogy van ilyen kapcsolata. A csökkenést indokolhatja a Covid-járvány is. A nőknek azonban még így is valamivel nagyobb aránya (4-5%-kal) számíthat barát vagy rokon segítségére, mint a teljes hajléktalan populációban.

Arra a kérdésre, hogy nehézséget okozna-e, ha egyedül, segítség nélkül vagy magányosan kellene élnie, a hajléktalan nők lényegesen nagyobb arányban válaszoltak igennel, mint a teljes hajléktalannépesség. 2017-ben a nők 60,7%-a, míg a teljes vizsgált populáció 47%-a mondta azt, hogy nehézséget okozna számára a magányos, segítség nélküli élet. Ez a különbség 2022-re 10% alá csökkent (52,4% vs. 42,7%). Annak ellenére, hogy a női férőhelyek száma növekedett

CC BY

a szállást nyújtó intézményekben a vizsgált időszakban, a nők egy része a biztonságot nem a szállóhoz, hanem a társhoz kapcsolja. A partner védelmet és túlélést jelenthet, ami csökkentheti a kiszolgáltatottságot és az egyedüllétet a hajléktalanságban.

Az erősebb kapcsolódási szükséglet, illetve ennek megélése utalhat arra, hogy a hajléktalan nők lényegesen magasabb arányban mondták minden vizsgált évben azt, hogy van valamilyen lelki vagy pszichiátriai problémájuk (2024-ben 41,4% vs. 29,5%). A hajléktalan nők körében azok aránya is 4-5%-kal magasabb volt a vizsgált években (2016–2019 között vannak adatok erről), akik azt mondták, hogy betegségük, fogyatékosságuk miatt nem tudnának egyedül élni.

A nők a társas kapcsolataikat tekintve kevésbé izoláltak. Köztük 39,7%-nak nincs olyan családtagja, rokona, akivel legalább havonta egyszer találkozik, míg a férfiaknál ez az arány 53,1% 2024-ben. A nők 14,3%-ának van párja, 33,7%-ának pedig gyereke, akivel legalább havonta egyszer találkozik. Ez az arány mindkét esetben közel kétszerese a férfiakénak. A szoros kapcsolatokat tekintve is hasonló tendencia figyelhető meg. A nők 22,7%-ának nincs az életében olyan ember, akivel megoszthatja örömét és gondját. A férfiaknál ez az arány magasabb, 32,9%. A nők közel kétszer akkora arányban számoltak be arról, hogy van párjuk, illetve gyerekük, akikkel megoszthatják az örömüket és gondjaikat, mint a férfiak. Tehát a társas támogatás mértéke a nők körében nagyobb.

5.3. A hajléktalanpopuláció klaszterei

A 2015-ös és 2024-es adatokon klaszterelemzést végeztünk a hajléktalanpopuláció belső szerkezetének feltárása érdekében. A nagy elemszám és a számos kategoriális változó miatt kétlépcsős klaszteranalízist (TwoStep Cluster) alkalmaztunk, amely alkalmas eltérő mérési szintű adatok kezelésére. Az elemzés célja a hajléktalan csoportstruktúra változásának vizsgálata volt 2015 és 2024 között.

A 2015-ös adatfelvételből a nem, az életkor, a jövedelem, a társas kapcsolatok (kivel él együtt), valamint a hajléktalan önidentitás változók mentén alakítottunk ki kilenc klasztert. A sziluett-együttható a klaszterek kohézióját (belső homogenitását) és szeparációját (egymástól való elkülönülését) méri. A 2015-ös adatokon kapott 0,5-ös sziluettérték azt jelzi, hogy a klaszterek jó minőségűek, vagyis megfelelően elkülönülnek egymástól, miközben belső összetartásuk is stabil.

2015-ben az általunk kialakított klaszterek a következők: 1) bandázó középkorú férfiak; 2) fiatal átmeneti helyzetűek; 3) átmenetileg hajléktalan férfiak; 4) egyedül élő fiatal férfiak; 5) kitaszított nők; 6) átmenetileg hajléktalan, kapcsolatokra építő nők; 7) társsal élő középkorúak; 8) magányos „hobó” középkorú férfiak és 9) magányos idős férfiak.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

6. táblázat A 2015-ös hajléktalanklaszterek profilja (%)

		Klaszterek								
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**
Elemszám		1574	308	1670	1382	1066	573	1163	1431	1035
Átlagjövedelem (forint)		31 123	70 169	38 011	30 024	31 411	34 601	31 203	27 061	35 366
Nem	**Férfi**	100,0	76,3	100,0	100,0	0,0	0,0	54,5	100,0	100,0
	Nő	0,0	23,7	0,0	0,0	100,0	100,0	45,5	0,0	0,0
Életkor	**Átlag (év)**	49,8	26,0	51,2	47,2	53,6	50,7	49,7	54,8	63,0
	18–19 év	0,2	3,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	20–29 évesek	2,6	92,5	4,7	0,0	1,4	7,2	0,0	0,0	0,0
	30–39 évesek	15,5	1,0	12,6	22,7	11,2	11,0	15,4	0,0	0,0
	40–49 évesek	28,3	1,3	26,2	62,2	18,8	26,4	32,0	0,0	0,0
	50–59 évesek	32,3	0,6	28,7	0,0	36,6	29,3	37,0	100,0	0,0
	60–69 évesek	21,1	0,6	22,8	0,0	27,3	20,6	15,6	0,0	100,0
	70+ évesek	0,0	0,0	4,9	15,1	4,8	5,6	0,1	0,0	0,0
Kivel él együtt?	**Egyedül**	0,0	51,0	65,7	94,5	67,5	52,7	0,0	100,0	100,0
	Házastárs	0,0	24,4	9,3	0,8	0,0	27,9	100,0	0,0	0,0
	Banda	52,7	23,4	8,4	0,9	11,3	0,0	0,0	0,0	0,0
	Egyéb	47,3	1,3	16,5	3,8	21,2	19,4	0,0	0,0	0,0
Hajléktalan-identitás	**Igen**	100,0	85,7	0,0	100,0	97,9	0,0	100,0	100,0	100,0
	Nem	0,0	14,3	100,0	0,0	2,1	100,0	0,0	0,0	0,0

Forrás: a „Február 3" kutatás (2015) alapján a szerzők szerkesztése

A *bandázó középkorú férfiak* mindannyian bandatagokkal vagy egyéb rokonokkal, ismerősökkel élnek együtt. Jellemzően 30–70 éves, magukat hajléktalannak tartó férfiak, akik nem a társukkal élnek, hanem szoros hajléktalanközösségekben. A *fiatal, átmeneti helyzetűek* a legfiatalabb csoport, átlagéletkoruk 26 év. Átmeneti státuszuk nemcsak fiatal korukból fakad, ha-

CC BY

nem abból is, hogy messze a legmagasabb jövedelemmel (átlagosan 70 169 forint) rendelkeznek. Az *átmenetileg hajléktalan férfiak* klaszterében senki sem tartja magát hajléktalannak, ami markáns kapcsolati és identitásbeli eltérést mutat a többi csoporthoz képest. A korábbi kutatások alapján nekik van a legnagyobb esélyük a reintegrációra. Az *egyedül élő fiatal férfiak* a második legfiatalabb klaszter (47,2 év), amelyet jellemzően 30–50 év közötti, egyedül élő, az átlagnál alacsonyabb jövedelmű férfiak alkotnak. A *kitaszított nők* többsége egyedül él, és majdnem mindegyikük hajléktalannak tartja magát. Az *átmenetileg hajléktalan, kapcsolatokra építő nők* nem tartják magukat hajléktalannak, sokan házastársukkal vagy egyéb rokonukkal élnek együtt. A *társsal élő középkorúak* mindegyike házas vagy az élettársával él együtt, 30–70 év közötti párok alkotják ezt a csoportot. A *magányos „hobó" középkorú férfiak* mindannyian egyedül élnek. Ez a klaszter rendelkezik a legalacsonyabb átlagjövedelemmel (27 061 forint) és a második legmagasabb átlagéletkorral (54,8 év), ami erős társadalmi és gazdasági peremhelyzetre, kiszorítottságra utal. Végül a *magányos idős férfiak* egyedül élnek, és átlag feletti jövedelem jellemzi ezt a csoportot: a legmagasabb átlagéletkorral (63 év) rendelkeznek, életkoruk alapján 60–69 évesek.

A 2024-es adatfelvételből a nem, a családi állapot, a hajléktalan-önidentitás, valamint a társas kapcsolatok – szoros kapcsolat a párjával vagy szoros kapcsolat másik hajléktalan emberre[12] – változók mentén alakítottunk ki tíz klasztert. A hajléktalanpopuláció elöregedése csökkentette az életkor diszkrimináló erejét, az már nem meghatározó csoportképző 2024-ben. A 2024-es adatokon kapott 0,6-os sziluettérték azt jelzi, hogy a klaszterek kifejezetten jó minőségűek, egyértelműen elkülönülnek egymástól.

2024-ben az általunk kialakított klaszterek a következők: 1) átmenetileg hajléktalan férfiak; 2) kapcsolatokkal rendelkező, átmenetileg hajléktalanok; 3) bandázók; 4) bandázó férfiak; 5) özvegyek; 6) nőtlen férfiak; 7) magányos elvált férfiak; 8) házasok; 9) szoros párkapcsolatban élők és 10) magányos nők.

7. táblázat A 2024-es hajléktalanklaszterek profilja (%)

		Klaszterek									
		1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
Elemszám		406	412	411	476	257	836	690	230	414	385
Nem	**Férfi**	100,0	34,7	45,7	100,0	52,1	100,0	100,0	55,7	56,3	0,0
	Nő	0,0	65,3	54,3	0,0	47,9	0,0	0,0	44,3	43,7	100,0
Szoros kapcsolat – párja	**Igen**	0,0	41,3	12,4	0,0	0,0	0,0	0,0	47,0	100,0	0,0
	Nem	100,0	58,7	87,6	100,0	100,0	100,0	100,0	53,0	0,0	100,0

[12] A szoros kapcsolatokat a következő változóval mérték: Van-e olyan ember, akivel megoszthatja örömét és gondját?

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

(A 7. táblázat folytatása)

Szoros kapcsolat – másik hajléktalan	**Igen**	0,0	0,0	100,0	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Nem	100,0	100,0	0,0	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Családi állapot	**Elvált**	46,3	25,5	29,7	40,8	0,0	0,0	100,0	0,0	37,0	49,6
	Házas	0,0	16,3	12,4	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	0,0	0,0
	Nőtlen/ hajadon	53,7	35,9	37,0	59,2	0,0	100,0	0,0	0,0	54,8	50,4
	Özvegy	0,0	22,3	20,9	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	8,2	0,0
Hajléktalan-identitás	**Igen**	0,0	0,0	58,6	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Nem	100,0	100,0	41,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Forrás: a „Február 3" kutatás (2024) alapján a szerzők szerkesztése

Az *átmenetileg hajléktalan férfiak* egyike se tartja magát hajléktalannak. Ők vagy nőtlen vagy elvált férfiak, akiknek nincs szoros kapcsolatuk. A *kapcsolatokkal rendelkező, átmenetileg hajléktalanok* csoportját többségében nők alkotják. Egyikük se tartja magát hajléktalannak, ugyanakkor sokuknak van támogató kapcsolata, mégpedig a párja. A *bandázók csoportjára* jellemző, hogy mindenkinek szoros kapcsolata van egy másik hajléktalan emberrel, és magasabb a nők aránya. A *bandázó férfiak* mindegyike elvált vagy nőtlen, illetve szoros kapcsolata van másik hajléktalan emberrel. Az *özvegyek* csoportját kizárólag szoros kapcsolattal nem rendelkező özvegyek alkotják. Ennek a klaszternek a nemi megoszlása kiegyensúlyozott. A *nőtlen férfiak* csoportját kizárólag szoros kapcsolattal nem rendelkező nőtlen férfiak alkotják.

A *magányos elvált férfiak* csoportját pedig kizárólag szoros kapcsolattal nem rendelkező elvált férfiak alkotják. Ez a csoport rendelkezik a legmagasabb átlagéletkorral (60,7 év). A *házasok* csoportját kizárólag házasok alkotják, ennek megfelelően egy nemileg kiegyenlített csoport, ahol jelentős a párjával erős kapcsolatban állók aránya. A *párjukkal szoros kapcsolatban élők* mindegyike azt mondja, hogy van szoros kapcsolata, mégpedig a párja. Ugyanakkor egyikük sem házas. A *magányos nők* mindegyik elvált vagy hajadon, illetve nincs szoros kapcsolata.

Lényeges és továbbgondolásra késztető eredménynek tartjuk, hogy a 2024-es klaszterelemzés a 2015-öshöz képest azt mutatja, hogy a hajléktalanpopuláció szerkezete az elmúlt évtizedben kissé átrendeződött. Az életkor mentén korábban markánsan elkülönülő csoportokat felváltották a kapcsolatok és identitás mentén szerveződő típusok. A hajléktalanság egyre inkább tartós, idősebb korosztályokat érintő élethelyzetté vált, így a társas kapcsolatok szerepe a megküzdés és a túlélés szempontjából felértékelődött.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély
www.esely.org

6. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány első részében a korábbi kutatási eredmények alapján röviden összefoglaltuk a hazai hajléktalansággal kapcsolatos eddigi ismereteket, és külön foglalkoztunk a női hajléktalanság főbb ismérveivel. A hajléktalan emberek összetételének változása már a korábbi adatokból is látható: növekszik a nők aránya, és egyre gyakoribb, hogy valamilyen gazdasági ok miatt kerülnek az emberek utcára. A női hajléktalanság sok szempontból eltér a férfiakétól, és ez az eltérés leginkább a hajléktalanná válás okaiban keresendő: a nők körében a fő ok a család diszfunkcionális működése, a válsághelyzet mögött sokszor valamilyen kapcsolati probléma áll. A társas kapcsolatok összetétele megváltozik a hajléktalanságban élőknél, és a hajléktalan emberek mindennapjait, de integrációs esélyeit is meghatározza az, hogy milyen emberek veszik őket körül: kik azok, akik megmaradnak a kapcsolathálózatban és valamiképpen segítik a bajba kerülteket, és kiknek a társasága nyújt mikrotársadalmi szolidaritást, ugyanakkor csökkenti a reintegrációs esélyeket. Korábbi kutatási eredmény, hogy a személyes kapcsolatrendszerben fellépő hiányok (család, társ, lokális kötődések hiánya) a hajléktalan emberek körében egymást felerősítve járulnak hozzá a marginalizációhoz, a peremhelyzetbe kerüléshez. A hajléktalan nőket ezek a hiányok hatványozottan érintik, ugyanakkor az is igaz, hogy több a családhoz kapcsolódó erős kötésük és kiterjedtebb a társas támogató rendszerük, mint a férfiaknak.

Az elmúlt tíz év főbb tendenciáit a hajléktalan emberek körében végzett „Február 3" kutatás eredményei alapján mutattuk be. A vizsgált években átlagosan 8000 főt kérdeztek meg (min. 4904 fő; max. 11 403 fő) különböző helyszíneken a szociális munkások. A kérdőíves adatfelvétel jellemzően a nagyvárosokat érintette, hiszen maga a hajléktalanság és az ellátórendszer is főként a nagyvárosokban koncentrálódik. Az elmúlt tíz év legfontosabb története a hajléktalanság alapvető profiljában végbemenő markáns változás volt: az effektív hajléktalanságban élők közel harmada nő és közel fele hatvanéves vagy idősebb. Ezt a változást azonban az ellátórendszer egyáltalán „nem követte le", nem jöttek létre a nők és az idősek eltérő igényeit és szükségleteit jobban figyelembe vevő szolgáltatások. Iskolai végzettség tekintetében a diplomások arányának lassú növekedését emeljük ki, a családi állapotot illetően pedig a hajadonok, nőtlenek, illetve az özvegyek arányának növekedését. Elgondolkodtató, hogy a hajléktalan emberek fele már legalább tíz éve az utcán él, és egyre magasabb a több mint másfél évtizede hajléktalanként élő emberek aránya: 2024-ben már a 38%-ot elérte. Az ellátórendszer hatékonysága kérdőjelezhető meg, ugyanakkor a helyzet értékeléséhez az ellátások működésének nehézségeit is mérlegelni kell. Vajon van-e elegendő és jól felkészült, társadalmilag megbecsült szociális szakember? Vajon van-e elegendő és a szükségleteknek, igényeknek megfelelő ellátást nyújtó hely? Vajon van-e elegendő normatíva az intézmények működéséhez és vajon van-e arra szándék (politika, szakmai, emberi), hogy a hajléktalanlét csupán egy rövid állomás legyen a biztonságos lakhatás felé és ne egy évtizedek alatt kialakuló életforma.

A hajléktalanság legfőbb oka az elmúlt tíz évben is a családi problémákban keresendő, de érdemes azt is hangsúlyozni, hogy az intézményből (kórházból, szociális otthonból) kikerülés mint az utcán élés oka, a duplájára nőtt 2016-hoz képest. Kevéssé kutatott hazai viszonyok között a dolgozó szegénység problémakör (lásd pl. erről Czibere–Huszti, 2024), de a hajléktalan emberek munkaerőpiaci aktivitását megvizsgálva is láthatóvá válik, hogy rendszeres munkavégzés mellett is elveszítheti valaki a lakhatását. A vizsgált mintában folyamatosan nőtt a

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

rendszeres munkából élők aránya, és ez még akkor is jelentős, ha zömében közmunkáról van szó. Sőt, a probléma igazán a közmunka lehetőségének csökkenésével, megszűnésével válik megint láthatóvá. A korösszetétel változása és a kedvezőtlen egészségi állapot indokolja, hogy egyre nagyobb azok aránya, akik nyugdíjból, rokkantsági nyugdíjból, járadékból élnek. Jövedelmét tekintve a vizsgált populáció relatíve rosszabb helyzetbe került az elmúlt tíz évben, hiszen sem az átlag-, sem a medián jövedelme nem követte le a hazai trendeket.

Az adatbázis alkalmas volt arra, hogy megvizsgáljuk a hajléktalan emberek társas támogató rendszerének néhány dimenzióját. Kapcsolathálózati szempontból az első fontos tény, hogy a hajléktalanságban élők fele egyedül él. Hozzá kell tenni, hogy az elmúlt években csökkent ugyan az egyedül élők aránya, de a magányosság így is jelentős körükben, hiszen az elérhető erőforrásokra, de a mentális egészségre is hatással van a társnélküliség. 2020-ban, a Covid–19-járvány idején korábban nem látott arányokat (60%!) ért el az egyedül élő hajléktalan emberek aránya. A második fontos tény, hogy a családi kapcsolatok aránya is egyre ritkább a hajléktalan emberek kapcsolathálózatában, csökkent a társsal, illetve a gyermekeikkel élők aránya. Ezzel párhuzamosan azonban nőtt a „más" kapcsolatokkal élők aránya. Ahogyan a korábbi vonatkozó kutatások (pl. Albert–Dávid, 2001) is rámutattak, azoknak, akiknek nem marad a kapcsolathálózatában nem hajléktalan ember és a segítőkkel sem tartják a kapcsolatot, csekély esélye marad a reintegrációra. A vizsgált minta egyre nagyobb hányadának (a legutóbbi mérésnél 56%-ának) nincs olyan barátja, rokona, akire számíthat. A kapcsolathálózat összetétele hatással van a hajléktalanidentitásra: minél magasabb az egyén körül a sorstársak aránya, annál inkább vallja magát az egyén hajléktalannak, és a szoros, közeli kapcsolatok hiánya is felerősíti ezt. A családtagok szerepe továbbra is az egyik legértékesebb erőforrás a hajléktalan emberek számára. Akiknek megmaradt valamilyen családi kapcsolata, azoknak a hajléktalanságban töltött időszaka rövidebb. A párkapcsolat fontossága is kiemelendő, elsősorban a mentális egészségre van pozitív hatással.

A hajléktalan nőkre vonatkozó adatokat külön is elemeztük, ennek indoka elsősorban a női hajléktalanok arányának jelentős növekedése volt. Körükben is jellemző, hogy egyre magasabb az idősek aránya, de a hetvenéves és idősebb hajléktalan nők arányának háromszorosára növekedése tíz év alatt feltétlenül új kihívást kell jelentsen az ellátórendszer számára. Ehhez még hozzájárul az is, hogy bizonyosan sok közöttük a rossz fizikai és mentális egészségben élők aránya, hiszen jelentős részük legalább egy évtizede már az utcán él. A hajléktalan nők általában kevéssé iskolázottak, mint a férfiak, viszont a diplomáshajléktalanság éppen a nők körében növekedett az elmúlt tíz évben. A családi állapotot tekintve növekszik a hajadonok és gyermek nélküliek aránya a hajléktalan nők között. A hajléktalanná válás indokát a nők is a családi problémákkal magyarázzák, azonban saját maguk okolása ritkább, ez áldozati szerepükkel magyarázható. Ezt erősíti az a tendencia is, hogy a valaha állami gondoskodásban élők aránya a nők körében magasabb, mint a teljes hajléktalanpopulációban.

A nők társas támogató rendszerére jellemző, hogy gyakrabban vannak jelen a gyermekek, illetve a párkapcsolat, és kevésbé jellemző rájuk a sorstársakkal, bandatagokkal való együttélés. Bár a nők még mindig nagyobb arányban mondják azt, hogy van olyan rokonuk, barátjuk, akikre számíthatnak, mint a teljes hajléktalanpopuláció, de egyre csökken az arányuk. A hajléktalan nők számára a párkapcsolat nagyon fontos: az egyedüllét, magányosság nehézséget okoz. A társnélküliség növekedése indokolhatja azt, hogy egyre többen mondják azt, hogy lelki vagy pszichiátriai problémájuk van. Bár magasabb körükben azok aránya, akiknek van

CC BY

olyan kapcsolata (főleg a társ vagy a gyermek), akikkel megoszthatják örömüket, bánatukat, vannak szorosnak tekinthető kapcsolataik, a hajléktalanlét megélése, főleg huzamosabb ideig, ezeket az erőforrásokat is felőrölhetik.

A vizsgált tíz év fent részletezett eredményei rámutatnak a hajléktalanság profiljának változása mellett azokra a hajléktalan csoportokra, akiknek életmódja és szükségletei eltérnek egymástól és amelyeket nem elégséges univerzálisan, a jelenlegi ellátások feltételei mellett kezelni. A hajléktalan emberek segítése nem merülhet ki csupán életmentő és szállásnyújtó szolgáltatásokban, hanem a szociális munkát az emberi tényezőkre érzékeny, a hajléktalan emberek, különösen a nők, az idősek, a betegek, a kapcsolat nélküliek sajátos életmódjával és szükségleteinek figyelembevételével, lakhatási formák elérhetővé tételével kívánatos végezni.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetünket fejezzük ki Győri Péternek és Gurály Zoltánnak, valamint a „Február 3" Munkacsoportnak, hogy rendelkezésünkre bocsátották a 2015 és 2024 közötti kérdőívek adatbázisait és hozzájárultak az adatok tudományos célú elemzéséhez és publikálásához.

IRODALOM

Albert, F., Dávid, B. (2001): *Ha elszakad a háló… A hajléktalanság kapcsolathálózati megközelítésben.* Budapest: Új Mandátum.

Bakos, P., Győri, P. (é. n.): *A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség tipológiája.* https://share.google/zh9L6QrChzxIw4sTc

Bassuk, E. L., Rubin, L., & Lauriat, A. (1984): Is homelessness a mental health problem? *The American journal of psychiatry*, 141 (12), 1546–1550. https://doi.org/10.1176/ajp.141.12.1546

Bényei, Z., Gurály, Z., Győri, P., Mezei, Gy. (2000): Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról. *Esély*, 1. 62–95.

Bretherton, J., Mayock, P. (2016): *Women's Homelessness in Europe.* London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-54516-9

Czibere, I., Huszti, É. (2024): A dolgozó szegények. In: Kovách, I. (szerk.) *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején* 2. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, 177–222.

ETHOS (2005): *A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája.* FEANTSA, 2005. https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion és https://www.feantsa.org/download/hu____2957983251444875415.pdf

Eurostat (2025): https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250221-2

Fehér, B., Lengyel, L. (2023): A hajléktalanság női arca. *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 10 (1). https://doi.org/10.29376/parbeszed.2023.10/1/6

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

Fehér, B., Lengyel, L. (2024): Generációkon átívelő ismétlődő (összetett) hátrányok hajléktalan családok körében. *Szociológiai Szemle,* 34 (3), 4–31.

Garrison, V. (1978). Support Systems of Schizophrenic and Nonschizophrenic Puerto Rican Migrant Women in New York City. *Schizophrenia Bulletin, 4* (4), 561–596. https://doi.org/10.1093/schbul/4.4.561

Győri Péter honlapja: 1988 Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság (Alapítás és működés). https://www.gyoripeter.hu/tartalom/dokumentumok-jegyzetlapok/hajl%C3%A9ktalan%C3%BCgy/1988-hajl%C3%A9ktalanok%C3%A9rt-t%C3%A1rsadalmi-bizotts%C3%A1g-alap%C3%ADt%C3%A1s-%C3%A9s-m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9s

Győri, P. (1990): Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon. In: Andorka, R., Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport, 1990*. Budapest: TÁRKI, 430–446.

Győri, P. (2020): Idősorok a hazai hajléktalanságról. In: Kolosi, T., Szelényi, I., Tóth, I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Riport 2020*. Budapest: TÁRKI, 332–357.

Győri, P. (szerk.) (2021): *Húsz év után. Otthontalanul… Tégy az emberért!* Budapest: Menhely Alapítvány – BMSZKI (Különböző tanulmányrészletek).

Győri, P. (2022): A hajléktalan helyzetben lévők demográfiai-szociológiai összetételének főbb változásai 2000–2020 között Budapesten. https://drive.google.com/file/d/132_bOIwQdvXCx9F5P74nZedkuv1Vo59y/view

Iványi, G. (1997): *Hajléktalanok*. Budapest: Sík Kiadó.

Leé, J. (2016): Vers (lak)cím nélkül. In: Leé József: *Bánom is én.* Fedél Nélkül könyvek 2. 2016. ISSN 2631-1879.

Levendel, L. (1993): A hajléktalan ember. *Liget,* 2, 106–112.

McChesney, K. Y. (1986): Families: the new homeless. *Family Professional,* 1 (1), 13 14.

Snow, D. A., Anderson, L. (1993): *Down on their luck: A study of homeless street people.* University of California Press.

Szoboszlai, K. (2010): Hajléktalanság kialakulása az életútban. *Acta Medicinae et Sociologica,* 1, 71–95.

Szoboszlai, K. (2011): Nők fedél nélkül – utak a hajléktalanságba *„…egyetlen egy férfi sem kell nekem lakásképpen".* Doktori disszertáció, ELTE TáTK.

Szoboszlai, K. (2012): Nők fedél nélkül. In: Győri, P., Vida, J. (szerk.): *A megértés útjai. Hajléktalan sorsok, traumák és a segítő kapcsolat.* Budapest: Menhely Alapítvány – Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 97–147.

Utasi, Á. (1987): Hajléktalanok, csavargók. In: *Peremhelyzetek.* Rétegződés-modell vizsgálat, VIII. Budapest: Társadalomtudományi Intézet, 181–213.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély
www.esely.org

1. MELLÉKLET

FEANTSA – ETHOS
A hajléktalanság és a lakhatásból kirekesztettség európai tipológiája

Fogalmi kategória		Gyakorlati kategória	Alkategória	Leírás
Fedél nélküli	1	Közterületen él (nincs lakóhelye)	1.1 1.2	Közterületen éjszakázik Az utcai szolgálatokkal kapcsolatban van
	2	Éjjeli menedékhelyen él, és/vagy arra kényszerül, hogy naponta több órát közterületen töltsön	2.1 2.2 2.3	Alacsony küszöbű/azonnal hozzáférhető menhelyen él Eseti (egy-egy éjszakára szóló) megállapodás alapján lakik (pl. olcsó hotelszoba) Rövid tartózkodási lehetőséget nyújtó (egy-egy éjszakára szóló) szállón lakik
Lakástalan	3	Hajléktalanszálló/ átmeneti szállás	3.1 3.2 3.3 3.4	Rövid tartózkodási lehetőséget nyújtó hajléktalan- (átmeneti) szálló Átmeneti lakhatás (határozatlan időre) Átmeneti lakhatás (határozott, rövid időre) Átmeneti lakhatás (hosszabb tartózkodásra)
	4	Női menhely/kivert anyák szállása	4.1 4.2	Éjjeli menhelyen Támogatott lakhatás
	5	Menedékkérők és bevándorlók szálláshelye	5.1 5.2 5.3	Befogadóállomás (menedékhely) Visszatelepítettek szállása Vándorló (bevándorló) munkások szállása
	6	Intézményi ellátásból kikerülés	6.1 6.2	Büntetés-végrehajtási intézetek (országonként meghatározott időtartam) Intézmények (kórház, ápoló-gondozó intézetek)
	7	Speciális támogatott lakhatás (hajléktalanok számára)	7.1 7.2 7.3 7.4	Támogatott lakhatás (csoportos) Támogatott lakhatás (egyéni) Ifjúsági otthonok Fiatalkorú szülők szállója

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.5

CC BY

esély www.esely.org

(Az 1. melléklet folytatása)

Bizonytalan/ Veszélyeztetett lakhatás	8	Nincs bérleti jogviszony	8.1	Átmenetileg (kényszerűségből) a szülőknél vagy a barátoknál él (Lakásra, lakhatást nyújtó szociális szolgáltatásra várók listáin lévők)
			8.2	Lakásban, törvényes (al)bérleti viszony nélkül él (kivéve az önkényes lakásfoglalók)
	9	Kilakoltatási végzés	9.1	Kilakoltatásról végrehajtói határozattal rendelkezik (bérelt lakásban)
			9.2	Kilakoltatásról végrehajtói határozattal rendelkezik (saját lakásban jelzálogjog érvényesítéséről)
	10	Bántalmazás	10.1	Partnere vagy családtagja által elszenvedett erőszak fenyegetettségében él (rendőrség által jegyzőkönyvezett esetek)
Elégtelen lakáskörülmény	11	Ideiglenes építmény	11.1	Mobil otthon/lakókocsi (amely nem szabadidős jellegű szálláshely)
			11.2	Egy házhely/telek illegális birtokbavétele (pl. romák)
			11.3	Egy épület (lakás, helyiség) illegális elfoglalása (önkényes lakásfoglalás)
	12	Alkalmatlan lakás	12.1	A törvények értelmében lakóhely gyanánt alkalmatlan (lakott) lakások
	13	Szélsőséges túlzsúfoltság	13.1	A túlzsúfoltsági szint országos küszöbértéke felett élők

Forrás: Bakos Péter és Győri Péter; https://share.google/zh9L6QrChzxIw4sTc

Vol. 37. (2026) No. 1.
pp. 177–193.
DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org
Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat

TANULMÁNY

Implicit előítéletesség mérésére szolgáló kényszerválasztásos kérdőív validációja: pilotvizsgálat eredményei

Viczina Andrea
Major Zsolt Balázs

Viczina Andrea: Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Társadalom-, Szociális és Kommunikációtudományok Intézete, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Neveléstudomány Doktori Iskola; viczinaandrea@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8165-1563

Major Zsolt Balázs: Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Társadalom-, Szociális és Kommunikációtudományok Intézete; majorzsb@icloud.com, ORCID: 0000-0003-2396-0189

ABSZTRAKT Jelen pilotkutatás célja egy kényszerválasztáson alapuló mérőeszköz fejlesztése és validálása volt, amely alkalmas implicit előítéletek azonosítására és mérésére. A kérdőív a Thomas–Kilmann konfliktuskezelési kérdőív logikai struktúráját adaptálja, lehetővé téve, hogy a válaszadók két alternatíva közötti választások során tudattalan attitűdjeiket fejezzék ki. A vizsgálat során öt társadalmi csoporttal szembeni implicit előítéleteket mértünk: gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek, az LMBTQ-közösség tagjai, muszlimok, bevándorlók/migránsok és romák/cigányok. A belső validitást a pozitív és negatív állításpárok eredményei közötti korreláció igazolta, míg a külső validitást a módosított Bogardus-féle társadalmitávolság-skálával való összevetés támasztotta alá. Az eszköz egyedisége abban rejlik, hogy egyszerre képes több társadalmi csoporttal szembeni relatív implicit előítéletesség szintjét mérni, a mérendő csoportok és jelzők pedig szabadon variálhatóak. Ezáltal alkalmazható munkahelyi, oktatási és érzékenyítő programokban, valamint célzott kutatásokban is. A kis mintanagyság (N = 108) és a korlátozott demográfiai összetétel miatt az eredmények óvatos értelmezést igényelnek, ugyanakkor további kutatásokkal és finomításokkal az eszköz értékes hozzájárulást nyújthat az implicit előítéletek feltárásához és csökkentéséhez.

Kulcsszavak: implicit előítéletek, attitűdvizsgálat, mérőeszköz-validálás, kényszerválasztás, társadalmi csoportok

Validation of a Forced-Choice Questionnaire for Measuring Implicit Bias: Results of a Pilot Study

ABSTRACT This pilot study aimed to develop and validate a forced-choice questionnaire for identifying and measuring implicit biases. The instrument adapts the logical structure of the Thomas–Kilmann Conflict Mode Instrument, allowing respondents to express their unconscious attitudes through choices between two alternatives. In the study, implicit biases toward five social groups were measured: children in residential child and youth care, members of the LGBTQ community, Muslims, immigrants/migrants, and Roma people. Internal validity was confirmed by correlations between the results of positive and negative statement pairs, while external validity was supported by comparisons with a modified Bogardus Social Distance Scale. The tool's uniqueness lies in its ability to measure relative implicit biases toward multiple social groups simultaneously, with freely variable groups and descriptors. This makes it applicable in workplace, educational, and sensitization programs, as well as in targeted research. Due to

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély
www.esely.org

the small sample size and limited demographic composition, the results require cautious interpretation; however, with further research and refinement, the tool can provide valuable contributions to uncovering and reducing implicit biases.

Keywords: implicit bias, attitude measurement, instrument validation, forced-choice, social groups

BEVEZETÉS

Az előítéletesség komplex és mélyen beágyazott társadalmi jelenség, amely jelentősen befolyásolja a társas interakciókat, döntéshozatali folyamatokat és a társadalmi rendszerek működését (Lai–Wilson 2021; Zhovtianska 2023). Kiemelten fontosak azok az előítéletek, amelyek implicit, azaz rejtett módon működnek, tudattalanul irányítva az egyének gondolkodását és viselkedését (Payne–Vuletich–Lundberg 2022). Ezek felismerése és tudatosítása kulcsfontosságú lépés a társadalmi egyenlőség és igazságosság előmozdításában, valamint a diszkriminatív viselkedés csökkentésében. Jelenleg kevés olyan mérőeszköz áll rendelkezésre, amely rugalmasan képes implicit előítéleteket mérni, több társadalmi kontextusban, egyszerre több csoporttal szemben. A jelenlegi eszközök többsége specifikus csoportpárokra korlátozódik, és kevéssé adaptálható különböző kulturális közegekhez, ami megnehezíti az összehasonlító vizsgálatok és a módszer széles körű alkalmazását (Lai–Wilson 2021). Jelen tanulmány egy kényszerválasztásos (forced-choice) kérdőív kidolgozását és pilot jellegű validálását mutatja be, amely alkalmas lehet az implicit előítéletek azonosítására és mérésére. A Thomas–Kilmann-féle struktúrát adaptáló (Kilmann–Thomas 1977) kényszerválasztásos formátum a semleges válaszlehetőség kizárásával minimalizálja a szociális kívánatosságból eredő torzítást (Brown–Maydeu–Olivares 2011; Salgado–Táuriz 2014). A gyors döntési helyzet korlátozza a tudatos kontrollt, így növeli az automatikus, rejtett attitűdök felszínre kerülésének esélyét. Ez a megközelítés illeszkedik az implicit szociális kogníció elméletébe, mely szerint az attitűdök gyakran tudattalanul aktiválódva befolyásolják a döntéseket (Gawronski–Payne 2011). Az adaptált mérőeszköz célja, hogy mélyebb betekintést nyújtson a rejtett attitűdmintázatok működésébe, lehetővé téve a tudattalan előítéletek empirikus vizsgálatát. Az ilyen mérőeszközök létrehozása fontos hozzájárulás lehet ahhoz, hogy jobban megértsük és kezeljük a társadalmi interakciók során fellépő implicit mechanizmusokat (Greenwald et al. 2009; Zhovtianska 2023). A tanulmány további célkitűzése, hogy hozzájáruljon az implicit előítéletek kutatásához kapcsolódó tudományos diskurzushoz, és elősegítse ezek tudatosítását a társadalmi, valamint a pedagógiai gyakorlatban. Kutatásunk különös figyelmet fordít olyan társadalmi csoportokra, amelyek a magyar társadalomban gyakran válnak az előítéletesség célpontjaivá, és vizsgálja, hogy a kidolgozott mérőeszköz milyen mértékben képes ezen csoportokkal szembeni implicit attitűdök feltárására.

AZ ATTITŰD FOGALMA, MULTIDISZCIPLINÁRIS MEGKÖZELÍTÉSE

Az attitűdök alapvetően meghatározzák, miként értelmezzük környezetünket, hogyan reagálunk társas helyzetekre, és hogyan hozzuk meg döntéseinket másokkal kapcsolatban (Hogg–Vaughan 2011; Ajzen 1991). Allport (1935) szerint az attitűd egy tapasztalatok révén kialakult mentális és idegi készenléti állapot, amely jelentősen befolyásolja az egyén viselkedését és re-

CC BY

akcióit adott helyzetekben. Az attitűdök multidiszciplináris kutatása azért kiemelt fontosságú, mert nem pusztán egyéni kognitív és érzelmi állapotokat tükröznek, hanem szorosan kapcsolódnak a társadalmi normákhoz, kulturális értékekhez és csoportdinamikákhoz (Csepeli 2006; Hunyady 1996). Az attitűdök oktatásban betöltött szerepe kiemelt, mivel a pedagógusok implicit attitűdjei és előítéletei mélyen befolyásolhatják a tanulók teljesítményét, önértékelését, valamint a társadalmi esélyegyenlőséget (Bergh et al. 2010; Rayman 2015). Az implicit attitűdök automatikus, tudattalan folyamatok révén érvényesülnek, ezért felismerésük és kutatásuk komoly kihívást jelent. Az implicit attitűdök mérésével kapcsolatos kutatások kulcsfontosságúak a társadalmi igazságosság előmozdítása és az esélykülönbségek csökkentése szempontjából, így ezen a területen kiemelkedően fontos a pedagógiai és társadalomtudományi kutatások összekapcsolása.

ATTITŰDÖK, SZTEREOTÍPIÁK ÉS IMPLICIT ELŐÍTÉLETEK

Az attitűdök három fő összetevőből állnak: a kognitív (hiedelmek, meggyőződések), az affektív (érzelmi viszonyulások) és a viselkedési komponensből (cselekvési szándékok). Funkcióik között az instrumentális, énkifejező, énvédő és ismereti szerepek emelhetők ki (Katz 1960). Kialakulásukat a társas környezet, személyes tapasztalatok és tanulási folyamatok alakítják (Bandura 1977). Bár az attitűdök nem kizárólagos meghatározói a viselkedésnek, jelentős befolyásoló tényezők, amit a tervezett viselkedés elmélete is alátámaszt (Ajzen 1991). Az attitűdváltozást több klasszikus elmélet magyarázza: a kognitív disszonancia (Festinger 1957), az önészlelés (Bem 1972), az önmeghatározás (Deci–Ryan 2013), valamint az Elaboration Likelihood Model (Petty–Cacioppo 2012). Ezek közös üzenete, hogy az attitűdök alakíthatók, akár tudatos érvek, akár személyes élmények révén (Bruneau–Kteily–Falk 2018). Az előítélet egy adott társadalmi csoporttal szembeni negatív attitűd, amely sztereotípiákra épül, és explicit vagy implicit formában jelenik meg (Tajfel 1981; Allport 1954). Míg az explicit előítéletek tudatosan kifejezettek és mérhetők hagyományos kérdőívekkel, az implicit előítéletek automatikus, tudattalan mechanizmusok révén fejtik ki hatásukat. Vizsgálatukhoz közvetett módszerek születtek, mint az implicit asszociációs teszt (Greenwald–Banaji 1995) vagy a Go/No-Go Association Task (Nosek–Banaji 2001), amelyek reakcióidő-alapú paradigmák. Előnyük, hogy képesek feltárni a tudattalan asszociációkat, ugyanakkor korlátozza őket a megbízhatóság és a kontextusérzékenység (Greenwald et al. 2009; Nosek–Greenwald–Banaji 2007; Gawronski–De Houwer 2014). Az implicit előítéletek veszélye éppen abban rejlik, hogy az egyén nincs tudatában jelenlétüknek. A tudatosítás fontos lépcső a csökkentésük felé: önmagában nem garantálja a változást, de nélkülözhetetlen feltétele a diszkriminatív viselkedés és intézményi gyakorlatok mérséklésének (Réz 2017). A magyar társadalomtudományi kutatások (Csepeli 2006; Hunyady 1996) rámutatnak, hogy a sztereotípiák a társadalmi távolság fenntartásán keresztül erősítik a rejtett előítéleteket. Jelen vizsgálat jelentősége abban áll, hogy az implicit attitűdöket több társadalmi csoportra vonatkozóan, egyidejűleg elemzi, ezáltal hozzájárulhat a rejtett előítéletek feltárásához és tudatosításához (Lang–Spitzer 2020; Pataki 1999).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély
www.esely.org

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

A kutatás célja

Az implicit előítéletek mérésére alkalmas eszközök közös jellemzője, hogy a vizsgálati személyeket olyan helyzetek elé állítják, ahol a választásuk – akár tudattalanul is – feltárja preferenciáikat vagy elutasításaikat (Greenwald–Banaji 1995; Nosek et al. 2011). A kényszerválasztásos formátum különösen hatékony ilyen esetekben, mivel nem teszi lehetővé a semleges válaszadást, így nagyobb eséllyel tárulnak fel a tudattalan attitűdök mintázatai (Brown–Maydeu-Olivares 2011). Pilotvizsgálatunk fő célja egy olyan kényszerválasztásos mérőeszköz fejlesztése és bemutatása, amely alkalmas annak felismerésére és mérésére, hogy a vizsgálatban szereplő öt társadalmi csoport közül melyik irányába és milyen mértékben valószínűsíthető implicit előítéletesség. Az eszköz segítségével célunk, hogy hozzájáruljunk a szakmai diskurzushoz az implicit előítéletek vizsgálatában, valamint támogassuk az előítéletek tudatosítását. Az ilyen mérőeszközök fejlesztése kulcsfontosságú abban, hogy segítsük felismertetni az emberekkel a tudattalan előítéletek működését, ezáltal előmozdítva azok kezelését és csökkentését a döntéshozatal és a társadalmi interakciók területén. A kutatás során arra keressük a választ, hogy az adaptált kényszerválasztásos kérdőív alkalmas-e a vizsgálatban szereplő öt társadalmi csoporttal szembeni implicit attitűdök mérésére, feltárására. Fő kutatási kérdésünk, hogy az eszköz képes-e az implicit reakciókat megbízhatóan kvantifikálni. A kutatási kérdés megválaszolása érdekében az elvégzett elemzések során az alábbi hipotéziseinket teszteltük.

Hipotézis 1.: Feltételezzük, hogy a pozitív és a negatív jelzőkkel operáló állításpárok mentén képzett relatív előítéletességi pontszámok között szignifikáns pozitív korreláció áll fenn.

Hipotézis 2.: Feltételezzük, hogy szignifikáns pozitív korreláció áll fenn a kényszerválasztásos kérdőív válaszai alapján kapott relatív előítéletességi értékek és a módosított társadalmitávolság-skála átlagértékei között.

Feltételezésünk szerint a kényszerválasztásos kérdőív válaszai alapján kapott értékek és a módosított Bogardus-skála átlagértékei közötti pozitív korreláció megerősíti a kényszerválasztásos kérdőív érvényességét az előítéletek mérésében. A Bogardus-skála explicit eszközként igazoltan alkalmas az attitűdök mérésére (Bogardus 1925). Greenwald et al. (2009) metaanalízise szerint az implicit és explicit mérőeszközök eredményei között mérsékelt, de szignifikáns kapcsolat mutatható ki, így a két módszer eredményeinek pozitív korrelációja alátámaszthatja egy új, kényszerválasztásos mérőeszköz érvényességét az implicit előítéletek mérésében.

A validálni kívánt eszköz

A kutatás során használt kérdőívcsomag hat részből állt, melynek második része a tulajdonképpeni bevizsgálandó eszköz. Az első rész a demográfiai adatokra irányuló kérdéseket tartalmazta. A második rész a 60 állításpárból álló kényszerválasztásos kérdőívet foglalta magába. A harmadik rész a társadalmi távolság mérésére szolgált. Ezt egy Likert-skálán megválaszolandó kérdés követte, amely az eredmények értelmezésével való egyetértést mérte, majd egy szemé-

CC BY

lyes tapasztalatokra irányuló nyílt kérdés következett. A hatodik rész az értelmezést és az önreflexiót támogató gondolatokat tartalmazta, amelyek célja a résztvevők jóllétének biztosítása és a vizsgálat lezárásának megkönnyítése volt. Bár a jelen pilotvizsgálat kis mintaelemszáma és a nyílt kérdésre adott válaszok korlátozott száma nem tette lehetővé az érdemi kvalitatív elemzést, fontosnak tartottuk e blokk szerepét a résztvevők pszichológiai tehermentesítésében és az implicit előítéletek felismerésének potenciálisan megrázó tapasztalatának feldolgozásában.

A kutatás során alkalmazott kényszerválasztásos kérdőív a Thomas–Kilmann (TK) konfliktuskezelési kérdőív módszertanát adaptálja az implicit előítéletek mérésére. A TK-kérdőív alapja egy 30 állításpárból álló kényszerválasztásos sor. A kitöltés során a válaszadóknak minden állításpárból választaniuk kell egyet, amely leginkább tükrözi az ő konfliktuskezelési stílusukat. A két válaszlehetőség olyan helyzetekre vonatkozik, amelyekben két eltérő stratégia szerepel. A válaszok önkitöltős módon is történhetnek (papír-ceruza alapon), de modern változatok online formátumban is elérhetők. A TK kényszerválasztásos formátuma révén a válaszadóknak nincs lehetőségük árnyaltabb választ adni, hanem két alternatíva között kell dönteniük. Ez lehetővé teszi, hogy a válaszadók valódi, implicit preferenciái kiderüljenek, hiszen nem tudatosan mérlegelik a válaszaikat, hanem gyorsan, ösztönösen választanak a megadott lehetőségek közül. A választások összegzésével megállapítható, hogy az adott személy melyik stílust részesíti előnyben. Az önkitöltős formátumú TK előnye, hogy bárki használhatja, és egyszerűen kiértékelhető (Kilmann–Thomas 1977).

Az általunk kidolgozott kényszerválasztásos kérdőív a TK-kérdőív adaptált logikai struktúrája mentén épül fel, az implicit előítéletek mérésére alkalmazva azt. A struktúra visszafejtését követően összeállítottuk az általunk meghatározott pozitív-negatív jelzőkkel operáló állításpárokat azokra a társadalmi csoportokra vonatkozóan, amelyekkel szembeni attitűdöket mérni kívántunk. A 30 pozitív állításpár olyan jelzőkkel operál, mint a „megbízható", „szorgalmas", „tisztességes", „kedves" és „kitartó". A 30 negatív állításpár „megbízhatatlan", „tisztességtelen", „lusta", „durva" és „rossz" jelzőkkel operál (Rosenberg–Navarro 2018). A jelzőket véletlenszerűen rendeltük az egyes csoportokra vonatkozó állításokhoz. A válaszadóknak minden esetben két állítás közül kellett választaniuk. A pozitív jelzőkkel megfogalmazott állításpárok esetében a választásokat az 1. számú válaszlap-értékelő lapon jelölték soronként, míg a negatív jelzőkkel megfogalmazott állításpárok esetében a 2. számú válaszlap-értékelő lapon adták meg a válaszaikat.

A kutatásban az általunk meghatározott társadalmi alcsoportok – muszlimok, gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedők, LMBTQ-közösség tagjai, bevándorlók/migránsok és roma/cigány származásúak – azon társadalmi csoportok közé tartoznak, amelyekkel szemben gyakoriak az előítéletek Magyarországon. A kategóriák kiválasztása során figyelembe vettük a magyar társadalom aktuális kihívásait és a marginalizált csoportokkal kapcsolatos sztereotípiákat (Csepeli 2006). Az átfedő kategóriákból fakadó értelmezési bizonytalanságok kiküszöbölése érdekében a kérdőív felvétele előtt minden célcsoportra rövid, szóbeli fogalmi definíciót adtunk, valamint minden állításhoz egyértelműen hozzárendeltük az érintett társadalmi csoport megnevezését. Ez biztosítja, hogy a válaszadók az állításokat kizárólag az adott csoportra vonatkoztatva értelmezzék, így növelhető az ítéletalkotás pontossága (Gawronski–Payne 2011).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org

A kérdőív a kényszerválasztás mechanizmusával igyekszik felfedni a válaszadók implicit előítéleteit. A formátumot több kutatás is hatékonynak találta e célra, mivel csökkenti a tudatos kontroll szerepét (Lee et al. 2021; Brown–Maydeu–Olivares 2011). A módszer hatékonysága a duális kognitív folyamatmodelleken alapul (Gawronski–Payne 2011), amelyek különbséget tesznek a gyors, automatikus és a lassú, kontrollált gondolkodási folyamatok között. A kényszerválasztás és a gyorsaság implicit elvárása kognitív terhelést jelent, amely megnehezíti a válaszadó számára, hogy tudatosan aktiválja a lassú folyamatokat a szociálisan kívánatos válasz megkonstruálására. Így a döntés nagyrészt az automatikusan aktiválódó implicit asszociációkra és attitűdökre támaszkodik. A módszer különösen alkalmas előítéletesség vizsgálatára, mert a két, hasonló szociális kívánatossági értékterhelésű állítás közötti döntés során kevésbé tudatosul a társadalmi normáknak való megfelelés igénye. Chapman (2011) munkássága is hasonló módszertant alkalmazott a szeretetnyelvek vizsgálatára, illetve Forgács (2017) is adaptálta a módszert vezetési stílusok vizsgálatára. Megállapítható, hogy a kérdőív logikai felépítése sokoldalúan alkalmazható különféle interperszonális és viselkedésbeli jelenségek mérésére is. A kérdőív értékelés és visszajelzés részében a választások oszloponkénti összesítése jelenik meg. A pozitív jelzőkkel operáló állításpárok esetében az alacsonyabb összpontszámok valószínűsíthetően relatív negatív előítéletre utalnak a válaszadó részéről egy adott társadalmi csoporttal szemben (feltételezhetően minél alacsonyabb az érték, annál erősebb az előítélet- a vizsgált csoportok tekintetében).

A Bogardus-féle szociális distancia skála többfokozatú rendszerben méri, hogy a válaszadó milyen szintű közelségben fogadna el egy adott társadalmi csoporthoz tartozó személyt (Bogardus 1925). A Likert-skálák alkalmazása általánosan növeli a mérőeszköz érzékenységét, lehetővé téve a hozzáállás finomabb árnyalatainak rögzítését. A skála kialakításakor ugyanakkor figyelembe vettük azt a módszertani szempontot, hogy a válaszkategóriák száma és a középérték („semleges") megléte jelentős hatással lehet a válaszadói stílusra (Mather–Jones–Moats 2017; Weijters–Cabooter–Schillewaert 2010). Ennek megfelelően a kérdőívben egy négyfokozatú skálát alkalmaztunk, amely a „teljes mértékben elfogadnám" és az „egyáltalán nem fogadnám el" végpontok között feszült. Ezzel a módszertani megoldással a célunk az volt, hogy finomabb árnyalatokat tegyünk lehetővé, miközben a semleges válasz kiküszöbölésével egyértelmű állásfoglalásra ösztönözzük a válaszadókat.

A validálás módszertana

A kutatás célja az implicit előítéletek mérésére szolgáló kényszerválasztásos kérdőív validálása, annak megállapítása, hogy a kényszerválasztásos módszer alkalmas-e az implicit előítéletek feltárására. Kutatások igazolták, hogy a kényszerválasztásos módszerek megbízhatóan mérik a rejtett attitűdöket, mivel a válaszadók preferenciákat kénytelenek választani anélkül, hogy explicit módon elgondolkodnának előítéleteiken (Greenwald–McGhee–Schwartz 1998). A validálási folyamat a trianguláció, vagyis a háromszögelés módszerére épül, amely biztosítja az eredmények több szempontú alátámasztását. A trianguláció három eleme: belső validitás, külső validitás és közvetett megerősítés. A kérdőív belső validitásának vizsgálatakor azt elemeztük, hogy a pozitív és a negatív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért adatok hasonló eredményeket mutatnak-e az előítéletek szintjéről. A külső validitás vizsgálatakor a kényszer-

CC BY

választásos kérdőívvel kapott értékek és a Bogardus-skála értékei közötti korrelációt elemeztük. Közvetett megerősítésként a kutatás során nevesített öt társadalmi csoport felé mért előítéletességek között felálló rangsor szolgált.

A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA

Adatgyűjtés, a minta bemutatása

A kutatásban 108 fő vett részt, a Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karának hallgatói, akiket kényelmi mintavétellel választottunk ki. A minta többségét nők alkották (96 fő; 88,9%), míg férfiak 12 fővel (11,1%) képviseltették magukat. A résztvevők életkora 18 és 54 év közé esett, de az eloszlás erősen torzított volt: 101 fő (93,5%) a 18–24 éves korosztályba tartozott, 25–34 év között 5 fő (4,6%), míg 35–44 és 45–54 év között 1-1 fő (0,9-0,9%) volt. A lakóhely szerinti eloszlás kiegyenlítettebb volt, 35 fő (32,4%) érkezett kistelepülésről, 30 fő (27,8%) közepes településről, és 43 fő (39,8%) nagyobb településről. Az iskolai végzettséget tekintve a minta döntő többsége érettségizett (104 fő; 96,3%), míg felsőfokú végzettségű mindössze négy volt (BA/főiskolai diploma: 4 fő; 3,7%).

A demográfiai mutatók mentén nem alkalmaztunk csoportképzést, a teljes mintán történő validálás volt a cél. A téma érzékenysége miatt különös hangsúlyt fektettünk a diszkréció és az anonimitás biztosítására. Az adatok felvétele 2024 szeptemberében zajlott. A kérdőív kitöltése papír-ceruza módszerrel, csoportos adatfelvétel keretében történt. A kutatás során a résztvevők támogató és biztonságos környezetben dolgozhattak, a vizsgálatvezető jelenléte lehetőséget adott a kérdések tisztázására, ezáltal a lelki jólét védelmére is. A módosított, Likert-skálás Bogardus-skála kitöltése egyéni feladat keretében történt. A kényszerválasztásos kérdőív kiértékelését követően egy rövid elmélyülési időszak után az eredménnyel való egyetértésre irányuló Likert-skálás kérdés és a személyes tapasztalatokra irányuló kérdés kitöltése is egyénileg történt. A kérdőív kvantitatív adatok gyűjtésére szolgált, hiszen a válaszok számszerűsített elemzésének célja a statisztikai korrelációk vizsgálata volt. Az adatokat manuálisan rögzítettük, majd digitális formában tároltuk. Mivel a pozitív és a negatív jelzőkkel operáló állításpárok értékei az előítéletesség irányát tekintve ellentétesen értelmezhetők, a statisztikai elemzés során a pozitív párok értékeit megfordítottuk. Ily módon a változók értékei mindkét esetben az előítéletesség mértékét fejezték ki, ahol a magasabb érték nagyobb előítéletességet jelzett. Elképzelhető, hogy a hallgatói minta értékei torzulhatnak a teljes populációhoz képest, mivel a pedagógiai és segítő szakos képzések során nagy hangsúly helyeződik a társadalmi érzékenységre, befogadásra és reflektív gondolkodásra. Ennek a sejtésnek az igazolása további kutatások során lehetséges.

Az elemzések eredményei

Az adatfeldolgozás és statisztikai elemzés során a Jamovi® statisztikai szoftvert használtuk. Az ipszatív adatok matematikailag determináltan nem normál eloszlásúak, mivel a tételek összege konstans, így a kapott pontszámok torzított eloszlást mutatnak (Cattell 1944). Ezért nemparaméteres statisztikai eljárások alkalmazása volt módszertanilag indokolt.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org

A mérőeszközünk pozitív-negatív jelzőket tartalmazó állításpárjaira adott válaszok közötti korrelációk

Az együttjárások vizsgálatára Spearman-féle rangkorrelációt alkalmaztunk, amely alkalmas a rangsorolható változók közötti összefüggések feltárására (Babbie 2017). Az eredmények minden esetben szignifikáns, közepesen erős pozitív együttjárást mutattak (1. táblázat).

1. táblázat A pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért előítéletek közötti korrelációk a vizsgált csoportok esetében (Spearman-féle rangkorreláció, N = 108)

Társadalmi csoport	Spearman-féle rho	Szabadságfok (df)	p-érték
Gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettekkel szembeni előítélet	0,606	106	<0,001 ***
Roma/cigány közösséggel szembeni előítélet	0,603	106	<0,001 ***
Muszlimokkal szembeni előítélet	0,668	106	<0,001 ***
LMBTQ-közösséggel szembeni előítélet	0,616	106	<0,001 ***
Bevándorlókkal/migránsokkal szembeni előítélet	0,59	106	<0,001 ***

Megjegyzés: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.
Forrás: a szerzők szerkesztése

A gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettekkel szembeni pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárok korrelációja közepesen erős pozitív együttjárást mutatott (r = 0,606), a p<0,001 szinten. Ez a korreláció arra utal, hogy mindkét változó szignifikánsan együtt jár, tehát mind a pozitív, mind a negatív jelzőkkel operáló állításpárok tükrözik a résztvevők attitűdjeit. Hasonló eredmények születtek a roma/cigány csoport esetében is, ahol r = 0,603, p <0,001 szinten szignifikáns korreláció volt kimutatható a két adatsor értékei között. A muszlimokkal szembeni pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárok esetében r = 0,668, p <0,001 szintén statisztikailag szignifikáns korreláció volt kimutatható a két adatsor között. Az LMBTQ-közösség tagjai felé irányuló előítéletesség mértéke szintén közepesen magasan, r = 0,616, p<0,001 szinten szignifikánsan korrelált egymással a pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárok közötti választások eredményei esetében. A bevándorlók/migránsokkal szembeni állításpárok esetében kapott előítéletesség mértékének összehasonlító elemzésénél r = 0,590, p <0,001 értéket kaptunk, ami közepesen erős pozitív korrelációt mutat. A Spearman-féle korrelációs elemzések eredményei alapján kimutatható, hogy a vizsgált társadalmi csoportokkal szembeni pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárok esetében kapott előítéletesség mértéke között szignifikáns, közepesen erős pozitív korreláció áll fenn. Tehát az előítéletesség mértéke mindkét típusú állításpár esetében hasonló eredményekkel jelenik meg.

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org

A mérőeszközünk pozitív-negatív jelzőkkel operáló állításpárjai közüli választások eredményei/értékei és a módosított Bogardus-kérdőív eredményei/értékei közötti korrelációk

A pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárok értékei, valamint a módosított Bogardus–skálán mért társadalmi távolság átlagértékei közötti kapcsolatokat a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat A pozitív és negatív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért előítéletek és a módosított Bogardus-skálán mért társadalmi távolság közötti korrelációk (Spearman-féle rangkorreláció, (N = 108)

Társadalmi csoport	Korreláció a pozitív állításpárok és a Bogardus-skála között (rho)	p-érték (pozitív)	Korreláció a negatív állításpárok és a Bogardus-skála között (rho)	p-érték (negatív)
Gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettekkel szembeni előítélet	0,144	0,137	0,187	0,052
Muszlimokkal szembeni előítélet	0,249	0,009**	0,262	0,006**
LMBTQ-közösséggel szembeni előítélet	0,346	<0,001***	0,348	<0,001***
Bevándorlók/migránsokkal szembeni előítélet	0,274	0,004**	0,364	<0,001***
Roma/cigány közösséggel szembeni előítélet	0,368	<0,001***	0,247	0,010*

Megjegyzés: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.
Forrás: a szerzők szerkesztése

A gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettekkel kapcsolatos pozitív jelzőkkel operáló állításpárok és a módosított Bogardus-skálán mért társadalmi távolság átlaga között nem áll fenn szignifikáns korreláció (r = 0,144, p = 0,137). A gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettekkel szembeni negatív jelzőket tartalmazó állításpárok és a társadalmi távolság átlaga között szintén nincs szignifikáns együttjárás (r = 0,187, p = 0,052). A Spearman-korreláció (r = 0,249) egy gyenge, de szignifikáns együttjárást mutat a muszlimokkal kapcsolatos pozitív jelzőkkel operáló állításpárok közüli választások adatai és a módosított Bogardus-skálán mért társadalmi távolság átlaga között (p = 0,009). A muszlimokkal kapcsolatos negatív jelzőket tartalmazó állításpárokkal mért előítéletek és a módosított Bogardus-skálán mért társadalmi távolság átlagértéke között szintén gyenge, de szignifikáns pozitív kapcsolat áll fenn (p = 0,006).

Az LMBTQ-közösséggel szembeni pozitív jelzőkkel operáló állításpárok közüli választások adatai és a módosított Bogardus-skálán mért társadalmi távolság átlaga között szintén szignifikáns, közepesen erős pozitív kapcsolat áll fenn (r = 0,346, p <0,001). Hasonlóan, a negatív jelzőkkel operáló állításpárok közüli választások adatai és a társadalmi távolság átlagértéke között szignifikáns, közepesen erős pozitív együttjárás tapasztalható (r = 0,348, p <0,001). A bevándorlókkal/migránsokkal szembeni pozitív jelzőkkel operáló állításpárok és a módosított

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

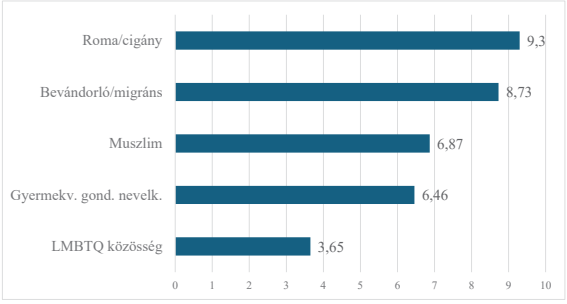
CC BY

esély www.esely.org

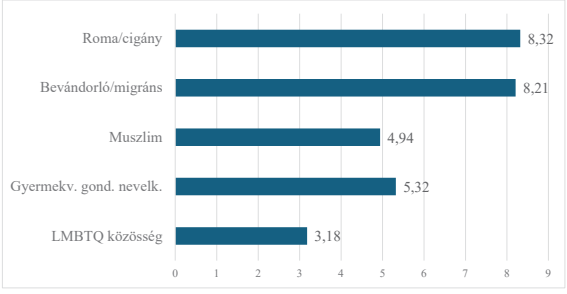
Bogardus-skálán mért társadalmi távolság átlaga között gyenge, de szignifikáns pozitív együttjárás áll fenn (r = 0,274, p = 0,004). A negatív jelzőkkel operáló állításpárok közüli választás alapján kapott adatok és a társadalmi távolság átlagértéke között közepesen erős, szignifikáns pozitív együttjárás tapasztalható (r = 0,364, p <0,001). Ez azt jelzi, hogy akik nagyobb negatív előítéleteket mutatnak a migránsokkal szemben, nagyobb társadalmi távolságot tartanának velük. A roma/cigány származásúakkal szembeni előítéletet pozitív jelzőkkel operáló állításpárok mentén mutató érték és a módosított Bogardus-skálán mért társadalmi távolság átlagos értéke között közepesen erős, szignifikáns pozitív együttjárás áll fenn (r = 0,368, p <0,001). A negatív jelzőkkel operáló állításpárok mentén kapott értékek és a társadalmi távolság átlagai között gyenge, de szignifikáns együttjárás mutatkozik (r = 0,247, p = 0,010).

Közvetett megerősítés

A különböző társadalmi csoportok felé irányuló, a kérdőívünkkel mért előítéletességi értékek közötti különbségek vizsgálata statisztikai tesztekkel (Wilcoxon-próba) lehetőséget nyújt arra, hogy felmérjük, az eszköz képes-e érzékelni az egyes társadalmi csoportokkal szembeni előítéletességi szintek közötti eltéréseket, ami, ha így van, közvetett módon alátámasztja a mérőeszköz validálását. Az előítéletességi értékek átlagait az 1. és 2. ábra szemlélteti, amelyek külön bemutatják a pozitív és a negatív jelzőkkel operáló állításpárok esetében mért előítéletességi szinteket.

1. ábra Pozitív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért előítélet átlagértékei
Forrás: a szerzők szerkesztése

2. ábra Negatív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért előítélet átlagértékei
Forrás: a szerzők szerkesztése

CC BY

A teljes minta átlagértékei alapján az adatok összképe arra utal, hogy az előítéletességi mintázatok stabilnak mutatkoznak. Az egyes társadalmi csoportokkal szembeni előítéletesség mértékének sorrendje és a csoportok közötti különbségek hasonlóak, függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív jelzőkkel operáló állításpárokat alkalmazunk-e. A mérőeszköz általánosan hasonló eredményeket ad mindkét állításpártípussal, tehát az előítéletességi mintázatok alapvetően konzisztensnek tekinthetők.

A relatív előítéletességi értékek közötti különbségek statisztikai szignifikanciájának vizsgálatát Wilcoxon-próba alkalmazásával végezzük el (3–4. táblázat). Az elemzés során minden lehetséges páros összehasonlítást elvégzünk az öt társadalmi csoport között mind a pozitív, mind a negatív jelzőkkel operáló állításpárok mentén.

3. táblázat A pozitív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért előítéletek Wilcoxon-próbával vizsgált páros összehasonlításai (N = 108)

Összehasonlított társadalmi csoportok	Wilcoxon W	p-érték
Gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek – roma/cigány	479	< 0,001***
Gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek – bevándorló/migráns	860	< 0,001***
Gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek – muszlim	2288	0,258
LMBTQ – roma /cigány	44	< 0,001***
LMBTQ – muszlim	433	< 0,001***
LMBTQ – gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek	730	< 0,001***
LMBTQ – bevándorló/migráns	127	< 0,001***
Muszlim – bevándorló/migráns	1022	< 0,001***
Muszlim – roma /cigány	811	< 0,001***
Bevándorló/migráns – roma /cigány	1825	0,045*

Megjegyzés: H_a: μ Measure 1 – Measure 2 < 0.
Egyező értékek száma az összehasonlításokban: 3–13 pár. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.
Forrás: a szerzők szerkesztése

A pozitív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért relatív előítéletesség nyolc esetben szignifikáns különbséget mutat, egy esetben tendencia jelleggel. A gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek és a muszlimok felé mérhető relatív előítéletesség mértéke statisztikai értelemben nem különbözik (3. táblázat).

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org

4. táblázat A negatív jelzőkkel operáló állításpárokkal mért előítéletek Wilcoxon-próbával vizsgált páros összehasonlításai (N = 108)

Összehasonlított társadalmi csoportok	Wilcoxon W	p-érték
Roma/cigány – gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek	4673	< 0,001***
Roma/cigány – muszlim	4933	< 0,001***
Roma/cigány – LMBTQ	5272	< 0,001***
Roma/cigány – bevándorló/migráns	2311	0,385
Bevándorló/migráns – gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek	3935	< 0,001***
Bevándorló/migráns– LMBTQ	5527	< 0,001***
Bevándorló/migráns– muszlim	4686	< 0,001***
Muszlim – LMBTQ	3668	< 0,001***
Muszlim – gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek	1902	0,823
Gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek – LMBTQ	3978	< 0,001***

Megjegyzés: H_a: μ Measure 1 – Measure 2 > 0.
Egyező értékek száma az összehasonlításokban: 1–12 pár. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.
Forrás: a szerzők szerkesztése

A negatív jelzőkkel operáló állításpárok eredményei hasonló mintázatot mutatnak (4. táblázat). Nyolc esetben szignifikáns a különbség a mért relatív előítéletességek mértékében. Két esetben, roma/cigány – bevándorló/migráns és a muszlim – gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek felé mérhető relatív előítéletesség összehasonlításakor nem mutatkozik szignifikáns különbség.

A relatív előítéletesség mértéke szignifikánsan az LMBTQ-közösség felé a legalacsonyabb, bármely másik csoporttal összehasonlítva mindkét típusú jelzővel operáló állításpárok esetén egyaránt. A második legkisebb relatív előítéletesség a gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek, illetve a muszlimok felé mérhető, azzal, hogy negatív jelzőkkel operáló állításpárok esetén a muszlimok felé nominálisan ugyan alacsonyabb érték mérhető, mint a gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedettek felé, de ez a különbség nem szignifikáns. Ezzel szemben a roma/cigány csoport felé mérhető relatív előítéletesség a legmagasabb, majdnem minden más csoporthoz viszonyítva szignifikáns a különbség. Pozitív jelzőkkel operáló állításpárok esetén a bevándorló/migráns csoporttal összehasonlítva csak tendencia jellegű a különbség (a roma/cigány csoport felé magasabb nominális értékkel), míg a negatív jelzőkkel operáló állításpárok esetén a két csoport felé mérhető relatív előítéletesség mértéke közötti különbség nem szignifikáns. A bevándorló/migráns csoport felé mérhető relatív előítéletesség mértéke szintén markánsan és szignifikánsan magasabb, mint a többi csoport felé mérhető érték.

CC BY

Összegezve, a pozitív és negatív jelzőkkel végzett összehasonlítások egyaránt azt mutatják, hogy a kényszerválasztásos mérőeszköz képes differenciálni az egyes társadalmi csoportokkal szembeni relatív előítéletesség mértékében. Eredményeink a mérőeszköz konstruktumvaliditását közvetett módon alátámasztják. A feltárt mintázatok összhangban állnak a hazai attitűdkutatásokban már korábban azonosított tendenciákkal (Murányi, 2006). Ezek az eredmények közvetett módon alátámasztják a mérőeszköz validitását.

LIMITÁCIÓK ÉS JÖVŐBELI KUTATÁSI IRÁNYOK

A jelen kutatás pilot jellegéből adódóan több módszertani korlátra is fel kell hívni a figyelmet, amelyek a mérőeszköz további fejlesztésének irányát kijelölik. A vizsgálatban részt vevő 108 hallgató bevonása a vizsgálatba kényelmi mintavétellel történt. A pedagógus- és segítő szakos hallgatók elképzelhető, hogy magasabb társadalmi érzékenységgel bírhatnak. Emiatt a mintára épülő következtetések óvatos általánosítást igényelnek. A jövőben javasolt nagyobb és szélesebb spektrumú mintán megismételni a kutatást. Annál is inkább, hiszen a mérőeszközvalidálási folyamat véglegesítéséhez nélkülözhetetlen a teszt-reteszt vizsgálat is. E reliabilitásvizsgálat elvégzése a közeljövőben tervezett a szerzők által is. Fontos megjegyezni, hogy a kényszerválasztáson alapuló adatok ipszatív jellege limitációként léphet fel, ennek figyelembevétele kiemelten fontos a reliabilitás érték megállapításakor. Például a Cronbach-alfa érték értelmezésekor óvatossággal szükséges eljárni, mivel az adatok ipszatív szerkezete, vagyis a változók egymástól való matematikai függősége torzított eloszlást eredményezhet. A kérdőív hosszának és struktúrájának revideálása a későbbiekben megfontolandó. A 60 állításpárból álló kényszerválasztás jelentős kognitív terhelést ró a válaszadókra, ami növelheti a fáradási hatásból fakadó torzításokat. A jövőben szükségessé válhat egy rövidebb, optimalizált verzió kialakítása, amely megőrzi a pszichometriai érvényességet, de csökkenti a válaszadók terhelését. További módszertani korlátot jelent a kérdéssor rögzített sorrendje, amely befolyásolhatja a válaszadói stratégiákat. Randomizált tételsorrend alkalmazása, az ellentétes előjelű jelzőkkel operáló kérdéspárok kiegyensúlyozott megjelenése mellett javíthatja a mérés pontosságát. A jövőben tervezett egy digitális adatrögzítési metódus kifejlesztése, ami lehetővé fogja tenni a válaszadási idő rögzítését is. A válaszidő- különbségek logolása értékes kiegészítő információkat hordozhat a bizonytalanságról vagy a rejtett ambivalenciákról, további implicit dimenziók feltárását is elősegítheti. Összességében a fenti korlátok sajátos kontextusukban értelmezik a pilotvizsgálat eredményeit. A bemutatott mérőeszköz több szempontból ígéretes, azonban megbízhatóságának és érvényességének teljes körű alátámasztása nagyobb mintán, további mérési módszerekkel – különösen a teszt-reteszt vizsgálatokkal – és technikai fejlesztésekkel valósítható meg.

ÖSSZEGZÉS

Kutatásunk célja egy olyan kényszerválasztásos mérőeszköz kidolgozása és pilot jellegű validálása volt, amely alkalmas az implicit előítéletek felismerésére és mérésére. A mérőeszköz a TK-féle konfliktuskezelési kérdőív logikai struktúrájának adaptálásával készült, így a kényszer-

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org

választásos helyzetek révén a válaszadók bepillantást nyerhetnek implicit előítéleteik struktúrájába. Jelen fázisban a fő kutatási kérdésünk arra irányult, hogy a módszertani koncepció képes-e megbízhatóan számszerűsíteni az implicit attitűdöket és kimutatni a különböző csoportok felé irányuló relatív előítéletességek közötti különbségeket. Eredményeink alapján igazolódtak a feltevéseink: a pozitív és a negatív jelzőkkel operáló állításpárok közötti kényszerválasztásokból felrajzolható előítéletességi értékek között szignifikáns korreláció volt. Több társadalmi csoport esetében – így a muszlimok, az LMBTQ-közösség, a roma/cigány, valamint a bevándorló/migráns csoportok körében – szignifikáns összefüggés volt kimutatható a társadalmi távolság mértéke és az általunk fejlesztett eszközzel mért relatív előítéletesség között. A különböző csoportokkal szembeni attitűdök jól elkülöníthetők, ami közvetett módon igazolja az eszköz érzékenységét. Az eszköz egyedisége abban rejlik, hogy egyszerre képes több társadalmi csoporttal szembeni implicit előítéletet mérni, miközben a vizsgált csoportok és a jelzők szabadon variálhatók. Ez különbözteti meg más implicit mérőeszközöktől – mint az Implicit Asszociációs Teszttől (Greenwald et al. 1998), GNAT-tól (Nosek–Banaji 2001) vagy SC-IAT-tól (Karpinski–Steinman 2006), amelyek általában egy-egy társadalmi csoport felé irányuló előítéletességet képesek mérni. A kidolgozott eszköz feltehetően hatékonyan alkalmazható implicit előítéletek tudatosítására, tervezetten például pedagógus-továbbképzéseken, szervezetfejlesztési folyamatokban, érzékenyítő tréningeken, csökkentve a rejtett előítéleteket, erősítve az inkluzív szemléletet (Bergh et al. 2010; Deci–Ryan 2013). Összességében megállapítható, hogy a kényszerválasztásos mérőeszköz koncepciója sikeresen vizsgázott, és az eszköz alkalmasnak mutatkozik relatív implicit előítéletek mérésére. A módszer további finomítása és szélesebb körű, nagy mintás validálása és reliabilizálása után a nevelés- és társadalomtudományi kutatások és a gyakorlati intervenciók számára egyaránt értékes eszközzé válhat a társadalmi egyenlőség előmozdítása és az előítéletek csökkentése érdekében (Steele–Aronson 1995; Sue et al. 2007).

IRODALOM

Ajzen, I. (1991): The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes,* 50 (2), 179–211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Allport, G. W. (1935): Attitudes. In: Murchison C. (ed.): *Handbook of Social Psychology*. Worcester: Clark University Press, 798–844.

Allport, G. W. (1954): *The Nature of Prejudice.* Reading, MA: Addison–Wesley.

Babbie, E. (2017): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.

Bandura, A. (1977): *Social learning theory*. Englewood Cliffs: Prentice–Hall.

Bem, D. J. (1972): Self-perception theory. In: Berkowitz L. (ed.): *Advances in experimental social psychology*. Vol. 6. New York: Academic Press, 1–62.

Bergh, L. – Denessen, E. – Hornstra, L. – Voeten, M. – Holland, R. W. (2010): The implicit prejudiced attitudes of teachers: Relations to teacher expectations and the ethnic achievement gap. *American Educational Research Journal,* 47 (2), 497–527. https://doi.org/10.3102/0002831209353594

Bogardus, E. S. (1925): Measuring social distances. *Journal of Applied Sociology*, 9: 299–308.

CC BY

Brown, A. – Maydeu-Olivares, A. (2011): Item response modeling of forced-choice questionnaires. *Educational and Psychological Measurement,* 71 (3), 460–502. https://doi.org/10.1177/0013164410375112

Bruneau, E. – Kteily, N. – Falk, E. (2018): Interventions highlighting hypocrisy reduce collective blame of Muslims for individual acts of violence and assuage anti-Muslim hostility. *Personality and Social Psychology Bulletin,* 44 (3), 430–448. https://doi.org/10.1177/0146167217744197

Cattell, R. B. (1944): The description of personality: Basic traits resolved into clusters. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 39 (3), 329–358.

Chapman, G. (2011): *Egymásra hangolva: Az öt szeretetnyelv*. Budapest: Harmat Kiadó.

Csepeli, G. (2006): *Szociálpszichológia.* Budapest: Osiris Kiadó.

Deci, E. L. – Ryan, R. M. (2013): *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Springer Science & Business Media.

Festinger, L. (1957): *A Theory of Cognitive Dissonance.* Stanford: Stanford University Press.

Forgács, A. (2017): *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából.* Budapest: Akadémiai Kiadó. https://doi.org/10.1556/9789634541059

Gawronski, B. – Payne, B. K. (2011): *Handbook of implicit social cognition: Measurement, theory, and applications.* New York: Guilford Press.

Gawronski, B. – De Houwer, J. (2014): Implicit measures in social and personality psychology. In: Reis, H. T. – Judd, C. M. (eds.): *Handbook of Research Methods in Social and Personality Psychology*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 283–310.

Greenwald, A. G. – Banaji, M. R. (1995): Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review,* 102 (1), 4–27. https://doi.org/10.1037/0033-295X.102.1.4

Greenwald, A. G. – McGhee, D. E. – Schwartz, J. L. (1998): Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology,* 74 (6), 1464–1480. https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1464

Greenwald, A. – Poehlman, T. – Uhlmann, E. – Banaji, M. (2009): Understanding and Using the Implicit Association Test: III. Meta-Analysis of Predictive Validity. *Journal of Personality and Social Psychology,* 97, 17–41. https://doi.org/10.1037/a0015575

Hogg, M. A. – Vaughan G.M. (2011): *Social psychology*. 6. kiadás. Harlow: Pearson Education.

Hunyady, G. (1996): *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Katz, D. (1960): The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24 (2), 163–204. https://doi.org/10.1086/266945

Karpinski, A. – Steinman, R. B. (2006): *The Single Category Implicit Association Test as a measure of implicit social cognition. Journal of Personality and Social Psychology,* 91 (1), 16–32. https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.1.16

Kilmann, R. – Thomas, K. (1977): Developing a Forced-Choice Measure of Conflict-Handling Behavior: The „MODE" instrument. *Educational and Psychological Measurement,* 37: 309–325. https://doi.org/10.1177/001316447703700204

Vol. 37. (2026) No. 1. | DOI 10.48007/esely.2026.1.6

CC BY

esély www.esely.org

Lang, K. – Spitzer, A. K.-L. (2020): Race discrimination: An economic perspective. *Journal of Economic Perspectives,* 34 (2), 68–89. https://doi.org/10.1257/jep.34.2.68

Lai, C. K., – Wilson, M. E. (2021). Measuring implicit intergroup biases. *Social and Personality Psychology Compass,* 15 (1), e12573. https://doi.org/10.1111/spc3.12577

Lee, P., Joo, S. H., – Stark, S. E. (2021): A New Investigation of Fake Resistance of a Multidimensional Forced-Choice Measure: An Application of Differential Item/Test Functioning. *Personnel Assessment and Decisions,* 6 (1), 1–18. https://doi.org/10.25035/pad.2021.01.004

Mather, D. M. – Jones, S. W. – Moats, S. (2017): Improving upon Bogardus: Creating a more sensitive and dynamic social distance scale. *Survey Practice,* 10 (4), 1–9. https://doi.org/10.29115/sp-2017-0026

Murányi, I. (2006): *Identitás és előítélet*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Nosek, B. A. – Banaji, M. R. (2001): The Go/No-Go Association Task. *Social Cognition,* 19 (6), 625–666. https://doi.org/10.1521/soco.19.6.625.20886

Nosek, B. A. – Greenwald, A. G. – Banaji, M. R. (2007): The Implicit Association Test at age 7: A methodological and conceptual review. In: Bargh, J. A. (ed.): *Automatic Processes in Social Thinking and Behavior*. New York: Psychology Press, 265–292.

Nosek, B. A. – Smyth, F. L. – Hansen, J. J. – Devos, T. – Lindner, N. M. – Ranganath, K. A. – Smith, C. T. – Olson, K. R. – Chugh, D. – Greenwald, A. G. – Banaji, M. R. (2011): National differences in gender–science stereotypes predict national sex differences in science and math achievement. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America,* 106 (26), 10593–10597. https://doi.org/10.1073/pnas.0809921106

Pataki, F. (1999): Társadalmi identitás és előítéletesség. In: Csepeli, Gy. (szerk.): *Szociál-pszichológiai tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó, 67–89.

Payne, B. K., Vuletich, M., – Lundberg, K. B. (2022): Implicit bias reflects systemic racism. *Trends in Cognitive Sciences,* 26 (1), 1–4. https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.08.001

Petty, R. E. – Cacioppo, J. T. (2012): *Communication and Persuasion: Central and Peripheral Routes to Attitude Change*. New York: Springer.

Rayman, J. (2015): Diverzitás az iskolában–pedagógusok és iskolaigazgatók különböző szociokulturális hátterű tanulókról való gondolkodásának vizsgálata. *Autonómia és Felelősség,* 1 (2): 33–46.

Réz, A. (2017): Implicit előítéletek és az egyéni felelősség korlátai. *Kritika és Társadalom,* 61 (1), 43–55.

Rosenberg, B. D. – Navarro, M. A. (2018): Semantic Differential Scaling. In: Frey, B. B. (szerk.): *The SAGE Encyclopedia of Educational Research, Measurement, and Evaluation*. SAGE Publications, Thousand Oaks, 1504–1507. https://doi.org/10.4135/9781506326139

Salgado, J. F., – Táuriz, G. (2014). The Five-Factor Model, forced-choice personality inventories and performance: A comprehensive meta-analysis. *Journal of Occupational and Organizational Psychology,* 87 (3), 507–534. https://doi.org/10.1080/1359432X.2012.716198

CC BY

Steele, C. M. – Aronson, J. (1995): Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psycholo*gy, 69 (5), 797–811. https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.5.797

Sue, D. W. – Capodilupo, C. M. – Torino, G. C. – Bucceri, J. M., Holder, A. M. – Nadal, K. L. – Esquilin, M. (2007): Racial microaggressions in everyday life: implications for clinical practice. *American Psychologist, 62* (4), 271–286. https://doi.org/10.1037/0003-066x.62.4.271

Tajfel, H. (1981): *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge:Cambridge University Press.

Weijters, B. – Cabooter, E. – Schillewaert, N. (2010): The effect of rating scale format on response styles: The number of response categories and response category labels. *International Journal of Research in Marketing,* 27 (3), 236–247. https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2010.02.004

Zhovtianska, V. (2023): Does attitude really exist? The anticipation model of implicit attitude. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*, 52 (55), 23–33. https://doi.org/10.61727/sssppj/2.2023.23